

H
11
12

1
1

1
11

11
1

281.6
5

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ՈՒՂՂԱՓՆՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՅՕՐԻՆԵԱՅ

ՏԷՐ ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԱԽՈՐԴ
ՊԱՏՐԻԱՐԻ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ

Ի ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
Տ. Տ. ՆԵՐՍԵՍԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ Ս. ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ
Տ. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

ՎԵՀԱՓՆՈ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ
Տ. ՅԱԿՈԲԱՅ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԵՐԻՑ ԵՂԲԱՐՑ ԱՐԱՊԵԱՆ

1854

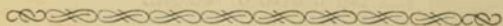

Ա 4474

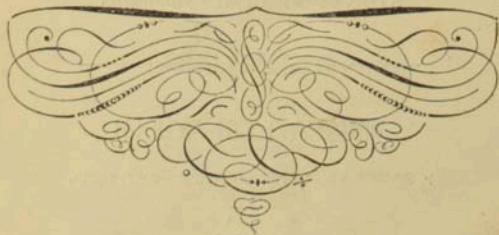
4
457

* Եթէ դուք կացջիք ՚ի բանի իմում, ճշմարտ
րիտ աշակերտք իմ էք, եւ ծանիջիք զճրշ-
մարտութիւնն, եւ ճշմարտութիւնն ազա-
տեցիք զձեզ. (Յօհ. ք. 31):

* Օ ճանապարհս ճշմարտութեան քո ընտ-
րեցի, եւ զիրաւունս քո ես ոչ մոռացայ.
(Սալ. ճժք. 30):

Ն Ե Խ Ե Շ Ե Ի Ի Գ

Մարդիկ 'ի բնէ անտի սովորեցան ձեռն օգնականու-
թեան խնդրել յընկերէն՝ որ եւ իցէ կարեւոր պիտանա-
ւորութեան մը մէջ: Ինչպէս որ Չեր բարենախանձ Ազ-
գասիրական վառվռուուն Հոգին ալ՝ հակառակորդին ան-
դուուն բերանոյն դառնաշունչ փշուածքէն տազնապելով՝
յանբաւական տկարէս պաժտապարելու դիտաւորութեամբ
ճշմարտութիւնը ո՞ր կողմը ըլլալը հետազօտելու թեւա-
կոխեցիր:

Արդ՝ թեպէտ անբաւական իսկեմ այսպիսի ծանր գոր-
ծի մը ձեռնամուխ ըլլալու, բայց այսու ամենայնիւ երկ-
նաւոր վարդապետին ազդու հրամանէն ստիպուելով՝ պարտ
անհրաժեշտ համարեցայ ձեր բանաւոր խնդրոյն պատաս-
խանելու, ըստ այնմ թէ՛ «Մի՛ երկնչիր՝ այլ խօսեանց՝ եւ
մի՛ լռեր» • Գործ • ԺԸ • 9:

Բայց չէ՛ թէ՛ Չեր սրտի խաղաղութեանը վրդովիչ մը-
թընշաղ ամպի նման՝ յանդուզն որոտմամբ դոռալու, այլ
զոր ինչ արդարութիւնը կը պահանջէ՝ եւ կամ հարկը կըս-
տիպէ խօսելու, համոզուած ըլլալով երանելի Առաքելոյն
Պօղոսի խրատէն, ըստ այնմ թէ, «Մենայն բան տեղ 'ի
բերանոյ ձերմէ մի՛ ելցէ, այլ որ ինչ բարին է, 'ի շինուած
պիտոյից, զի տացէ շնորհս անոցիկ, որ լսենն» • Ե՛՛՛՛ •
Դ • 29:

Քանզի ոմանք թէպէտ եւ ճշմարտութեան մատակարար ճանչցուած են , յանդգաստից բերաննուն թռուցած խօսքերովնին առաւել քակելու կը ծառայեն , քան թէ շինելու : Ատր համար Սրբազան Առաքելաց կը զգուշացունէ յասելն՝ թէ «Իւրարանչիւր որ զգոյշ լիցի՝ թէ որպէս շինիցէ» . նա կորն . գ . 10 : Մանաւանդ կը պարծենայ եւս՝ ըսելով թէ «Զի առաւել եւս պարծեցալց վասն իշխանութեանս մերոյ՝ զոր ետ մեզ տէր ՚ի շինել եւ ոչ ՚ի քակել զձեզ , ոչինչ ամաչեցից» . ք . կորն . Ժ . 8 : Վասն զի ի՞նչ օգուտ կրնամ քողել , երբ տմարդութեամբ եղբօրս սիրտը կը վերաւորեմ , չէ՞ որ ընդդէմ աստուածային սիրոյ պայմանին կը մեղանչեմ . որովհետեւ «Սէր երկայնամիտ է , քողցրանայ . սէր ոչ նախանձի , ոչ ամբարհաւաճէ , ոչ հպարտանայ , ոչ յանդգնի , ոչ խնդրէ զեւր , ոչ գրգռի , ոչ խորհի զյարս» . նա կորն . Ժ գ . 4 :

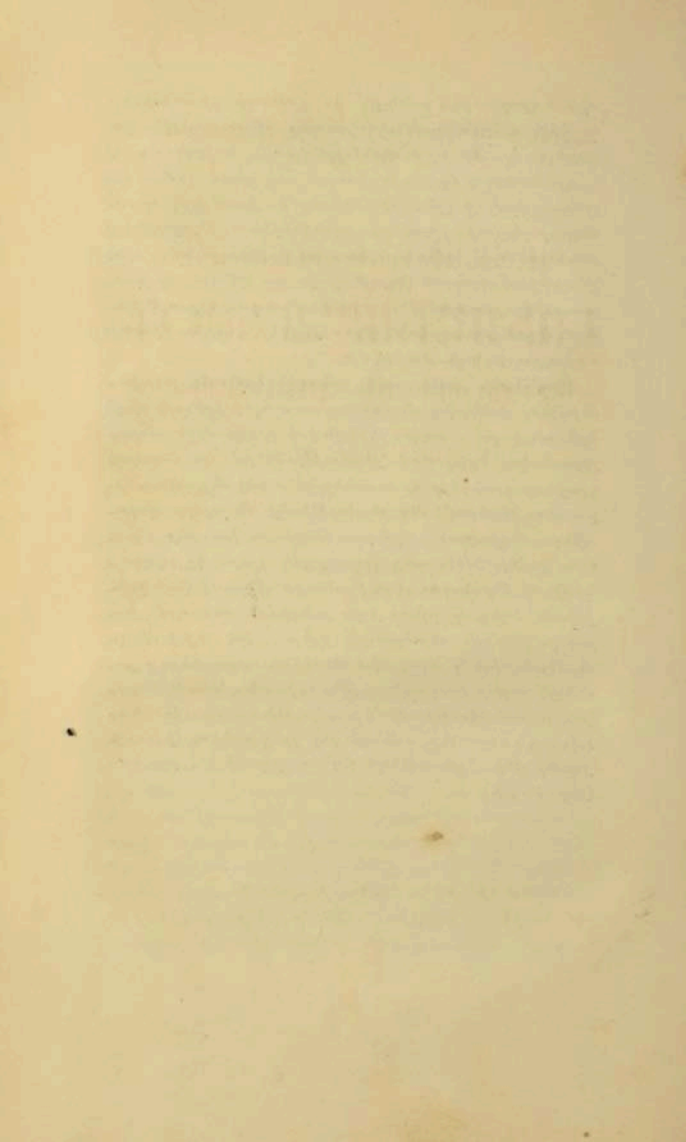
Արդ՝ ո՞վ բարենախանձ Աստուածատէր համակրօն շարազատդ մեր , ուղիղ դատմանդ դիտակը ձեռքդ առած՝ աղէկ մը աչքէ անցնուր Սրբազան Առաքելոյն վերոյիշեալ խօսքերը , եւ անկից ետքը դարձնուր աչքերդ մէկ մ'ալ անոր վրայ՝ որ զանազան իւրեանցածին երկպառակ խոսվութիւններէն գրգռուած ըսելու կը յանդգնի՝ թէ «Զայք այս օրուան օրս հերձուածող եւ հերետիկոս են» . սարսափելի՛ եւ զազի՛ր զրպարտութիւնս :

Ո՞ր սիրտ կրնայ սոկալ ասանկ դառնութեան , եւ ո՞ր խիղճ կրնայ տանիլ այսպիսի ատելութեան . բայց ո՞վ բարեպաշտ եւ Աստուածատէր շարազատդ մեր՝ ուրախ եղի որ թողլ եւ ցամաք աղեղէ մը թռաւ այն նետը , ու չ'կարողացաւ հանիլ իւր նպատակին : Թողլ եւ ցամաք կը համարիմ անանկ բերանը՝ Սրբազան Առաքելոյն սա խօսքերը յիշելով . ինչպէս որ կրնեմացեոյ Եկեղեցւոյն կը գրէ . «Եթէ զեզուս մարդկան խօսիցիմ եւ զհրեշտակաց՝ եւ սէր ոչ ունիցիմ , եղէ ես իբրեւ պղնձ , որ հնչէ , կամ իբրեւ զծնծղայս՝ որ զօգանջեն : Եւ եթէ ունիցիմ մարգարտութիւն , եւ գի-

տոցեմ գխորհուրդս ամենայն՝ եւ զամենայն գխտութիւն .
եւ եթէ ունիցիմ զամենայն հաւատս՝ մինչեւ զերբնս փո-
փոխելոյ, եւ սեր ոչ ունիցիմ, ոչինչ եմ ունի . Կորն . ԺԳ . Գ :

Եւ աստանօր կը ցաւիմ ըսելու , որ բնաւ չեմ ուզեր
լսելու . վասն զի զանազան անբնակել եւ խոսովայոյզ սրտա-
մաշուբ ձայներ շարունակ ականջներնուս թմբուկները
թնասցունելով՝ զմեզ առ հասարակ կը վշտացունեն . մին-
չեւ անգամ սրբազան Առարկելոյն խօսքը կրկնելու կը պար-
տաւորիմք . ըստ այնմ թէ՛՝ « Բազում անգամ վիշտս 'ի գե-
տոց, վիշտս յաւազակաց, վիշտս յազգէ . . . վիշտս 'ի սուս
եղբարցոս . ք Կորն . ԺԵ . 26 :

Որովհետեւ ամեն ատեն զանազան կրօնամոլ խոսովու-
թիւններ փոթորկող մառախլապատ ամպեր իրենցմէ միայն
երեւան գալով , տակաւին նոյն իսկ իրենց մէջն անգամ
շարունակող երկպառակ շփոթութիւնները՝ առ հասարակ
դրացեաց դրանդիքը կը սասանեցրնեն . Իսկ մեք լուսաւոր-
չաւանդ նիդերով՝ մեր բնակութեանց մուտքերը պնդա-
պինդ ամրացուցած , ճշմարտութեան եւ իրաւանց բոցա-
վառ ջահերը մեր տանը լուսանցքէն դուրս կը ցուցու-
նեմք , որ մեր հակառակորդին ձեռքի զէնքը միմիայն ջախ-
ջախած եղէգ մը ըլլալը յայտ յանդիման տեսնալով՝ իը-
րսխոյս բառնան մերազնեայք ըսելու՝ թէ՛ « Զի մի այ-
սուհետեւ իղեմք ազայք խոսվեալք եւ տասանեալք յա-
մենայն հողմոց վարդապետութեան , խաբէութեամբ մարդ-
կան , խորամանկութեամբ 'ի խաբէութիւն մոլորութեան ու
Եփե . Դ . 14 : « Այլ ամենայն ինչ յանդիմանեալ 'ի լուսոյ՝
յայտնի լինի , զի ամենայն ինչ՝ որ յայտնի է , լոյս է ու
Ա՛Ւ . Ե . 13 :

ՊԵՏԵՍԻԱՆԻ ԽՆԴՐՈՅՆ
ԼՈՒՍԷԼՈՐ ԶԱԿՐՕՆ
ՀԱՅԱԶԳԻ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ

ՈՒՂՂԱՓՍՈՒ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՍ

ՄԵԾԱՀԱՒԱՏ ՅԱՐԳԵԼԻՈՅՆ

ԳԼՈՒԽ • Ա

Ստիպեցայ՝ պարտաւորեալ գովելի եւ ճշմարտասէր իրաւախոհ խնդիրէդ, ո՛ր Համազգի եւ Համակրօն հարազատ մեր եւ սիրելի ՚ի տէր, եւ փութացայ գրով յայտնել իմ մտացս խորհրդածուծիւնը այն կրիւք դժեալ տետրակին վրայով, որուն վերնագիրն է, «Վենետիկու Մխիթարեան անանուն տետրակին դէմ»:

Յիրաւի Հոգեհարազատ Սիրելի իմ, բը-
 նաւ չէր կարծուէր, որ ասանկ մէկ քաջա-
 վարժ լեզուագիտութեան մէջ՝ եւ ներքին
 ու արտաքին մակացութեան մէջ ալ բազմա-
 հմուտ՝ եւ մանաւանդ Եւրոպացւոց կենցա-
 ղաւէտ քաղաքականութեանը եւ աշխար-
 հաչէն մարդասիրութեանը քաջածանօթ եւ
 անօրամիտ բարեհամբաւեալ Մխիթար-
 եան Մխարանութեանը ուխտէն, սյապէս
 թանձր անխոհմտութեան եւ ատելութեան
 ամենադատն պտուղ կը քաղուի, վասն զի
 Քրիստոսական է այս վճիռը. « Չի ոչ է ծառ
 բարի՝ որ առնէ պտուղ չար. եւ ոչ դարձ-
 եալ ծառ չար՝ որ առնէ պտուղ բարի. զի
 իւրաքանչիւր ծառ ՚ի պտղոյ իւրակ՝ ճանա-
 չի. զի ոչ եթէ ՚ի փշոց քաղեն թուղ, եւ ոչ
 ՚ի մորենւոյ կթեն խաղող. մարդ բարի ՚ի
 բարի դանձուց սրտի իւրոյ բղխէ զբարի. եւ
 մարդ չար ՚ի չարէն բղխէ զչար. քանզի ՚ի
 յաւելուածոյ սրտի խօսի բերան նորայ. »
 Ղ¹ - 1, Գ. 43 :

Աս արդարեւ շատ կը ցաւ իմ, ու ինձի
 հետ բազումք կան վշտակից, որ Մխիթար-
 եան Պատուելիք այսչափ ժամանակէ ՚ի վեր,
 եւ շատուշատ աշխատանքներով իրենց ստա-
 ցած եւ ունեցած խոհմտութեան եւ ազգա-

սիրութեան համարումնին նշաւակեցին ու
աղտոտեցին, եւ անխոհեմութեան եւ ատե-
լութեան տգեղ անուններ վրանին բերին .
որովհետեւ ամենքը որ այս յիշեալ անպի-
տան տեարակը ուշադրութեամբ կը կար-
դան, եւ անձին առանձին ասոր վրայով դա-
տաստան կրնեն, եւ այլ եւս պիտի ընեն ա-
մենքը, որոց աչք ՚ի գլուխ են. կրնեն ու պի-
տի ըսեն. ո՛հ այս ի՛նչպէս նորաատեփղ անխո-
հեմութիւն է . այլք թէ՛ ո՛վ չարաչար եւ
ոգեկորոյս ատելութիւն Մխիթարեանց, զի
ոչ որպէս երբեմն դիմակօք (խարդախ սիրով)
ծածկելով իրենց ատելութեան տգեղ տեսու-
թիւնը. այլ բացայայտ իրբեւ դէմ յանդիման
կացեալ, այժմ այս տեարակովնին կանարգեն
բոլոր մեր Հայոց Ազգափառ եւ բարեպաշտ
Ազգը՝ իրեն լուսաւորչակրօն եւ ճշմարիտ
ուղղափառութեամբը՝ այս եղանակ գրելով,
Փարիզու մէջ հաստատեալ Մուրատեան եւ
Ռաֆայէլեան դպրոցներուն մէջ առած Հայ-
ոց տղայոց համար . «որ (Մխիթարեանք)
Հայոց տղայքը այն դաշամբ առնելով պղտիկ
հասակէն ուղղափառ վարդապետութեամբ
կը կրթեն, եւ ուղղափառ կը մեծցրնեն, որ
աս սերմունքը իրենց մեծ օգուտ կրնայ ը-
լալ, ետքը ճշմարտութեան մէջ մնալու

կամ զայն ճանչնալու եւ դիւրաւ ընդունելու : Բայց չի մնան պիտի եղեր ոմանք սորվածնուն մէջ, սուրբ աւետարանի սերմանա-
ցանին հունտերն ալ՝ որք ճամբան ինկաւ՝ որք ապառաժ քարին վրայ» . Տէր . Եր . 37 :

Ո՛վ բան անհեթեթ եւ ատելութեան զարթուցիչ, ո՞վ խարդախութեան յայտարար գրիչ . զկնի այսորիկ ե՛կ տես, այլ իմն բան եւ խօսք ընդ դէմ ազգասիրութեան . մանաւանդ թէ՛ ընդ դէմ հոգեւոր անուականութեան եւ կատարելութեան, բայց մի վշտանար եւ մի վհատիր ո՞վ համազգի եւ համակրօն սիրելի իմ . այլ միայն ողբա՛ն ՚ի վերայ Մխիթարեանց, եւ համարձակ ատանոցա, ո՞վ անբղ-
ղոյ՛ եւ անխոհեմ գրութիւն . կրկնելով այս քանի մի տող խրատը մեր սուրբ վարդապետին Ներսէսի լամբրոնացւոյն . «Ո՛վ մտացի դու, եւ ո՞ւր ուսար վիրօք զվէրս բժշկել : Պօղոս բամբասելոյն ընդ դէմ օրհնեաց . ըզհալածիլն յանձն առ, ՚ի հայհոյելն ազաւեաց, եւ այնպիսի մաղթանօք զտիեզերս աշակերտեաց . զքեզ հետեւող նորին՝ ո՞ ուսոյց չարի չար հատուցանել : Ո՞չ գիտես թէ՛ զհուրն՝ ջուր շիջուցանել, եւ ոչ հուրն . զբմբոստանայն՝ խոնարհութիւնն նուաճել, եւ ոչ ընդգիմահարութիւնն . չարն բարեաւն յաղ-

Թի, եւ ոչ չարեան : Ապա թէ դու առ այս
հեղցաս , հեղ լինել ակարանաս , սիրել վեր-
ջանաս , զխորդ ՚ի հակառակամարտէն զնոյն
պահանջես » . Աբէ . 37 :

Եւ ապա եկոր մտիկ ըրէ այս մեր ազգին
դէմ սիրտ կսկծցընելու խօսքը , որ ըսեր են
Մխիթարեան Պատուելիք . որով կարծեն
յաղթել իրենց թշնամիները : « Գոհու թիւն
աստուծոյ (Մխիթարեանք) ինչ հերետիկոս
ըլլանին հելէ մէյմը հասկըցանք , խմացանք
ալ միանգամայն՝ որ ինչ հերետիկոս ալ են
նէ , հելէ հայ չեն եղեր » . Տեք , Եր , 54 :

Ով անխոհեմ դրու թիւն , եւ մեղադրելի
գատումն չարաչար . այս որչափ մեծ սխալի
է , չեմք բնաւ լսած որ մէկ մարդ մը իրեն
ոխերիմ թշնամիին բռնու թեանը սւ հալա-
ծանքին սուրէն ազատելու հնարքը եւ փրո-
կուելու ճանապարհը գտնալու , եւ զանի
յաղթելու մէջ տեղը երբ կը տարակուսի ,
յայնժամ յանկարծ անզուսպ կրիւք մը կը
յարձակուի իրեն համազգի սիրելեաց եւ
բարեկամաց վրայ , եւ երկասյրի սրով կը խո-
ցոտէ եւ կը վերաւորէ ամենքը , ու կը դառ-
նայ անոնցմէ ներումն կը խնդրէ ասելով .
« Հիմակուց ներում կը խնդրեմ , եւ անով
մտերիմ բարեկամու թիւննիս չեմք աւերեր » .

եր, 6 * Ես ալ հիմա համարձակ կըսեմ՝ դու
 ալ եւս ներուժ անքա բանկեկամ : Եւ չէ՞
 մի արդեօք խորամանկութեան ձեւ , քաղց-
 րութեամբ խոցել եւ համբուրիւ մատնել ,
 եւայն եւայն : Բայց մի երկմտիք . գիտե՞ք՝
 երբոր մարդոյս միտքը խռովայոյզ խորհուրդ-
 ներով կամբոխի՝ եւ ատելութեան կիրքերով
 սիրտը կայլայլի՝ հարկաւ շատ շփոթ ընտրու-
 թիւններ ու դատումներ կրնէ . չորոշէր բա-
 րին 'ի չարէն՝ վտան յագնուականէն՝ եւ ա-
 նարգն 'ի սրտուականէն . այլ խառն 'ի խու-
 ռն դատաստան կրնէ , ճշմարտութիւնը սը-
 տութեան հետ՝ բարին չարին հետ՝ արդա-
 րը մեղաւորին հետ՝ լոյսը խաւար , խաւարը
 լոյս վճռելով : Բնդ այս բնէ պէտք է զար-
 մանայ , մարդ չէ՞ մի , հարկաւ կը սխալի կամ
 'ի կրից բռնութենէն՝ եւ կամ 'ի չարագրը-
 գիտութեւնը բռնութենէն՝ եւ կամ թէ իրեն
 շփոթ ընթանման մասց դատումն :

Եսոր համար է որ սուրբ գիրք եւ Ատ-
 ուածարանք վճռած են որ մի միայն անոր-
 խալ միշտ՝ եւ ճշմարտութիւն յաւիտեանա-
 կան Աստուած է : «Որում չիք փոխփո-
 թիւն եւ շրջելոյ ստուերոյ . Յ՝ . ա . 17 : Իսկ
 ամենայն մարդ է սխալական . թնդ չի սրամը-
 սին Միտիմարեան Պատուելիք , ըստ սրում են

մարդիկ . թե՛ղ նային 'ի Նախահայրն մեր , որ թէպէտ էր 'ի դրախտին աղինայ զուարճացեալ եւ փառաւորեալ աստուածային այցելու թեամբ . բայց սխալեցաւ սկզբնաչարին չարագուգիր խաբէական թերաղբու թեամբը , եւ զրկեցաւ այն աստուածաշնորհ փառքերէն , եւ անկաւ անհնազանդութեան եւ պատուիրանազանցութեան կորստական մեղաց մէջ սերնդովն հանդերձ :

Ուրեմն մարդն՝ ըստ որում մարդ միշտ է սխալական , մէկը չ'կարէր ըսել ու յանդգնիլ յանձնապատանութեամբ , թէ ես չեմ սխալիր , կամ այս դք մարդ անոխալ է , թէ եւ առարկելութեան պաշտօնի ալ մէջ գտնուած ըլլայ , ասոր համար է որ այս խրատը կուտայ սրբազան Պօղոս Առաքեալն . «Որ համարիցի հաստատուն կալ՝ զգոյշ լիցի , գուցէ անկանիցի» . նն Ղորն . Ժ . 12 :

Ըսոր փորձառութիւնը ունեցաւ սրբազան Առաքեալն Պետրոս , որ յանձնապատան ըլլալով համարձակեցաւ ըսելու Յիսուսի տեսուն մերոյ . «Թէպէտ եւ ամենեքին զայթակղեցին 'ի քէն . սակայն ես ոչ գայթակղեցայց» :

Բայց ո՞ր մնաց այս համարձակախօտութիւնը յանձնապատանութեան , Այլխափա

քահանայապետին մէկ տկար դռնապանէն վախնալով, ոչ եթէ միայն իրեն եղբայրները, այլ եւ սոսկալի երգմամբ եւ նզովիւք ուրաջաւ Յիսուսի քրիստոսի աշակերտ ըլլալը .
Մատ . իզ . 27 : Յօհ . Ժը . 25 :

Հիմա շատ մեծ զարմանք է արդեօք, որ Մխիթարեան Պատուելիք խաբուելով կամ լաւ եւս է ասել խփելով խղճմտանքներնուն տեսութիւնը՝ կուրանան ըսելին, որ շատ անգամ ալ շատերնիս ըսեր եմք անոնցմէ՝ թէ « Հայ՝ կաթողիկ՝ ամենը մէկ է, խտրութիւն չի կայ » : Ահա ըէ՛ ու մի սքանչանար . ըէ՛ սոսկալի երգումնին, որ այս օրվան օրս ամեն Մխիթարեանք երգում կընեն եղեր . թէ « Հայք այսօրվան օրս հերձուածող եւ հերետիկոս են » . Եր . 98 :

Այս տեղս ի՞նչ ըսեմք, հակասական հակադրութիւն չէ՞ մի, այդ վերի խօսքը՝ վարի խօսքին հետ բաղդատելու ըլլամք, հարկաւ մէկը զմէկու հետ հակադրեալ պիտի գրանամք, տեսէ՛ք բերնով ի՞նչ կըսէին . « Հայ՝ կաթողիկ՝ ամենը մէկ է, խտրութիւն չի կայ » : Իսկ հիմակ ալ գրիչնին կըսէ, եւ երգում ալ կընեն, որ « Հայք այսօրվան օրս հերձուածող եւ հերետիկոս են » :

Հիմակ այս երկու հակասական խօսքե-

րուն որին ականջ դնենք, ու մտիկ ընենք, այս մեր ականջով լսածնո՞ւս, եթէ տեսրակին մէջ գրով տեսածնուս. կարծեմ՝ որ վրկայներ շատ պիտի գտնանք, մանաւանդ իրաւաբանները պիտի վկայեն, որ բերնէ ելած խօսքը առաւել վաւերական է եւ ընդունելի, որովհետեւ մարդոյս բերանը սրտին ու մտքին թարգմանն է. «Ի յաւելուածոյ սրտի խօսի բերան»:

Ի այց գրիչն շատ անգամ ազատօրէն չբկարէր գրել աչառութիւն եւ ականածութիւն ընելով, եւ կամ երկիւղ մը ունենալով բռնաւորէ մը: Ընանկ է նէ եկնր անշուշտ ըսենք որ Մխիթարեան Պատուելիք սրբտոմսին ու մտքոմսին առաջի մեր ականջալուր խօսքերնուն վրայ պիտի ըլլան, որովհետեւ մենք այն խօսքը շատ հեղ իրենցմէ լսած եմք, եւ մէկըզմէկու ալ ըսած եմք, թէ լսեցէք ինչպէս ճշմարիտը կը խօսին:

Մանաւանդ ես՝ որ յամի Փրկչին 1820 Երանաշնորհ Պօղոս Պատրիարքի ժամանակը Սամաթիոյ սուրբ Գէորգ Եկեղեցին քարոզիչ էի. Հողեգալստեան կիրակի օրը հոն գտնըվեցան Հայր Թովմայն՝ Հայր Մեսրոպն՝ եւ Հայր Սերովբէն, մէկ քանի ալ ուսումնական անձինք կային քովս, որոնցմէ տիրացու

Անդրանիկ Վարժապետը մէկ քանի խօսքէն վերջը՝ դարձաւ ըսաւ, Վերապատուելիք՝ ալ այսուհետեւ Հոգւոյն սրբոյ շնորհիւն քակեցաւ միջնորմն խտրութեան Հայութեան եւ կաթողիկոսութեան: Անոնց մէջէն դարձաւ Հայր Սերովբէն ըսաւ, Այդ ինչ ըսել է սիրելի, ընդ դէմ քրիստոնէական ճշմարտութեան է այդպիսի խօսքերը. ուրանա՞նք մի քրիստոնէական ճշմարտութիւնը, եւ չե՞նք մի լսեր Պօղոս Առաքեալին քարոզութիւնը՝ որ կրակ է. «Որք միանգամ ՚ի Քրիստոս մկրտեցարուք, զՔրիստոս զգեցեալ էք, չիք խտիր». Գաղ. դ. 27: { } անուն ամենասուրբ Երրորդութեան մկրտեալ քրիստոնեայ եմք, ինչ ըսել է Հայ, ինչ ըսել է կաթողիկ, ամենը մէկ է, բնաւ չի կայ խտրութիւն. բայց սէրերնիս պաղած էր, ահա՛ աղբիւրն սիրոյ Սուրբ Հոգին Աստուած նորանոր արծարածեց մեր մէջը, եւ յոյս ունիմք որ միշտ այս աստուածային սիրոյ բորբոքը անշիջանելի պիտի պահեմք, եւայլն եւայլն:

Այս բանս իմ առանձնական օրագրիս մէջ գրած ունենալով, հիմակ այս տեղս հարկը պահանջեց որ գրեմ, եւ կարծեմ որ յիշեալ Հ, Ս, Ճ, Պատուելին ինքն ալ եթէ կենդանի է՝ եւ Հոգւոյն սրբոյ ճշմարտութիւնը

կենդանի պահեր է նէ սրտին մէջ՝ պէտք է որ վկայէ : Ուրեմն Մխիթարեանց սրտերնուն ու միտքերնուն մէջ եղածը խտրութիւն չի կայ է . բայց գրիչնին որ կրսէ, երդում կը նենք, որ Հայք այսօրուան օրս հերձուածող եւ հերետիկոս են, ամենուն յայտնի կերեւնայ, որ իրենց միաբանութիւննին պաշտպանութի, անձնական անդորրութիւննին չք մնասութի, եւ իրենց վանական վայելչութիւննին անկորուստ պահութի . ուրեմն երկիւղեւ եւ ակամայ է :

Ընանկ է նէ աղօթք ընենք՝ որ Մխիթարեանք այդպիսի մթացուցիչ խղճի մտաց կկրքերէն եւ հոգեկորոյս ատելութենէն հեռի մնան, որով մեր Հայոց սուրբ Եկեղեցւոյ ճշմարիտ ուղղափառութիւնը անբիծ աջօք տեսնալու, ազատ լեզուաւ քարոզելու, եւ ճշգրիտ գրչաւ մատենագրելու յաջողութիւնը գտնան :

Քանզի այն Երանելի Պետրոս առաքեալը՝ երբ այն ճշմարտատեաց եւ խռովայոյզ Ապիստոլայի Քահանայապետին սոսկալի գաւթէն դուրս ելաւ, այն ժամանակը կարողացաւ յայտնելու Յիսուսի, որ այն երգումը նզովը եւ ուրացութիւնը սրտովն չէր, այլ ակամայ երկիւղէն . վասն որոյ արտասուքն իրեն

ղղումն յայտնեց, եւ Յիսուսի ներողութեանը արժանացաւ : Ո՛վ աստուածահաճոյ արթնուածիւն խղճի մտաց, որով կըստանայ հոգին՝ Աստուծոյ անյիշաչար ներողութիւնը : Իսկ ո՛վ չարաչար եւ կամակոր յամառութիւն դիւրակործան կրից, որով անորոշ կը մնայ չարը՝ բարիէն, ճշմարիտը՝ սուտէն, եւ հոգւոյն փրկութիւնը միշտ վտանգի մէջ է . ինչպէս որ անմիտ է այն նաւապետը, որ իրեն նաւը թող կուտայ սաստիկ փրչած հովերուն դէմ, եւ ծովուն կատղած ալիքներուն մէջ, մի թէ այն լեռնացեալ ալիքներուն բռնութիւնը՝ այն առանց ղեկավարի մնացեալ նաւը կը թողնու մի իրեն նաւահանգիստը անվտանգ ժամանեցու : Ասոր համար է որ, հոգեւոր եւ բարոյական բանաստեղծը կերգէ . «Յարձակումն բնութեան է առաջնորդ կոյր, կոյր է նմանապէս եւ կամքն . վայ եթէ կոյր կուրի առաջնորդեսցէ » :

ԳԼՈՒԽ Բ

Հատ մեծ խրատ է այն Պատուելիին գըրածը, որ իմաստութեամբ լցված միտքերուն կուտայ, որպէս զի չըլլայ թէ՛ իմաստունները

առանց կշռութեան բանի եւ առանց խոհեմութեան անզուսպ կրիւք խօսիլ եւ կամ գրել ունենան, եւ յետոյ ամօթով ըլլան : « Լուելու տեղն որ գիտէ նէ, խօսելունն ալ գիտէ . զի գիտէ որ խօսքը մարդուս ստակին պէս է, իր կամ ուրիշին մէկ շահուն համար գործածելու է, անօգուտ տեղը ցանելը՝ խենդաբար մտնել կըլլայ նէ, պէտք եղած տեղը չ'գործածելն ալ գէշ եւ ամօթալի ազահութիւն եւ ամարդութիւն կըլլայ : Իայց խօսի ալ նէ, իրեն փառք չ'փրնտրուեր նոր կարծիքի մը տէր ըլլալով, որ ուրիշներէն դուրս նոր բան մը զրուցած ըլլայ եւ ա՛նոնց հակառակի : Երաւցընէ տարբեր կարծեաց մ'ալ տէր ըլլայ նէ, չ'ջանար կարծիքի բռնաւորութեամբ մը ուրիշը բռնի իր խելքին քաշելու, մտածելով որ չըլլայ թէ ինքն ալ սխալած ըլլայ : Կարծիքի համար մէկը չարհամարհէր ու չ'դատապարտէր . զի թէ ուրիշը դատապարտութեան արժանի համարի նէ՝ իր կարծիքէն չըլլալուն համար, ինքն ալ նոյն դատապարտութեան տակ կիյնայ՝ դիմացինին կարծիքէն չըլլալուն համար : Ուրիշին խօսքին մէջ չի մտնէր, բայց եթէ հարցուի, եւ ինչու կ որ աղէկ մը չ'հասկընայ բանը, պատասխան չի տար, կարծիքը չ'զրու-

Չի

ցէր, եւ հակառակ կողմին չէ թէ միայն ար-
համարհութիւնն չի ցցունէր, այլեւ շոյելով
մը կանցնի: Չ'գիտցած բանն որ բլայ, չա-
մը չնար խոստովանիլ իր օգիտութիւնը այն
կտորին մէջ, զի մէկ մարդ ամեն բան չ'կր-
նար գիտնալ, եւ ոչ ալ դրած է միտքը՝ թէ
ինք ամէն բան գիտէ: Ար զգուշանայ ոչ
միայն սնտօի վիճաբանութենէ, հապա նաեւ
ոչ հարկաւորէն ալ, գիտնալով՝ թէ որչափ
գժուարին բան է մարդ զմարդ համոզելը
ապացուցական փաստերով, մանաւանդ թէ
որ դիմացինը անձնահաճութեամբ կամ ար-
գէտ երեւնալուն վախէն կամակորեալ յա-
մառի նէ: Արհեմութեան կշիռքով կշռւած
կը հանէ բերնէն ամեն մէկ խօսքը, որ յետոյ
չ'զղջայ՝ ուրիշին կամ իրեն վստահելուն եւ ա-
մօթ բլայուն համար, որ երկուքն ալ ետքէն
կարկտան չը վերցընող բաներ են: Արչափ որ
ճշմարտութեան մեծարանքը եւ վայելչու-
թեան պարտքը կը ներեն նէ, ամենուն բնա-
ւորութեանը պատշաճ կերպով կը յարմարէ
խօսքը՝ անոյճ ձեւով եւ քաղաքավար զրուց-
վածքով, գիտնալով որ աս է իրեն ալ իր ի-
մաստութեանն ալ յարգ բերողը: Չուզէր
եւ չ'ջանար եղածէն ելլել իմաստուն եւ
զարմանալի երեւնալ՝ դիմացինին չափէն վեր

մեծ մեծ բաներ խօսելով, որ շատ անգամ
 ծաղր բլբալու պատճառ կըլլայ՝ եւ այլն :
 Հ. Արս . բ : Բազմաթէպ . 1847 . երես 117 :
 Բայց ի՞նչ օգուտ է՝ ասել եւ ոչ առնել .
 զայլս խրատել եւ ինքնին անխորձ մնալ :
 Այս վերոյգրեալ բանասիրականը յիրաւի
 ամեն աշխարհական ուսումնական ազնուա-
 կաններու բարոյական գրութեան եւ խօ-
 սակցութեան մէջ, գործածելու ընդունելի
 եւ բարի միջոցներ է, բայց առաւել հոգե-
 ւորաց արժան է՝ ասանկ խոհեմութեան
 քաղցր ու բարի վայելչութիւն բանեցնեն
 իրենց գրաւոր ու ատենաբանական խօսքե-
 բուն մէջ . չէ թէ անարգ եւ անուանարկ
 զազիր եւ ապարդիւն խօսքերով լեցունեն
 տեարակներն ու խօսակցութիւնն . ասով
 ոչ դատը կը վաստկուի, եւ ոչ ալ՝ սիրտերու
 մէջ եղած խռովութեան եւ ատելութեան
 վէրքերը կը բժշկուի . բայց զի՞նչ պտուղ
 այսպիսի անկարգութեան եւ անխոհեմ եւ
 անպատշաճ բանից հոգեւորական դատուց,
 եւ չար օրինակ նենգասիրութեան կրօնա-
 ւորաց :

Արդարեւ չարաչար գայթակղութիւն է
 ժողովրդոց, եւ պակասութիւն հաւատոյ,
 որոյ վախճանն է գահալիւծիլ ՚ի յաւիտենա-

կան կորուստն . ըստ այնմ , « Դուք էք աղ
երկրի , ապա թէ ազն անհամի՛ իւ յաղիցի ,
նչ իմիք ազդիցէ այնուհետեւ , բայց եթէ
ընկենուլ արտաքս՝ եւ կոխան ըննել ՚ի մարդ-
կանէ » . Մատ . ե . 13 :

Իրաւունք չունին ժողովուրդները ըս-
լու , այս ի՛նչ հոգեւորականութիւն է , այս
ի՛նչ կարգաւորութիւն է , մենք որ ասանկ
եղբայրատեցութիւն ընեմք , հայհոյեմք մե-
կըզմէկու՝ անուանարկ խօսքերով մէկզմէկու
անուն կոտորեմք , խռովութիւն ատելութիւն
ունենամք՝ մեզի արձակում չեն տար , ու
ծանր ծանր ապաշխարանք կը դնեն , եւ փր-
կարար Սուրբ Հաղորդութեան մերձենալու
հրաման չեն տար . ասոնք ի՛նչպէս այն սոսկա-
լի խորհուրդին կը մերձենան՝ կենդանարար
պատարագ կը մատուցանեն : Ծերմեռանդ
ժողովուրդը կըսէ , որ երբ մեզի արձակում
տալու կըլլան Սուրբ Հաղորդութեան ար-
ժանի ըլլալու , կը հրամայեն Պօղոս Առաքե-
լոյն խրատէն առնելով շատ մը խղճմտանաց
զարթուցիչ խօսքեր . « Փորձեցէ մարդ զան-
ձրն իւր , եւ ապա ՚ի հացէ անտի կերիցէ ,
եւ ՚ի բաժակէն արբցէ . զի որ ուտէ եւ ըմ-
պէ անարժանութեամբ՝ դատատան անձին
իւրում ուտէ եւ ըմպէ , զի ոչ խարէ զմար-

Մին տեսան» . ա Վրն . ժա . 28 :

Մի թէ այս ամեն պարտաւորութիւնը միայն ժողովրդոց վրայ է կրսեն , կարգաւորները ինչու վրանին չեն առներ այս հրամանը Յիսուսի վրկչին մերոյ , եւ կամ ինչո՞ւ մտիկ չեն ըներ . «Եթէ մատուցանիցես ըզպատարագ քո ՚ի վերայ սեղանոյ , եւ անդ յիշեսցես՝ եթէ եղբայր քո ունի ինչ խէթ զբէն . թող զպատարագն քո առաջի սեղանոյն , երթ նախ հաշտեաց ընդ եղբօր քում , եւ ապա եկեալ մատուցիր զպատարագն քո» . Մատ . ե . 23 :

Ինչ ըսենք՝ ինչո՞ւ համար չեն լսեր այս անձխտելի հրամանը Յիսուսի , արդե՞օք զանցառութեան բամպակիւ գոցեր են ականջնին . եւ կամ թէ թերեհաւատութեան կապարիւ լեցուցեր են լսողութիւննին . թող այս տեղս Սուրբն Օգոստինոս խօսի ու վրձնէ սուրբ Աւետարանին վերոյիշեալ բնաբանին վրայով՝ յասելն . «Առանց սրբութեան խղճի մտաց պատարագելն՝ առաջի խորհրդական սրբոյ սեղանոյն ոչ է այնքան սրբագործութիւն՝ այլ մանաւանդ սրբապղծութիւն» :

Որ սուրբ հոգեւոր ժողովր , որ եկեղեցւոյ քահանայապետը , որ աստուածաբաններ

բու վճիռը հրաման կուտայ կամ թոյլ կուտայ, խռովութիւն ունեցող եւ ատելութեան հոգի ունեցող քահանայի մը պատարագ մատուցանելու . մի թէ մարդասպանը Սրբարար Բրիտոսական խորհուրդներուն մերձենալու հրաման ունի՞ . չէ՞ որ իրեն հաւատակից եւ կրօնակից եղբայրը ատեցողը մարդասպան է՝ եւ Վայենի նման է . ասանկ վճիռ կընէ Սրբազան եւ Աստուածաբան Աւետարանիչը Յօհաննէս ասելով . «Ամենայն որ ատեայ զեղբայր իւր, մարդասպան է . եւ գիտէ՞ք՝ զի ամենայն մարդասպան ո՛չ ունի կեանս յաւիտենականս յանձին հաստատեալ» . ա Վա՛րդ . Գ . 15 :

Ասանկ ատելութիւն սիրողներուն՝ եւ եղբայրսիրութեան օրէնքը չ'պահողներուն համար՝ կըսէ Յակոբ Առաքելոյն եղբայրը Յուդա առաքեալը . Վայ է նոցա , զի ըստ ճանապարհին Վայենի գնացին» . ա . 11 :

Աւ ի՞նչ կը փնտռենք ասանկ ռիսակալութիւնով եւ ատելութիւնով պարաւանդեալ կաշկանդեալ սիրտերէն . ո՞ր կարգի եւ ո՞ր ուխտի կարգաւորներէն եւ քահանայներէն կուզեն թող ըլլան , ատելութեան եւ ռիսակալութեան ոգի ունի՞ն մի . միշտ գայթակղութիւն են ժողովրդոց եւ եկեղեցւոյն տրբա-

մութիւն :

Մ. Լ ասանկներէն չյուսանք պիտի ուղիղ շիտակ որոշումներ . վասն զի ատելութեան կրիւք՝ ամբոխեալ մտօք՝ եւ ռիսակալութեամբ զգածեալ սրտիւք չեն կարեր ուղիղ որոշել արդարը մեղաւորէն , չարը բարիէն , լոյսը խաւարէն , ուղղափառը չարափառէն , ճշմարիտ եւ ուղղակիօն հաւատացեալը հերձուածողէն եւ հերեփիկոսէն . չեն ունենար ազնիւ՝ համեստ՝ եւ սուրբ խորհուրդներ մըտաց , եւ չեն կարող խոհեմութեան խօսքերով խրատաբան հանդիսանալ . կերեւի որ չունին երանական կենաց հաղորդ ըլլալու յոյս : Ս ասն զի ռիսակալութիւնով չունին արդարութեան կշիռն ձեռքերնին , եւ ատելութեան կրկն խաւարին մէջ մնալով , ճշմարտութեան լոյսը հեռացուցեր են իրենցմէ . ասոր համար իրաւամբք կըսէ Աստիանոս . « Որքան ռիսն մնաց ՚ի սիրան , ո՛չ կարեմք ունել զենթադատութիւն ուղիղ ընտրութեան . եւ ո՛չ զնկատումն համեստ խոկման . եւ ո՛չ զխոհեմ խրատ , ո՛չ եմք մասնակից կենաց , ո՛չ սրահող արդարութեան , եւ ո՛չ ընդունակ հոգեւոր եւ ճշմարիտ լուսոյն » :

Մ. Լ ետարանական է այս ճշմարտութիւնը . « Չի ամենայն որ զչար գործէ՝ ատեալ

զոյս , եւ ոչ գայ առ լոյսն . զի մի՛ յանդիմանեացին գործք նորա : Իսկ որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն , զի յայտնի լիցին գործք նորա , թէ աստուծով գործեցան :
Յժ . գ . 20 :

Հիմակ այս տեղս իմ մտացս մէկ մեծ զարմանք եւ տարակուսանք եկաւ ո՛ր բարեմիտ ընթերցող եւ Լուսաւորչակրօն ուղղափառ Սիրելի իմ . պիտի հարցնեմ ճշմարտասէր ուսումնական սիրելեացս հոգեւոր որդւոցս , մանաւանդ իրաւասէր աստուածաբան եղբարց իմոց . եթէ այս ի՞նչ բազմաժամանակեայ խոսովութիւն է եւ անդադարելի ատելութիւն այս երկուց կողմանց , այսինքն Գոլէջցւոց միաբանութեան եւ Մխիթարեանց , կը խնդրեմ որ այս տարակուսութիւնս լուծանի : Չէ՞ որ այս երկու կողմն ալ կը քարոզեն միշտ՝ թէ կրօնքնիս մէկ է՝ Հոռի մէական եկեղեցւոյն հաւատքը ունիմք , վարդապետութիւննիս մէկ է . կարդացած Աստուածաբանութիւննիս կընդունի Հոռիմէական եկեղեցին , եւ հոգեւոր գլուխնիս Հոռիմայու Եկեղեցւոյն Քահանայապետն է . եւ այն եւ այն :

Ապա այս ի՞նչ անմիաբանութիւն է եւ աշխարհալուր խոսովութիւն , բարելոնեան

հնոցի բորբոքեալ հրոյն պէս չըսեմ, որովհետեւ այն առժամանակեայ էր, եւ չափով եւ լանէր բոցն ՚ի քառասուն և յինն կանգուն. Դան. գ. 47 : Իսկ ասոնց ատելութեան եւ խռովութեան բոցը անշիջանելի կերելի եւ չափաւորեալ չէ. այլ այնչափ կը բարձրանայ, որ Այսենի ատելութեան գործին պէս՝ մինչեւ յերկինս պիտի հասնի :

Պիտի համարձակիմ ըսելու՝ որ Արկիլիս կղզիին մէջ Ետնա լեռանը անուանի հրաբուխին պէս՝ անշիջանելի եւ բարձրաստիճան է Ասոնց սրտին մէջ ունեցած ատելութեան եւ խռովութեան սարսափելի կրակը եւ զարհուրելի բոցը. եւ ասոնցմէ տեսն ինչ ահարկու երկրաշարժութիւններ կը պատճառի ժողովրդոց մէջ՝ ամենքը խռովութեամբ մեր ումար եղած՝ հայհոյանք անյիշելի՝ եւ սուկալի կազ կռիւ անխափան :

Այս ինչ միաբանութիւն է կրօնից, եւ այս ինչ հերձուածողութիւն չարաչար կրից : «Եւ էին հերձուածք ՚ի մէջ նոցա» . Յօհ. Թ. 16 : Աս հիմակ պիտի սորվիմ ասանկ անմիաբանութեան պատճառները, ուղղադատ եւ իրաւասէր միտքերէն, եւ վկայութեամբ սուրբ գրոց :

Ա. Անմիաբանութեան եւ ատելութեան

մայր է անձնասիրութիւնը , ուր տեղ որ կը
 թագաւորէ այս չար կիրքը՝ այն տեղ հար-
 կաւ կը պատճառի ատելութիւն , ոխակա-
 լութիւն եւ չարակամութիւն : Ասոր համար
 կը վկայէ , « Առ միութիւն երկուստէք՝ օգնէ՛
 իսպառ արհամարհութիւն իրաց ժամանա-
 կաւորաց , յորս մեծապէս սխալէ անձնասի-
 րութիւնն յետին թշնամի միութեան » . Իգն .
 ք . 1 : Այլ որ ՚ի սկզբանէ աշխարհի ամեն
 ատելութիւն եւ կռիւ այս երկու բառէն
 ծնաւ , իմ եւ քո . փառքերու եւ պատիւննե-
 րու կուգայնէ , կըսէ անձնասէրը այս իմ է ,
 քո չէ՛ . անարգութեան եւ արհամարհու-
 թեան կուգայնէ՛ կըսէ , այս քո է , իմ չէ՛ :

Այս խռովայոյզ եւ չարագրգիւ մոլու-
 թիւնը , այսինքն իմ են քո են , այնքան զօ-
 րացած էր Յունաստանի մէջ , որ միշտ եղ-
 բայր եղբօր հետ եւ բարեկամ բարեկամի
 հետ ունէին ոխերիմ թշնամութիւն , ան-
 հաշտելի ատելութիւն եւ մահառիթ կը
 ունենէր : Ասոր համար Պիւթագորաս փի-
 լիստիայն նոր օրէնք մը դրաւ Յունաստանի
 մէջ . քնաւ վերնոս ըսաւ այս իմ՝ քո՛ խօսքը ,
 թէ՛ պատիւ եւ թէ՛ անարգութիւն , թէ՛
 յաջողութիւն բաղգի եւ թէ՛ անյաջողու-
 թիւն ամենուն վրայ պիտի համարվի , ամեն-

բը զուգապատիւ ճանաչուին : Պիւթագորասին այս քաղաքական օրէնքովը երբ ըսկտաւ Յունաստան կառավարիլ՝ մէջերնին հաստատեցաւ սէրը եւ խաղաղութիւնը . կը ըսար որ մէկին կարգը կամ բարդը կը բերէր իշխանութեան մը վրայ ելլել՝ հասարակաց կը համարուէր այն , եւ հասարակութիւնը անոր փառքը եւ մեծութեան սպառիւք իրենց կը համարէին , այնուհետեւ եւ ոչ թշնամութեան եւ ոչ առելութեան ձայն եւ խօսք կը լսուէր մէջերնին . այլ միշտ հաստատ բարեկամութիւն եւ երջանիկ եղբայրսիրութիւն կը թագաւորէր սրտերնուն մէջը : Ասոր համար Պողոս սրբազան Առաքեալը խրատ կուտայ ամենուս, օրինակ տալով Յիսուս վրկիչնիս մեզի . « Այլ իւրաքանչիւր որ 'ի մէնջ ընկերին հաճոյ լիցի 'ի բարիս վասն շինութեան . քանզի եւ Քրիստոս ոչ եթէ անձին հաճոյ եղեւ . այլ որպէս եւ դրեալ է . նախատինք նախատչաց քոց անկան 'ի վերայ իմ » . Հո՞ով . Ժե . 2 :

Բ . Պատճառ առելութեան եւ խռովութեան 'ի մէջ հոգեւորական միաբանութեան , պակասութիւն աստուածապարգեւ սիրոյն է . « Չի ուր ոչ գոյ սէր աստուածային՝ անդ ոչ գոյ միաբանութիւն հոգեւոր

եղբայրութեան» . կըսէ Ռսկերերան :

Սէր Տէր Յիսուս Քրիստոսը այս սիրոյ սուրբ շաղկապով սրբազան Առաքելոց եղբայրութիւնը միաւորեց , անոր համար այս պատուէրը տուաւ հրամայելով . « Հաստատուն կացէ՛ք ՚ի սէր իմ » . Յճ . Ժե . 9 : Իսկ իրեն ճշմարտութենէն հեռի կեցողներուն , խռովութիւն ատելութիւն սիրողներուն ըսաւ . « Գիտեմ զձեզ՝ զի զսէրն աստուծոյ ոչ ունիք » . Յճ . ե . 42 : Գիտեմ պիտի ըսես բարեմիտ ընթերցող , այո՛ այս կրօնաւորներն ալ շատ աղէկ գիտեն՝ որ Քրիստոսի աշակերտութեան եւ առաքելութեան եւ քրիստոնէութեան ճշմարիտ նշանը եղբայրութիւնն է , եւ այսպէս ալ կը քարոզեն եւ օրինակներով եւ բազում վկայութեամբ կապացուցանեն :

Աս ալ հիմակ կըսեմ , ի՛նչ օգուտ կունենանամք այս սիրոյ քարոզը տալովնիս , ի՛նչ արդիւնք կըստանամք այս սիրոյ խօսքերը եւ բառերը լսելովնիս . երբոր անոր պատուը չունենամք , հարկաւ այն անպտուղ թղենիին պէս անէ՛ծք պիտի առնեմք ՚ի Քրիստոսէ . Մատ . իա . 19 : Գիտի հարցնես հիմակ ինձի , սիրոյ պատուղները ի՛նչ է . չէս մի գիտեր . սուրվէ՛ Պօղոս սրբազան Առաքեալէն՝ որ կըսէ .

«Սէր երկայնամիտ է՝ քաղցրանայ , սէր ոչ նախանձի , ոչ ամբարհաւածի , ոչ հպարտանայ , ոչ յանդգնի , ոչ խնդրէ զիւր , ոչ գրբգրութի , ոչ խորհի զչար , ոչ խնդայ ընդ անիրաւութիւն , այլ խնդայ ընդ ստուգութիւն . ամենայնի տեւէ , ամենայնի հաւատայ , ամենեւին յուսայ , ամենայնի համբերէ » . ա . Սրբ . Ժգ . 4 : «Սէր ընկերի իւրում չար ոչ առնէ » . շո՞ճ . Ժգ . 10 :

Ըհա՛ս ասոնք են սուրբ եւ քրիստոնէական սիրոյն պատուհները , հիմակ նայէ՛ երկուց կողմանց ելած այն տեսրակները , նայէ՛ ըսի , բայց ոչ կողմնականութեան եւ աչառութեան մտօք , այլ ուղղադատ աչօք նկատէ՛ , կը տեսնան մի կամ կերեւի՞ մի այս սիրոյ պատուհները , ոչ թէ միայն չերեւիր , այլ ընդհակառակն՝ երկայնմտութեան փոխանակը կը տեսնաս կազ , կոխ , բարկութիւն . փոխանակ քաղցրութեան սիրոյ՝ սոսկալի տեսիլքներ դատնութեան , ատելութեան , նախանձու , հպարտութեան եւ յանդգնութեան . ասոնց պէս ամեն հակառակութեան օրինակն կերեւի ատոնց մէջ . ապա ասոնցմով կիմացուի՞ որ սիրոյ պակասութիւնը բերէր է այդ ամենայն եղբայրատեցութիւնը եւ հակառակասիրութիւնը :

Գ . Այս երրորդ պատճառը անմխարա-
նութեան եկեղեցականացն կարծեմ որ շատ
մեծ զարհուրելի զգացմունք պիտի տայ
սրտերնուս , որովհետեւ Ռակեբերանը կըսէ .
« Որ եթէ կատարեալ քրիստոնէից մէջ ան-
կանի վրդովմունք , խռովութիւնք , եւ չարա-
չար ատելութիւնք՝ նշան է սոսկալի , եթէ
Տէր Աստուած հեռացեալ է անտի շնորհօք՝
եւ բարութեամբ իւրով . զի աստուած ատէ
զերկպառակութիւն եւ սիրէ զխաղաղու-
թիւն միաբանական սիրոյ » . Գ . Յորդ . Ա-է .
Մէկ :

Արդ՝ եթէ կատարեալ քրիստոնէաց ժո-
ղովրդոց մէջ անկանի այս խռովութիւնը ,
աստուած կատէ , կը մերժէ իրեն ամենա-
ցանկալի շնորհքներէն ու բարութիւննե-
րէն . ապա որչափ առաւել աստուածային
դատապարտութեան եւ պատժոյն պարտա-
ւոր պիտի ըլլան այն խռովատէր եւ վրդո-
վիչ կարգաւորները , որ իրենց բարոյական
օրինակ ժողովրդոց ըլլալու պաշտօննին մոռ-
ցեր են՝ վրդովման , խռովութեան եւ ատե-
լութեան չար օրինակ ըլլալու միջոցներու
մէջ կը գըտնըլին , ոչ թէ միայն գործով՝ այլ
որոմնացան յետրակներով ալ կը սերմանեն
իրենց սրտերնուն մէջ եղած խռովութեան

եւ ատեղութեան չար որումը, իրենց պարզա-
միտ ժողովրդոցը մէջ . եւ ատլ բաւական
չ'ըլլալով կը համարձակին . եր ուղղափառ
տուրք եկեղեցւոյ բարեմիտ ժողովրդոցը մը-
տացը մէջն ալ սերմանել այն անպիտան եւ
ապականիչ սերմն որոման, վրդովիչ եւ խան-
դարիչ խաղաղութեան եւ սիրոյն քրիստոսի .
Մատ . Ժգ . 25 :

Տեսա՞ր ճշմարտասէր յարգելի՛ երրորդ
պատճառն խռովասիրութեան . խի եւ խի
Աստուծոյ շնորհքներէն հեռանալն երեւցաւ .
Լճա ասանկ անմիաբանութեան եւ եղբայր-
ատեցութեան երբոր լուր մը առաւ Արբա-
զան Առաքեալն Պօղոս կորնթացւոց եկե-
ղեցւոյն մէջէն , այս սաստիկ գիրը գրեց
Փիլիպպէէն՝ այսպէս սկսելով : « Ասն այ-
նորիկ զայս 'ի հեռուստ գրեմ , զի մի յոր-
ժամ եկից՝ սաստկութեամբ վարեցայց՝ ըստ
իշխանութեանս , զոր ետ ինձ տէր 'ի շինել
եւ ոչ 'ի քակել : Լճաուհեաեւ եղբայրք ,
ոչ լերուք՝ հաստատուն կացէք՝ միսիթա-
րեցարոք՝ միաբան լերուք՝ խաղաղութիւն
արարէք , եւ աստուած խաղաղութեան եւ
սիրոյ եղիցի ընդ ձեզ » . բ Արն . Ժգ . 10 : Իսել
կուզէ այս ճշմարիտ առաքեալը քրիստոսի՛
Թէ կուզէք ո՞վ կորնթացիք , որ դուք ալ տա-

ճար աստուծոյ ըլլայք, եւ աստուած բնակի ձեր մէջը . թողէք անմիաբանութիւնը՝ հեռացուցէք խռովութեան առիթները, որ աստուած խաղաղութեան եւ սիրոյ բնակի ձեր մէջը, ապա թէ ոչ՝ հեռի է ձեզմէ :

Հիմակ խօսքերնուս հաստատութիւնները տեսանք, ու խնայանք ատելութեան եւ խռռովութեան պատճառները մէկզմէկէ ահարկու . ապա ինչո՞ւ կըսպասենք ասանկ ատելութեան եւ խռովասիրութեան ոգի ունեցող սիրտերէն՝ բարի եւ ճշմարիտ խորհուրդներ եւ խօսքեր : «Մի թէ քաղիցեն ՚ի փրշոց խաղող՝ կամ ՚ի տատասկէ թուղ» . Մ^Կ . է . 16 :

Արդ՝ այս տեղս ՚ի վերջոյ հարկ կըլլայ ինծի ըսելու, եւ կարծեմ որ ինծի հետ Աստուածխնաստ հոգեւոր եղբարքս՝ եւ ուսումնական ճշմարտասէր ընթերցող հոգեւոր որդիքս ալ պիտի ըսեն . ո՞ր Միթիթարեան Պատուելիք՝ այն ձեր հանած անպիտան եւ անօգուտ տեղրակէն յառաջ՝ պէտք էր որ մէկ մը բարոյականի սկզբունքները միտքերնիդ բերէիք, եւ կամ թէ այն ՚ի ըստինականէն թարգմանած Հայր Մկրտիչ վարդապետի Աւգերեանց՝ տարեկան առած բարոյականի աս մէկ մասը կարդայիք, եւ ապա ձեռն ՚ի

դրիչ լինելիք, որ արդարեւ առաւել հոգեւորականաց հարկաւոր եւ արժանաւոր բարձր աստիճան բարոյական է: «Չարաչար զայլս դատել՝ է զանձին չարութիւն արտայայտել: Սարդ է ժանտ, որ թոյն քաղէ՝ ՚ի ծաղկանց, ուտի մեղուն մեղր հաւաքէ: Աշականեալ ստամոքս զամենայն ինչ ՚ի մաղձ փոխէ: Տեառն է դատել, դու զի՞ խառնես զքեզ ՚ի պաշտօն իշխանութեան նորա: Վննիչ է երիկամանց, եւ զննիչ խորհրդոց. մերս տեսութիւն չանցանէ ընդ մի թիզ, եւ զկեղեւանս իրաց եւ եթ նշմարեմք, եւ տակաւին դատաւոր նստիմք տինգերաց, աստի յառաջ գան անբաւ ռիտակալութիւնք» . Երեւ. 158 :

Պէտք էր անգամ մի ալ յիշէին այս Պատուելի Մխիթարեանք սուրբ Վարդապետին մերոյ Եղիշէի այս կարճ եւ ազդու բարոյական խրատը . «Որպէս զի չիք յանիրաւութենէ արդարութիւն, եւ ՚ի ստութենէ ճշմարտութիւն . սոյնպէս եւ ոչ ՚ի խառվասէր մտաց ակնկալութիւն խաղաղութեան» . Տիպ պօլսոյ . Եր . 90 :

Մենք աստիճանաբար դատում ենք և մեկն ալ այս է՝ որ առանց խղճի մտաց եւ առանց ճշմարտասիրութեան՝ կարի համարձակութեամբ կը խօսին ու կը դրեն այդ ատելութեան եւ սխալման թշնամութեան հոգւով տողուած տեսարակներն մէջը, թէ «Այսօրուան օրս Հայք հերձուածող եւ հերետախն են» :

Այս նախադատութեանը վրայ շատ պիտի զարմանամք՝ ու շատ ալ պիտի ծիծաղիմք . մանաւանդ որ ծաղրելու եւ ծանակելու նիւթ մը պիտի բլայ ամեն լուսաւորեալ ուսումնականաց մտաց առջեւը , որ եւ ամենքս ալ չէինք կարծէր՝ որ ասանկ մէկ լուսաւորեալ դարի մը մէջ , ասանկ մէկ չարաչար դատում մը եւ ատելութեան ոգիէ բռնաբարեալ ասանկ մէկ դժնգակ չարախօսութիւն մը պիտի յայտնի լուծէր Միսիթարեան Պատուելիներէն , եթէ «Այսօրուան օրս Հայք հերձուածող եւ հերետախն են» :

Ապա երեկեան օրը ի՞նչ էին . կը հետեւի՛ որ երեկեան օրը միաբան եւ ուղղափառ էին . զոր օրինակ , այսօրուան օրս այս ծովը խառնեալ է , ուրեմն երէկ հանդարտ էր . այսօր-

ուան օրս այս վաճառականը սնանկացեալ է, ուրեմն երէկեան օրը հարուստ էր. այս անձն այսօրուան օրս հիւանդ է, ուրեմն երէկ առողջ էր. այսօրուան օրս օղը խառնակ է, ուրեմն երէկ սլարդ էր. «Այսօրուան օրս Հայք հերձուածող եւ հերետիկոս են». ուրեմն երէկեան օրը Հայք միաբան եւ միակրօն ուղղափառ էին. կերելի՛ որ այս պատուելիները աշխարհագրութեան միաբերնին տալով՝ Հայոց հաւատքը եւ ուղղափառութիւնը յարմարէր են եղանակներուն փոփոխութեանը, դարնանային՝ ամառնային՝ աշնանային՝ եւ ձմեռնային ժամանակներուն պէս: Աւսումնականին մէկն ալ ինծի կրտէ՛ որ չէ՛ սյդպէս, այլ դիտե՛ս, որ այս պատուելիները քաջ ծանօթ են բնական գիտութեան, ուստի շատ բան ֆիզիկայպէս կը դատեն. մեր ուղղափառութիւնն ալ կարծեմ որ բնական գիտութեան մտօք դատելով, անշուշտ փոփոխութեան տակ պիտի ձգեն, ինչպէս որ ունին փոփոխութիւն մարմնաւոր էակները:

Մէկ ուսումնասէր երիտասարդ մի ալ ներկեցէք կրտէ՛ շնորհ ըրէ՛ք ինծի՛ հրաման տուէ՛ք, որ ես ալ խօսիմ, շատ անգամ պատահեր եմ այդ Պատուելիներուն, եւ հետեր-

նին ալ ճանապարհորդակից եղեր եմ, երբեմն
 մին առազատաւոր նաւով եւ երբեմն շո-
 դենաւով. միշտ կը դիտէին նաւուն մէջ ե-
 ղած կողմնացուցին (փուտուլային), որ միշտ
 նաւին ընթացքին փոփոխութիւնը ցոյց
 կուտայ, զուցէ՝ որ այն կողմնացոյցը երե-
 ւակայելով՝ դատում են ըրեր մեր Հայոց
 ուղղափառութիւնը փոփոխելով ՚ի հերետի-
 կոսութիւն, եւ մեր սուրբ եկեղեցւոյ միա-
 կրօնութիւնը ՚ի հերձուածողութիւն: Մայց
 աստուածաբանները ճշմարիտ եւ ուղղափառ
 սուրբ հաւատքը անփոփոխ կը ճանչնան ու
 կը քարոզեն. որ ինչպէս աստուած է. անփո-
 փոխ՝ ապա եւ ուղղափառ ճշմարիտ հաւատք
 առ աստուած՝ պէտք է որ անփոփոխ ըլլայ.
 ստոր համար քարոզեց մեզի սուրբ Գրիգոր
 լուսաւորիչն մեր. « Չի անփոփոխելի է աստ-
 ուած, եւ փոփոխումն ունին պարածքն,
 որպէս տղայն յերիտասարդութիւն, եւ երի-
 տասարդն ՚ի ծերութիւն, եւ ծերն յապակա-
 նութիւն: Աւ որպէս դարունն յամառն, եւ
 ամառն յաշունն, եւ աշունն ՚ի ձմեռն, որ խա-
 փուցանէ զամենայն կենդանեաց զյորդորու-
 մին, եւ զանկոց եւ զբուսոց: Աւ արեգակն
 փոփոխումն ունի ըստ ժամանակի սահմանե-
 լոյն աստուծոյ զերկայնութիւն աւուրց եւ

զգականութիւն» . Յաճախ . էրէս , 269 :

Երբոր Հայոց եկեղեցին իրեն բրիտանե-
ութեան սուրբ հաւատքը սխալական եւ
փոփոխական մարդոյ վրայ հաստատած բւ-
լար , եւ կամ սխալական ու փոփոխական այս
մարդէն կամ այն մարդէն պիտի սորվիմ
ըներ իմ հաւատքս՝ այն ժամանակը կարելի
էր , որ ըսէին՝ թէ ինչպէս մարդն է փոփո-
խական . ահա՛ Հայք ըստ որում 'ի մարդոյ
ուսանին հաւատքնին , եւ 'ի մարդոյ են հաւ-
տատեալ հաւատք իւրեանց , վասն որոյ փո-
փոխեցան , թէ պէտ երէկեան օրը ու զղափա-
ւէին , բայց « Այսօրուան օրս հերձուածող եւ
հերեօրիոս են » :

Բրիտանեական հաւատքը մարդէ մը
չէ , այլ յատուծոյ է , եւ մեք մարդոյ հա-
ւատք չունիմք , հաւատք աստուծոյ ունիմք
սուրբ գրոց առաջնորդութեամբ , եւ ասանկ
սորվեցանք սուրբ Լուսաւորչէն մերմէ . « Ճըշ-
մարտութիւն հաւատոց լոյս է աչաց մտացն
չարժմանց՝ խորհրդոցն յիշատակաց . զգեց-
եալ զլոյսն գիտութեան եւ իմաստութեան
չնորհաց սուրբ հոգւոյն , որ զառաջնորդական
զմիտան լուսաւորէ , եւ գրովք սրբովք յան-
դիման կացուցանէ զաներեւոյթման , իբրեւ
'ի տեսիլ աչաց արեգականն լոյս Զի

լուսաւորեալք ուղիղ հաւատովք յանակիզքն
էութիւնն , 'ի մշտնջենաւոր լոյսն , յանփոփոխ
ճշմարտութիւնն , 'ի կենդանարար կենդա-
նութիւնն , մի եւս խոտորեսցուք 'ի յունայ-
նաբանութիւնն , եւ այլն » . Յաճախ . էր , 25 :

Տեսէք ո՞վ Մխիթարեան Պատուելիք ,
Օգոստինոս մեծ վարդապետն եկեղեցւոյն
Լատինացւոց ինչպէս խորունկ եւ նուրբ
մտածեց , որ չ'լինի թէ Հռովմայու եկեղե-
ցին սխալի՝ հաւատքնին Պետրոս Առաքեա-
լին վրայ դնելով , եւ կամ անկէց սորվեցանք
բսելով՝ անոր յաջորդները հայր հաւատոյ
ճանչնան , վասն որոյ կը գրէ յաշտոս չալասի
աստուծոյ , «-Է-բասնելուրդ գրսին մեջ .
«Այլ արդ մեք որ քրիստոնեայքս եմք եւ
կոչիմք , ոչ 'ի Պետրոս հաւատամք , այլ
յայն՝ յոր Պետրոսն հաւատաց . շինեալք
Պետրոսի բանիւքն որ դքրիստոսէ . եւ ոչ 'ի
տաղից ոմանց դեղեալք , ոչ պատրեալք կա-
խարդութեամբք , այլ նորա բարերարու-
թեամբքն գտեալք օգնութիւն : Պետրոսի
վարդապետն Գրիստոս՝ վարդապետութեամ-
բըն որ տանի յաւիտենական 'ի կեանս , նա
ինքն եւ մեր վարդապետ է » . Գլ . ծղ .
էր . 354 :

Ո՞վ մեծ վարդապետդ Օգոստինոս , ինչո՞ւ

սուրբ Առաքելոյն Պետրոսի համար վճիռ
կրնես ասելով . (նչ ՚ի Պետրոս հաւատամք) .
պատճառ անշուշտ այս պիտի ըլլայ . որով
հետեւ Պետրոս սրբազան Առաքեալը թե-
պէտ աշակերտ Քրիստոսի էր, թէպէտ ընտ-
րեցաւ ՚ի քրիստոսէ յառաքելութիւն , ինչ-
պէս միւս առաքեալներն ալ , բայց ըստ ու-
րում մարդ՝ երբեմն պակասութիւն հաւա-
տոյ ունեցաւ , եւ Քրիստոսէն ալ յանդիմա-
նութիւն լսեց , ինչպէս որ կը գրէ Մատթէ-
ոս Աւետարանիչը . երբ առաքեալները տե-
սան , որ Յիսուս ծովուն վրայէն քալելով
կերթար , ամենքը մէկզմէկ անցան , եւ այն-
պէս կարծեցին որ՝ մէկ երեւակայեալ առ-
աջօք տեսիլք մի է , եւ այն ծովին վրայէն
քալող գնացողը Յիսուսը չէր . ասոր համար
Յիսուս ասոնց ինքրզինքը յայտնեց աս ամե-
նազօր ձայնովը . « Բաջալերացարձք՝ ես եմ
մի՛ երկնչի՛ք » :

Այս տեղս Պետրոս առաքեալը համար-
ձակեցաւ ըսելու Յիսուսի , Տէր՝ թէ որ
դուն ես , հրամանն ըրէ ինձի , որ ես ալ այդ
ծովուն վրայէն քալելով դամ քեղի . Յիսուս
ալ հրամանն ըրաւ ըսելով , (եկ) . սկսաւ Պե-
րոս կատարեալ հաւատով երթալ ծովուն
վրայէն դէպ ՚ի Քրիստոս . բայց երբոր մէկ

կողմէն հովմբ փչեց , սկսաւ Պետրոս վախնալ՝ ու իրեն ունեցած հաւատքէն պակսիլ . եւ ասով ալ հաւատքէն պակասեալ դանքիւնացաւ , վասն որոյ իրեն վրայի առաջին քաջութիւնը կորսնցուց , եւ սկսաւ քիչ քիչ ծանրանալ ու բնկրդմիլ , յայնժամ սկսաւ աղաղակել առ Յիսուս ասելով . «Տէր փրկեալ զիս» . Յիսուս ալ իրեն ամենակարող ձեռքը երկնցուց անոր՝ ու յանդիմանելով ըսաւ . «Թերեհաւաս՝ բնդէ՞ր երկմտեցեր» . Մատթ . ԺԳ . 26 : Ըստ նուրբ եւ կատարեալ աստուածաբանական վճիռը չէ որ միայն մեծ վարդապետն լատինացւոց Օդոստինոս կրնէ , այլ եւ սուրբն կիւրեղ Երուսաղէմի Հայրապետն ալ կը հաստատէ այս կերպով խօսելով եւ գրելով . «Մարդ էր քեզ եւ մեզ նման Պետրոս յարենէ : եւ մարմնոյ կարգեալ , եւ նովին կերակրովք կենդանացեալ : Ըստ իբրեւ ասաց տէր Յիսուս եկ առ իս , հաւատաց վարդապետի , եւ սկսաւ ՚ի վերայ ջուրցն գնալ : Քան զամենայն հաստատութիւնս յատակաց զհաւատան ՚ի վերայ ջուրցն ունէր տարածեալ , եւ զծանրութիւն մարմնոյն ՚ի թեթեւութիւնս հաւատոցն բարձեալ թռուցեալ տանէր : Ըստ մինչդեռ զհաւատան յանձին ունէր , ՚ի վերայ ջուրցն

Հաստատութեամբ զգնացս փոփոխէր , եւ իրբեւ յերկուացանն , յայնժամ ընկզմել սկսաւ . զի ընդ թուլանայն 'ի հաւատոց , զիջանել սկսաւ եւ ծանրութիւն մարմնոյն» .
 Կոչ . Ընծ . Էր . 80 :

Այս հաստատուն գիտեմք , եւ մեր եկեղեցական մատեանք վկայեն՝ որ ուղղափառ եկեղեցի ազգիս Հայոց հաստատուն ունի իրեն ճշմարիտ սուրբ հաւատքը 'ի վերայ ճշմարտութեանն աստուծոյ , եւ 'ի վերայ փրկագործ անօրէնութեանն խորհրդոցն քրիստոսի . ինչպէս որ Յիսուս Քրիստոս պատուիրեր է . « Հաւատացէք յաստուած , եւ յիս հաւատացէք» . Յօհ . Ժգ . 1 : Աւ սրբազան Առաքեալն Պետրոս 'ի Յիսուսէ Քրիստոսէ ուսեալ՝ կը քարոզէ . « Հաւատք ձեր եւ յոյս իցենն յաստուած» . ա . Կաթ . ա . 22 : Աւրեմն Հայոց ուղղափառ եկեղեցին իրաւունք ունի սրբազան Պօղոս Առաքելոյն հետ ձայնակից ըլլալով՝ աղաղակել . « Վասն որոյ եւ զայս չարչարանս կրեմ , այլ ոչինչ անօթ համարիմ , քանզի գիտեմ յո հաւատացեալն եմ , եւ հաստատեալ եմ . թէ կարող է զաւանդն իմ պահել յօրն յայն» . Բ . Տիճ . ա . 12 :

Աւրեմն համարձակ կըսեմ եւ պիտի ալ

հաստատեմ սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ շնորհիւք, որ Հայոց ուղղափառ եկեղեցին չունեցաւ հերձուածողութիւն մը եւ հերեփահասութիւն մը բնաւ, ոչ երէկեան օրն, եւ ոչ ալ սրբօրուան օրս, եւ ոչ ալ պիտի ունենայ վերնախնամ տեսչութեամբն աստուծոյ. վասն զի իրեն ուղղափառ սուրբ եւ ճշմարիտ հաւատքը հաստատած է Յիսուսի Քրիստոսի անփոփոխելի եւ անայլայլելի ճշմարտութեանը եւ վարդապետութեանը վրայ: ասոյ որպէս Յիսուս Քրիստոս է մընանջենաւ որ ճշմարտութիւն ըստ առաքելոյն Պօղոսի. «Յիսուս Քրիստոս երէկ եւ այսօր, նոյն եւ յաւիտեան»: Եփ. Ժ. 8:

Սոյնպէս եւ Հայոց եկեղեցւոյն հաւատքը անփոփոխ եւ անայլայլելի ճշմարտութեամբ հաստատ կայ եւ մնայ երէկ եւ այսօր նոյն եւ յաւիտեան. Հայոց եկեղեցին չ'սարսփոյն նորածայն եւ օտար վարդապետութեանց. եւ չ'ընդունիր նորահնար կրօնքներու հեղինակութիւնը, եւ շատ ալ իրաւունք ունի, որովհետեւ քրիստոսական չեն անոնք, եւ քրիստոսամերձ սրբազան Առաքելոց աւանդութիւններով հաստատեալ չեն այն ամենայն:

Այս տեղս միայն եկաւ Հ. Գաբրիէլ ա-

Թոս ակալ վարդապետի ճշմարտասէր հոգւով գրածք, որ կրակ. «Յիսուս Քրիստոս ո՛չ է այլայլելի յիւրում ինքնութեան եւ ՚ի վարդապետութեան, միշտ ճշմարիտ էր, եւ է, եւ եղիցի. ապա եւ հաւատք՝ որ առ նա, անայլայլելի պահեացին անխառն յօտար ուսմանց. քրիստոս միայն եւ մշտնջենաւոր հիմն է ճշմարիտ վարդապետութեան կենաց. յոր միայն հաստատիլ արժան է. արտաքոյ նորա չիք այլ հաւատք ճշմարիտ, որպէս ինքն անփոփոխելի է, նոյնպէս անխոտոր հաւատս ուսուցանէ եւ պահանջէ. » ՄԵԻՆ. Պօղոսի. հօդ. Գ. ԵՐ. 365 :

Ընհան այս մեր ճշմարիտ եւ ուղղափառ հաւատոյ պաշտպան՝ եւ քրիստոսական սուրբ կրօնքնեկեղծուս հաւատարիմ աւանդապահ եղան սուրբ Հարք եւ Քահանայապետք մեր սուրբ Եկեղեցւոյն. վասն որոյ սրբազան Հայրապետան մեր Գրիգորիտ, համարձակ զրէառ Մանուէլ Թաղաւորն Յունաց. եթէ «Ո՛չ նորոգ եմուտ ՚ի մեզ ուղղափառութիւնս, այլ ՚ի հարցն առաջնոց իջանէ, որում ո՛չ եղեալ ուշ թշնամիքն զսոգարանն զմեզ յահուր եւ անպատկառ բարբառօք. » ԸՆԴՀ. ԵՐ. 118 :

Ըպա ուրեմն ո՛վ ճշմարտասէր եւ հարաւ

զատ որդի ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյ մեր
 սիրելի . հարկաւ պիտի ըսենք որ կամ ատե-
 լութեան կրիւք եւ կամ յականայից բըռ-
 նաբարեալ , եւ կամ թէ զօձիս ազատել ՚ի
 ձեռաց հակառակորդաց իւրեանց , գրեալ են
 Մխիթարեան Պատուելիք . եթէ « Այսօր-
 ուան օրս Հայք հերձուածող եւ հերեփի-
 կոս են » :

ԳԼՈՒԽ Դ

Այդ վերոյգրեալ անորոշ նախադասու-
 թիւնը զմեզ պարտաւոր կրնէ , որ հարցու-
 նենք իրենց . Այսօրուան օրս , ըսելով՝ ո՞ր
 ժամանակը մեզի պիտի յայտնեն կամ ցոյց
 տալու են , թէ ո՞ր օրուրնէ սկսան Հայք
 հերձուածող եւ հերեփիկոս ըլլալու : Նեմ
 կարծեր՝ եւ բնաւ չեմ յուսար , որ այս ի-
 բաւագէտ եւ խորախորհուրդ պատուելինե-
 ըր մեկէն ՚ի մէկ առանց խորհելոյ պիտի ը-
 սեն , որ Քաղկեդոնի ժողովքէն բաժնուած
 ըլլալով՝ « Այսօրուան օրս Հայք հերձուա-
 ծող եւ հերեփիկոս են » :

Թէ որ այս ժողովքը առաջարկելով հաս-
 տատել ուզեն իրենց այն անտեղի եւ զբը-

պարտական վատ խօսքերնին : Ղիշդ կըսեմ՝
 որ շատ ամօթապարտ պիտի ըլլան իրաւունք
 եւ արդարութիւն ճանչցող իմաստութեամբ
 լեցուն միտք ունեցող մարդկանց առջեւ ,
 մանաւանդ որ պարտաւոր պիտի ըլլան աս-
 տուծոյ անաչառ դատաստանին : « Որ ասիցէ
 ցեղբայր իւր յիմար՝ պարտաւոր լիցի ատե-
 նի » . Մատ . ե . 22 : Օ որ օրինակ մէկ մարդ
 մը կարող է արդեօք համարձակիլ մէկ ու-
 թիշ մարդու մը ըսելու , թէ ինչո՞ւ դուն շատ
 ժամանակ է որ ալ մեր տունը գալէդ կըտ-
 լուեցար . չ'ամչնար ու չ'պատկառիր արդ-
 եօք , երբ որ ըէ անկէց . ի՞նչ կըսես ս'ի մարդ ,
 խելքդ գլուխդ ժողովէ , ես ձեր տունը բնաւ
 չեմ եկեր , եւ ձեր տանը շեմին վրայ ոտք
 կոխած չունիմ , բայց միայն բարեկամութիւն
 ունիմ : Այս մէկ վաճառական մը երբ որ ու-
 թիշ վաճառականի մը հետ ոչ ընկերութիւն
 է ըրած՝ եւ ոչ ալ առուտուր , բայց միայն
 բարեկամութիւն կամ սիրելութիւն ունե-
 ցած ըլլան , յիմարութիւն ըրած չըլլար մի ,
 երբ որ ըսէ անոր՝ բարեկամ՝ ինչո՞ւ կըտ-
 լեցիր ինձմէ ընկերական եւ առեւտրական
 հաղորդակցութիւնդ . իրաւունք չունենար
 մի ըսելու այն ժամանակը , ս'ի յիմար դու՝
 գնահ խելքդ վրայ բեր . երբ քեզի հետ ըն-

կերութիւն կամ առ եւ տուր ըրած եմ, որ
 հիմակ ալ բաժնրված կը համարիս քեզմէ :
 { } Իրաւի ստոյգ գիտեմ որ գուն մեծ վա-
 ճառական ես, եւ վաճառականութեան կա-
 նոնները քաջ գիտես, եւ մեծ համարում
 ունիս վաճառականաց մէջ . բայց ես քեզի
 հետ չեմ ըրած ընկերութիւն վաճառակա-
 նութեան . եւայլն, եւայլն :

Իստ սմին օրինակի, Հայք երբ մերձաւոր
 եւ հաղորդ գտան Քաղկեդոնի ժողովոյն,
 որ հիմակ ալ անկէց բաժնուած կամ որոշ-
 ուած պիտի համարվին, այն ժամանակը
 Հայոց կողմանէ որ եպիսկոպոսը՝ որ քահա-
 նայն՝ որ պպիրը՝ եւ կամ որ իշխանը հրա-
 ւիրեցաւ անոնցմէ, եւ գրտնրվեցաւ այդ
 ժողովքին մէջը կամ անձամբ եւ կամ գրով,
 որոյ պատճառը յայտնի եղած է, եւ այս
 տեղս ալ պիտի յիշատակեմք : Իայց նայէ՛
 Նիկիոյ սուրբ ժողովին մէջը հանդիսացաւ
 սուրբն Արիստակէս փոխանակ սրբոյն Գրի-
 գորի լուսաւորչին մերոյ եւ Տրդատայ թա-
 գաւորին, ըստ որում յատուկ հրաւիրանաց
 հրովարտակ խրկած էր Աստանդիանոս թա-
 գաւորն, ինչպէս կը գրէ Մովսէս խորենացին
 « Յայնժամ դայ հատանէ հրովարտակն ինք-
 նակալին Աստանդիանոսի առ մեր արքայն

Տրդատ , զի զսուրբն Գրիգոր առեալ ընդ իւր 'ի Ժողովն երթիցէ , զոր ոչ առ յանձն Տրդատ . . . բայց եւ ոչ Գրիգոր հաւանեցաւ երթալ , զի մի զառաւել պատիւն վասն խոստովանական անուանն 'ի Ժողովոյն կրիցէ , որպէս զի սյապէս փախաբանօք եւ մեծաւ փութով կոչեն : Այլ նորա առաքեն փոխանակ իւրեանց զԱրիատակէս , հանդերձ ճրշմարիտ խոստովանութեամբ երկոցունց՝ զըրովն . Խոր . 176 :

Եւ սյապէս սուրբ Հայրապետն մեր մեծն Ներսէս պարթեւ հաղորդ գտաւ սուրբ Ժողովոյն Առատանդնուպօլսոյ , եւ պատուեցաւ մեծ թէոդոս թագաւորէն . Խոր . 220 :

Այպէս ալ սուրբ Հայրապետն մեր Մեծըն Սահակ պարթեւ յատուկ գրով օրինաւոր հաղորդութիւն ունեցաւ Եփեսոսի սուրբ Ժողովոյն , որովհետեւ այն օրերը մեր Հայոց աշխարհին մեծամեծ գործքերով պարսպուած էր , վասն որոյ ոչ կարաց անձամբ գտանիլ անդ . Պատ . քիւի , Ժու , 'ի Վիէննա . 168 : Եւ 'ի վերջանալ սուրբ Ժողովոյն հարկաւոր ծանօթութիւններ տալու համար սրբոյն Սահակայ եւ սրբոյն Մեսրոպայ յատուկ սիրոյ գիր գրեցին այս սուրբ Եպիսկոպոսները՝ Ալեքրեղ աղէքսանգրացի , Պրոկղոս Առատանդնու-

պօրտեցի՛ եւ Ակակ մելիտինոյ : Խոր . 260 :
 Ահա՛ այս երեք սուրբ ժողովոց մեր Հայոց
 Հայրապետաց եթէ անձամբ եւ եթէ գրով
 հաղորդ եւ մերձաւոր ծանօթ ըլլալնին յայտ-
 նի կը գրէ Գրիգորիս Աթոռղիկոսն մեր ա-
 սելով . « Ո՞չ չոգաւ Արիատակէս ՚ի սուրբ ժո-
 ղովն Նիկիոյ , եւ կամ թէ մեր սուրբն Ներ-
 սէս ո՞չ վարեցաւ այսու օրինակաւ , եւ ո՞չ
 գտաւ առ մեծին Թէոդոսիւ ՚ի Ասատանդնու-
 պօլիս ՚ի վանումն հոգեմարտին Մակեդոնի .
 հաղորդ սոցա եւ համախորհուրդ : Եւ կամ
 թէ մերն Սահակ սուրբ Հայրապետ ո՞չ եղեւ
 գրով ձեռնին իւրոյ հաղորդ սուրբ ժողովոյն
 Եփեսոսի » . եւ այլն . Ընդհ . 195 :

Արդ՝ ի՞նչ պատճառաւ չ'մերձեցաւ հե-
 ոսի մնաց մեր Հայոց ազգը Քաղկեդոնի
 ժողովքէն . եւ ինչո՞ւ համար այն ժողովքի
 եպիսկոպոսներէն՝ եւ կամ Մարկիանոս եւ
 Աղղենտիանոս կայսերքը՝ որ ասոնց ժամա-
 նակը եւ ասոնց հրամանաւը Քաղկեդոնի
 ժողովը գումարեցաւ . փոյթ չունեցան՝ եւ
 կամ լաւ եւս է ասել , թէ չ'համարձակեցան
 հրաւիրելու կամ կանչելու մեր Հայոց ազ-
 գին եպիսկոպոսներէն մէկը՝ եւ կամ քաջա-
 տոհմ անձերէն , մի թէ Զունաց հետ խոռ-
 վութիւն մը ունէ՛ի՛նք , եւ կամ թէ վերու-

յիշեալ կայսերաց հետ արդեօք թշնամու-
 թիւն մը ունեցանք, ոչ բնաւ . ապա ի՞նչ է
 այս հեռի մնայնուս պատճառը . ասոր ստոյգ
 եւ ճշմարիտ պատճառը ցոյց կուտան մեզի
 սուրբ Վարդապետքն մեր Եղիշէ՛ եւ Թով-
 մայ արծրունի : Արտիճեալեւ Քաղկեդոնի
 Ժողովքէն քիչ ժամանակ յառաջ, զարհու-
 րելի բռնութիւնը բարբարոս եւ անդուժ-
 պարտից, եւ ասոնց գազանաբար յարձակու-
 մը Հայաստանը պաշարեր էր . քրիստոնէու-
 թիւնը իսպառ Հայաստանէն բնաջինջ ընե-
 լու համար . լիսն որոյ սաստիկ տանջանք եւ
 անխնայելի մահ կըսպառնային մեր Հայոց
 ազգին . եւ սուրբ եկեղեցիները քանդե-
 լով այրելով հիմնայատակ կընէին . ուստի
 սուրբ Հոգւոյն զօրութեամբ քաջ արիաց-
 եալ՝ եւ զինուորեալ պատրաստեցան դէմ
 կենալու ամեն մէկ բռնութեան եւ սոսկալի
 յարձակման կռամոլութեանն պարտից՝ մեր
 Հայոց ազգը . Պարագլուխ եկեղեցականայն
 եղաւ Սուրբն Յովսէփ կաթողիկոսն երջանիկ՝
 եւ սուրբն Սահակ եպիսկոպոսն Աշտուենեաց,
 եւ երանելին Ղեւոնդ երէց, եւ քաջ արանց
 զօրավարաց արի անձանց զօրագլուխ եղաւ
 սուրբ Նահատակն քրիստոսի քաջն Վարդան :
 Ահա՛ այս անտանելի նեղութեան Հայոց

ազգիս ժամանակը կրսէ սուրբ վարդապետ-
 նիս Աղիշէ . սուրբ եւ երջանիկ Հայրապետն
 մեր Յովսէփ կաթողիկոսն շատ եպիսկոպոս-
 ներով գիր մը գրեց առ փոքրն Թէոդոս
 կայսրն Յունաց , որ օգնութեան հասնի այս
 Հայոց ազգին սուրբ հաւատքը անխտանգ
 մնալու համար , եւ Պարսից բռնութեանը
 յաղթելու համար . օրինակ այս . « Յովսէփ
 եպիսկոպոս բազում եպիսկոպոսակցօք խմովք
 եւ ամենայն զօրք Հայոց , Վատակ Մարգարան
 եւ Աերշապուհ ումբոսեան հանդերձ Սպարա-
 պետաւս եւ ամենայն մեծամեծ նախարա-
 րօքս՝ առ մեծանունդ Թէոդոս կայսր , բազ-
 մասցի ողջոյն մեր առ քեզ եւ ամենայն զօ-
 րաց քոց , որ խաղաղասէր մարդասիրու-
 թեամբ ձերով տիրէք ծովու եւ ցամաքի ,
 եւ չիք որ յերկրաւորացս՝ որ ձերում անար-
 գել տէրութեանդ ընդդէմ դառնայցէ :
 Որպէս մէք իսկ ունիմք զանսուտ յիշատա-
 կարանսն զառաքինի նախնեացն ձերոց , ու-
 նելով զՆւրուպէ՝ անցին եւ տիրեցին եւ
 Ասիացւոց կողմանցն ՚ի սահմանացն Սերաց
 մինչեւ ՚ի կողմանս Գաղերովնի , եւ ոչ որ
 դատաւ ստամբակեալ եւ ելանել ըստ ձեռն
 նոցա . . . Եւ մէք ՚ի ձեր քաջութիւն արու-
 թեանդ խիզախեալ , էր ինչ՝ որ ընդդէմ

դարձաք նոցա հրամանացն, եւ բազում այն է՝ որ արդ առաջի պատրաստեալ եմք : Նորեցաք զմահ աստուածպաշտութեամբ քան զկեանս ուրացութեամբ . եթէ դուք եւս ՚ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կրկին կենաց դիպեցաք եւ ոչ միանգամ մահու : Եւ եթէ սակաւիկ մի հեղգայք, դուցէ բազում եւ այլ աշխարհաց հասանիցէ տապ բոցոյ սորա՞ . Եւէ . Եր, 122 :

Երբոր այս աղերսանաց դիրք մատուցաւ Թէոդոսի Արքային եւ կարգացին, հարցուց արքայն նախարարներուն ասոր ճարը, եւ սկսաւ հոգ տանիլ մեծ յօժարութեամբ, որ չըլլայ թէ անօրէն հեթանոսներէն յափշտակվի արեւելեան եկեղեցիները . բայց այն օրերը բարեպաշտ եւ ողորմած արքային Թէոդոսի կենաց վախճանը հասաւ, եւ ասոր տեղը Թագաւորեց Մարկիանոս կայսր : Եւ որովհետեւ այս Մարկիանոս ունեցաւ երկու չար խորհրդական անձինք, որք էին Անատօլայ ապարապեան եւ Եփեսարիս ասորի . կայսրը ասոնց վատ ու չար խորհուրդներուն միտքը տարով՝ մէկդի ձգեց մեր երանելի սուրբ Հայրապետին Յովսեփոյ աղաչանքը՝ իրեն անձնական շահասիրութեամբն, որ կը պատմէ Եղիշէ . «Եւ Թագաւորէր փոխանակ նորա

Մարկիանոս կայսր . եւ ՚ի ձեռնն վատթար ա-
րանց խրատտուաց ծառայից իւրոց՝ Անա-
տոլայ որ սպարապետն էր , եւ Եփեսարիոս ա-
տորի , երկոքեանն անարգք եւ ՚ի վատթար ա-
րանց , միանգամայն եւ անաստուածք : Եւ ՚ի
տոցա բանս եղեալ թագաւորին , ոչ կամէր
անալ միաբանեալ ուխտին Հայոց . որ ամե-
նայն ուժով իւրեանց ընդդէմ կացեալ էին
չարութեան հեթանոսացն : Անարիս այս՝ լաւ
համարէր զուխտ հեթանոսացն պահել վանն
մարմնական խաղաղութեան , քան պատե-
րազմակից լինել ուխտին քրիստոնէու-
թեան » . Եր , 75 :

Երբ տեսան Սրբազան եւ երջանիկ Եպիս-
կոպոսները եւ քրիստոնէական հաւատոյ զօ-
րութեամբ արիացեալ զօրքն Հայոց՝ եւ
զօրապետ քաջն Վարդան , որ օգնականու-
թիւն մը չառին Մարկիանոս կայսերէն Յու-
նաց , յոյսերնին բողբոլին կտրեցին արտաքին
օգնութենէն մարդկան , եւ կատարեալ հա-
ւատով , հաստապինդ յուսալով աստուծոյ ա-
մենակալ եւ ամենակարօղ զօրութեանն ,
սկսան մէկզմէկու քաջալերութիւն տալ ա-
սելով . շատ կարելի ու դիւրին է Աստուծոյ՝
քիչով շատերու գործ կատարել , եւ իրեն
մեծամեծ եւ սքանչելի զօրութիւնը յայտ-

նել , որպէս գրէ Եղիշէ . « Եւ իբրեւ այս
այսպէս հաստատեցաւ եւ հատաւ օգնակա-
նութիւն յուսոյ նոցա ՚ի մարդկանէ , դարձ-
եալ սուրբ եպիսկոպոսքն քաջալերել սկսան
զանձինս եւ զզօրսն ամենայն . . . Եւ ասէին ,
պատրաստ եմք ՚ի սպանանիլ եւ ՚ի մեռանիլ ,
դիւրին է աստուծոյ սակաւութք զբազմաց
գործ գործել , եւ անարգօք զմեծամեծ իրս
կատարել » . Երէս , 75 :

Ընչն աստուածային զօրութեամբ արիաց-
եալ երջանիկ սուրբ Եպիսկոպոսները եւ ե-
րէցները , մեծահաւատ նախարարները եւ
զօրապետները , դաս դաս զօրքերով եւ քա-
ջազօր Վարդանին արիութեամբը պաշտպա-
նեցին քրիստոնէութիւնն հազար եւ երե-
սուն եւ վեց վկայից նահատակ ըլլալով , եւ
քրիստոնէութեան ճշմարիտ լոյսը մշտախա-
պահեցին Հայաստանու մէջ : Ընչ միջոց-
ները վերոյիշեալ Մարկիանոս կայսրն Յու-
նաց՝ Քաղկեդոնի Ժողովքը կը հաստատէ
Յունաց եպիսկոպոսներով , Եւտիքէս հերե-
տիկոսի հերձուածոյն եւ մոլորութեանը հա-
մար :

Հիմակ գանք՝ դատաստան մը ընենք այս
տեղ . Մարկիանոս կայսրը եւ Քաղկեդոնի
մէջ գանուած եպիսկոպոսները ինչ երեսով

եւ ի՞նչ համարձակութեամբ Հայաստանու եպիսկոպոսաց կամ երիցանց եւ կամ ազնուականաց մէկու մը ժողովոյ հրաւեր խորհելով պիտի կանչեն , որ ո՛չ գրով եւ ո՛չ ալ անձամբ եւ բնաւ ամենեւին մէկ առիթով մը օգնութիւն եւ պաշտպանութիւն չըրին մեր Հայոց ազգին , որ տասն եւ ինն տարիի չափ քառասուն եւ երկու անգամ կռամոլ բարբարոսներուն պատերազմացը մէջ դէմ կեցան , եւ հաւատոյ զօրութեամբ զինուորեալ իրենք իրենց մէկզմէկու քաջալերութիւն եւ արիութիւն տալով՝ բրիտոնէութեան հաւատքը պաշտպանեցին եւ պահպանեցին Հայաստանու մէջ , ինչպէս որ կը գրէ Մատթէոս ուսհայեցի պատմիչն մեր համառօտ մը՝ քաջ եւ սուրբ Վարդան զօրապետին համար , թէ «Տայր պատերազմ ընդ Պարսա զամս ինն եւ տասն յաղթեալ քառասուն եւ երկու պատերազմաց մինչեւ ցկատարումն իւր մարտիրոսութեամբ» :

Հայոց ազգին այս մեծ քաջութեանը ընդդէմ կռապաշտութեան պարսից , եւ պահպանութեանը ու պաշտպանութեանը բրիտոնէական ճշմարիտ հաւատոյ՝ քաջ վերահասու եղած էին յառաջ քան Քաղկեդոնի ժողովքին ժամանակը՝ եթէ կայսրն Մարկի-

անոս եւ եթէ նախարարք նորին՝ եւ եթէ եկեղեցականք՝ Յունաց ազգէն եւ իրենցմէ յատուկ գրով ալ օգնութիւն խնդրուած ըլլալը միտքերնին էր, եւ իրենք ալ բնաւ նպատա մը եւ օգնականութիւն մը չընենին աղէկ գիտէին, ուրեմն համարձակ ըսենք՝ որ խոհական մտօք ակնածութիւն ընելով՝ աւ մօթ մեծ համարեցան ժողովքին կանչելու Հայոց ազգէն:

Եւ որովհետեւ այն պիղծն եւ չարագոյնն Եւտիքէս ալ ազգաւ Յոյն էր, եւ Յունաց եկեղեցւոյն մէջ երէց էր՝ եւ առաջնորդ երեւելի մենաստանի մը Առստանդնուպօլսոյ մէջ, ասոր չարաչար մոլորութիւնը քննելու եւ դատելու յատկապէս Յունաց եկեղեցւոյն արժան էր, որովհետեւ իրենց մէջ տարածվիլ սկսեր էր. եւ ապա հրատարակել անոր թիւր եւ չարաչար մոլար վարդապետութիւնը, որ ամէն ուղղափառ եկեղեցիքն Քրիստոսի անոր հերձուածողութիւնը եւ հերեօիկոսութիւնը գիանալով՝ ամենքն ալ նզովեն եւ բանադրեն եւ զգուշանան անոր պիղծ ու մոլար վարդապետութենէն:

Եւ հա այս վերոյիշեալ առիթներով եւ ի բաւամբ ազգ մեր Հայոց հեռի մնաց Քաղկեդոնի ժողովքէն. ասոր համար այս ծանօ-

Թուժիւնը կուտայ մեզի ճշմարտապատում
 Վարդապետն թուլմայ արծրունի . երբոր հը-
 բեշտակակրօն Սուրբ Աղան անուն Վանա-
 հայրին հայրը Վասակ արծրունին՝ իրեն Տա-
 ճառ եւ Գոտոր անուն երկու եղբարքը
 Պարսիկներուն խառնակութենէն եւ խար-
 դախութենէն ազատ մնալու համար առաւ
 իրեն հեարը չուեց գնաց ՚ի Աստանդնուպօ-
 լիս Մարկիանոս թագաւորին քովը : Աւ-
 կայսրը շատ սիրով եւ մեծամեծ պատուով
 բնդունեց , եւ բարձր յարգութիւններով
 մեծարեց ասոնք . որովհետեւ Հայաստանու
 մէջ քաջ ախոյեան Վասպաշտներուն դէմ
 հանդիսացողներէն էին ասոնք ալ :

() Եւ մը այս Մարկիանոս կայսր աղերսելով
 մը առաջարկեց այն Արծրունեաց ազնուա-
 կան երեք եղբարց Վասակայ՝ Տաճատայ՝ եւ
 Գոտերայ , որ երեք սուրբ ժողովոյն հետ բն-
 դունին Քաղկեդոնի ժողովքն ալ . այս առա-
 ջարկութեանը պատասխան տուին , որ մենք
 Պարսիկներուն նեղութենէն ազատ չ'մնա-
 լով եւ շատ անհանգիստ ըլլալով չ'ունինք
 սուրբ գիրքերուն կրթութիւնը , որով
 ընտրենք հաւատքի խոստովանութեան կա-
 նոնադրութիւնները . բայց երբ մենք մեր
 Հայաստան աշխարհի մէջն էինք , մեր հո-

դեւոր առաջնորդները խոստովանութեան կանոնի մէջ չառին ընդունելու այդ ձեզմէ բուռածները, վասն որոյ չեմք կրնար մենք մեզի ընդունիլ շուտով, որն որ կը հրամայէ թագաւորական ձեր մեծութիւնը . բայց հրաման ըրէ՛ մեզի՛ որ գրեմք ՚ի Հայաստան հոգեւոր մեր առաջնորդներուն, ու հարցունենք՝ եւ անոնցմէ պատասխանը առնեմք :

Այս խօսքին մէջը այս ազնուական Արծրունիք երեք եղբարք աղերսական եւ մեղադրական ձեւով մը այս խօսքը Մարկիանոս թագաւորին համարձակ առաջարկեցին՝ թէ ո՛ր կայսր, ինչո՞ւ համար երբ քաղկեդոնի ժողովքը ըրիք, բնաւ մեր Հայոց ազգէն մէկը կանչելու հարկաւոր չ'սեպեցիք : Կայսրը այս հարցմանը պատասխան այս գտաւ ու ըսաւ . վասն զի Հայոց հոգեւոր առաջնորդները պարսիկներուն նեղութեան վնասը կը կրէին այն ժամանակը : Այն քաջ Արծրունի ազնուականները շատ խոհական մտօք հարցում ըրին, եւ Մարկիանոս ալ կարճ խօսքով ծածկեց իրենց կողմի եղած պակասութիւնը . այս պատմութիւնը կընէ թովմայ Արծրունիին այսպէս սկսելով . « Մարկիանոս կայսր թագաւորեալ Յունաց յերկրորդն թէոդոսի, որ արար զժողովն ՚ի քաղկեդոնի Ուշ եպիսկո-

պոսաց . առ որով վկայեաց սուրբն վարդան
 եւ վահան արծրունի : Իսկ վասակ Արծ-
 րունի հայր Աղանայ սրբոյ՝ առեալ զՏաճատ
 եւ զԳոտեր զեղբայր իւր գնաց առ կայսր ,
 մեկուսի եղեալ ՚ի շփոթմանց Պարսկական
 վրդովմանցն եւ աւերման աշխարհին . իսկ
 թագաւորն Մարկիանոս ընկալաւ զնոսա սի-
 րով ՚ի խաղաղութեան մեծաշուք պատուով
 ՚ի բարձ եւ ՚ի պատիւ յառաջ ածեալ իբրեւ
 զբաջամարտիկ ասոյեանս որ ՚ի վերայ եկե-
 ղեցեաց բրիստոսի՝ եւ սուրբ ուղղափառ
 հաւատոյ արեամբ չափ ճգնեալ նահատա-
 կեցան , եւ զխոստովանական անուն ձայն ՚ի
 վերայ եղեալ կարգային : Բայց աղերսեալ
 թագաւորն զարս պատուականս , զվասակ եւ
 զՏաճատ եւ զԳոտեր՝ որք էին ՚ի մեծ նա-
 խարարութենէ տանն Արծրունեաց , զի ըզ-
 ժողովն ընկալցին ընդ երկց սուրբ ժողովոցն :
 Առքս պատասխանեալ ասեն . վասն զի մեք
 ՚ի պարսկական հինիցն անդուլ եւ անպարտոյ
 գողով ՚ի բաց լքաք զկրթութիւն զրոց սրբոց
 առ ընտրել զհաւատոց խոստովանութեան
 կանոնադրութիւն . բայց մինչ էաք յաշխար-
 հին մեր՝ Առաջնորդքն մեր ոչ ետուն տեղի
 ընդունել զասացեալսն ՚ի սահմանին խոստո-
 վանութեան : Արդ ոչ կարեմք փոյթ ընդ

փոյթ շողմարար հաճութեամբ թագաւո-
րիդ՝ յանձն առնուլ զոր հրամայէ կայսերա-
կան ճոխութիւնդ , այլ հրամայեցէ մեզ
գրել ՚ի Հայս , եւ հարցանել առաջնորդացն
Հայոց , եւ ընդունել զպատասխանիս . այլ եւ
զայս եւս եղին առաջի թագաւորին աղեր-
սական մեղադրանս , եթէ ընդէր իբրեւ ժո-
ղովն գումարէր , ոչ զոր ՚ի Հայոց հարկաւոր
համարեցայք կոչել ՚ի միաբանութիւն հաւա-
տոց : Պատասխանի եւ Մարկիանոս եւ ասէ .
վասն զի Առաջնորդքն Հայոց զՊարսկական
շփոթմանցն զվտանգ կրէին» . Երէ» 89 :

Այս մտքով կը գրէ Տղայ կոչեցեալ եղ-
բորորդի Ներսէսի շնորհաւոյն սուրբ Հայրա-
պետան մեր Գրիգոր կաթողիկոսն առ Հաղբա-
տացիս եւ առ ձորոյ գետացիս մեր Հայոց աղ-
գին հեռի մնալուն համար Քաղկեդոնի ժո-
ղովքէն : «Արդ՝ քննելի է եթէ ո՞ր ՚ի
մերոց սրբոց հարցն հանդիպեցաւ անդ . եւ
կամ յուսմէ՞ արդեօք տեղեկացաք զնոցայն
աղանդ եւ զմերս ճշմարտութիւն . եւ կամ
որո՞վ լեզուաւ ուսոյց եւ ետ մեզ զԴէոսկորոս
սուրբ եւ զՏիմոթէոս կուզն եւ զՊետրոս գայ-
լին . մի թէ անեցիք էին սրբա , եւ կամ ձորոյ
գետացիք կամ Վաղարշապատեցիք եւ Դրվի-
նեցիք , կամ Հայագաւան լեզուաւ եւ աղ-

գաւոյն . Ընդհ . եր , 195 :

Ըրդ՝ այս վերջիչեալ Գէոսկոպոսն՝ Տխմաթէոս կուզն՝ Պեարոս գայնն՝ եւ Յակոր ծանծալոս անուանեալն եւ այլ խոսովասէրք եւ Եւտիքական հերեփիկոսութեանն պաշտպանք , որչափ շիտթութեան չար որոմն սերմանեցին ասդին անդին՝ եւ մանաւանդ Հայաստանու մէջ , մինչեւ որ այն ժամանակները Յունաց ազգէն կը լսէինք այս վատ անունը մեր վրայ զրոպարտութեամբ խօսուած , Հայք են ճանծալոսեանք . եւ մեր ուղղափառ եւ բարեպաշտ Հայոց ազգին համար խօսք մը ընելու ժամանակին կը կոչէին ճանծալոսեանք , այսպէս են ճանծալոսեանք , եւ կամ այնպէս , եւ այլն :

Ըյս խոցոտիչ սրտի եւ ասելութեան պատճառ զրոպարտութիւնը կը լսէր մեր Լուսաւորչակրօն ուղղափառ Հայոց ազգը՝ եւ կը համբերէր , մինչեւ որ Աստուած ընտրեց մեզի Հնորհազարդ եւ Ազգասէր Արքայան Հայրապետն մեր եւ Չաքարիա կաթողիկոսն , որ նստաւ յաթոս Հայրապետութեան յամի տեառն 854 . եւ այն զազիր եւ ասելի անունը ճանծալիկեանք՝ մեր Հայոց ազգին վրայէն վերցուց յատուկ գիր գրելով առ Փոս Պատրիարքն Յունաց , որ եւ կոչի Ֆօ-

դիտս բռօթնոս բաթարիտոս . այս գրին մէջը
մեր հայոց սուրբ եկեղեցւոյն ուղղափառու-
թիւնը յայանի ընելէն վերջը կըսէ . « Չեմք
մէք աշակերտ Յակոբայ Ճանձալոսի , յորմէ
Յակոբիկք անուանին . եւ ոչ Յուլիանեայ
աղիկաւանայւոյ , եւ ոչ Պետրոսի անտիրաց-
ւոյ , եւ ոչ Աւտիրեայ , այլ սրբոյն Գրիգորի
լուսաւորչի՝ վկայի եւ ճգնաւորի » .

Տեսանեն ո՞վ համակրօն ուղղափառ Սի-
րելի , մէք չեմք աշակերտք հերեւոթիկոսու-
թեան հեռեւող , եւ շիօթութիւն տուող
մաքուր մտքերուն եւ ստապատիր խօսող-
ներուն . այլ ճշմարտութեան քարոզ բազմա-
չարչար վկային քրիստոսի մեծ քահանայա-
պետին մերոյ սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչի
եմք աշակերտեալք , որ նա ինքն քարոզեց
մեզի , որ բանակախ չըլլանք պարսպ խրն-
դիրներու մէջ , եւ ականջ չխտանք այնպիսի
խօսքերուն , որ զմեզ սուրբ եւ ուղղափառ
հաւատքէն կը մոլորեցուցանեն եւ կը խտո-
րեցուցանեն . ինչպէս կը կարգամք Սուրբ
լուսաւորչի մերոյ չորրորդ ճառին մէջ , որ
մեզի քարոզեց . « Աշուել եւ խորհիլ եւ առնել
զայն՝ որ ՚ի հաճոյս աստուծոյ աւարաի ճրջ-
մարիտ վկայութեամբ սուրբ գրոց , Աւ մի
անկանիլ ՚ի բազմախոյզ խնդիրս , որք վրիպե-

ցուցանեն ՚ի սուրբ հաւատոց» . Յաճա .
եր , 37 :

Ապա սոյն այս լուսաշաւիղ ճանապարհը
ճշմարտութեան ունեցան Սրբազան Հայ-
րապետներն իս հեղինակ ունելով զսուրբ Գր-
քիգոր մեծ Քահանայապետն եւ լուսաւորիչն
մեր , որով ոչ յաջ եւ ոչ յահեակ խտորե-
լով սուրբ եւ ճշմարիտ հաւատոյ ուղղափա-
ռութիւնը պաշտպանեցին . եւ վկայեալ հերե-
տիկոսները եւ հերձուածողները նզովեցին ,
եւ մերժեցին եւ ընդդէմ մոլորութեան նո-
ցին բազում բանս ճշմարտութեան գրեցին .
եւ ազատ պահեցին մեր սուրբ եկեղեցին
անոնց չարաչար հերետիկոսութենէն եւ պիղծ
աղանդներէն : Թէպէտ Հայոց ազգը Քաղ-
կեդոնի ժողովքին մէջ չ'գանձուեցաւ , եւ հե-
ռի մնաց անկէց , որոյ պատճառն ալ վերը
յայտնեցինք . եւ շատ այլ եւ այլ շփոթու-
թիւն տուող ձայներ ալ լսեց . բայց ամենը
մէկ դի ձգեց , միայն ունկնդիր եղաւ ամե-
նուն , եւ ՚ի վերջոյ վերահաս ըլլալու համար
աղէկ քննեց , եւ իմացաւ ամբարշտութիւնը
եւ չարաչար մոլորութիւնը Եւտիքէտի , եւ
այլոց ամենայն հերետիկոսաց . վասն որոյ ա-
նուննին տալով եւ սոսկալի մոլորութիւննին
յիշելով իրաւամբ կը նզովէ եւ կը բանաղ-

րէ՛ միշտ զնոսա . եւ այլ եւս շատ ժողովներ ալ եղած է . անոնց մէջ գտած կանոնադրութիւնները եւ սահմանադրութիւնները , որ երեք սուրբ տօնելի եւ տիեզերական ժողովոց Նիկիոյ՝ Աոստանդնուպօլսի՝ եւ Եփեսոսի համեմատ որ տեսեր է , եւ գտեր է՝ կը ճանաչէ եւ կընդունի , եւ անոնց հերքածը եւ նզովածը կը հերքէ եւ կը նզովէ . վասն որոյ այս մեր Հայոց եկեղեցւոյ այս ունեցած ուղղադատ Ճշմարտասիրութիւնը կը յայտնէ , եւ աշխարհալուր կը քարոզէ եղբայրն սրբոյն Ներսէսի շնորհալուոյն՝ ազգասէր եւ հոգեկից սրբազան Աթողիկոսն Գրիգորիս բացայայտ գրելով առ Արա Մանուէլ կայսրն Յունաց այսպէս . «Վասն զի գումարեալ ժողովք հարց սրբոց՝ որք ՚ի ժամանակս ժամանակս եղեն ՚ի սուրբ եւ ՚ի կաթողիկէ եկեղեցիս ընդդիմամարտք զանազան հերձուածոց , յայտնի փայլին ՚ի մէջ մեր՝ թէ ոյք եւ վասն որոյ պատճառի շարժեցան յայն . եւ սրբոց հարցն որք միաբանեցան յիւրաքանչիւր ժողովս՝ ուղղափառութեանն ձայնակցիմք , եւ զնզովեալսն ՚ի նոցանէ նզովեմք : Որք արդարեւ յարդամեցին զգթուարինսն ՚ի դիւրինս , եւ զառապարն ՚ի հարթ ճանապարհս , եւ խլեցին զորոմն ապականիչ՝ որք են գայլք ՚ի հանդերձս

դառանց . յորոց զգուշացուցին զբանաւոր
 հօտս ոչխարաց : Եւ 'ի սոցանէ առաջին եւ
 արեղերական ժողովն՝ որ 'ի Նիկիա , 'ի ժա-
 մանակս աստուածատէր թագաւորին Աս-
 տանդիանոսի , որք զհամագոյութեանն հա-
 ւաա հաստատեցին ընդդէմ Արիանոսացն ,
 եւ էր մի 'ի սրբոց ժողովոյն Աբբեպիսկոպոսն
 Հայոց մեծն Արիատակէս որդի սրբոյն Գրի-
 գորի . յորմէ ընկալեալ զուղղափառ դաւա-
 նութիւնն Նիկիական ժողովոյն՝ զգուշացաւ
 եկեղեցի մեր եւ անփորձ մնաց յԱրիանոսա-
 ցըն աղանդոյն մինչեւ ցայսօր : Եղև ժո-
 ղով 'ի Աստանդնուպօլիս ընդդէմ հոգեմար-
 տիցն , ընդ որս էր եւ մերն Հայրապետ սուր-
 բըն Ներսէս , որում եւ աշակերտեալք՝ ամ-
 րացաք 'ի Մակեդոնի աղանդոյն : Եւ երբորդ
 ժողով Ռփեսաս ընդդէմ Նեստորի՝ (որ) ըստ
 պատահման ժամանակին ունէր զաթոս Աբբ-
 եպիսկոպոսութեանն Աստանդնուպօլի . սս
 ոչ Աստուածածին դաւանէր զսուրբ Աոյսն ,
 եւ զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ յերկուց
 բնութեանց միաւորեալ , այլ շարադրու-
 թեամբ յարակցեալ . ընդդէմ որոց ժողով-
 եալ երկերիւր սուրբ հարցն Ռփեսաս , ար-
 տաքս ձգեցին զնորին չար հերձուածն յե-
 կեղեցւոյ , եւ ետուն մեզ զուղղափառ հա-

ւատ ժողովական թղթովք սրբոյն՝ Ալեքզի
 Աղեքսանդրու հայրապետի . զորս ընկարաւ
 Հայրապետն Հայոց մեծն Սահակ , եւ խոր-
 շեցոյց զեկեղեցի մեր ՚ի Նեաօորի չար հերձ-
 ուածոյն : Պատանին եւ այլ եւ այլ ժողովոց
 կանոնադրութիւնք ՚ի մեջ մեր եւ ընդունե-
 լի են՝ որք զգանազան կարգս եկեղեցւոց հաս-
 տատեցին՝ եւ զպէս պէս հերձուածս հեր-
 քեցին . որպէս եւ Անկիւրեայ ժողովն ՚ի հեր-
 քումն Ախիւանտի ամբարշտութեանն , որ ՚ի
 զոհս կօոյն բռնադատէր զերիցունան . եւ
 Աեաարեայն ընդդէմ յուսթից կանանց . եւ
 Նեոկեաարեայն ընդդէմ անխտիր պոռնկու-
 թեան . եւ Գանդրեայն ընդդէմ Օստացւոց
 հերձուածոյն . եւ Լաւոգիկեայն ընդդէմ չո-
 րեքտասաներորդացն . եւ Սարգիկեայն ՚ի պէ-
 տրս եկեղեցական կարգաց : Հայս ուղղա-
 փառ ժողովոցս եւ որք սոցին հանգոյն՝ ու-
 սայք զհաւատոյ դաւանութիւն , եւ ՚ի նոցին
 կանոնադրութենէ զգործոց պարկեշտութիւն՝
 եւ զմեղաց խտրութիւն՝ եւ զեկեղեցական
 կարգաց վայելչութիւն . որոց եւ առաջնոր-
 դութեանն հայրենի դատարակութեամբք
 ուղեկից լինիմք զգուշացեալք առ ՚ի յիչ
 խտարել յաջ եւ ոչ յահեակ յարբունական
 պողոտայէն՝ զոր ցուցին մեզ . վասն այնորիկ

եւ համարձակութեամբ նշովեմք զառ ՚ի նոցանէ նշովեալ հերձուածողսն . զԱրիոս՝ որ ոչ ասաց զորդի ՚ի բնութենէ հօր . զՄակեդոն՝ զի հայհոյեաց զհոգին սուրբ . զՊօղոս շամշտացին եւ զՆեստոր նորին հերձուածոյն նորոգիչ՝ որք մարդ դուզնաքեաց ասացին զԱստուածն մեր եւ զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս , յարակցութեամբ եւ հաճութեամբ շարայարեալ յաստուած՝ եւ ոչ անճառ եւ սքանչելի միաւորութեամբ . նշովեմք եւ զամբարիշտն Եւտիբէս՝ որ զմիութիւն աստուածութեանն եւ մարմնոյն շփոթմամբ դաւանէր , եւ ոչ յատկութեամբ ՚ի հայեցողութիւնն բնութեանց : Ի նդունիմք իսկ եւ երգակցիմք սուրբ եւ աստուածազգեաց հարցրն՝ որք այսոցիկ հերձուածոցս մահու չափ ճգնեալ հակառակ կացին . եւ զուղղափառ հաւատ աստուածաշունչ վարդապետութեամբն իւրեանց գրով ետուն մեզ , զորս առեալ ընկալաք , եւ միշտ ընթերցմամբ ՚ի նոցին աշակերտութիւնն փութամք գտանիլ անմոլար . Ընդհ . եր , 113 :

Ըստ ճշմարտութեան հոգւովէր Յօհանն իմաստասէր շարապետն մեր , որ ունի ըսքանչելի ատենաբանական ճառեր զարմանալի վարդապետութեամբ զարդարուած .

սա՛ մերժեց հերքեց Հայաստանէն Քօղիկեանց շարադոյն աղանդը, եւ Յուլիանեայ Աղիկառնացւոյ պիղծ մոլորութիւնը ընդդէմ զինեալ նոցա ազգու բանիւ ճշմարտութեան ։ Եւ գրեց զանազան կանոնադրութիւններ եւ պէս պէս պատշաճաւոր մեկնութիւններ մեր սուրբ եկեղեցւոյն ժամակարգութեան եւ ծիսից վրայով, այս երանելոյն է այն հրաշալի Շարականը՝ որ այսպէս կ'սկսանի . Անսկիզբն բանդ աստուած , եւ այլն ։

Այս ամենայն այլովքն հանդերձ յայտնի է ամենայն եկեղեցականաց եւ իմաստասիրաց ։ Սոյնպէս է եւ Վահան հայրապետն մեր՝ որ ինչպէս ինքն ընտիր էր, եւ լաւ շատերուն մէջ վարուք եւ բարուք, այնպէս ալ լաւ եւ ընտիր հանդիսացաւ խոհական եւ ճշմարտասէր մտօք , որոյ գովութիւնն տայ Մատթէոս ուսհայեցի պատմիչն մեր յասեղն . « Չեռնադրեցին զլաւն 'ի բնաւիցս զերանելին զՎահան , եւ թէ՛ սուրբ հայրապետն Հայոց Վահան » ։

Ասոնց մէջ գերազանց կը հանդիսանայ Հրեշտակակրօն սուրբ Վարդապետն մեր Գրիգոր նարեկացի , որ բաց 'ի զանազան հոգեբուղիս սրտաշարժ հրաշալի բանից խնկելի աղօթից , եւ աստուածաբանական զարմանալի

Ճառից , ցուցանել մերս Հայոց եկեղեցւոյ ուղղափառ հաւատոյ խոստովանութիւնը եւ պարտաւորութիւնը բարի վարուց եւ գործոց , որոյ վերնագիրն է . «Գրիգորի Նարեկացւոյ՝ բան վասն ուղիղ հաւատոյ եւ խըրատ վարուց եւ գործոց» :

Ահա այս երջանիկներուն վկայութիւնները առնելով սուրբն Ներսէս լամբրոնացի Ատուածխմատ արքեպիսկոպոսն Տարսնի Արիւկեցւոց , ասենաբանելով ՚ի մէջ մեծի ժողովոյն եկեղեցականաց յայտնի կ'ապացուցանել խաղաղասէր հոգւով Հայոց սուրբ եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը՝ յասելն . «Ահաւասիկ յայտ եղեւ Հայրք սուրբք , թէ չէք ինչ ՚ի մէջ մեր վասն առ քրիստոս խոստովանութեանս հակառակութիւն . որք ՚ի մի շաւղաց վերայ ընթացաք , եւ ընթանամք : Այլ ընդէր ասեն , ոչ որ զայս մինչեւ ցայտօր յայտնեաց , այլ մանաւանդ եւ զնորին հակառակն . Ատուծոյ է այս քննելի , մանաւանդ թէ եւ բազումք ասացին ՚ի մերոցս՝ առաջնոց սրբոց եղեալ հետեւողք : Ասկայն բարք մարդկան հակառակասէր է , զայնս որ ճշմարտութեանն էր ջատագով եւ խաղաղութեանն՝ անգոնեցին , եւ զառ թշնամութիւն մարդիչ բանն՝ սիրեցին եւ գրեցին :

Այս թիւ ոչ՝ ուր դիցուք զբանսն Յօհաննու խմատասիրին եւ Հայրապետին . որ զայս առ մեզ վկայութեամբ հարցն սրբոց ստուգէ : Օ եզրի հայրապետին եւ զիւրոյ ժողովոյն զհաւանութիւնն . զԱհահանայ հայրապետին զհամաձայնութիւնն առ մեծ եկեղեցին Հռուսոնց , եւ զնորին հետեւողաց թագաւորացն եւ վարդապետաց . յորոց մի էր եւ իմն Աստուածաշնորհ՝ եւ յորունց գերազանց՝ հրեշտակն 'ի մարմնի Գրիգոր Նարեկացի : Աւր եւ զորոց աչօք տեսէք , եւ բանիցն աշակերտ էք , եւ հիմանն արկելոյ շինէք , զսրբոց Հօրն մերոց 'Ներսէսի՝ զայսմ հետեւողութիւնն . Առեւն , Երեմ 35 :

Այս ստուգութիւնները՝ այս արժանահաւատ եւ ճշմարտաձառ Հայրապետաց սրբոց վաւերական վկայութիւնները աշխարհալուր կը քարոզեն , որ Հայոց եկեղեցին ազատ եւ մաքուր մնացեր է ամեն մէկ հերձուածողութենէ եւ հերետիկոսութենէ , իբրեւ ոսկի անարատ եւ իբրեւ դանձ անկապտելի պահած ունի իրեն ուղղափառութիւնը եւ բարեպաշտութիւնը . ինչպէս կըսէ Առտին . «Նախադասութիւնն յայտնի լինի մեզ վկայութեամբ , յորժամ յիրապէտ եղլըցն եւ 'ի հաւատարմաց հաստատի » .

Հասարակ ա . եր , 86 :

Եւ եթէ ըստ տեսուն անժխտելի բանի .
 « Ի բերանոյ երկուց եւ երկից վկայից հաս-
 տատեսցի ամենայն բան » . Մատ . ԺԸ . 16 :
 Ուրեմն այսչափ ընդունելի ամենեցուն եւ
 ճշմարտաբան վկայից բանք՝ պիտի համոզեն
 ամեն իրաւասէր արդարաբնին եւ ճշմար-
 տասէր միտքերը՝ որ այսօրուան օրս Հայք
 ո՛չ հերձուածող են եւ ո՛չ ալ հերետիկոս . այլ
 ուղղափառ են եւ բարեպաշտ :

Իսկ եթէ ոմանք շահասիրութեամբ եւ
 աչառութեամբ՝ կամակորութեամբ եւ կամ
 իմաստասիրութիւնը իմաստակութեան փո-
 խելով՝ ՚ի մասնաւորէ ընդհանուր դատումն
 ընելով սխալ եզրակացութիւն մը հանեն , ու
 ըսեն վերստին . թէ « այսօրուան օրս Հայք
 հերձուածող եւ հերետիկոս են » : Այնու-
 հետեւ հարկաւ Հայոց ազգը անանկներուն
 վրայ պիտի կարդայ Եսայի մարգարէին խօս-
 քը . « Վայ այնոցիկ՝ որք ասիցեն զչարն բա-
 րի . եւ զբարին չար . ոյք գնիցեն զլոյսն խա-
 ւար , եւ զխաւարն լոյս . ոյք գնիցեն զգառն
 բաղջր , եւ զբաղջրն գառն » . Ե . 20 :

Եւ ասով ալ բաւական չ'ըլլար Հայոց
 ազգը , այլ իրեն ուղղափառութեամբը եւ
 բարեպաշտութեամբը համարձակ Սրբազան

Պօղոս Առաքեալին հետ ձայնակից ըլլալով
կը բողոքէ . «Վ կայ է ինձ Աստուած , զոր
պաշտեմն հոգւով խնով յաւետարանի որդ-
ւոյ նորա» . Հ^Գ . ա , 9 :

Այսօրուան օրս յիրաւի Հայոց ազգը չու-
նի մարմնաւոր հարստութիւն եւ ճոխու-
թիւն մարմնաւոր փառաց , եւ մերկացեալ
աշխարհային վայելչութենէն շատերը Հայոց
ազգէն իրենց բարեբեր աշխարհէն եւ սիրե-
լի հայրենիքէն դաղթական եղած են , եւ
Աստուծոյ ողորմութեամբն պատասպարեալ
կան ՚ի ներքոյ ինամարկութեան եւ հովա-
նաւորութեան մարդասէր եւ բարերար ինք-
նակալ թագաւորաց . բայց այսօրուան օրս
Հայոց ազգը մասնաւորապէս խեղճ չէ . ինչ-
պէս որ ըսեր են սխալմամբ , եթէ «Մխի-
թարեանք կը կարեկցին եւ կողբան իրենց
ազգին խեղճութեանցը վրայ» . Զ^Գ , ԳԵԳ ,
ԵԴ , 14 : Ս ան զի Ասիայի եւ Եւրոպայի մէջ
եւ ամեն տեղ մարմնաւոր շնորհքներ եւ
ինամքներ կընդունին , եւ կը վայելեն ինք-
նակալ բարեխնամ Վայսերներէն՝ եւ բարե-
սէր Պայազաաներէն՝ եւ մեծատոհմ Ազ-
նուականներէն ամեն տեղ իրենց հնազան-
դութեամբը եւ հաւատարիմ ծառայու-
թեամբը եւ բարեկիրթ քաղաքավարու-

Թեամբը :

Այս եւ այսօրուան օրս Հայոց ազգը հոգեւորապէս ալ խեղճ չէ . որովհետեւ ուղղափառութեան լոյսը անշիջանելի պահեր է իրեն սուրբ Եկեղեցւոյն մէջը . եւ ՚ի բանս հաւատոյ՝ մոլորութիւն մը չունի՝ եւ պիտի չունենայ Աստուծոյ շնորհիւն . վասն զի ասոր համար յատուկ արժանահայց մաղթանք եւ աղօթք ըրած է բազմերախտ Քահանայապետն եւ լուսաւորիչն մեր սուրբն Գրիգորիոս . վասն որոյ Յօհանն ծործորեցի սուրբ վարդապետն մեր այսօրուան օրս մեր Հայոց ազգին այս հոգեւոր երանութիւնը կուտայ .

«Եւ թէպէտ ըստ այսմ ամենայնի ողբոց ես արժանի . եւ զի զմարմնական ճոխութիւնս քո օտարք վտարեցին , եւ մանկունք ուխտի քո ՚ի գերութիւն վարեցան , եւ զուարճալի զարդ քո կողոպտեցաւ , եւ անձառելի խորհուրդն գնոց այսօր վաճառի , եւ երկնաւորն աստիճան յերկրասիրաց յափշտակի : Այլ եւ ՚ի մեծն եւ ՚ի գլխաւորական բարին երանելի ես եւ յոյժ խնդալի . վասն զի ուղղափառ հաւատոյ քո լոյսն ինչ նուաղեցաւ . ՚ի բարի սերմունս ցորենոյդ՝ որունն ինչ խառնեցաւ . զաղբիւր յատակ աւանդութեանց քոց՝ աղտաղտուկ ջուր օտարոտի ուսմանցն ինչ պղտորեաց .

Ի ստուգութեան եւ ի ճշմարտութեան հա-
ցընքն կենդանական՝ մեռելական խմոր
եւ հերձուած քացախութեան չարութեանն
նչ զանգեցաւ . յոսկի անբիժ հաւատոյն, եւ
յարժաթ լուսատեսիլ բանին՝ պղինձ ժան-
տահոտ եւ կապար սեւաթիւր նչ դտաւ .
եւ այտքիկ խնդրուածովք մեծ նահատակին
Քրիստոսի սրբոյ Գրիգորի քեզ շնորհեցան,
որ է գլուխ մեզ ամենայն բարեաց, եւ հիմն
կենաց յախտենականաց . Յաճախ . Ի ներքոյ
լուս. եր, 338 :

Աւրեմն կը համարձակի Հայոց ազգը ա-
ղօթիւք եւ ճշմարտաճառ քարոզութեամբ
մեծի Քահանայապետի եւ Լուսաւորչի սրբ-
բոյն Գրիգորի՝ հերքել եւ մերժել այն զըր-
պարտութիւնը, որ կը լսէ առելութեան հոգ-
ւով գրուած ու խօսուած, եթէ «այսօր-
ուան օրս Հայք հերձուածող եւ հերետի-
կոս են» : Այն թէ միայն բանիւ լոկով եւ
դառնակակիժ խօսքերով՝ առելի կրիւք եւ
վատաբանելով, այլ խաղաղ եւ ճշմարտասէր
հոգւով բացայայտ առնելով իրեն ուղղափա-
ռութիւնը եւ բարեպաշտութիւնը, ուղղա-
փառ եւ ճշմարտասէր քրիստոնեայ ազգաց
քարոզելով, որ ինչպէս Հայոց ազգը յառա-
ջագոյն էր ուղղափառ եւ բարեպաշտ, եւ

այսօրուան օրս ալ ուղղափառ եւ բարեպաշտ
է նոյն Հայոց ազգը, որ պիտի տեսնան յայս
հինգերորդ գլխէն սկսեալ շնորհիւ սուրբ
Հոգւոյն Աստուծոյ :

Գ. Լ. ՈՒՒՒ. Ե

Գիտեմք՝ որ միշտ յաղթող կը հանդիսա-
նայ ճշմարտութիւնը, ով որ իրեն կողմը օգ-
նական ունի ճշմարտութիւնը, եւ համաձայն
է խօսքը ճշմարտութեան, անշուշտ պիտի
իրաւունք ստանայ. եւ զըզարտութեան՝ նա-
խատանաց եւ արհամարհութեան մէջ ալ պար-
զերես եւ յաղթող պիտի փառաւորի. ուրե-
մըն մեր բարեպաշտ եւ ուղղափառ Հայոց
ազգը թող չ'արտմի եւ չ'էքանի, թող բա-
րեզգեաց սիրտը չ'կտորի ու չ'ցաւի, թող
արիանայ քաջալերի, որովհետեւ կենդանի
սուրբ հաւատոյ եւ ուղղափառութեան ճըշ-
մարտութիւնը ունի, եւ անով պիտի հա-
տատէ իրեն ուղղափառ եւ բարեպաշտ բը-
լայը : Այս թող քարոզէ աստուածխմաստ
Գաւիթ մարդարէին պէս՝ Հայոց ազգն ալ
ճշմարտութեան զօրութեամբը արիացեալ,
ախոյեան հանդիսացեալ՝ ընդդէմ հակառա-

կորդաց իւրոց բողոքել առ աստուածային ճշմարտութիւնն՝ համարձակ ասելով : «Տաց պատասխանի ոյք նախատեն զիս բանիւք , զի ես ՚ի բանաքո յուսացայ : Մի ՚ի բացեայ առներ ՚ի բերանոյ իմմէ : զբան ճշմարտութեան մինչեւ յոյժ , զի յիրաւունս քո յուսացայ» . Սաղմոս . ճժբ . 42 :

Քրիստոսական սուրբ եկեղեցւոյն մէկ հրաշալի յատկութիւնն ալ այս պիտի ըլլայ , որ միշտ անոր ճշմարտութեանը եւ ուղղափառութեանը դէմ ելող պիտի գտնուի . բայց սուրբ եկեղեցւոյն ճշմարտութիւնը ոչ մարդկային մտաց հանճարով հաստատեալ է , այլ վերին աստուածային յայտնութենէն սուրբ գրոց միջնորդութեամբ է հաստատեալ . վասն որոյ մարդկային չարաչար բարբարոսական բռնութիւններէն՝ եւ մանաւանդ դատումներէն եւ հակառակութենէն չ'երկրնջիր եւ չ'յաղթահարիր ուղղափառ քրիստոնէութիւնը . «Եւ դրունք դժոխոց զնա մի յաղթահարեցեն» . Մատթ . ԺԳ . 18 : Եւս մտօք եւ շատ իրաւամբ վկայելով այս մեր բանիցն ճշմարտութեան համեմատ կը խօսի կորովամիտն Աղօղիտս Ֆլէօրի ՚ի մատենագրութեան Աննյալ Իսրայէլացոց Ե-սրիս-փոնէից . «Եթէ ոչ յաստուծոյ էր քրիստո-

տոնէութիւն, անհնար էր նմա ընդդէմ կալ
 ահագին բախմանն շուրջանակի, այլ յայտնի
 սրար աստուած թէ բնակէ յեկեղեցւոջ իւ-
 րում, եւ ոչինչ 'ի յեղափոխութեանց մարդ-
 կան ունին զզորդել զնա" . Մասն, դ . 307 . է :

Այն արդարեւ Հայոց բարեպաշտ ազգն
 ալ շատ ու շատ հարածանքներ բռնութիւն-
 ներ քաշեց անհաւատ կռապաշտներէն՝
 բարբարոսներէն՝ քրիստոնէական սուրբ եւ
 ճշմարիտ հաւատոյ համար, որ մարդ լսելով
 միայն կափշի ու կը սարսափի . որոնցմէ մէկն
 ալ այս է, որ կը պատմէ թովմայ արծրունին՝
 Բ Շապուհ Պարսից արքային համար ասե-
 լով . «Շապուհ արքայից արքայի թագաւոր-
 եալ բազում եւ անչափ չարիս հասուցանէր
 'ի վերայ Հայոց աշխարհիս եւ Ասորեստան-
 եայց եւ Պաղեստինացւոց . . . եւ զբովանդակ
 թոյնս անբժշկականս իժից եւ քարբից եհեղ
 'ի վերայ քրիստոնէից . յորմէ բազում սուրբք
 'ի քրիստոս վկայեցան . եւ որպէս ասի աւելի
 քան զքառասուն հազար սրբոց արանց, որք
 վկայեցին վասն քրիստոսի . բազումք յեպիս-
 կոպոսաց 'ի քահանայից եւ յայլ կարգէ յե-
 կեղեցական զնդէ, բազմազոյնք եւ յազա-
 տաց աշխարհիս, եւ 'ի տիկնանց նոցա անհնա-
 րին եւ դառն տանջանօք, զոր սարսափեմ եւ

հիացմամբ մեծաւ յապուշ կրթին միտք իմ
ընդ ժուժկալութիւն այնքանեաց բազմահը-
նար մեքենաւոր չարչարանաց» . Ե՛ր , 69 :

Պատմութեանց ծանօթ ուսումնական
ազգասէր հոգեւոր եղբարց եւ որդւոց մե-
րոց յայտնի է , որ մեր Հայոց ազգը որչափ
զանազան վիշտեր , հալածանքներ եւ բազ-
մատեսակ չարչարանքներ կրած է՝ թէ յար-
տաքուստ եւ թէ ՚ի ներքուստ Պօղոս Առա-
քելոյն ըսածին պէս . «Վիշտս ՚ի գետոց ,
վիշտս յաւազակաց , վիշտս յազգէ , վիշտս ՚ի
հեթանոսաց , վիշտս ՚ի քաղաքի , վիշտս յա-
նապատի , վիշտս ՚ի ծովու , վիշտս ՚ի սուտ
եղբարց» . Բ Կ՞րն . Ժա . 26 : Իայց այսպիսի
բազմատեսակ վիշտերուն մէջ հաստատուն
պահեց իրեն աստուածապարգեւ ուղղա-
փառ սուրբ հաւատքը եւ բարեպաշտու-
թիւնը :

Ե՛հնա՛ այս ամենայն ճշմարտութեան վե-
րահասու եղաւ Վերապատուելի Հ , Միքայէ-
լն չամէնան . որովհետեւ Հայոց զանազան
պատմութեանց քաջ ծանօթացաւ , եւ
հաւաքեց երեք հատորի մէջ պարունակե-
լով ամենը՝ որչափ ձեռնհաս եղև գտանել
աստի եւ անտի . եւ տեսնալ միանգամայն
Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը ճշը-

մարտասիրական եւ ազգասիրական հոգւով
 ազատ յամենայն կրից ատելութեան եւ շահասիրութեան՝ վկայեաց ասելով եւ գրելով
 Վահան հաւատոյ գրքին յառաջաբանութեանը մէջ . յորոյ իսկական գաղղափարէն
 առեալ ցուցանեմք աստանօր, որ նախ ասէ .
 «Քանզի յաւուրց անտի սրբոյն Գրիգորի
 Լուսաւորչին՝ յոր ձեռն ընկալաւ ազգ-
 Հայոց զսուրբ հաւատս ուղղափառութեան,
 նովին հաւատով անխոփօս եկաց մնաց մինչեւ
 ցայսօր . զի զնոյն հաւատ ուսուցին եւ
 որդիք եւ թոռունք նորին եւ ամենայն հարբ,
 եթէ կաթողիկոսունք եւ եպիսկոպոսունք» .
 եւ այլն : Եւ սպա սակաւ ինչ յառաջ գնացեալ
 վերստին ասէ . «Առ այժմ շատ իսկ է
 այսչափս առ ՚ի կատարումն դիտման մերոյ ,
 այսինքն՝ յայտ առնել՝ թէ եկեղեցին Հայաստանեայց
 ՚ի զանազան վիճակս յաջողութեան եւ
 ճախողութեանց . թէպէտ բազմապատիկ
 ալեկոծութիւնս կրեաց, բայց ոչ փոփոխեցաւ
 ՚ի շաւղէ ուղղափառ հաւատոց եւ բարեկարգութեանց ,
 զոր ընկալաւ ՚ի սուրբ Լուսաւորչէն . այլ անխախտ պահեաց
 եւ պահէ զնոյն մինչեւ ցայժմ :

Ուրեմն մեր ուղղափառ խոստովանութիւնը
 հաւատոյ թող այս տեղս ալ յայտնի

ըլլայ եւ աշխարհ ամենայն թող լսէ, մանաւանդ հաւատակից եւ կրօնակից եղբայրներնիս, եւ ուղղափառ քրիստոնեաները եւ քրիստոսի հարազատ աշակերտները՝ հոգեւոր եւ ճշմարտասէր հովիւները լսեն եւ ուրախ ըլլան, եւ հակառակասէր շահախնդիր եւ մարդասպան թշնամիներնիս ամօթապարտ ըլլան, թող մեր վրայ ալ սրբազան Պօղոս առաքեալը աղօթք ընէ ու աստուծոյ գոհութիւն տայ, որ մեր հաւատոյ ճշմարտութիւնը ամեն աշխարհի մէջ քարոզված է, ինչպէս որ Հռովմայեցւոյ հաւատացելոց համար կը գրէ. «Գոհանամ զաստուծոյ իմոյ ՚ի ձեռն յիտուսի քրիստոսի վասն ձեր ամենեցուն, զի հաւատք ձեր պատմեալ են ընդ ամենայն աշխարհ» . Հոմ. ա. 8 :

Երդ՝ սկիզբն եւ առաջին հիմն մերս ուղղափառ հաւատոյ դնեմք աստ Ամենասուրբ Երրորդութեան վրայով ունեցած ուղղափառ եւ ճշմարիտ խոստովանութիւննիս . որովհետեւ առաջին եւ գլխաւոր հիմն հաւատոյ քրիստոնէութեան՝ է ճանաչումն եւ դաւանումն սրբոյ Երրորդութեան եւ միոյ աստուածութեան Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ . եւ այս պաշտելի եւ երկրպագելի անունով՝ մկրտութեան շնորհքներուն արժա-

նի եղած եմք, եւ Գրիստոնեայ անուանած
 եմք. ինչպէս որ Յիսուս հրամայեց իրեն սրբ-
 բազան Առաքելոց եւ աշակերտաց ասելով.
 «Գնացէք այսուհետեւ, աշակերտեցէք զա-
 մենայն հեթանոս, մկրտեցէք զնոսա յա-
 նուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ» .
 Մատ. իբ. 19 :

Ասոր համար մեծ քահանայապետն մեր
 սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ՝ իրեն սքանչելի
 քարոզութեան առաջին հիմն դրաւ Ամե-
 նասուրբ եւ երկրպագելի Երրորդութեան
 ուղղափառ խոստովանութիւնը՝ սկսելով այս-
 պէս. «Մի է բնութիւն եւ գոյութիւն ա-
 մենասուրբ Երրորդութեան. եւ իւր է ինք-
 նութիւնն եւ յիւրմէ գոյութենէ : Օ ի ՚ի
 սկզբանց ունի զպատճառն գոյ Հայր զՈրդ-
 ւոյ եւ զսուրբ Հոգւոյ : Իսկութիւն անծին
 եւ էութիւն անսկիզբն, եւ մշտնջենաւորու-
 թիւն անսահման, եւ ճշմարտութիւն անփո-
 փոխ : Կեանք է եւ կենդանացուցիչ ամե-
 նայն կենդանեաց. Հայր է որդւոյն, եւ բղղ-
 խող Հոգւոյն : Աստուած է արարիչ ամենայն
 արարածոց երեւելեաց եւ աներեւութից» .
 ա ճատ. Յաճախ. 1 :

Այս սուրբ հաւատոյ լուսաշաւիղ ճանա-
 պարհը ունեցան Հայոց սուրբ եկեղեցւոյն

եպիսկոպոսապետները եւ եպիսկոպոսները եւ
 վարդապետները , յորոց մի էր եւ սուրբն
 Ներսէս Շնորհալի Հայրապետն մեր , որ երբ
 Հայոց ուղղափառ խոստովանութիւնը գրեց
 առ կայսրն Յունաց Ալեքս , անդանօր հիմն
 եւ առաջին մասն ուղղափառ խոստովանու-
 թեան Հայոց եկեղեցւոյն դրաւ երկրպագելի
 եւ Ամենասուրբ Երրորդութեան՝ զաւա-
 նումը ասելով , « Խոստովանիմք զամենասուրբ
 զերրորդութիւնն՝ զՀայր եւ զՈրդի եւ ըզ-
 սուրբ Հոգին , յերիս անձնաւորութիւնս բա-
 ժանեալ , եւ ՚ի մի բնութիւն եւ յաստուա-
 ծութիւն ժողովեալ : Հայր անձին եւ անբս-
 կիզէն յառաջ քան զյաւիտեանս . Որդի ծըն-
 եալ ՚ի բնութենէ հօր՝ անախտ եւ անմար-
 մին նախ քան զժամանակս , Հոգին սուրբ
 բղխումն ՚ի հօրէ՝ ոչ ըստ որդւոյ ծննդեամբ ,
 այլ յառաջ եկեալ աղբիւրաբար՝ ինքեան
 միայնոյ քննելի օրինակն եւ յարարածոց ան-
 գիտելի : Աւ ոչ էր երբեմն Հայր՝ յորժամ
 ոչ էր ընդ նմին Որդի եւ Հոգի , այլ որպէս
 Հայր միշտ Հայր՝ եւ ոչ յետոյ ստացեալ
 զանուն հայրութեան , նոյնպէս եւ Որդի՝
 միշտ Որդի ընդ հօր իւրոյ մշանջենաւոր .
 այսպէս եւ Հոգին սուրբ՝ միշտ Հոգի աս-
 տուծոյ . անմեկնելի ՚ի հօրէ եւ յորդւոյ , մի

էութիւն, մի իշխանութիւն, մի կամք, եւ մի արարչագոյր՝ զօրութիւն յերթս անձնաւորութիւնս իմանի: Այլ մեծութիւն եւ ոչ փոքրութիւն, ոչ բարձրութիւն եւ ոչ խոնարհութիւն. ոչ առաւելութիւն եւ ոչ նըւազութիւն, այլ մի կարգ, մի պաշտօն, մի երկրագոյնութիւն սուրբ Երրորդութեանն զաւանի. որով գոյացան յոչէկոց եղեալքս ամենայն. երկինք՝ երկնաւորօքն, եւ երկիրս երկրաւորօքս. երեւելի եւ աներեւոյթ արարածք յառաջին եղեալ արարչութեանն. Ընդ. եր, 56:

Ընդ մեր սուրբ եկեղեցւոյ Ամենասուրբ Երրորդութեան վրայով ունեցած հաւատոյ խոստովանութիւնը ուղղափառ է. վասն զի ինչպէս որ սրբազան եւ ուղղափառ Հայրապետները իրաւամբ հերքեցին եւ նզովեցին չարաչար մոլորութիւնները եւ հերեփկոսութիւնները ամենաչար Սարելի լիբէւոյւոյն եւ պիղծ հերեփկոսապետին Մակեդոնիս՝ Աոյնպէս եւ մեր սուրբ եկեղեցին կը հերքէ եւ կը նզովէ Սարել եւ Սարելեանները, Մակեդոնը եւ Մակեդոնեանները:

Ի՞նչ էր Սփեւի հերետիկոսութիւնը .

Սարապիմ ըսելու . այս պիղծն ուրացաւ . Ամենասուրբ Երրորդութեան երեք աստուածային անձանց անբաժանելի միութիւնը , ու կը բարբանջէր՝ թէ աստուած է մի միայն , եւ մէկ անձն ունի , որ Հայր ալ կրտսի՝ Որդի ալ կրտսի՝ եւ Հոգի ալ կրտսի . այս հերեօսիկոսութիւնովը կուրանայր Հօր աստուծոյ՝ եւ Որդւոյն աստուծոյ՝ եւ Հոգւոյն սրբոյ անձանց զանազանութիւնը : Ս ան որոյ Սարգիլեանները Յիսուսի Քրիստոսի մարդեղութիւնը , չարչարանքը՝ եւ մահը կուտային Հօր աստուծոյ , չարաչար եւ մոլար մտօք մեկնելով Յիսուսի այս խօսքը . « Ես եւ Հայր իմ մի եմք » . Սուսի կոչեցան հայրաչարչար , Լւ տքա նախ դատապարտեցան եւ նզովեցան յամի տեառն 318 . Ի Ալեւհոգոսի Աղեքսանդրիոյ . եւ ապա յայլ եւ այլ ժողովս . տէս յաստուածաբանութեան թովմայի . ճառասուրբ Երրորդութեան . ա Պրոս :

Ի՞նչ էր Պրոսոսի Սփեւի հերետիկոսութիւնը .

Ո՛վ սոսկայի հայհոյութիւն , այս չարագոյնն ալ՝ այլ իմն մոլորութիւն ունեցաւ Ամենա-

սուրբ Երրորդութեան վրայով . նմանելով Արիստի հերետիկոսապետին , ուրացաւ սրբոյ Երրորդութեան աստուածային երեք անձանց համագոյութիւնը . վասն որոյ պիղծ բերանովն կը բարբանջէր Հոգւոյն սրբոյ համար՝ թէ՛ փառակից եւ հաւատարապատիւ չէ՛ հօր Աստուծոյ՝ եւ Որդւոյն աստուծոյ հետը , այլ օտար եւ պաշտօնեայէ Հօր աստուծոյ եւ Որդւոյն աստուծոյ , եւ արարած ասէր՝ չարաչար եւ մոլար մտօք մեկնելով Յիսուսի այս խօսքը . « Այս են յաւիտենական կեանք՝ զի ծանկեցեն զքեզ միայն Ճշմարիտ աստուած , եւ զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս » . Յօհ . Ժ . 3 :

Այս սոսկալի հայհոյութիւնը ընելով սուրբ Հոգւոյն համագոյ Ճշմարտութեանը դէմ , անուանեցան Մակեդոնեանք հոգեմարտ . Ինչպէս Մովսէս խորենացին ալ կը գրէ . « Սա դարձոյց զամենայն Հարս սուրբս , որք յաղագս ուղղափառութեանն արտասահմանեալ էին ՚ի մետաղս . ընդ որս եւ զմեծն Ներսէս ամեալ առ իւր ՚ի Բիւզանդիոն , պահէ մեծաւ պատուով , մինչեւ Ճշմարտութեանն ստուգեցաւ հաւատ , որ յաղագս ամբարշտին Մակեդոնի հայհոյութեանցն . զի ոչ ասէր խոստովանէր զՀոգին սուրբ , եւ ոչ

երկրպագելի եւ ոչ փառաւորելի ընդ Հօր եւ ընդ Որդւոյ . այլ օտար յաստուծոյ բնութենէն եւ ստացական եւ ծառայ եւ պաշտօնեայ , եւ ազգումն ինչ , եւ ոչ էութիւն անձնաւոր : Եւ ժողովեալ սուրբ հարքն 'ի թագաւորեալ քաղաքն Բիւզանդիոն , Դամասիոս Հռօմայ , Նեքրտափոս Առստանդնուպօլսի , Տիմոթէոս Աղէքսանդրու , Մելիտոս Անտիօքու , Ալիւրղոս երուսաղէմի , Գրիգորիոս Նիւսեայ , Գեղասիոս Աեսարու , Գրիգորիոս Նազիանզու , Անտիլոքսիոս Իկոնիու , եւ այլ եպիսկոպոսք , միանգամայն հարիւր եւ յիսուն շարք , որք նշովեալ մերթեցին զՄակեդոն եւ զամենայն հոգեմարտան . Գիլգ . գ . ԳԼ , ԼԳ : Եւս պիղծն Մակեդոն նախ դատապարտեցաւ եւ նշովեցաւ 'ի Սիւնհոգօսըն Աղէքսանդրիոյ 'ի ներկայութեան սրբոյն Աթանասի յամի տեառն 362 . եւս եւ 'ի սուրբ ժողովն Առստանդնուպօլսոյ յամի տեառն 381 :

Ըրդ՝ իմացանք համառօտիւ երկու հերետիկոսապետներու , այսինքն Սաբելի լիբէացւոյն եւ Մակեդոն հայհոյիչին չարաչար հերետիկոսութիւնները , որոց մոլորութեան դէմ գրողներն ալ շատերէն մէկ քանին այս անդակը գրեմք , եւ մեր սուրբ եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնն ալ կը յայտնեմք : Ընդ-

դէմ Սաբէլեանց, նախ՝ գրեաց սուրբն Դի-
 անեսիոս Աղեքսանդրացին երկար առ Դիոնե-
 սիոս Հայրապետն Հռովմայ, եւ քան զայս
 բացայայտ կը գրէ Գրիգոր աստուածաբանն
 ասելով. «Երկիրպանեմք Հօր եւ Արդւոյ
 եւ սուրբ Հոգւոյն, զառանձնաւորութիւն
 որոշեմք, բայց զաստուածութիւնն միաւո-
 բեմք. ոչ ՚ի մի զերեսեանն հաւաքեմք՝ զի
 մի զՍաբելին ախտանայցեմք, եւ ոչ որոշեմք
 յերիս սյլազգիս եւ օտարոտիս՝ զի մի զԱրի-
 տին մոլիցիմք» : Առորս յաշտօս հասարոյ .
 Ճառ . բ :

Ահա այս ուղղափառութիւնը մեզի քա-
 ընդեց սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր ա-
 սելով այսպէս. «Կատարեալ է Հայր՝ անձամբ
 եւ զօրութեամբ, գիտութեամբ եւ իմաս-
 տութեամբ, արարչութեամբ եւ բարերա-
 րութեամբ, եւ զամենայն՝ իւր անձին խկու-
 թեամբն ունի : Կատարեալ է Արդի՝ ան-
 ձամբ եւ զօրութեամբ, գիտութեամբ եւ
 իմաստութեամբ, արարչութեամբ եւ բա-
 րերարութեամբ, եւ զամենայն՝ հայրածին
 խկութեամբն ունի : Կատարեալ է եւ սուրբ
 Հոգին՝ անձամբ եւ զօրութեամբ, գիտու-
 թեամբ եւ իմաստութեամբ, արարչութեամբ
 եւ բարերարութեամբ, եւ զամենայն՝ իւր

անակիրքն էութեամբն ունի : Մի է բնութիւն աստուածութեանն եւ անփոփոխ խկութեանն , մի արարչութիւն է եւ մի բարերարութիւն , մի տէրութիւն եւ մի զօրութիւն » . Յճ . ՃՊ . բ . եր , 6 :

Եւ սուբբն Ներսէս Շնորհալին առ Մանուէլ կայսրն Յունաց զրէ . « Խոստովանիմք եւ զերիս զայս անձնաւորութիւնս 'ի մի աստուածութիւն ժողովեալ եւ միաւորեալ , ոչ յայլ եւ յայլ բնութիւնս բաժանեալս 'ի միմեանց , ըստ Արիստի՝ արարած եւ ժամանակ 'ի ներքս մեծանելով , այլ մի բնութիւն , մի տէրութիւն , մի զօրութիւն , մի փառք Ամենասուբբ Երրորդութեանն՝ հաւատացեալ ճանաչեմք : Եւ ոչ դարձեալ հրէականին հետեւողի Սաբելի Լիրէացւոյ ձայնակցելով՝ զերիսն 'ի մի հաւաքել անձնաւորութիւնս , այլ բաժանեմք անբաժանաբար եւ միաւորեմք որոշմամբ՝ ըստ ուղղափառ Հարցն դաւանութեան : Քանզի երիս դաւանեմք զանձինս՝ եւ ոչ առաւել կամ նուազ քան զերիսն . եւ բնութիւն մի՝ եւ ոչ յերիս բաժանեալս ըստ անձնաւորութեանցն , որպէս եւ ծանեաւ Եկեղեցի 'ի սերտբէկցն սրբաբանութեանց՝ զերիս սրբասացութիւնան 'ի մի հաւաքելով տէրութիւն եւ աստուածութիւն » . Ընդհ . եր , 77 :

Սոյնպէս եւ Գրիգորիս կաթողիկոսն մեր
 գրէ առ Միքայէլ Պատրիարքն Յունաց .
 « Հաւատամք եւ խոստովանիմք զպաշտելի
 եւ զերկրպագելի սուրբ Ներսիսորդութիւնն՝
 մի աստուածութիւն յերիս անձնաւորու-
 թիւնս բաժանեալ , որոյ անուանքն զյատ-
 կութիւնն հաստատեն , Հայր եւ Որդի եւ
 սուրբ Հոգի » . Ընդհ . եր , 120 :

Եւ սուրբն Գրիգոր նաբեկաշի . « Երբեակ
 անձնաւորութիւն համայն անքննին , արոհ-
 եալ 'ի դիմաց՝ ուրոյն զատուցմամբ , իսկ
 միաւորեալ համազուգութեամբ : Այնա-
 գոյ բնութեամբ տիրապէս անշփոթ եւ ան-
 անջրպետ՝ միով կամօք եւ կցորդութեամբ » .
 Գլ . թգ , 1 :

Եւս եւ յերգս արեւադալին 'ի յորդո-
 րակսն երգեմք . « Երեք անձինք եւ մի բը-
 նութիւն մի աստուածութիւն , զքեզ խոս-
 տովանիմք յաւէտ սուրբ Ներսիսորդութիւն » :

Երգ՝ միասնական սուրբ Ներսիսորդութեան
 համագոյութեանը համար՝ որ ընդդէմ մո-
 լորութեան Մակեդոնի հերետիկոսապետին ,
 Աստանդնուպոլսոյ սուրբ Ժողովոյ հարիւր
 յիսուն սրբազան Հայրապետները միաբան
 հաճութեամբ գրեցին այսպէս . « Հաւատամք
 'ի մի աստուած Հայր ամենակալ յարարին

երկնի եւ երկրի , ամենայն երեւելեաց եւ աներեւելութից , եւ ՚ի մի տէր Յիսուս Քրիստոս Որդին աստուծոյ . ծնեալ ՚ի հօրէ յառաջ քան զամենայն յաւիտեանս . աստուած ճշմարիտ յաստուծոյ ճշմարտէ , ծնունդ եւ ոչ արարած , համագոյ Հօր , որով ամենայն ինչ եղել եւ ՚ի Հոգին սուրբ տէր եւ կենդանարար ՚ի Հօրէ բղխեալ , որ ընդ Հօր եւ ընդ Որդւոյ երկրպագի , եւ ՚ի միասին փառաւորի , որ խօսեցաւ ՚ի ձեռն մարգարէիցն » . եւ այլն :

Եւ յառաջ հաւատքը համագոյ միասնական սուրբ Երրորդութեան՝ այս ժողովքներէն յառաջ մեր մեծ Քահանայապետն սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն քարոզեց մեզի ըսելով . « Ձի հաւատով ճշմարտեսցուք ՚ի մի աստուած Հայր եւ տէր եւ արարիչ ամենայնի , եւ ՚ի միածին Որդին որ ՚ի հօրէ , եւ առ հօր , եւ ընդ հօր , եւ ՚ի սուրբ Հոգին՝ որ ՚ի նորին էութենէ , եւ նովաւ արար զամենայն արարածս : Ար է մի տէրութիւն , մի զօրութիւն , մի իշխանութիւն , մի մեծութիւն , մի գիտութիւն , մի խորհուրդ , մի պետութիւն , մի անսկզբնական զօրութիւն . երեք կատարեալ անձինք , մի կատարեալ կամք , անպատում անբնին միութիւն Եր-

րորդութեանն, մի խկութիւն, մի էութիւն,
մի աստուածութիւն, Հայր եւ Որդի եւ
սուրբ Հոգի, երեք անձինք, մի զօրութիւն
աստուածութեանն. Ագաթ ։

Եւ սուրբն Գրիգոր նարեկացի. «Խոստո-
վանիմք եւ դաւանիմք՝ պաշտեմք եւ երկրր-
պագեմք զզուգափառ միութիւն ամենա-
սուրբ Երրորդութեանն ։ Աստուածութիւն
անձառ, միշտ բարի, նոյնագոյ, հաւասարա-
պատիւն ։ ԳԼ. ԼԳ ։

Ներսէս Շիրհայի սուրբ Հայրապետն
մեր 'ի Հարականի Բաւուր հեղեղալստեան
հարցն. «Որ համապատիւ հօր եւ որդւոյ
քարոզեցին զքեզ աստուածաբանքն եկե-
ղեցւոյ յոր մկրտիմք եւ դաւանիմք, համա-
գոյ Երրորդութիւն անբաժանելիոյ ։

Սարգիս Շիրհայի խնաստաւէր սուրբ
Վարդապետն մեր 'ի մեկնութիւն Յակոբայ
սուաքերոյն. Ճառ է ։ «Թէպէտ եւ անձնա-
ւորութեամբն որոշեալ են Որդի եւ Հոգի 'ի
Հօրէ. սակայն աստուածութեամբն ոչ բա-
ժանին, եւ ոչ բնութեամբն եւ ոչ էութե-
ամբն ։

Ըրդ՝ արժան է որ մենք յայտնենք այս
տեղս ալ պարզ խօսքերով Որդւոյն աստու-
ծոյ փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի մարդե-

յու թեան վրայով ունեցած ուղղափառ հաւ
ւատքնիս, որ Նիկիական հանգանակին նոյն
եւ իսկն է, ոչ այլայլած եմք եւ ոչ ալ փոփո-
խած . ինչպէս որ գրուած է, եւ մեր սուրբ
եկեղեցին ալ անով կը պարծենայ . « Հաւա-
տամք եւ ՚ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս Ռրդին
աստուծոյ՝ ծնեալն յաստուծոյ Հօրէ միա-
ծին, այսինքն յեւթեանէ Հօր . աստուած
յաստուծոյ, լոյս ՚ի լուսոյ, աստուած ճշմա-
րիտ յաստուծոյ ճշմարտէ, ծնունդ եւ ոչ
արարած » . եւ այլն :

Ասելով եւ ոչ արարած՝ կը մերժէ չարա-
չար մոլորութիւնը հերեփկոտապետին Արի-
ոսի, որ միայն Հայր աստուածը կրտէր ճշմա-
րիտ աստուած . իսկ Ռրդւոյն աստուծոյ Յի-
սուսի Քրիստոսի համար կը բարբանջէր պիղծ
բերանովը, թէ արարած էր հօր աստուծմէ
եւ անոր ստացական որդի եղաւ կրտէր . եւ
ոչ համադոյ եւ համապատիւ Հօր աստու-
ծոյ . եւս եւ ամենաչարն Արիոս կը ժանտա-
բանէր՝ թէ էր երբեմն, յորժամ ոչ էր Ռր-
դին աստուծոյ, որ այս մոլորութեան չարու-
թեամբը ուրացաւ այս խօսքերը Յիսուսի
փրկչին մերոյ . որ գրուած է աւետարանին
մէջը . « Ես եւ Հայր իմ մի եմք » . ՅժՀ . Ժ . 30 :
Եւ թէ՛ « Զամենայն ինչ՝ զոր ունի հայր ,

իմ է" . Յօհ . Ժգ . 15 :

Այլ միայն չարաչար եւ իրեն մոլորութեանը համեմատ կը մեկնէր Յիսուսի այս խօսքը " Զի ծանխցեն զքեզ միայն ճշմարիտ աստուած" . Յօհ . Ժբ . 3 :

Այս ամենապիղծ չարին Արիոսի մոլորական հայհոյութեան բարբանջումը եւ ասոր գարշելի վախճանը համառօտ մը կը յիշէ քերթողահայրն մեր սուրբն Մովսէս խրենացի . « Ընդ այն ժամանակս երեւեցաւ Արիոս աղեքսանդրացի , որ ուսոյց չարաչար ամբարշտել , ոչ գոլ որդի հաւասար Հօր , եւ ոչ 'ի բնութենէ եւ յեութենէ Հօր , եւ ոչ ծնեալ 'ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս , այլ օտար ոմն եւ արարած եւ կրտսեր . եւ յետ ժամանակի գոյացեալ , որ ըստ արժանեաց իւրոց ամբարիշտս այս Արիոս 'ի գարշելիսն ընկալաւ զոստակումն" . Գիրք բ . Գլ , ձթ :

Աւ այս հերետիկոսապեան Արիոս նզովեցաւ Նիկիոյ սուրբ ժողովքին մէջ . եւ մեր առաքելական կաթուղիկէ սուրբ Եկեղեցին ալ կը նզովէ միշտ այսպէս ըսելով . « Իսկ որք ասեն՝ էր երբեմն յորժամ ոչ էր Որդի . կամ էր երբեմն յորժամ ոչ էր սուրբ Հոգի , կամ թէ յօգէից եղեն . կամ յայլմէ եութենէ ասեն լինել զՈրդին աստուծոյ՝ եւ կամ զսուրբ

Հողին . եւ թէ փոփոխելիք են կամ այլայլելիք , զայնպիսիսն նզովէ կաթուղիկէ եւ առաքելական սուրբ Եկեղեցի” :

Ս ան զի մեր մեծ քահանայապետէն սուրբ Գրիգոր լուսաւորչէն յառաջագոյն սորված եմք՝ Որդւոյն աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի համագոյ փառակից եւ խկակից ըլլալը Հօր աստուծոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ հետը , եւ ինչպէս որ կը կարդամք՝ այնպէս ալ կը խոստովանիմք . «Բայց ինքն իւրով կամօք արար զամենակեցոյց գալուստն իւր , եւ կատարեաց զկամս հօր իւրոյ : Առաքեցաւ աստուած յաստուծոյ սուրբ Որդին , էառ զմարմին ՚ի կուսէ մարդ կատարեալ աստուածութեամբն . զաստուածութեան զօրութիւնն յայտ արար , եւ զմարմնոյ տկարութիւնն ցուցանէր» . Աճալ :

Եւ Գրիգորիս կաթողիկոսն մեր երեսուն եւ երկու սրբազան եպիսկոպոսաց մերոց ժողովին մէջ՝ այսպէս վճռեց՝ եւ միաբան այսպէս գրեցին . « Համարձակութեամբ նզովեմք զԱրիոս , որ ոչ ասաց զորդի ՚ի բնութենէ Հօր» . Ընդհ. եր , 114 : Ուրեմն Հայոց եկեղեցին միաբան եւ համախոհ գտաւ Նիկիոյ սուրբ ժողովոյ երեք հարիւր տասն եւ ութն Սրբազան Հայրապետաց վճռոյն :

Եւս եւ գիտէ Հայոց ուղղափառ սուրբ
Եկեղեցին , որ գլխաւոր չարազանդ երկու
հերետիկոսապետներ ալ ելան , որ մոլորական
ճառատարանութեամբ յանդդնեցան բար-
բանջել ընդդէմ անշփոթ եւ անխփոխ ան-
բաժանելի եւ կատարեալ միաւորութեան
Որդւոյն աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի աստ-
ուածային բնութեան ընդ մարդկային բը-
նութեան մեր՝ յաղագս փրկութեան մերոյ :

Եւս քրիստոսամարտ մոլորեալներուն մէկն
էր պիղծն Նեստոր , եւ միւսն ալ էր ամբա-
րիչոն Եւտիբէս : Եւս չարազոյն հերետի-
կոսապետներուն չարաչար մոլորութիւններն
ալ գիտելով եւ ըստ ամենայնի հերքելով՝ կը
նզովէ միշտ եւ մեր Հայոց ուղղափառ սուրբ
Եկեղեցին ալ համաձայն ամենայն ուղղա-
փառ Հայրապետաց՝ եւ տիեզերական Ժո-
ղովքներուն վճռոցը համեմատ :

Աւրեմն նախ պիղծ Նեստորին չարազոյն
մոլորութիւնը աստանօր յայտնեմք համա-
օտփու : Եւսիկայ աստուած կատարեալ եւ
մարդ կատարեալ Յիսուս Քրիստոս փրկչին
համար իրեն մոլորութիւնովը կը բարբան-
ջէր , թէ չէր իսկական Որդին Հօր աստուծոյ
յաւիտենական ճնունդն , որ ծնաւ ՚ի Մա-
րիամայ սրբոյ կուսէն . այլ Յիսուս Քրիստոսն՝

որ ծնաւ ժամանակաւ՝ է որդեգրական եւ շնորհական որդի շօր աստուծոյ . վասն որոյ այլ է որդի 'ի շօրէն աստուծոյ՝ ասէր , եւ այլ է որդի շնորհական 'ի մարիամայ կուսէն , այսպէս ասելով՝ սուրբ կոյսն Մարիամ մարդածին եւ կամ քրիստոսածին կանուանէր՝ եւ ոչ աստուածածին . մանաւանդ ուրանայր աստուածային եւ մարդկային երկու բնութեան անձնաւորական անշիտթ եւ ճշմարիտ միաւորութիւնը 'ի Քրիստոս Յիսուս , եւ այսպիսի չարաչար հայհոյութենէն՝ ոչ սոսկամ ասել՝ Ամենասուրբ Երրորդութիւնն լինի չորրորդութիւն : Ահա այս համառօտակի ծանօթութիւնը եւս կուտայ մեզի սուրբ վարդապետն մեր Մովսէս խորենացի յասելն . «Ընդ այն ժամանակս եկաց յաթոռ եպիսկոպոսութեան Բիւզանդացւոց անարժանաբար յաջորդեալ ամբարիշտն Նեստոր , եւ հրէական իմացմանց հետեւեալ , հայհոյեաց զամենասուրբ կոյսն մարդածին լինել եւ ոչ աստուածածին : Բանզի ծնեալն 'ի նմանէ առեալ սկիզբն , այլ որդի ասէր շնորհօք 'ի Մարիամայ , եւ այլ որդի 'ի հօրէ յառաջ . որպէս զի լինել երկուս որդիս , որով երրորդութիւնն չորրորդութիւն լինի : Ասն որոյ ժողովեալ սրբոց Հարցն յԱսիա 'ի ծովահայ-

եացն Եփեսոս գրաւորական վերծանու-
թեամբ, Արխաթինոս Հռոմայ, Ալուրղոս Աղեք-
սանդրի, Յորնաղիոս Երուսաղէմի, Յուհաննէս
Անտիոքայ, Մեմնոն Եփեսոսի, Պաւղոս Եեմե-
սու, Թէոդոտիոս Անկիւրիայ, եւ այլ բազում
համանդամայն երկերիւր Հարք, նշովեալ
ՉՆեստոր, խոստովանեցան մի Որդի աստու-
ծոյ զտէր մեր Յիսուս Քրիստոս, եւ աստուա-
ծածին զամենեւսուքս կոյն Մարիամ » .
Գիրք գ . ԳԼ, կա :

Այս իրաւամբ նշովեցաւ ամբարիշտն
Նեստոր 'ի Ժողովն Եփեսոսի, յամի տեառն
431 . 'ի կայսերու թեան փոքր Թէոդոսի, որպէս
գրեալ է 'ի բանս Ժողովոյ Եփեսոսի . « Նշովե-
ալ եղիցի Նեստոր » : Եւ համառօտ այս
գիրը հրատարակեցին սուրբ հարք Ժողովոյն
այսպէս գրելով . « Սուրբ սիւնհոգոսն շնորհօքն
աստուծոյ ըստ հրամանի ականարկելոյ բարե-
պաշտօն եւ քրիստոսատէր Ինքնակալաց մերոց
'ի մայրաքաղաքն Եփեսացոց զումարեալ :
Նեստորի նորոյ յուղայի, գիտելով գի-
տասջէք, զի վասն ամբարիշտ քարոզու-
թեանցդ եւ յամառութեանցդ հակառակ
կանոնաց, 'ի քսաներորդ երկրորդ աւուր
յունիս ամսոյ ըստ եկեղեցական սահմանաց
'ի ձեռն սրբոյ Ժողովոյս լուծար 'ի կարգէ

քումմէ, եւ յամենայն եկեղեցական աստի-
ճանաց 'ի բաց անջատեցար» . Ի Բան Ժող,
Էփէս :

Այսպիսի չարագոյն մոլորութենէ եւ ա-
ղանդէ ազատ պահելու համար սուրբ եւ
ուղղափառ եկեղեցին մեր Հայոց՝ շնորհօք
սուրբ Հոգւոյն նախատես զողով մեծ քա-
հանայապետն եւ Լուսաւորիչն մեր սուրբ
Գրիգոր այսպէս քարոզեց յասելն . «Բայց
ինքն իւրով կամօք արար զամենակեցոյց գա-
լուստն իւր, կատարեաց զկամս հօր : Առա-
քեցաւ աստուած յաստուծոյ՝ սուրբ որդին
էառ զմարմին 'ի կուսէ մարդ կատարեալ,
կատարեալ աստուածութեամբն, զաստուա-
ծութեան զօրութիւնն յայտ արար, եւ ըզ-
մարմնոյ տկարութիւնն ցուցանէր» . Ափալ :

Աւսուրբն Գրիգոր նարեկացի սքանչելա-
պէս աստուածաբանելով՝ ասէ . «Մին յեր-
ջանկափառ համագօր ահաւորութենէ երկն
անձնաւորութեանց՝ խոնարհեալ 'ի վերուստ
աստուատ 'ի ստորինս, որ էրն խկ 'ի բնէ ան-
բաժ 'ի ներքնոցս . անկապուտ մնալով փա-
ռացն աթոռոյ, եւ անկարօտ զիմաց ծնողին
իւրոյ : Մտեալ 'ի սենեակ կուսին արգանդի
պարզաբար, եւ ելեալ անտի յօղաւորաբար,
մարմին էապէս անօրոշելի . անթերի մարդ-

կութեամբն եւ անպակաս աստուածութեամբ
բըն : Ս'ի որդի չօրն միայնոյ , եւ միածին
անդրանիկ՝ աստուածամայր տիրածին կու-
սին» . ԳԼ ԼԴ . 5 :

Եւ քերթողահայրն մեր Սուրբն Մովսէս
խորենացին ընդդէմ Նեստորի մոլորութեան
կը շարահիւսէ այս մէկ տուն շարականը .
«Յառաջ քան զյաւիտեանս որդի նախայա-
ւիտեան , այսօր յերկրի երեւեալ աստուած
եւ մարդ կատարեալ» :

Տես ինչպէս կը մերժէ չարաչար մոլո-
րութիւնը ամբարշտին Նեստորի , սուրբն
Ներսէս շնորհալի յասելն 'ի շարականի անդ .
«Հոգայր զկրկնն տրտմաբար՝ երիւքն եղ-
եալ առանձնաբար . փրկել զաշխարհս հոգիս
յօժար՝ բայց է բնութիւն մարմնոյս տկար .
նչ ոմն ուժեղ եւ զօրաւոր՝ եւ ոմն անզօր
վտանգաւոր . այլ մի եւ նոյն գոլ միաւոր՝ կը-
րէր զկիրան կամաւոր» :

Եւ յա Շնորհալոյն ոմն եւ ոմն բառերը
ընդդէմ չարափառին Նեստորի ըսելը՝ ահա
յայտնի կընէ գրելով . «Եւ նոյն ծնեալն 'ի
հօրէ անմարմնաբար՝ ծնաւ 'ի մօրէ ըստ
մարմնոյ , եւ որդին աստուծոյ եղեւ որդի
մարդոյ , նչ ոմն աստուծոյ որդի , եւ ոմն՝
մարդոյ , զմին որդի յերկու բաժանելով որ-

դիտ՝ ըստ հայհոյութեանն Նեստորի» . Ընդհ .
Էր . 78 :

Սոյն այս Շնորհալի Հայրապետն մեր այս
ուղղափառութիւնը ոտանուորեալ կը գրէ .
«Նոյն բանն որ էր՝ ծնունդ հօր , եղև
մարմին՝ յորովայն մօր , ճշմարտապէս՝ մեռաւ
մարմնով , զի փրկեսցուք՝ մեք աստուծով :
Ընմահ բնութիւնն՝ աստուածային , մեռաւ
բնութեամբ՝ մահկանացուին : Եւ մահացուն՝
խառնեալ ՚ի նմին , եղև անմահ՝ ընդ անմա-
հին : Ոչ ոմն՝ անմահ՝ ոմն մեռեալ , եւ որ
մեռեալ՝ անմահ մնացեալ : Որպէս ծնունդն՝
սքանչելի , նոյնպէս եւ մահըն հրաշալի : Եւ
երկօրեանն՝ անբնեւի , զի աստուծոյ՝ է ա-
բարչի» . Յիսուս «ԴԴ» . Էր , 239 :

Եւ ոչ բաւական կըլլայ այսքանով՝ մեր
սուրբ եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը հան-
դիսացուցանել այս մեր ազգասէր Շնորհալի
Հայրապետը , այլ եւ նզովելով Նեստորական-
ները կը գրէ առ Մանուէլ կայսրն Յունաց .
«Նոյնպէս նզովեմք եւ զայնոսիկ՝ որք ՚ի յեր-
կուս բնութիւնս բաժանեն զմի քրիստոսն
ըստ Նեստորի , այլ ասելով զաստուած՝ եւ
այլ զմարդն , զմարդն չարչարելի եւ մեռ-
եալ , եւ զաստուածն անչարչարելի եւ ան-
մահ . եւ ոչ միաւորութեանն տան զերկա-

քանչիւրսն զչարչարանան եւ զանչարչարու-
թիւնն, զմահն եւ զանմահութիւնն» . ԸՆԴ՜ .
ԵՂ , 94 :

Ուրեմն Հայոց եկեղեցին Նեստորական
աղանդը եւ հերետիկոսութիւնը հերքելովն
եւ նշովելովն այսօրուան օրս ոչ հերձուա-
ծող է եւ ոչ հերետիկոս :

Մ.րդ՝ սկսեցուք միւս քրիստոսամարտ
հերետիկոսապետին Եւտիքէսի չարագոյն մո-
լորութիւնը յայտնել աստանօր :

Մ.յս պիղծն Եւտիքէս չարաչար մոլորե-
ցաւ Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ
Ճշմարիտ եւ կատարեալ մարդեղութեանը
վրայ , կը բարբանջէր՝ թէ մարմինն փրկչին
մերոյ Յիսուսի՝ չէր մեզ բնակից , այսինքն՝
մեր մարդկային բնութիւնը սուրբ կոյս Աստ-
ուածածինէն առած չէր , այլ այն մարմինը՝
որով երեւեցաւ աշխարհիս մէջ , երկինքէն
բերած էր կըսէր , եւ այս մոլորութեամբն
սուրբ կոյս Աստուածածինին խկապէս Աստ-
ուածամայրութեանը դէմ կը յանդգնէր
խօսիլ , եւ մանաւանդ կուրանայր Աստուա-
ծային եւ մարդկային երկու բնութեան ան-
շփոթ եւ անբաժանելի միաւորութիւնը՝ որ
'ի Քրիստոս Յիսուս . որպէս գրէ սրատմիչ Լի-
բերատոս երեւելի սարկաւազն Եկեղեցւոյն

Արթուրի ներքինը . «Եւ տիրէս երէց առաջնորդ
 եղեալ ՚ի Աստանդ ինուպօլիս երեւելի մե-
 նաստանի իրիք, բանասրկութիւն ազդամամբ քա-
 ըողէր՝ թէ աէր մեր Յիսուս Քրիստոս չէ՞
 մեզ բնակից ըստ մարմնոյ, այլ մարմին նորա
 յերկնից է . Վարձեալ փոխեալ զբանսն աս-
 էր , յառաջ քան զմիաւորութիւնն երկու-
 բնութիւնք եղեն ՚ի Քրիստոս, այլ յեա մի-
 աւորութեանն մի միայն» . Ի սալ, ԳԼ, Ժա :

Ասոր պէս ալ կը պատմէ Թէոդորիտոս եւ
 պիակոպոսն Աիւրեայ . «Այլ արդ՝ զյեօին
 դառնագոյն եւս քան զբնաւան՝ զաղանդ
 Եւտիրեանց եգիս սատանայ , որով զամե-
 նայն եկեղեցիս համօրէն տինգերաց ՚ի սուգ
 եւ ՚ի տրամութիւն հասոյց , զարան գտեալ
 իւրոյ անօրէնութեանն զթշուառական այրն
 զԵւտիրէս եւ զԼաղենտիսի աղանդն, որ ՚ի
 բազում ժամանակաց խնտանեալ էր , առ-
 ստիաւ դարձեալ նորոգեաց» . Յալ , աղանդ .
 Գիրք . Բ . հարոր Էրլ :

Այս պիղծ աղանդն ալ կը մերժէ ու կը
 հերքէ սուրբ եւ ուղղափառ եկեղեցին Հայոց
 կանխաւ սորված ճշմարտութեամբք եւ ուղ-
 զափառութեամբք, որ յառաջագոյն քարոզած
 է մեզի մեծ քահանայապետն սուրբ Գրի-
 գոր Լուսաւորիչ՝ այսպէս . « Հաւատք ճշմա-

րիտ այս են . խոնարհեցաւ եւ խառնեաց
 զաստուածութիւնն ընդ մարդկութեանս ,
 զանմեռն ընդ մեռելոտս , զի զամենայն մար-
 դիկ անբակ արասցէ յանմահութիւն աստ-
 ուածութեան իւրոյ » : Լւս թէ՛ « Առաք-
 եաց աստուած զՀոգին սուրբ ՚ի կոյսն Մա-
 րիամ . եւ էառ աստուածորդին մարմինն ՚ի
 Սուսէն » . յԱԳՄԷ :

Լւ սուրբն Գրիգոր նարեկացի ՚ի ներ-
 բողն աստուածածնի . « Ո՛վ ամենասուրբ ա-
 րարչընկալ տիրուհի եւ աստուածածին , որ
 զանտանելին երկնի բարձրութեան եւ երկրի
 լայնութեան . ծովու խորութեան եւ անդըն-
 դոց անհասութեան , զ՚ի քէն մարմնացեալն
 իսկութեամբ էութեան , յորովայն անձուկ
 սուրբդ քում սենեկի կրել զօրեցեր » :

Լւ սուրբ Եկեղեցի մեր ՚ի բանս շարակա-
 նի ՚ի բազում տեղիս՝ եւ մանաւանդ ՚ի կա-
 նոնն Որդւոց որոտման երգէ . « Իսկապէս
 բանն աստուած միացաւ ՚ի մարմնի , անփո-
 փոխ գոլով յէութեան , որում եղեն ակա-
 նատես Որդիքն որոտման , եւ ընդհանուր
 քարոզեցին զբանն մարմին եղեալ » :

Երանեալ սուրբն Խոսրով եպիսկոպոսն ան-
 ձեւացեաց ՚ի Տէկնո-՛ւն ժամախարհո-՛ւն
 գրէ . « Եւ Բրիստոսն անունն օծեալ կոչի ,

այսինքն աստուած եւ մարդ . զի բանն մարմին եղեւ ըստ Աւետարանչին , եւ աստուածութեամբն էօժ զմարմինն : Օ ի Քրիստոսն ո՛չ սոսկ մարդկութեան է անուն եւ ո՛չ լոկ աստուածութեան , այլ աստուած եւ մարդ ասի , այսինքն՝ յերկուց միացեալ անշփոթաբար եւ անձառապէս» :

Աւ երջանիկ սուրբ վարդապետն մեր Ներսէս լամբրոնացի ՚ի մեկնութեան պատարագի գրէ . «Միացաւ ՚ի մարմնի անշփոթաբար , զի ո՛չ փոխարկումն կամ ՚ի բաց բարձումն արար աստուածային կամ մարդկային բնութեանցն , այլ միացոյց զբնութիւնսն , զնոյն գոլ աստուած՝ եւ զնոյն մարդ . որպէս զի Բանն աստուած մարմին եղեւ , եւ որ ՚ի կուսէն մարմնացաւ՝ Աստուած , եւ նոյն ինքն աստուած եւ մարդ . եւ Մարիամն՝ որ ծնաւ զաստուած Բանն՝ աստուածածինն եւ կոյս» :

Նաեւ սուրբն Գրիգորիս երանեալ կաթողիկոսն մեր գրէ երեսուն եւ երկու եպիսկոպոսաց ստորագրութեամբ առ Մանուէլ կայսրն Յունաց , եթէ «Նշուեմք եւ զամբարիշտն Եւտիբէս , որ զմիութիւն աստուածութեանն եւ մարմնոյն՝ շփոթմամբ դաւանէր՝ եւ ո՛չ յատկութեամբ ՚ի հայեցողութիւնն բնութեանց» . Ընդհ . եր , 114 :

Այս տեղս փոյթ չընեմ պիտի ուրիշ
 շատ վկայութիւններ մեր սրբազան եւ եր-
 ջանիկ Եպիսկոպոսներէն՝ եւ շնորհազարդ
 սուրբ վարդապետներէն յառաջ բերելու, եւ
 մեր սուրբ եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը
 եւ բարեպաշտութիւնը առաւել եւս հան-
 դիտացունելու. հերիք եւ բաւական պիտի
 համարիմ մեր մեծ հայրապետին սրբոյն՝ Ներ-
 սէսի շնորհալոյն գրած ոտանաւորեալ աստ-
 ուածաբանութիւնը. «Բանն անմարմին՝ ըստ
 էութեան, եղև մարմին՝ ճշմարտութեան»
 Օյուրն սահեալ՝ անյեղապէս, եւ զիմս առ-
 եալ՝ ստուգապէս: Նորայս խառնումն՝ ըս-
 քանչեքի, աստուած ընդ մարդ՝ բնութեամբ
 խառնի: Այլ էութիւնըն փոփոխի, եւ ոչ
 ձեւով՝ կերպարանի: Արպէս ասաց՝ Ժանան
 Եւտիքէս, թէ ոչ մարմին՝ առ խկապէս:
 Այլ առ աչօք՝ անց ընդ կուսին, խողովակի՝
 նմանապէս: Արամ կաղապար՝ հրահալելեաց,
 որ զբնութիւնն՝ ոչ տան յինքեանց: Արայն
 զձեւըս քանդակեալ, եւ ըզքանակս՝ ենթա-
 կայեալ: Այլ ոչ երկուց ըն միութիւն, բա-
 Ժանեւով՝ յերկու բնութիւն: Այլ կամ յեր-
 կուս՝ որդիս ըզմին, ըստ՝ Նեստորի՝ չարա-
 բաստին:

Այս տեղս ալ սուրբ եկեղեցին Հայոց

իրենն ուղղափառ վարդապետութիւնովը հանդիսացաւ 'ի հաւատս ուղղափառ եւ բարեպաշտ առաջի ճշմարտութեանն աստուծոյ , եւ առաջի ճշմարտաւէր եւ ուղղափառ քրքրատնէկոց . ուրեմն այսօրուան օրս Հայք ոչ հերձուածող են եւ ոչ հերեւիկոս :

ԳԼՈՒԽ Զ

Արդ՝ կը մնայ մեզի այս տեղս ալ փոքր 'ի շատէ մեր ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյն Հայոց՝ սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ վրայով ունեցած կատարեալ խոստովանութիւնը եւ ճշմարիտ դաւանութիւնը հանդիսացուցանել՝ ոչ յանդգնելով տկարամիտ անբաւականութեամբս , այլ զօրացեալ ամենազօր եւ ամենարաւական շնորհիւ նորին անխօփօխ տէրութեանն . ըստ այնմ՝ « Զ 'ի ոչ դուք էք՝ որ խօսիցիքն , այլ հոգին սուրբ » . Մաթի . ԺԳ . 11 :

Աւքաջալերեալ եւմ նպաստաւորութեամբ շնորհազարդ հարց սրբոց աստուածաբանական մատենագրութեանց , որոնցմով 'պիտի հաստատեմք մեր Հայոց եկեղեցւոյն՝ ուղղափառ դաւանութիւնը 'ի սուրբ Հոգին աստուած : Վիտեմ՝ որ ուղղափառ եւ ճշմար-

տասէր աստուածարաններուն պատկառելի
ատենանք այս համառօտ մեր սուրբ Եկեղեց-
ւոյ խոստովանութիւնը շատ մեծ եւ ընդու-
նելի ուղղափառութիւն կը ճանաչուի , եւ
ճշմարիտ ուղղափառութիւն կը վճռուի , որ
միշտ կը խոստովանի սուրբ եկեղեցին մեր
Հայոց՝ ասելով . « Հաւատամք եւ ՚ի Հոգին
սուրբ յանելն եւ ՚ի կատարեալն » . եւ այն :

Քանզի « Հաւատամք եւ ՚ի Հոգին սուրբ »
ասելով , յայտնի կը խոստովանիմք , որ Հոգւոյն
սրբոյ սրբարար շնորհիւն կը փրկուիմք եւ
կազատիմք մեղաց աղտեղութենէն . եւ կը
նորոգի մեր հոգին սրբութեամբ Հոգւոյն
սրբոյ , եւ Հօր Աստուծոյ ընտրեալ շնորհա-
կան որդի կըլլամք՝ եւ ժառանգ աստուա-
ծային փառաց , եւ ժառանգակից Յիսուսի
Քրիստոսի փրկչին մերոյ . վասն որոյ կը վկայ-
են սրբազան Առաքեալները Պօղոս եւ Պետ-
րոս . « Ընտրեաց զմեզ աստուած ՚ի սկզբանէ
՚ի փրկութիւն սրբութեամբ Հոգւոյն » .
բ ԹԷ՝ . բ , 12 : « Ըստ կանուխ գիտութեանն
աստուծոյ հօր , սրբութեամբ հոգւոյն » .
ա ՊԷ՝ փ . ա . 2 :

Ըհնայ այս մտքով կը գրէ սուրբ վարդա-
պետն մեր Սարգիս Շնորհալին . « Վասն զի
ճշմարիտ եւ սուրբ հոգի նա միայն է՝ որ աս-

սուճոյ հոգին է , անդասին 'ի բնութենէ նորա՝ եւ ոչ արտաքոյ նորին . իսկ այլ ամենայն հոգիք որպէս 'ի նմանէ առին զէանալն եւ զլինեւն , նմանապէս եւ 'ի նմանէ ունին յաւէտ զսրբութիւնն եւ զմշտնջենաւորութիւնն» . Եր, 187 :

Եւ սուրբ հայրապետն մեր Ներսէս շնորհալին յերգս շարականի . « Էր միշտ ընդունող սրբող . եւ լցուցիչ աստուածացուցիչ , եւ միշտ ընդ շօր եւ ընդ որդւոյ կարգեալ եւ թուեալ » :

Եւս սակաւ ինչ բացատրութիւնով սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ սրբարար եւ սրբացուցիչ ըլլալը խոստովանեցանք : Եւ յժմ այս երկու եզերաց վրայով խորհինք , որ մեր Հայոց եկեղեցւոյն ճշմարիտ դաւանութիւնը եւ ուղղափառութիւնը պիտի յայտնի ըլլայ այս տեղս ալ , որ միշտ կը խոստովանիմք ասելով . « Հաւատամք եւ 'ի Հոգին սուրբ յանեղն եւ 'ի կատարեալն » :

Յայտնի է ամենայն իմաստասէր ծանօթից եկեղեցական մատենագրութեանց , որ Նիկիոյ սուրբ Ժողովոյն սրբազան Հարք միայն այսքան խօսեցան սուրբ Հոգւոյն համար . « Հաւատամք եւ 'ի Հոգին սուրբ » : Ի այց Կոստանդնուպոլսոյ սուրբ Ժողովոյն սրբազան

Հարք՝ ընդդէմ հոգեմարտին Մակեդոնի չա-
րաչար մոլորութեանը՝ յաւելցուցին այս բա-
ռերը. « Հաւատամք եւ ՚ի Հոգին սուրբ տէրն
եւ կենդանարարն, ՚ի հօրէ ելողն, ընդ հօր եւ
որդւոյ երկրպագակիցն եւ փառաւորակիցն » :
Եւ համարձակիմ այս տեղս ըսելու՝ որ այս
երկու բառերը « յանեղն » եւ « ՚ի կատարե-
ալն », որ եւ իցէ ուղղափառ եւ կորովա-
միտ Աստուածաբան քննելու ըլլայ ճշմար-
տասէր հոգւով՝ պիտի վկայէ՝ որ սուրբ Հոգ-
ւոյն աստուծոյ համագոյ անձնաւորութիւնը,
եւ նոյնագոյ ընդ Հօր եւ Որդւոյ միութիւնը,
եւ ամենայն աստուածային կատարեալ ներ-
գործութիւնը՝ այս երկու բառին մէջ յայտնի
կերեւնայ. եւ Նիկիոյ սուրբ Ժողովոյն եւ Կոս-
տանդնուպօլսոյ սուրբ Ժողովոյն սրբազան Հայ-
րապետաց խոստովանութիւնը կարի համե-
մատ ըլլալէն զատ՝ առաւել եւս հզօրագոյն
եւ նուրբ աստուածաբանական ծանօթու-
թիւններ ալ կայ այս բառերուն մէջ. « յա-
նեղն եւ ՚ի կատարեալն » :

Այս ուրեմն քննելք նախ այս բառը
« անեղ » , որ այս բառով կիմացուի սուրբ
Հոգւոյն ինքնագոյ ըլլալը. զի այս բառը մի-
այն աստուածային ինքնագոյութեանը սեպ-
հական է . ինչպէս որ աստուածաբաններուն

վճիռն է . « Որ անեղն է՝ ինքնագոյ է . եւ որ
 ինքնագոյ է՝ աստուած է » : Ուրեմն սուրբ
 Հոգին է աստուած ինքնագոյ եւ համագոյ
 Հօր եւ Որդւոյ . որպէս երգէ եկեղեցի մեր .
 « Նոյն եւ նման հօր եւ որդւոյ , Հոգիդ անեղ
 եւ համագոյ » . Շար : Ասոր պէս ալ կը գրէ
 երանեալ սուրբ Եպիսկոպոսն մեր Ներսէս
 լամբրոնացի ՚ի մեկնութեան պատարագի .
 « Անեղ եւ կատարեալ զնա (այսինքն զՀոգին
 սուրբ) դաւանիմք՝ անեղ , վասն զի ՚ի բնու-
 թենէ հօր բղխումն է անձառելի . անձամբ
 բաժանեալ ոչ իբր ծնունդ , զի այս որդւոյ
 առանձին է , սակայն անեղ իբրեւ զորդի ՚ի
 բնութենէ հօր » :

Այս վկայութիւններով յայտնի եղաւ՝
 որ սուրբ Հոգին աստուած համագոյ է եւ
 փառակից հօր եւ որդւոյ : Ու ասն զի հօր աս-
 տուծոյ ինքնագոյ ըլլալը « անեղ » բառով
 ալ կը յայտնուի . ինչպէս եկեղեցին մեր կերգէ
 ՚ի յորդորակն արեւազալին . « Անեղանելիդ
 աստուած Հայր ամենակալ , բնկալ զաղաչանս
 մեր քոց պաշտօնելից » : Աւ սուրբ հայրա-
 պետն մեր Յօհան իմաստասէր ՚ի ճառի երե-
 -ո-ւ-ի-սի-անայ . « Էն անեղ (այսինքն որդին)
 յանեղէն իջեալ հօրէ , մարմին ստացական
 յարգանդէ կուսին զգեցաւ » :

Եւ սուրբ Գրիգոր հրեշտակակրօն վարդապետն մեր 'ի բանն վասն ուղիղ հաւատոյ . « Հաւատալ զաստուած հայր՝ էութիւնն ճշմարիտ , գոլ կատարեալ անեղ » : Լ'ասնկ ալ Որդւոյն աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի համար ալ կը դաւանիմք . « աստուած անեղ » . ինչպէս կերգեմք 'ի շարականի . « Անեղին եղեալ մարդ տեսեալ զարմանայր մարդարէն » : Եւ 'ի շարականի մեծի երկու շաբաթի յերգն մեծին Սահակայ պարթեւի սուրբ հայրապետին մերոյ . « Անեղն 'ի հօրէ ծնեալ որդի » :

Լ'պարէն յայտնի եղաւ՝ որ Հոգին սուրբ աստուած է « Անեղ » . Հայր աստուած է « Անեղ » . եւ Որդին աստուած է « անեղ » . ապա ուրեմն սուրբ Հոգին է աստուած համագոյ համապատիւ եւ համազօր Հօր աստուծոյ եւ Որդւոյն աստուծոյ երկրպագեալ եւ փառաւորեալ ընդ Հօր եւ ընդ որդւոյ , եւ ոչ որպէս բարբանջէր հոգեմարտ պիղծն Մակեդոն , որպէս գրէ Լամբրոնացին 'ի Ձէնն-Էեան պատարագի . « Մակեդոն ամբարիշտ շառաւիղ դառնապտուղ 'ի չար արմատոց անտի , հայհոյեաց ժանտաբուղիս բերանովն զՀոգին սուրբ՝ ծառայական եւ կրտսեր եւ արարած զնա ասելով . զոր ժողովեալ Հարբն

սուրբք 'ի Աստանդնուպօլիս՝ նզովեցին զնա
 համախոհքն իւրովք 'ի կեանս եւ 'ի մահ,
 եւ դաւանեցին Աստուած ճշմարիտ Աստու-
 ծոյ ճշմարտէ զՀոգին սուրբ . զի պահեցի
 անձնաւորութեանցն յատկութիւն շօր եւ
 Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ , ընդդէմ խառ-
 նադիմացն (կամ խառնադիմութեանցն) Սա-
 բելի լիբէացւոյ , եւ դաւանեցին համաբն-
 ութեան հաւասարութիւն ընդդէմ Արիօսի
 եւ Մակեդոնի չարաչար եւ անհաւասար բա-
 ժանմանցն» :

Ապա միայն բառս այս « յանեղն » բա-
 ւական է պապանձեցուցանել հայհոյիչ պիղծ
 լեզուն Մակեդոնի՝ եւ կործանել չարագոյն
 աղանդ նորին : Աւթէպէտ այս սքանչելի
 եւ ամենազօր եզրն « յանեղն » երկախանկ
 փոքրիկ բառ մը կերելի , բայց շատ մեծամեծ
 աստուածաբանական բառերու իմաստներ կը
 պարունակէ , ինչպէս Աստանդնուպօլսոյ
 սուրբ Ժողովոյն սրբազան հարց ընդդէմ Մա-
 կեդոնի աղանդոյն եվելցուցած բոլոր բառե-
 րուն իմաստը կը պարունակէ , որ այս խօսքե-
 րն է . « Տէրն եւ կենարարն , 'ի շօրէ ելողն ,
 ընդ շօր եւ Որդւոյ երկրպագակից եւ փառա-
 ւորակից » :

Տէս այս սքանչելի բառը դնելով Հաս-

Գով խոստովանի մին վեցերորդ տունին մէջ
 սուրբն Ներսէս Հնորհալի հայրապետն մեր
 կը խոստովանի աստուծոյ համագոյութիւնը ,
 կատարեալ աստուածութիւնը , ամենակալ
 տէրութիւնը , եւ մարդասէր բարերարու-
 թիւնը , եւ այս բառը սուրբ պաշտելի անուն
 կանուանէ՝ աղաղակելով . « Անեղ բնութիւն՝
 մեղայ քեզ մտօք իմովք , հոգւով եւ մարմ-
 նով իմով , մի յիշեր զմեղս իմ զառաջինս
 վասն անուանող քում սրբոյ . եւ ողորմեա՛ք
 արարածոց եւ ինձ բազմամեղիս » :

Աւրեմն մեծ ուղղափառութիւն է այս
 հաւատոյ հանգանակին մէջ ունեցած դա-
 ւանանքին , որ միշտ կը խոստովանիմք ըսե-
 լով . « Հաւատամք եւ ՚ի Հոգին սուրբ յա-
 նեղն եւ ՚ի կատարեալն » :

Աստանօր հարկ է՝ որ այս « կատարեալ »
 բառին ալ բացատրութիւնը իմանամք փոքր
 ՚ի շատէ : Ասի՛ս՝ կատարեալ է սուրբ Հոգին
 աստուած՝ սա արտաքս ըստ Հնորհաբաշխու-
 թեանն , որով հրաշագարդեալ կատարելա-
 գործեաց սուրբ Եկեղեցին Քրիստոսի զա-
 նազան իմաստութեամբ սրբութեամբ եւ
 պէսպէս զօրութեամբ Հնորհագարդելով ան-
 պակասելի իննամօք . ըստ այնմ « Ասկ միսիթա-
 րիչ Հոգին սուրբ՝ զոր առաքեացէ Հայր յա-

նուն իմ. նա ուսուցէ ձեզ զամենայն, եւ յիշեցուցէ ձեզ զամենայն՝ որ ինչ ասացի ձեզ» . Յօհ. Ժդ. 26 :

Այս արտաքին ներգործութեան շնորհաց սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ համար շատ տեղ կը գրէ Պօղոս սրբազան Առաքեալը . մանաւանդ Ա Վորնթացւոց թղթին մէջ բացայայտ կը խօսի . «Ո՛չ որ կարէ ասել՝ տէր զՅիսուս, եթէ ոչ Հոգւովն սրբովն» : Աւ թէ «Ումեմն ՚ի Հոգւոյն տուեալ է բան իմաստութեան, այլում բան գիտութեան ըստ նրմին հոգւոյ, միւսումն հաւատք նովին հոգւով, այլում շնորհք բժշկութեանց նովին հոգւով, այլում յաջողութիւնիք զօրութեանց, այլում մարգարեութիւն, այլում ընտրութիւն հոգւոց, այլում ազգք լեզուաց, այլում թարգմանութիւն լեզուաց : Արդ՝ զայս ամենայն յաջողէ մի եւ նոյն հոգի, եւ բաժանէ իւրաքանչիւր որպէս եւ կամի» . ա Վորն. Ժբ. 3, 8, 11 :

Ահա այս սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ արտաքին շնորհաբաշխ եւ կատարեալ ներգործութեանը նայելով կերգէ սուրբ Եկեղեցին մեր զայս տուն շարահանը . «Հոգիդ աստուծոյ՝ անեղ էութիւն, կատարեալ անձնաւորութիւն եւ կատարող բոլորից ընդ Հօր եւ

ընդ Որդւոյ փառաւորեալ բնութեամբ» և
 Լւս եւ սուրբն Գրիգոր նարեկացի հրեշ-
 տակակրօն Վարդապետն մեր կը խոստովանի
 սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ այս շնորհաբաշ-
 խական կատարելագործութիւնը ըսելով .
 «Քում ամենիմաստ էութեանդ խոստովա-
 նիմք զամենայն պարզեւս 'ի մեզ ծաղկեալ
 եւ աճեցեալ : Որ ձեռնադրես առաքեալս ,
 լցուցանես մարգարէս , ուսուցանես վարդա-
 պետս , բարբառեցուցանես համերս , եւ բա-
 նաս զփակեալ ականջս խլից» . Գլ. ԼԴ . 2 :

Եւս վերոգրեալ առ արտաքս զեղումն շը-
 նորհաց սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ յայտնեց
 մեզի իրեն ներգործական շնորհաբաշխու-
 թեամբը , որ եւ նոյն ինքն է ներքին Էական
 եւ անձնաւորական անասման կատարելու-
 թիւն , որ իրեն գերագոյն եւ անեղ էութե-
 ամբն ունի . ապա որպէս Հայր աստուած
 եւ Որդին աստուած՝ նոյնպէս եւ սուրբ Հո-
 գին աստուած է անեղ էութիւն . վասն զի
 երեք անձն սրբոյ Երրորդութեան մէկ աստ-
 ուածութիւն է , մէկ զօրութիւն է , եւ մէկ
 էութիւն . ինչպէս կը քարոզէ մեծ քահա-
 նայապետն մեր Գրիգոր Լուսաւորիչ . «Մի է
 բնութիւն աստուածութեանն եւ անփոփոխ
 իսկութեանն , մի արարչութիւն է եւ մի բա-

բերարութիւն, մի տէրութիւն, եւ մի զօրութիւն» . Յճճ . ճառ , բ . էր , 6 :

Այս սուրբ Լուսաւորչի սքանչելի եւ հոգեշունչ ճառը յայտնի կրնէ մեզի . որ սուրբ Հոգին աստուած է կատարեալ անձնաւորութիւն , որպէս եւ Հայր աստուած եւ Որդին աստուած : Ինչպէս որ սուրբ Գրիգոր Նարեկացին ալ կը գրէ 'ի ճառին գալստեան սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ . «Բարուն հանձարոյ, տեսութեան մերոյ, անթարգմանելի խորոցդ աստուծոյ : Որ դու միայն մինդ յիսկութենէ տեսակ առանձին, ոգի տիրական, ուրոյն կերպարան կատարելութեան , յորմէ գոյացան եղեալքս ամենայն» :

Իայց ոչ երբէք այս սրբոյ Երրորդութեան երեք անձնաւորութիւնը զատ զատ բաժնուած էութիւններ կիմանամք . այլ մանաւանդ երեք անձինք մի բնութիւն է նոյնագոյ, եւ մի աստուածութիւն է համագոյ . մի տէրութիւն է համազօր, եւ մի իշխանութիւն է համահաւասար, որպէս կը խոստովանիմք ընդ սրբոյն Ներսէսի Շնորհալի հայրապետին մերոյ . «Խոստովանիմ աստուած ըզՀայր, անձին անեղ, եւ անսկիզբն : Խոստովանիմ աստուած զՈրդին, անժամանակ Հօր միածին : Խոստովանիմ աստուած զՀոգին ,

՚ի բնութենէ հօր անքննին , Վրրեակ ան-
ձամբ՝ Երրորդութիւն , միասնական աստ-
ուածութիւն . մի էութիւն՝ եւ մի բնու-
թիւն , մի տիրական իշխանութիւնն :

Տեսէր զմեծահաւատ ընթերցասէր , զի
սուրբ Հոգին աստուած զարարած է եւ
զայլ պաշտօնատար . ինչպէս որ Մակեդոն
հայհոյին եւ հոգեմարտները կը բարբանջե-
լին , այլ «անեղ» բնութեամբն եւ «կատար-
եալ» անձնաւորութեամբն համադրակից է
Հօր աստուծոյ եւ Որդւոյն միածնի . ինչպէս
որ սրբազան եւ երանելի հայրապետք դա-
ւանեցին , նոյնպէս ալ մեր սուրբ եկեղեցին
կը խոստովանի եւ կերդէ ՚ի շարականին . «Որք
անձնաւոր զէութիւն բղիտեցելոյն ՚ի հօրէ-
Հոգւոյն սրբոյ դաւանեցին , եւ նոյնադոյ
բնութեամբ Հօր եւ Որդւոյ հաւատարեալ ,
անորիչ բաժանմամբ համադոյ միութեամբն » :

Վհա՛ յայտնի եղաւ փոքր ՚ի շատէ , որ
մեծամեծ աստուածաբանական նուրբ ի-
մասաներ կը պարունակէ այս երկու ըստ քա-
նակին փոքր , բայց ըստ իմաստիցն ամենա-
մեծ բառերս «անեղն եւ կատարեալն» . որ
եւ Հայոց եկեղեցին հաւատով կը խոստո-
վանի եւ կը դաւանի ըսելով . « Հաւատամք եւ
՚ի Հոգին սուրբ յանեղն եւ ՚ի կատարեալն » :

Քանզի անձնաւոր էութիւն սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ անակիզքն է՝ վասն որոյ աւնեղ եւ անխախտն է՝ վասն որոյ է կատարեալ . ըստ բանի շարականի սրբոյն Արքայի Շնորհալուոյն . « Հոգին սուրբ էր միշտ եւ է եւ եղիցի . ոչ սկսեալ՝ եւ ոչ դադարեալ . այլ միշտ ընդ հօր եւ ընդ որդւոյ կարգեալ եւ թուեալ » : Այսոյն Շնորհալի ՚ի Յիսուս « րէի » . Ոչ է յառաջ՝ հայր քան զորդի , եւ կամ որդի՝ քան զհօրի : Այլ որպէս Հայր՝ միշտ յաւիտեան , եւ համադոյքն՝ յիւր էութեան » : Բսկէ՝ որ ոչ սկսեալ է առ ՚ի դոյ , եւ ոչ դադարեալ է ՚ի գոյ , այլ որպէս Հայր աստուած եւ Որդին աստուած ՚ի յաւիտենից են անակիզքն՝ եւ անխախտն յամենայն յաւիտեանս . նոյնպէս եւ Հոգին սուրբ ոչ սկիզբն ունի եւ ոչ վախճան . զի է իսկակից եւ բնութենակից Հօր եւ Որդւոյ . եւ այսպէս ուսոյց մեզ մեծ քահանայապետն մեր առաքելաշաւիղ սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ յասելն . « Մշանջնաւորք են (Որդին եւ Հոգին սուրբ) միարուն իսկութեամբ ընդ հօր եւ առ հայր եւ ՚ի հօրէ » . Յաճախ . ճառ . 4 :

Ապա ուրեմն սուրբ Հոգին աստուած անակզբնական բղիտումն է ՚ի հօրէ եւ անպա-

կասելի առօղ յորդւոյ . եւ այսպէս կը խոս-
տովանի սուրբ եկեղեցին Հայոց . ըստ այնմ
«Նոյն եւ նման հօր եւ որդւոյ . հոգիդ ա-
նեղ եւ համազոյ . բղխումն հօր անքննա-
բար , առօղ յորդւոյ անձառարար» . Շար :

Եւ սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր այս
մտօք ուտոյց մեզ յասելն . « Հայր յանձնէ ,
Որդի 'ի Հօրէ , եւ Հոգին 'ի նոցունց եւ 'ի
նոսին . իսկութեամբն էութեամբն աստուա-
ծութեամբն հարթ հաւասար , հասարակ 'ի
խորութիւնս , 'ի բարձրութիւնս , 'ի լայնու-
թիւնս , յերկայնութիւնս» . Ագաթ . Գեղ
դժ . 329 :

Ահա այս սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լու-
սաւորիչի քարոզութեան բացատրութիւնը
կուտայ 'Երսէս Շնորհալի սրբազան հայ-
բապետն մեր յասելն . « Խոստովանիմք եւ ըզ-
Հոգին սուրբ ճշմարտապէս հոգի աստու-
ծոյ . . . յառաջ եկեալ յանկզբնականէն
հօրէ անկզբնարար անձնաւորութիւն կա-
տարեալ , անիմանալի եւ անձառ յեկցս դո-
լով ըստ էութեանն պատճառի՝ առ 'ի հօրէ
միայնոյ . իսկ ըստ ունակութեան եւ շնորհա-
բաշխութեան՝ հաւասարապէս Հօր եւ Որդ-
ւոյ , ըստ ասելոյ որդւոյ յաղազս նորին հոգ-
ւոյն : Ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսի , այլ յիմ

Մէ անտի առնու եւ պատմէ . զի ամենայն որ ինչ հօր է՝ ասէ , իմ է . ոչ սկիզբն ունեւ ըսլ ժամանակի եւ ոչ փոփոխումն այլայլութեան՝ ըստ արարածոց» . ԸՆԴԷ . ԵՐ , 76 :

Եւ երանելին Խոսրով անձեւացեաց եպիսկոպոսն ՚ի մեկնութեան պատարագի գրէ . «Այս է կատարումն հաւատոյն , զչայր՝ եւ զՈրդի՝ եւ զսուրբ Հոգին ճանաչել երկա անձինս եւ մի աստուած . . . ծնող՝ զչայր , եւ ծնունդ զՈրդի , եւ ելումն՝ զՀոգին , ՚ի հօրէ , եւ ոչ ծնունդ » :

Եւ սուրբ Գրիգոր հրեշտակակրօն վարդապետն մեր ՚ի բանս վասն ուղիղ հաւատոյ . «Եւ Հոգին սուրբ բղխումն ՚ի հօրէ անձնաբար , ոչ ըստ Որդւոյ ծննդեամբ , այլ ելումն յեութենէն , ըստ որում հոգին ճշմարտութեան՝ որ ՚ի հօրէ ելանէ , էակից հօր՝ եւ փառակից որդւոյ » :

Եւ Յովհանն իմաստասէր սրբազան հայրապետն մեր կը գրէ ՚ի ճառին ԸՆԴԴԷԺ ԵՐԷ՝-՝-ԵՄԻ՝անոց . «Արտորոշեալ ճանաչի ՚ի նուսա (յերկա անձինս) դէմն այսուիկ . Հօր՝ ծնող գոլ . Որդւոյ՝ ծնունդ . իսկ Հոգւոյ՝ ելումն » :

Եւ սուրբն Ներսէս Լամբրոնացի ՚ի ՏԷԷ՝-՝-ԵՄ՝ան պատարագին . «ԶՀոգին՝ Քրիստոսի

ասեմք , ոչ եթէ իբր ՚ի նմանէ յառաջ ըսկիցքն առեալ եւ բղխեալ , որ է հաւատար նմին եւ համախառ բղխումն , այլ ՚ի հօրէ . . . հոգի Քրիստոսի ասեմք , իբր անօրինաբար առեալ ՚ի հօրէ , եւ ոչ եթէ ՚ի նմանէ բղխեալն :

Ըստ ոմին օրինակի գրէ սուրբ վարդապետն մեր Սարգիս Շնորհալի . « Զհոգին Քրիստոսի ասել այն է , զոր Պօղոս միտս Քրիստոսի ասաց » : Լւ զարձեալ թէ « Որ զհոգի քրիստոսի ոչ ունի , սա չէ նորա : Օ այս ասելով սոցա եւ խոստովանելով՝ բղմիակամութիւնն եւ զնոյն էութիւն եւ բղբնութիւն եւ զաստուածութիւնն նշանակեն . զի զհոգին Քրիստոսի ասել , ոչ ՚ի նրմանէ իբրեւ ՚ի պատճառէ . զի պատճառ հայր միայն է . (որպէս) Որդւոյ , նմանապէս եւ Հոգւոյ , միոյն ծննդեամբ՝ եւ միւսոյն երոզութեամբ . ըստ անսուտ տեառն ձայնին , նա՛ ասէ , հոգին ճշմարտութեան՝ որ ՚ի հօրէ ելանէ » . Ե Պէֆ . ճառ . Եր , 204 :

Եպարէն մեր սուրբ եկեղեցւոյ սրբազան հայրապետները ինչո՞ւ համար բղխումն ՚ի հօրէ եւ յորդւոյ չքսին եւ չքարոզեցին , պատճառը ՚ի՞նչ է . առաջին բուն խկ պատճառն է ՚ի բանս հաւատոյ խոստովանութեան

՚ի սուրբ հոգին աստուած՝ ըստ ամենայնի հետեւող եւ միաբան գանձիլ Նիկիոյ սուրբ ժողովոյն երեք հարիւր տասն եւ ութը սրբազան հայրապետաց : Եւ Աստանդնուպօլսոյ սուրբ ժողովոյն հարիւր յիսուն սրբազան հայրապետաց . վասն զի ՚ի ժողովն Նիկիոյ վճնեցաւ , « Հաւատամք եւ ՚ի հոգին սուրբ » : Եւ ՚ի ժողովն Աստանդնուպօլսոյ յաւելմամբ այսպէս վճնեցաւ , « Հաւատամք եւ ՚ի հոգին սուրբ , տէրն եւ կենդանարարն , ՚ի հօրէ երոջն , ընդ հօր եւ որդւոյ երկրպագակիցն եւ փառաւորակիցն » :

Ասոր համար երբեմն երբեմն եղաւ խրնդիր , որ բզխումն սուրբ հոգւոյն քարոզուի , « ՚ի հօրէ եւ յորդւոյ » . բայց այս վերոյիշեալ պատճառը առաջարկելով շատերը համոզուեցան . ինչպէս որ ութերորդ դարուն մէջ Լեւոն Գ Պապն Հռովմայու եկեղեցւոյն . այս պատճառը քաջ գիտնալով հրաման հանեց՝ որ բնաւ մէկը չ'համարձակի յաւելցունելու հանդանակին մէջ այս մասնիկն « յորդւոյ » . այլ ինչպէս որ գրուած է բնագիրն , այնպէս թող մնայ . զի մի նորաձայն վարդապետութիւն համարելով՝ շփոթութիւն պատճառեցի ասէր . վասն որոյ ոչ որ այնուհետեւ համարձակեցան ասել ՚ի հան-

գանակն «եւ յորդւոյ» . մինչեւ երեքտասաներորդ դարը , ինչպէս որ գրուած է 'ի վճիռս Պապից . Թող գրաւոր գործ Պապին Եւգինէոսի չորրորդի բացուի եւ կարգացուի , որ երբ Հայոց գիր սիրոյ խրկեց՝ որոյ սկիզբն է այս . «Յնձացէք առ աստուած , օգնական է մեր» . եւայլն . եւայլն : Ա՛յ բընաւ կ'ստիպէ 'ի հանգանակին եվելցունել այս մասնիկը « յորդւոյ» . որովհետեւ այս Պապն ալ եւ ամենքն ալ գիտէին՝ որ Հայոց ազգը զօրաւոր փաստ ու պատճառ ունի ձեռքը հանգանակին մէջ եւ ուրիշ ճառերու մէջ Հոգւոյն սրբոյ բղխմանը համար , «եւ յորդւոյ» մասնիկը չեվելցրնելու :

Եւ երկրորդ՝ մեր հայկաբանութեան մէջ «բղխումն» բառը յատկապէս գործ կ'ածեմք այն տեղը՝ որ մէկ բանին բուն խկ առաջին արմատէն ելածին կամ ծագածին կրտեմք բղխումն . զոր օրինակ՝ ջուրին բուն ակնէն ելածին կրտեմք յակնէն բղխած ջուր . խկ առումն եւ ծագումն բառերը ըստ մեծի մասին գործ կ'ածեմք , որ եւ իցէ տեղէ մը կամ աղբերէ մը յառաջ եկածին . վասն որոյ մեր լեզուի մէջ բղխումն բառը թէ որ առումի տեղ գործածեմք՝ կը սխալիմք , վասն որոյ ո՛չ կ'արեմք ասել հոգւոյն սրբոյ համար , «բըղ-

խուճին 'ի հօրէ՛ եւ յորդւոյ՛» . այլ բղխուճին 'ի հօրէ՛՝ որ է բուն իսկ առաջին պատճառ բղխման, եւ պարզեւեալ տուեալ՝ եւ առող յորդւոյ՛՝ որ է էակից եւ փառակից իւր , փան որոյ քարոզեց սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր . « Հաւատամք եւ 'ի սուրբ հոգին աստուածեղէն հոգի սուրբ աստուած կատարեալ առանց առնելոյ , բղխուճին մշտնջենաւոր առ 'ի հօրէ՛» . ԱԳՄԷ :

Եւ սուրբն Ներսէս Շնորհալի հայրապետն մեր յերգն շարականի բացայայտ ցուցանէ այս վերոգրեալ պատճառը . « Որ բն լորից եւ պատճառ էից անպատճառից եւ որոց պատճառաւ հայր անձին եւ անսկիզբն , որդւոյ պատճառ անժամանակ ծննդեամբ եւ հոգւոյ բղխման անքննաբար» :

Արդ՝ մեր սուրբ եկեղեցւոյն կատարեալ հաւատքը 'ի հոգին սուրբ յանեղն եւ 'ի կատարեալն , ուղղափառ կը հանդիսանայ միշտ առաջի ճշմարտասէր եւ անաչառ դատողութեան ուղղափառ աստուածաբանից եւ կորովամիտ իմաստասիրաց : Բայց որ բանակաիւ լինի , ոչ ճշմարտութիւնը տեսնալու կամ ճանաչելու , այլ իրեն կարծիքը եւ ծուռ դատումը հաստատելու համար , եւ յաղթող երեւնալու համար բազում անօգուտ խրն-

գիբնեբոմք եւ զանազան հաւարարանու
 թիւնեբոմք կաշխատի, եւ շատերու նալ միա-
 քբ կբ շփոթէ: եւ պէտքէր կործանանս լա-
 զայ պատճառ կբ լայ. արնայտին թնդ մէյսդ
 Պարս առարբերչն աշակերտի, եւ թնդ ուսու-
 նի այս կատարելու թիւնը առարբելու թեան
 որ կուտուցանէ: առ Տիմոթէ: ու գրելովն .
 « Չայս յուշ արտաջիբ միայնութիւն եղեալ
 առաջի աստուծոյ, մի բանակուիւ լինել յա-
 չնել պէտս ՚ի կործանու մն լսողացո . ք . Տէ՛՛ .
 ք . 14 »

Թէ որ այս անպիտան եւ անշահ բանա-
 կուտութեան շար հողին չունի ն որ եւ իցէ՝
 հարկաւ պիտի քարոզէ սուքք եւ ճշմարիտ
 հողւով, որ «Ն. յորիան օրս Հայք ուղղա-
 փառ են եւ բարեպաշտո . այս ճշմարիտ եւ
 ուղղափառ փորդսպետութիւնեբոմք, թէ որ
 աստուածաբաններուն հանդիսակից ուղղա-
 փառ աստուածաբան է, պիտի որ յիշէ այն
 ուղղափառ եւ ճշմարիտ աստուածաբաննե-
 բուն անժխտելի վճիռք, որ հաստատած են
 թէ «Ննդունելու թիւն ճշմարտութեան ի-
 բն է ՚ի հաւատոց . իսկ գործածութիւն
 ձայնին է ծիսական արանդ ըստ սուրբութեան
 ազգացո »

ԳԼՈՒԽ Է

Հարկ է ուղղափառ հաւատով ճանչնալ, որ բազմութիւնը ուղղափառ եւ բարեպաշտ հաւատացեալոց մի են ներքին հաւատով՝ յուսով՝ եւ սիրով՝ եւ շնորհիւ մկրտութեան ։ Թէ եւ զանազանուած բլբան ազգաւ եւ լեզուաւ՝ աշխարհաւ եւ տեղեաւ՝ ծիսիւ եւ արարողութեամբ , բայց ըստ որում միաբան ՚ի բանս հաւատոյ՝ եւ միակրօն յօրէնս քրքրատունութեան՝ մէկ ժողով՝ խորհրդական եւ երեւելի համարուելով՝ եկեղեցի Քրիստոսի է, եւ ամեն մէկ անձն ուղղափառ քրքրատունից բարոյական անդամք են եկեղեցւոյն Քրիստոսի եւ խորհրդական մարմին Քրքրատոսի ։ Ակայ է ինձ սրբազան առաքեալն Պօղոս . «Որպէս ՚ի միում մարմնի անդամս բազումս ունիմք, եւ անդամքն ամենայն ոչ զնոյն գործ ունին . նոյնպէս եւ բազումքս մի մարմին եմք ՚ի Քրիստոս , այլ իւրաբանելիւր միմեանց անդամք եմք» . Հո՞ւ՛ . Ժբ . 5 : Լւս թէ՛ «Նում գաղականութիւն ներդրութեանցն Քրիստոսի ՚ի մարմնի խում զանս մարմնոց նորա՝ որ է եկեղեցի» . Արղոս . ա . 24 :

Ըսոր համար գրուած է՝ եւ ամեն ուղղափառներէն ընդ ունուած է՝ եւ այս մասնալ

Կիկիսական հանրամատչելի և Հաւատամք եւ
 Ի մի միայն ընդհանրական եւ առաքելական
 եկեղեցիս ։

Քոր ազգային խոստովանութեան բանը
 հանդմանակն Երասմանդները կրկնց մոր
 բանն դրութեան իրքեւ Երասմ աւանդոյ
 շարհարհներ աներոյ, թէ Հաւատքը կրտելի
 եւ անանելի բանի մը համար չէ ։ այլ ան
 անանելի եւ աներեւոյթ բաներուն համար
 պէտք է հաւատքը, եւ միայն թիւն կաւան
 Պողոս առաքելոյն որ հաւատքը աներեւոյթ
 բաները յաւայ կը բերէ ։ ա Չի՛նչ ինչ հա
 ւատք ։ եթէ ոչ յաւայելոց կրոնց հաստ
 առթիւն ։ եւ յանդիմանութիւն որոց ոչ
 երեւին ։ Եթէ Ժաւ ։

Իսկ եկեղեցեցի համար ալ կրտելք ։ ա Հա
 ւատամք Ի մի միայն ընդհանրական եւ ա
 աքելական եկեղեցիս ։ Մյուս աբելի կր
 տն ։ Եկեղեցիս ալ կրտելի եւ է աներեւոյթ ։
 Ո՞վ կաբութիւն հողեւոյ, եւ մարտութիւն
 շարաշար, որ ոչ անանելն առք եկեղեցեցի
 Քրիստոսի ներքին խորհրոց փրկարար եւ
 սրբացոցիչ հողոց շնորհքները, որ կը մա
 սակարարի զգալի եւ անանելի նիւթերով
 որ անոնց մէջ կը հաւատամք զանազան ջ
 նորհքներ ։ ինչպէս առք եւ կենդանարար

Հաղորդութեան խորհրդոյն կը հաւատասցէ , որ թէպէտ զգալի եւ անամենելի է նիւթն սցախերն հաց եւ գինի . բայց ստուգապէս Մարմին եւ Արիւն անամեն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի կրնոյունիմք ըստ վկայութեան Պօղոսի . «Բաժակն օրհնութեան , զոր օրհնեմք , ոչ սպասելն հաղորդութիւն է սրեանն Քրիստոսի . հացն՝ զոր բեկանեմք , ոչ սպասելն հաղորդութիւն է մարմնոյն քրիստոսի » . ախր ըն . Ժ . 16 :

Եւ երանելի Կոստով եպիսկոպոսն Անձեւացեաց վկայէ . « Հաւատալ (սպաս է) եւ գիրկահան խորհուրդն՝ ստուգապէս մտարմին եւ արիւն Քրիստոսի , որով միանամք ՚ի քրիստոս , եւ ժառանգակից նորուն լինիմք . . . Տեանի հաց եւ գինի , եւ խմանի մտարմին եւ արիւն որդւոյն աստուծոյ , եւ գիրկահան կոչի . վասն զի գիրկեցաք նախա եւ գրկիմք՝ ՚ի կեալ եւ ՚ի մեռանելոյ » . Ի Ռէլի , պարտ :

Եւ սուրբն Աերսէս լամբրոնացին ընդ երկար ուսուցանէ . « Ասաց (Քրիստոս) բարձրաբարբառ ՚ի ժողովուրդն՝ յուսուցանելն ՚ի Կափառնացում , « որ ոչ ուտէ զմտարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ , ոչ ունի կեանս յանձին » : Օ մտարմին իմ սասաց , եւ ոչ զօրինակ մտարմնոյն . . . յետ որոյ զբանիւ ասացեալն՝ զոր-

Տակ կատարեաց : Օ ի ան՝ ամէ , հայ , գո-
հայաւ՝ օրհնեաց՝ օրեաց՝ եւ ետ աշակեր-
տայն , եւ ամէ , ամէք կերէք ի անանի , այս
է մարմին իմ , եւ ոչ օրինակ նորին : Նոյն-
պէս եւ զբաժանին՝ արիւն անուանեաց , եւ
ոչ օրինակ արեան : Օ որ ճաշակողքն աղա-
ղակիին « Նորիւն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամե-
նայն մեղաց » : Նա որ ամէ եւ բնպէ՛ զնա ա-
նարժանութեամբ , ոչ թէ զօրինակն ոչ խրո-
րէ , այլ զմարմինն տեառն : « Բանգի օրինակ
է մարմնոյ դժադիրն պատկեր . . . Նորդ որ-
պէս դժադրեալ պատկերն ոչ է կենդանի ,
եւ ոչ կենդանացուցիչ ունի զօրութիւն , այս-
պէս եւ սա թէ օրինակ էր՝ ոչ ինքն կենդա-
նի էր , եւ ոչ զայս սրբէք . . . Օրինակ ան-
ուանի՝ որ զգաղափար գոյին ունի եւ ոչ բղ-
զօրութիւն . . . Իսկ մարդ՝ մարդոյ՝ ոչ օրի-
նակ , այլ համարնութիւն կոչի : Մայնքս եւ
սա՛ համարնութիւն է աստուծոյ եւ ոչ օրի-
նակ . զսան այտորիկ ունի զօրութիւն զմեզս
սրբելոյ որպէս զաստուած » . Ի Տէն պարտ :

Նա սուրբ Ուրդապեան մեր Ճոն Բար-
սեղ ի մեկնութեան Մարկոսի . Գլ . Ժգ , Գրէ-
« Նէք կրկին պարտ է ստանալ մեզ՝ մարմ-
նոյ եւ հոգւոյ , զի սչօք մարմնոյ տեսանեմք
զհայ ի ձեռս քահանայից , իսկ սչօք հոգւոյ՝

տեսանեմք զնոյն հաց դարձեալ ճշմարտա-
պէս 'ի մարմին եւ 'ի հոգի եւ 'ի միտք թա-
նին աստուծոյ, որպէս եւ միացոյց ընդ աստ-
ուածութիւնն իւր զ'ի Առակէն սուեալ մար-
մին" . Էր . 277 :

Այսպէս է եւ փրկարար խորհուրդն մը-
կրտութեան՝ որոյ երեւելին է զգալի պարզ
ջուր . բայց կը հաւատամք անով՝ իմանալի եւ
անտեսանելի աստուածային շնորհքներուն ,
որով հոգիք մկրտելոց՝ յանուն Հօր եւ Արդ-
ւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ , անշուշտ կընդունին
ազատութիւն 'ի յախտենական դատարար-
տութենէ մեղաց , եւ կատարեալ փրկու-
թիւն կենարարին մերոյ Յիսուսի Քրիստո-
սի , եւ շնորհական որդեգրութիւն Հօր Աս-
տուծոյ , եւ ժառանգութիւն արքայութեան
երկնից . ըստ այնմ՝ «Մկրտեցի իւրարանչ-
իւր որ 'ի ձէնջ յանուն տեսան Յիսուսի Քր-
իստոսի 'ի թողութիւն մեղաց" . Գործ . ք .
38 : «Այսուհետեւ չես ծառայ՝ այլ որդի,
եթէ որդի՝ եւ ժառանգ Աստուծոյ" . Գաղ .
ղ . 7 :

Ասանկ սուրբ Եկեղեցւոյն իմանալի եւ
անտեսանելի շնորհքներուն վրայով ունեցած
հաւատքներնուս համար մասնաւորապէս ալ
կը գրէ Սարգիս շնորհալի սուրբ վարդապետ

նիս, « Որպէս հաւատացայք, եթէ այն՝ որ բը-
նութեամբ որդի էր Աստուծոյ, եկն եղև
շնորհօք որդի մարդոյ՝ ծնանելով ՚ի Աուսէն.
նմանապէս հաւատամք նովին չափով զօրու-
թեամբ. եթէ եւ մեք՝ որ բնութեամբ որ-
դիք եմք Ադամայ, ծնանելով ՚ի կոյս աւա-
զանէն՝ լինիմք շնորհօք որդիք Աստուծոյ» .
Ի Տէն. յակ. եր. 49 :

Ահա այսպէս են ամենայն ներքին շը-
նորհքները եւ պէս պէս իմանալի ձիրքերը
հաւատոյ՝ յուսոյ՝ եւ սիրոյ, եւ զանազան կա-
տարելութիւնները սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի .
վասն որոյ վճռեցին սրբազան հայ-
րապետք Նիկիոյ սուրբ Ժողովոյն. եթէ « Հա-
ւատամք եւ ՚ի մի միայն ընդհանրական եւ
առաքելական Եկեղեցի» :

Այլ չէ՛ թէ ըստ բարբանջման նոր աղան-
դիցն որ յայտնի տեսանելի եւ երեւելի սուրբ
Եկեղեցւոյն Քրիստոսի անտեսանելութիւն
մը տալու համար կառնեն այս Հաւատամ-
քին մասը, որ քան լիցի ասել. եւ զի խոր-
հիլն անգամ մեծ մոլորութիւն է, եւ
տգիտութեամբ խաւարեալ մտաց պտուղ
դառնութեան. որ եւ ըստ Քրիստոսական
վճռոյն, « Թէ որ գնայ ՚ի դիշերի՝ գայթակ-
ղի, զի լոյս ոչ գոյ ընդ նմա» . Յօհ. Ժա. 10 :

Այս նորադանդք՝ որք կորուսին ուղղափառութեան ճշմարիտ լոյսը, հարկաւ դայթակղեալ են եւ չարաչար գահալիժեալ ՚ի պէս պէս մոլորութիւնս ՚ի կորուստ յաւիտենական . այսպիսի աղանդապետներուն համար մարգարէացաւ սրբազան Պօղոս առաքեալը ըսելով. «Քանզի եկեսցէ ժամանակ՝ զի ողմտութեան վարդապետութեանն ոչ անսայցեն , այլ ըստ իւրաքանչիւր ցանկութեանց կուտեսցեն իւրեանց վարդապետ՝ ըստ մարմաջերոյ ըսելեաց իւրեանց , եւ ՚ի ճշմարտութենէ անտի դարձուցանիցեն զսելիս եւ յառասպելս կործանեսցին» . Բ . ՏԺԺ . դ . 3 :

Աւ որովհետեւ պարտաւոր եմք նորադանդից չարաչար եւ տեսակ տեսակ մոլորական դրութիւնը քամահրելով՝ եւ անարգելով հերքել , միշտ պաշտպանելով մեր սուրբ Եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը , եւ փոյթ ունիմք Աստուծոյ զօրութեամբը մեր Եկեղեցւոյ բարեպաշտները զգուշացրնել այնպիսի մոլորութիւններէն , վասն որոյ եթէ ազգիս մէջ ուղղափառ կարծրված անձանց մէկը թէ աշխարհական եւ թէ Եկեղեցական նորադանդից դիւահնար որոգայթին մէջ ինկած քարոզէ եւ կամ ուսուցանէ , թէ աներեւոյթ կամ անտեսանելի Եկեղեցի կայ , որում Քրիստոն-

եսոյք կը հաւատան, եւ իբր մասն հաւատոյ կը դաւանին Նիկիական հանգանակին մէջ . այնպիսի անձը եւ նորին քարոզութիւնը ՚ի միասին՝ նորազանդից հետեւող ճանաչելով՝ կը հերքեմք մեք ուղղափառքս իրենց աղանդապետ չարամիտ հեղինակին հետք :

Ի այց պէտք է՝ որ հարցունեմք այն ուղղափառ կարծբլած մտորեալ անձին, թէ անկէն այն Քրիստոնեաները, որ հանգանակին այն մասը՝ որ կըսէ, « Հաւատամք ՚ի մի միայն ընդհանրական եւ առաքելական եկեղեցին », կիմանան կամ կը դաւանին եղեր եկեղեցւոյն աներեւոյթ անտեսանելի եւ իմանալի բլաղբ . չըլլայ՝ որ Յիսուսի Քրիստոսի ցոյց տուած փարիսեցիները բլլան . « Չգոյշ լերուք ՚ի սուտ մարգարէիցն, որ դան առ ձեզ հանդերձիւք ոչխարաց, եւ ՚ի ներքոյ են գայլք յափշտակողք » . Մատ . է . 15 : Ասոր համար Պօղոս սրբազան առաքեալը իրատ կուտար Նփեստսի եկեղեցւոյ երկցներուն, որ գայթակղութիւն տուող սուտ Քրիստոնեայներէն զգուշանան իրենք, եւ զգուշացնեն ժողովուրդը . » Չգոյշ կացէք անձանց եւ աւմենայն հօտիդ, յորում եղ զձեզ շողին սուրբ տեսուչս հովուել զժողովուրդ տեսան՝ զոր սպրեցոյց արեամբ իւրով : Քանզի զի-

տե՛մ ես՝ եթէ յեա խնց մեկնելոյ՝ գայցեն
 գայլք յափշտակողք ՚ի ձեզ , որ ո՛չ խնայի-
 ցեն հօտինո . Գործ . Խ . 28 :

Եթէ ցոյց տայ մեզի վեշտասաներորդ դա-
 բուն մէջ գանձված իբր Քրիստոնէից մէկ
 խումբը , ահա՛ յայանի է՝ որ այն դարը նոր
 ազանդից դարն է , ասոնցմէ խարուած է այն
 խակամիտ Քրիստոնեայն , եւ այս աւերանա-
 խն ըսուած իմաստակներէն ստրված է այն
 մոլար գրութիւնը , թէ անտեսանելի Եկեղեցի
 կայ , որում Քրիստոնեայք կը հաւատան : Այն
 թէ արժան է մէկ ուղղափառ Քրիստոնէի
 ինչ եւ իցէ վարդապետութիւն մը ըսելով
 միայն կամ կարդալով , անոր հեղինակը չի
 քննելով՝ եւ նախնի սրբազան հայրապետաց
 գրուածոյրը հեա չի բաղդասելով , ուղղա-
 փառութիւն է եւ ճշմարտութիւն ըսելով՝
 ընդունի . պէտք չէ՞ որ եթէ իւր խելքը չի
 հասնիր նէ՝ ուղիղը գիտցողի մը հարցունէ
 եւ ստրի , եւ այն մտայածին վարդապետու-
 թեանց հոգեկորուստ որդայթներէն ազա-
 աի . եթէ մէկը քեզի ըսէ՝ թէ Պօղոս եւ
 Պետրոս սրբազան առաքելներուն ո՛ւր եւ
 ե՛րբ նահատակուիլը յայանի չէ՛ , եւ անոնց
 մահը անսոցդ է , եւ գրողներն ալ ճշմարիտ
 խօսող եւ գրող չեն , այլ շողմարար (միւ-

տահանէ՝ ճի) են , եւ այսպէս սկսի հերքելու մեր սրբազան նախնեաց եւ այլոց ուղղափառաց անթիւ գրուածքները եւ աւանդութիւնները եւ գործքերը նէ , ինչ պիտի ըսես , ուղղափառ վարդապետութիւն է ըսելով պիտի հաւատաս , եւ չի կարդան պիտի սրբազան գրչաց եւ հաւատարիմ պատմչաց գրուածքները , որք են սուրբն Ղիորնեւոս արիստակացին՝ որ ժամանակակից է առաքելոց եւ աշակերտ Պօղոսի առաքելոյն , եւ սուրբն Յօհան ոսկերերան եւ շատ ճատընախներ , եւ մեր Ներսէս եւ Սարգիս շնորհալիները , որոնք յայտնի կը գրեն Պօղոսի ու Պետրոսի սրբազան առաքելոց ուր եւ նրա նահատակուիլը . կրնաս այս սրբազան հարց շողմարար ըսել : Այլ թէ ողջամիտ քրիստոնեայ մը կրնայ ըսել կամ սորվեցընել թէ Յիսուսի Քրիստոսի անձեռագործ դաստառակը անմիջապէս ՚ի Յիսուսէ Քրիստոսէ պարզելիլ առ Աբդար թագաւորն մեր՝ կեղծիք է եւ շինծու , եւ ստուգապատում Եւսեբիոս պատմիչն ալ հաւատարիմ չէ . եթէ ըսես՝ չնսրներ , այդ խօսքդ հաւատարի չէ , քանզի մեր նախնի սրբազան Հայրապետաց վկայութիւնները ունայնացընելով խաբեբայից կարգը անցունել կըլլոյ . եւ ահա՛ Եւսեբիոս պատ-

միջին ստուգաբան ըլլալուն համար վկայու-
թիւն կուտայ քերթողահայրն մեր սուրբ
Մովսէս խորենացին ըսելով . «Մի որ անհա-
ւատացի, քանզի մեզէն խկ ականատես ե-
ղաք այն դիւանին : Աւ վկայ քեզ ՚ի մօտոյ
երաշխաւորեցէ Եկղէսիաատէ գիրք Եւսերի
կեսարացւոյ , զորս ետ թարգմանել երանելի
վարդապետն Մաշտոց ՚ի Հայ լեզու : Խնդիր
արացես ՚ի գեղարքունի ՚ի գաւառին Սիւն-
եաց , եւ գտցես յառաջին հագներդու թիւնն
յերեքտասաներորդ թուին . զի վկայէ Յեզե-
սիայ դիւանին լինել ամենայն գործոց առա-
ջին թագաւորացն մերոց մինչեւ ցԱբգար .
եւ զկնի Աբգարու մինչեւ ցԵրուանդ : Որ
այժմ կարծեմ գտանի պահեալ ՚ի նոյն քա-
ղաքի : » . Խոր . Գիր . Բ . Գ . Ժ :

Աւս եւ նոյն խորենացին կը գրէ Յիսուսի
վրկջին հրամանաւ թովմայ առաքելոյն գրած
նամակը առ Աբգար թագաւորն մեր . յօրինակ
այս . «Պատասխանի թղթոյն Աբգարու զոր
գրեաց թովմաս առաքեալն հրամանաւ Փրկ-
չին : Արանի իցէ այնմ , որ հաւատայ յիս
իրբեւ ոչ իցէ նորա տեսեալ զիս . զի գրեալ
է վասն իմ այսպէս . զի որք տեսանենն զիս
ոչ հաւատացենն յիս , եւ որք ոչն տեսանենն
նորա հաւատացենն եւ կեցցենն : Խկ վասն

այնք զի գրեցեր դու առ իս գալ ինձ առ
 քեզ, արժան է ինձ կատարել ասո զամե-
 նայն ինչ վանն որոյ առաքեցայ ես: Եւ իբ-
 բեւ կատարեցից զայս, ապա համբարձայց
 առ այն՝ որ առաքեացն զիս, եւ յորժամ
 համբարձայց, առաքեցից զմի յաշակերտաց
 աստի խնոց, զի զցաւս քո բժշկեցեցէ, եւ
 կեանս քեզ եւ որոց ընդ քեզ են շնորհեացէ:
 Օ այս թուղթ եբեր Անան սուրհանդակ
 Աբգարու, ընդ որում եւ զկենդանագրու-
 թիւն վրիչական պատկերին, որ կայ Յեղե-
 սացւոց քաղաքին մինչեւ ցայսօր ժամանա-
 կի՞ն. Խոր. Գիրք Բ. ԳԼ ԼԲ: Այն Խորենացին
 ՚ի ճառին սրբոց կուսանայն Հովհաննէանց
 կը գրէ. «Եւ գարձեալ անտի խնդումթեամբ
 եկին Յեղեփա քաղաք, եւ երկրպագեալք
 Փրիչական պատկերին՝ եւ լցան ուրախու-
 թեամբ, համարեցան տեսեալ զՋանն մարմին
 եղեալն. Ճառ Հովհ. Էր, 299: Եւ երանա-
 շնորհ սրբազան Յօհաննէս կաթուղիկոսն մեր
 կը գրէ. «Իսկ զթուղթ վրիչին բերեալ առ
 Աբգար Անանայ սուրհանդակի, ընդ նմին եւ
 զկենդանագրութիւն Փրիչական պատկերին,
 որ կայ մինչեւ ցայսօր Յեղեասացւոց քաղա-
 քին՞ն. ԳԼ Գ:»

Գխտեմ՝ որ ցաւելով ՚ի սիրտ ոմանք պի-

տի ըսեն , թէ այդպիսի մտքար խօսքեր կամ գրուածներ ՚ի գայթակղութիւն մտաց շատ անգամ լսուած կամ տեսնուած են մանաւանդ այս ժամանակիս մէջ . բայց ինչ վնաս այդ բաներէն կը յառաջանայ նէ՛ , եւ չեմ խօսիր այս տեղս , թո՛ղ սրբազան Պօղոս առաքեալը խօսի . « Ո՞չ գիտէք՝ եթէ փոքր մի խմոր զամենայն զանգուածն խմորէ » . ա Վրէն . Ե . 6 :

Արդ՝ այնպիսի ուղղափառ կարծեալ անձանց համար այս կրնանք ըսել , որ մտախարհեղինակներէ կամ խմատակներէ ստացած իրենց մոլորութեան դառնութիւնը կը ժայթքեն , ինչպէս որ սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի տեսանելիութիւնը եւ յայտնի երեւելիութիւնը փոխելով յանտեսանելիութիւն եւ յիմանալիութիւն , կը համարձակի ըսելու , թէ « Աներեւոյթ կամ անտեսանելի Եկեղեցի կայ , որում բրիտանեացք կը հաւատան , եւ իբր մասն հաւատոյ կը դաւանին 'Նիկիական հանգանակին մէջ » :

Այս ծուռ վարդապետութիւնը մեր ուղղափառ սուրբ եկեղեցին ո՛չ ընդունի՛ եւ ո՛չ երբէք ալ քարոզած է . այլ ինչպէս ամեն ուղղափառ եւ բարեպաշտ Քրիստոնեացք կը ձանաչեն եւ կը խոստովանին , որ եկեղե-

ցին Քրիստոսի և տեսանելի և և երեւելի, և և բազում վկայութեամբ կը հաստատեն, այնպէս ալ մեր սուրբ Եկեղեցին: 'Նախ' Ետայի մարգարէացաւ վասն երեւելիութեան Եկեղեցւոյն Քրիստոսի, յասելն. «Զի եղևցի յաւուրս յեափնս յայանի լեառն տեառն, և և տուն Աստուծոյ 'ի վերայ գլխոյ լերանց, և և բարձրացի 'ի վերայ բլրոց, և և եկեացեն 'ի նա ամենայն հեթանոսք» . բ . 1 :

Եւ Քրիստոս Յիսուս տէր մեր օրինակաւ քաղաքի և և ճրագի կը յայանէ իրեն սուրբ Եկեղեցւոյն տեսանելի զգալի և և երեւելի բլրալը . «Ո՛չ կարէ քաղաք թաքչել՝ որ 'ի վերայ լեռին կայցէ: Եւ ո՛չ լուցանեն ճրագ՝ և և զնեն ընդ դրուանաւ, այլ 'ի վերայ աշտանակի, և և լոյս տայ ամենեցուն, որ 'ի տանն իցեն» . Մատ . ե . 14 :

Քաջ կը բացատրեն Եկեղեցւոյն տեսանելի և և զգալի բլրալը սուրբ գրոց օրինակները և և նմանութիւնները, որ զգալի և և երեւելի են. ինչպէս «Հօա բանաւոր» . ա Պէր . ե . 2 : «Ուսկան հոգեւոր որսորդաց» . Մատ . ժգ . 47 : «Հոգեւոր հարսանիք» . Մատ . իբ . 9 : «Աստուծոյ տաճար» . ա Սբն . գ . 16 . եւայլն :

Եւ և բազմատեսակ զգալի և և երեւելի

ւերի նմանութիւն կուտան սուրբ գիրք Եկեղեցւոյն Քրիստոսի . որոնցմով ալ յայնի կապացուցանի՝ որ եկեղեցին Քրիստոսի է տեսանելի , եւ ոչ անտեսանելի : Տես սրբազան Պօղոս առաքեալը Տիմոթէոս աշակերտին կը գրէ , որ իրեն հողեւոր հովուութեան պարտաւորութիւնը միշտ կատարէ , այցելութեան ելլալով հաւատացեալներուն , որոց բոլորը մէկտեղ առնելով , Տուն Աստուծոյ , կամ Եկեղեցի Աստուծոյ կանուանէ , յասելն . «Գիտացես՝ թէ որպէս պարտ է քեզ ՚ի տունն Աստուծոյ շրջել , որ է եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ» . ա . Տիմ . գ . 15 :

Արդ՝ Տիմոթէոս աշակերտն առաքելոյն Պօղոսի , ոչ աներեւոյթ է եւ անտեսանելի , այլ տեսանելի եւ զգալի մարդ . այսպէս ալ այն Քրիստոսի ժողովուրդները՝ որ տուն Աստուծոյ եւ եկեղեցի Աստուծոյ կանուանէ , են մարդիկ տեսանելի եւ զգալի . ուրեմն եկեղեցին Քրիստոսի է տեսանելի եւ զգալի : Աւսյն այս Պօղոս առաքեալը կը գրէ եւս , որ ես արժանի չեմ Առաքեալ Քրիստոսի անուանելոյ . վասն զի եկեղեցին Աստուծոյ հաւրածեցի . «Չեմ իսկ արժանի՝ թէ կոչեցայց առաքեալ , զի հաւրածեցի զեկեղեցին Աստուծոյ» . ա . Կորն . Ժե . 9 :

Արդ՝ եթէ Եկեղեցին Աստուծոյ աներեւելոյթ է եւ անտեսանելի . ապա որ Եկեղեցին Աստուծոյ Պօղոս հալածեց նախ քան զհաւատալն իւր . մի թէ կարելի է տեսանելի մարդ մը անտեսանելի բան մը հալածել՝ նեղել իրեն ձեռքովը . թէ որ անտեսանելի է Եկեղեցին Քրիստոսի , Պօղոս առաքեալը ի՞նչ պէս կրնայ բերու , որ ես հալածեցի այն Քրիստոսի Եկեղեցիէն շատերը ապանանելով եւ տարագրելով՝ եւ բանտարկելով . ի՞նչ բաներ այս տեղս . յիմարական դրութիւն մի բաներ , եւ կամ թէ խելայեղութեան ցնորմունք մտաց . ես կը կարծեմ՝ որ չարագոյն է քան զխելայեցնորից բանդագուշանս՝ կամակոր մոլորելոց բարբանջմունքը , որպէս յայտնի եղաւ : Ուրեմն Եկեղեցին Աստուծոյ բառնորահնար դրութեան մոլորաշաւիղ նոր ազանդից ո՛չ աներեւելոյթ է եւ ո՛չ խմանալի , այլ յայտնի եւ տեսանելի է եւ զգալի :

Արդ՝ արժան է եւ զայս գիտել , որ ինչո՞ւ համար Նորազանդք կը ջանան եւ կը հաստատեն Եկեղեցին անտեսանելի բնելու . զանազան պատճառներ կան՝ որոնցմէ մէկ քանին յայտնի կրնեմք աստանոր :

Նախ՝ եթէ երեւելի ըլլալուն Եկեղեցւոյն հաւատան նէ , պարտաւոր պիտի ըլլան

միշտ ընդունելու Եկեղեցւոյն ընդունած
ուղղափառ դաւանութիւնը հաւատոյ , եւ
առաքելական հնադոյն աւանդութիւնները՝
եւ շնորհաբաշխ խորհուրդները ըստ առաքե-
լոյն Պօղոսի . « Այսուհետեւ եղբարք՝ հաս-
տատուն կացէք , եւ պի՛նդ կալարուք զա-
ւանդութիւնսն՝ զոր ուսարուք , եթէ՛ բանիւ
եւ եթէ՛ թղթով մերով » . Բ թ . Էս . Բ . 14 :

Ի՞նչպէս ընեն Նորադանդները՝ որ այս
ուղղափառութիւնը հաւատոյ եւ առաքելա-
կան աւանդութիւնները մերժեն եւ չ՛տես-
նեն . ահա՛ հնարեցին անտեսանելութիւն մը
յայտնի տեսանելի սուրբ Եկեղեցւոյն վրայ ,
որով մնան ու մնացին Քրիստոսի ցոյց տը-
ւած մոլորութեան խաւարին մէջը , եւ իրենց
հոգեւոր պակասութիւնին չ՛տեսնան , ու չը
յայտնրվին իրենց մէջը . ըստ այնմ , « Զի ա-
մենայն որ զչար գործէ՛ ատեայ զըյս , եւ ո՛չ
գայ առ լոյսն , զի մի՛ յանդիմանեացին գործք
նորա » . Յօհ . Գ . 20 :

Արկրորդ՝ կատարեալ ուղղափառ Քրիս-
տոնեայները որ ազգէն կուզես թող ըլլան ,
հարկաւ մասնաւոր Եկեղեցի են , եւ բարոյա-
կան անդամ ընդհանրական Եկեղեցւոյն
Քրիստոսի , որոյ ընդհանրական գլուխ է Քը-
րիստոս փրկիչն մեր , եւ ամեն ազգաց ուղ-

զափառ հաւատացելոց Եկեղեցին ունի եւ
 ընկելի Քրիստոսափոխան առաքելայաջորդ
 Քահանայապետ եւ Եպիսկոպոսապետ, հար-
 կաւ պիտի հնազանդին նմա հոգեւոր հը-
 պատակութեամբ. ըստ այնմ. «Ունկնդիր լն-
 բուք առաջնորդաց ձերոց, եւ հպատակ կա-
 ցէք նոցա, զի նոքա տքնին վասն ողւոց ձե-
 րոց, որպէս թէ համարս տալոց իցեն ընդ
 ձեր, զի խնդութեամբ արասցեն զայն՝ եւ մի
 յողւոց հանելով. զի այն ոչ յողուտ ձեր
 է» . Ժգ . Եբբ . 17 :

Ըստ պարտուպատշաճ հնազանդութիւնը
 նորազանդները կամակոր յանդգնութեամբ
 մերժել ուզելով, եւ այս հոգեւոր պարտա-
 ւորութենէն հեռանալու համար հնարեցին
 այս նոր դրութիւնը անտեսանելիութեան Ե-
 կեղեցւոյն Քրիստոսի, որ իրենց անհնազան-
 դութիւնն ալ անտեսանելիութեան մէջը ան-
 տեսանելի ըլլայ, որով իրենք ալ անմեղադիր
 ըլլան : Իայց տես ի՞նչ կը հրամայէ Քրիս-
 տոս. «Չիք ինչ ծածուկ՝ որ ոչ յայտ լիցի,
 եւ ոչ գաղտնի՝ որ ոչ ծանկցի, եւ եկեացէ՛ ՚ի
 յայտ» . Գ՛-ի . Բ . 17 :

Երբորդ՝ սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի
 յայտնի երեւելիութենէն փախչելուն նո-
 րազանդներուն մէկն ալ այս է . ըստ որում

Քրիստոսական սուրբ Եկեղեցին անժխտելի հաստատուն սահման ունի ՚ի Քրիստոսէ Յիսուսէ անտի, որ իրեն հոգեւոր պաշտօնեաները՝ երեցները եւ կամ եպիսկոպոսները պիտի շարունակարար ունենան ձեռնադրութիւնը սրբազան Առաքեալներէն, որոնք անմիջարար առին Յիսուս Քրիստոսէն, որով պիտի արժանապէս անուանին օրինաւոր յաջորդ սուրբերոց, եւ զինուորեալ տեսանելի Եկեղեցւոյն Քրիստոսի՝ հոգեւոր հովիւ տեսանելի՝ փոխանորդ ամենազօր քաջ հովուին ճշմարտի տեսան մերոց Յիսուսի Քրիստոսի. քառ այնմ, «Եւ եհան զնոսա մինչեւ ՚ի Բեթանիա, եւ ամբարձեալ զձեռս իւր՝ օրհնեաց զնոսա» . Ղու. իգ. 50 : Եւ ՚ի գործս առաքելոց գրեալ է . «Ձեռնադրեցին նոցա քառ Եկեղեցւոյ՝ երիցունս. աղօթս արարեալ հանդերձ պահօք՝ յանձն արարին զնոսա Տեառն, յոր հաւատացեալն էին» . Գործ. Ժգ. 22 : Եւս եւ Պօղոս առաքեալ կը պատուիրէ Տիմօթէոս աշակերտին, որ իրեն առաձեռնադրութեան մատակարարելի շնորհը շատցունէ արժանաւորներուն տալով. «Ղանս որոց յիշեցուցանեմ քեզ արժարձել զշնորհան Աստուծոյ, որ են ՚ի քեզ ՚ի ձեռնադրութենէ իմմէ» . ք Տիմ. ա. 6 :

Լ.յս առաքելական ձեռնադրութեան շնորհը մերթեցին, եւ այս Բրիտոսական Եկեղեցւոյն հարկաւոր խորհուրդը չեն ընդունիր . վասն որոյ չունին առաքելական յաջորդութիւն օրինաւոր ձեռնադրութեան . ուստի լոկ աշխարհական անձինք են Միաօնար քարոզիչ կարծուածները նոր աղանդից . եւ միայն անունով հոգեւոր պաշտօնեայ կը ճանաչուին իրենց խաբուած Ժողովրդոց մէջ . ահա՛ ասանկներուն համար գրուած է Յովհաննու աւետարանչի յայտնութեան մէջ , որ միայն խաբէական անունով ունին պաշտօն հոգեւոր՝ եւ ոչ Աստուածային շնորհիւն կոչուած . «Տեսի զգործս քո, զի անուն կենդանեաց ունիս, եւ մեռել ես» . Յայս . դ . 1 :

Լ.Լ այս տեղս ըստ հրամայելոյ Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիտոսի . Մատ . ը . 22 : Թողումք մեռելոց 'ի հաւատս՝ թաղել զմեռեալս իւրեանց իրենց խաբուած անտեսանելութեան մէջ : Լ.Ե մեք կենդանի հաւատով եւ ճշմարիտ կրօնիւ հետեւինք Յիսուսի Բրիտոսի յայտնի եւ լուսաւոր ճշմարտութեանը , որով միշտ փառաւոր ուղղափառութեամբ կը հանդիտանայ եւ մեր սուրբ Եկեղեցին առաջի Բրիտոսի փրկչին մերոյ՝ եւ առաջի ամենայն ազգաց ուղղափառաց :

ԳԼՈՒԽ Ը

Ընդհանրական Եկեղեցին Քրիստոսի բաց
 ՚ի երեւելի ըլլալէն ունի զանազան յատկու-
 թիւններ . որոց կը հաւատայ Հայոց ազգին
 Եկեղեցին ալ , եւ ունի այն ամեն յատկու-
 թիւնը՝ ըստ որում բարոյական անդամ է ընդ-
 հանրական Եկեղեցւոյն Քրիստոսի . որոյ ընդ-
 հանուր մի միայն գլուխ է ինքն Յիսուս Քր-
 իստոս ըստ Պօղոսի . « Զնա եղ գլուխ ՚ի մե-
 րայ ամենայն իրիք Եկեղեցւոյ , որ է մարմին
 նորա , լրումն՝ որ զամենայն յամենայնի լը-
 նու . » Եփե՛ս . ա . 22 :

Նախ՝ առաջին յատկութիւնն է , անսխա-
 լութիւնը ՚ի բանս հաւատոյ՝ եւ յուղիղ
 կրօնս աստուածաշտուութեան . քանզի ուղ-
 զափառ սուրբ Եկեղեցին Քրիստոսի ունի
 անսխալ խորհրդատու եւ ուսուցիչ սուրբ
 Հոգին Աստուած , որ ոչ երբէք պակասի
 սուրբ եւ ուղղափառ Եկեղեցիէն շնորհա-
 բաշխութեամբն եւ ուսուցանելովն ներքին
 ազդեցութեամբ . ըստ այնո՛ւ . « Եւ ես աղաչե-
 ցից զհայր , եւ այլ մխիթարիչ տացէ՛ ձեզ .
 զի ընդ ձեզ բնակեացէ՛ ՚ի յաւիտեան . զհո-
 գին ճշմարտութեան՝ զոր աշխարհս ոչ կարէ
 ընդունիլ : Իսկ մխիթարիչն Հոգին սուրբ՝

զոր առաքեցէ հոցր յանուն իմ, նա ուսուց-
ցէ ձեզ զամենայն եւ յիշեցուցէ զամե-
նայն՝ որ ինչ ասացի ձեզ» . Յօհ. Ժդ. 16 :

Արեւին երբ կըսեն ամէն ուղղափառ աստ-
ուածաբան վարդապետները ու կը գրեն ,
որ Եկեղեցւոց վարդապետութիւնը , եւ
իբրանս հաւատոց վճիռները անսխալ է ,
եւ կամ Քրիստոսի Եկեղեցինն ո՛չ սխալի , ա-
մենքը կը հային յանսխալութիւն Հոգւոյն
սրբոց , որ անսխալ ուսուցանէ՝ եւ անսխալ
ասց խօսիլ՝ եւ խորհիլ :

Եւստ ասրբ Հոգին Աստուած ո՛չ միայն
սրբարար շնորհաց պարգեւող է Եկեղեցւոյն ,
այլեւ մխիթարիչ է՝ օգնական եւ բարեխօս .
եւ մանաւանդ անսխալ վարդապետ եւ ուսու-
ցիչ է իւր էակից եւ փառակից Յիսուսի Քր-
իստոսի Եկեղեցւոյն . վասն որոց կը գրէ սուրբն
Աբրեղ . «Արդ՝ գեղեցիկ է այս Եկեղեցւոց
սրբարար եւ օգնական եւ բարեխօս Հոգին
սուրբ , եւ վարդապետ . վասն որոց ասաց փր-
կիչն : «Նա ուսուցէ ձեզ զամենայն ինչ ,
զոր ասացի ձեզ» . ո՛չ ուսուցանէ միայն , այլեւ
յիշեցուցանէ՝ զոր ինչ ասացի ձեզ : Օ ի ո՛չ
եթէ այլ վարդապետութիւնք են Քրիստո-
սի , եւ այլ Հոգւոյն սրբոց , այլ մի եւ նոյն» .
Կու . Ընծ . Եբ . 347 :

Ասկէց կիմացուի՝ որ սուրբ Ակեղեցւոց
 տիեզերական ընդհանուր Ժողովքներու մէջ
 պիտի ներկայ գանուին կամ անձամբ եւ
 կամ գրով ամենայն ուղղափառ Ակեղեցեաց
 եպիսկոպոսապետները եւ եպիսկոպոսները եւ
 երէցները՝ ուղղափառ հաւատոյ հաստատու-
 թեան համար, եւ կամ մէկ պատահած հե-
 րետիկոսութիւն մը կամ աղանդ մը հերքելու
 եւ մերժելու համար, ամենքը պիտի նախ
 զշողին սուրբ աղաչեն՝ որ այն դումարեալ
 Ակեղեցւոյն անսխալ խորհուրդ շնորհէ, եւ
 ուսուցանէ անսխալ վճռել. բնաւ մէկը պի-
 տի չ'ընդունի իրեն մարդկային մտաց զօրու-
 թեանը՝ եւ կամ իրեն ունեցած յառաջա-
 դէմ իշխանութեանը համարել անսխալ խոր-
 հիւր, եւ կամ անսխալ վճիռ ընելը, այլ մի-
 այն այն ամենայն ուղիղ դատումը եւ վճի-
 րը սուրբ Հոգւոյն ճշմարտութեանը շնոր-
 հաց արդիւնքը ճանաչել սնորոք է կատար-
 եալ հաւատով:

Յայտնի օրինակ է մեզի Քրիստոսի Ակե-
 ղեցւոյն այն առաջին հրաշալի սուրբ Ժողո-
 վը, որ եղաւ Ներուսաղէմ, կորուսեալ եւ
 սատակեալ տիրանենդ չար Յուդային հա-
 մար, որ պակասեցաւ ՚ի թուոյ երկրասաս-
 նից. վասն որոյ Ժողով սքրազան Առաքելոց

կայրուցին երկուս արք ընտիրս եւ արժանաւ
 էրս առարկելութեան կորուսեալ Յուդային
 անդր : զՅովսէփ անուանեալն յուստս՝ եւ
 զՄատանթիա : եւ այս ընտրութիւնը՝ որ մի-
 ճակատ պիտի ճանաչուէր այս երկու անձն-
 քէն մէկը առաւել արժանի ըլլալը երկուսու-
 անկից կարգը մտնելու : տեղէք ի՞նչ ըրին այս
 սուրբ Հոգուսին մէջք Հոգուսեալ երջանիկ սրբ-
 բաղան Նապեալներք . ամենեւին մէկը իրեն
 վրայ շատաւ ընտրութեան վճիռք : եւ ոչ
 ալ իրենց կանոնադրեալ միճակին տուին
 միտքերնին : այլ ամենքը աղօթքի կանդնեցան
 յառաջ , եւ ապա ընդունելի եղաւ միճակին
 ընտրութիւնը իրենց . ինչպէ՞ս գրած է . «Եւ
 կայրուցին երկուս , զՅովսէփ որում թարսա-
 բայն կոչէին , որ անուանեցան Յուստս :
 եւ զՄատանթիա : Եւ կայեալ յաղօթս՝ ա-
 սեն , դնւ տէր՝ սրտագէտ ամենայնի՝ յայտ-
 նեան զմի որ՝ զոր ընտրեցեր ՚ի սոցանէ յեր-
 կոցունց , առնուլ զմիճակ պաշտամանս այս-
 բիկ՝ եւ զառարկելութեան . յորմէ անկաւ
 Յուդաս՝ զնալ ՚ի տեղի իւր : Եւ ետուն վի-
 ճակս նոցա , եւ երանէր միճակն Մատանթի-
 այ , եւ համարեցաւ ընդ մեռաւանս առար-
 եարան . Գործ . ա . 23 :

Եւ զնոցայն սրբոց անսխալ ուսուցիչ եւ

խորհրդատու բլաթը սուրբ Եկեղեցւոյն՝
 յայտնի կը քարոզէ Պօղոս սրբազանն առաք-
 եալը, ըսելով՝ որ մենք մարդկային սխալական
 խնամտութիւնով՝ բանաստեղծական ձեւով՝
 եւ փիլիսոփայական գիտութեամբ չենք խօ-
 սիր եւ չենք քարոզեր, այլ մեր վարդապե-
 տութիւնը եւ հոգեւոր վճիռը Հոգւոյն սրբ-
 բոյ անսխալ խնամտութեանը շնորհքն է .
 «Եւ զոր խօսիմքս՝ ոչ եմէ մարդկեղէն ուս-
 մամբ ճարտարութեամբ բանից, այլ վար-
 զապետութեամբ հոգւոյն ընդ հոգեւորս բզ-
 հոգեւորսն համեմատեմք» . ա Պ՞ր՞ն . բ . 13 :

Ապա սուրբ Եկեղեցին Քրիստոսի կը պար-
 ծենայ անսխալութեամբն սուրբ Հոգւոյն
 Ատուծոյ . վասն որոյ Եկեղեցւոյն հաւատա-
 բիւմ եւ առաքելայաջորդ պաշտօնեայները միշտ
 կը պարտաւորին սուրբ Հոգւոյն տալ անսր-
 խալ ճշմարտութեան վճիռները եւ խոր-
 հուրդները . ինչպէս սրբազան Առաքեալները
 ունէին այս օրինակ անսխալութեան պար-
 ծանքը սուրբ Եկեղեցւոյ մէջ, որ միշտ կը
 կարդամք ու կիմանամք, եւ ահա՛ աստանօր
 ալ պիտի յայտնի տեսանեմք . «Զոր յառա-
 ջագոյն ասաց Հոգին սուրբ» . Գ՞որ՞ն . ա . 16 :
 «Ստեղ քեզ Հոգւոյն սրբոյ» . Գ՞որ՞ն . ե . 3 :
 «Դուք հանապազ Հոգւոյն սրբոյ հակառակ

կայք» . Գործ . Է . 51 : «Ասէ Հողին սուրբ՝
որոշեցէք ինձ զԲառնարաս եւ զՊողոս ՚ի
դործ» . Գործ . Ժգ . 2 : «Հաճոյ թուեցաւ
Հողւոյն սրբոյ եւ մեզ» . Գործ . Ժե . 28 :
Լււ շրջեցան ընդ Փոխուգիս եւ ընդ կողմանս
Գաղատացւոց , արգելեալք ՚ի Հողւոյն սրբոյ
խօսել զբանն յԱսիա» . Գործ . Ժգ . 6 : «Այս
պէս ասէ Հողին սուրբ» . Գործ . Ժա . 11 :
«Բարւոք խօսեցաւ Հողին սուրբ» . Գործ .
Իր . 25 : «Ստուգութեամբ ասեմ ՚ի Բրիտ
տոս՝ եւ ոչ ստեմ , վկայեն ինձ միտք իմ ՚ի
Հողին սուրբ» . Հո՞ւ՛ . Թ . 1 : «Հողին սուրբ
յայտնապէս ասէ» . ա ՏԻՏ . Դ . 1 :

Լյս սուրբ Հողւոյն Աստուծոյ անսխալ
ճշմարտութեանք չ'հնազանդելով՝ եւ մա-
նաւանդ կենդանի հաւատով ուղղափառու-
թեան չ'հեռուելով , բանի բանի հերձուած-
ներ եւ հերեփկոսապետներ ելան , որ հա-
ւատքով ըմբռնելու եւ ճանաչելու ճշմար-
տութիւնները իրենց մարդկային եւ աշխար-
հային իմաստութեամբ եւ մտաց հասողու-
թեամբ չափելով եւ կշռելով՝ գահալիժե-
ցան գլորեցան եւ անկան պէտպէս անհա-
ւատութեան եւ ազանդաւորութեան կորըս-
տական խորխորաններու մէջ . վասն զի Հող-
ւոյն սրբոյ անսխալ ուսմունքներուն ճշմար-

տութիւնը , որ մարդարեւներով՝ առաքեալներով՝ եւ Եկեղեցւոյ վարդապետներով քարոզուած է , մերժեցին կամակոր մոլորութեամբ , եւ ոչ կարացին ընդունիլ յիմարելով մտախարանհաւատութեամբ իւրեանց ըստ այնմ , « Շնչաւոր մարդ ոչ ընդունի ըզՀոգւոյն Աստուծոյ , զի յիմարութիւն է նմա , եւ ոչ կարէ գիտել՝ եթէ հոգեպէս քննիցի » . ա կորն՛ , բ . 14 :

Ի այց մեր սուրբ Եկեղեցին գիտէ յառաջագոյն՝ Հոգւոյն սրբոյ ճշմարտութեանը հրնազանդիլ կատարեալ հաւատով՝ եւ աներկբայ յուսով՝ եւ պատուիրանապահութեան սիրով . վասն զի սրբազան Քահանայապետն մեր սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչ ուսոյց մեզ յասելն . « յամենայնի գոհանալով զբարերարութեանն նորա խնամոց , խոստովանողք եւ դաւանողք ճշմարտութեանն լիցուք . եւ կացցուք ՚ի հնազանդութիւն հանդիսիցն լուսութեան՝ որ առ հաճոյս տէրութեանն իցէ . ՚ի նեղութեան եւ յանդարտ անքակ մնալ ՚ի սէրն՝ որ առ Աստուած է ամենայն բարութեամբ , հոգւով ասեմ եւ մարմնով : Եւ ոչ զանուն արարչին՝ արարածոց կոչել , եւ ոչ զճշմարտութիւնն մոլորեցուցանել ՚ի սուսս » . Յաճախ . ճատ , բ . Էր . 8 :

Եւ սուրբն Ներսէս շնորհալի հայրապետն մեր գրելով ուսուցանէ մեզ . « Հաւատոյն անուէն՝ մի է . բայց կրկին ունի զօրութիւն . առաջին դաւանութեան հաւատն , որ է խոստովանութիւնն ՚ի Սուրբ Երրորդութիւնն՝ զոր բնկալաւ իւրաքանչիւր որ յաւազանէն Երկրորդ՝ հաւատ այն է , որ զբանս՝ զոր Հոգին սուրբ խօսեցեալ է բերանով Մարգարէիցն եւ առաքելոցն՝ եւ Եկեղեցւոյ Վարդապետօք , զորս ՚ի գիրս սուրբս գրեցին՝ չհամարի առասպելս եւ սուտս . այլ հաւատայ՝ թէ ճշմարիտ են եւ ուղիղ , այնպէս՝ որպէս թէ աչօք իւրովք տեսանէ զամենայն եղեալն , եւ զլինելոցն եւ զոր էնն » . Ընդհ. եր . 12 :

Եւ երկրորդ սուրբ Եկեղեցին Քրիստոսի անսխալ կայ եւ մնայ միշտ ՚ի բանս հաւատոյ եւ ՚ի կրօնս աստուածապաշտութեան , վասն զի անսխալ եւ ուղիղ կանոն հաւատոյ եւ բարի վարուց ունի սուրբ Գիրքերը . եւ քրններ է՝ ու կը քննէ միշտ սուրբ Գրոց խնսքերը ուղիղ եւ հաւատարիմ բացատրութեամբ եւ ողջամիտ վարդապետութեամբ . բտտ այնմ՝ « Քննեցէք զգիրս , զի դուք համարիք նորօք ունել զկեանսն յաւիտենականս . եւ նորին խկ են՝ որ վկայեն վասն իմ » . Յօհ. եր . 39 : Եւ Պօղոս գրելով առ Տիմոթէ-

ոս աշակերտն իւր յայտնի կրնէ՝ որ սուրբ
 Գիրքը , որ իրեն կանոն հաւատոյ է , միշտ
 իր առաջը ունենայ , եւ անոնցմով իմաստուն
 ըլլայ , եւ անոնց վրայով ողջամիտ վարդապե-
 տութիւն ունենայ , եւ քարոզէ հաւատացե-
 լոց : Աւ մոլորեալներէն եւ մոլորեցուցիչնե-
 րէն զգուշանայ , եւ զգուշացունէ հաւա-
 տացեալները . ըստ այնմ՝ « Այլ մարդք չարք
 եւ կախարդք յառաջ եկեացեն ՚ի չար անդր .
 մոլորեալք եւ մոլորեցուցանիցեն : Այլ դու
 հաստատուն կայ՝ յոր ուսարդ , եւ հաւա-
 տարիմ եղեր . գիտես ուստի ուսար , զի ՚ի
 մանկութենէ զգիրս սուրբս գիտես , որ կա-
 ըող են իմաստուն առնել զքեզ ՚ի փրկու-
 թիւն ՚ի ձեռն հաւատոցն՝ որ ՚ի Քրիստոս
 Յիսուս : Ամենայն գիրք Աստուածաշունչք
 եւ օգտակարք՝ ՚ի վարդապետութիւն են , եւ
 յանդիմանութիւն եւ յուղղութիւն եւ ՚ի
 խրատ արդարութեան , զի կատարեալ իցէ
 մարդն Աստուծոյ յամենայն գործս բարու-
 թեան հաստատեալ » . ք . ՏԻՏ . Գ . 13 :

Այնպէս եւ Պետրոս սրբազան առաքեալը
 կը գրէ հաւատացելոց , որ միտքերնին տան
 սուրբ Գիրքերուն , եւ յիշեն Աստուծոյ Յի-
 սուսի Քրիստոսի պատգամները՝ հրամաննե-
 րը , որ խօսեցաւ Մարգարէներուն եւ Առաք-

եալներուն բերնովը , եւ չըլլայ որ աղանդաւոր մոլորեալներուն հեռեւին , որ պիտի արհամարհեն այն սուրբ գիրքերուն խօսքերը , ու ծաղր պիտի ընեն իրենց մարմնասիրութեան ցանկութեանը հեռեւելով . ըստ այնմ .

« Զայս ձեզ սիրելիք՝ երկրորդ թուղթ գրեմ , որով զարթուցից ՚ի յիշատակ զհաստատուն միաս ձեր . յիշել զյառաջագոյն ատուցեալ պատգամս ՚ի սրբոց մարգարէից եւ յառաքելոյն ձերոց , զպատուէրս տեառն եւ փրկչին : Բայց զայս նախ գիտասցիք , զի յաւուրս յեափնս եկեացեն արհամարհողք՝ այսպանողք , որ ըստ իւրեանց ցանկութեանցն գնացցեն » . Բ Պ Է Գ . Գ . 1 :

Եւ սուրբն Ալուբեղ Երուսաղէմի հայրապետն քարոզեց այս սուրբ Եկեղեցւոյ ունեցած անխալ հաւատոյ ճշմարտութիւնը հաստատուած սուրբ գրովք , յասելն . « Եւ ատուցիր դու զհաւատս ուսմամբ եւ պատմութեամբ . եւ պահեա՛ դու միայն զայն հաւատս , որ ՚ի սուրբ Եկեղեցւոյ աստ վարդապետեալ , որ յամենայն դրոց սրբոց հաստատեալ է Զի ո՛չ եթէ որպէս մարդկան հաճոյ թուէր , եղաւ հաւատոցս հաստատութիւն , այլ յամենայն դրոց զազդի ազդի բանս Ժողովեալ ՚ի մի վարդապետութիւն

կատարին» . Սուչ , ընձ , ճառ . ի :

Այս մտօք սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչն մեր քարոզելով յայտնի կընէր մեզի , որ սուրբ Գրոց վկայութիւնները հաստատուն կանոն հաւատոյ ունենամք , եւ հեռի մընամք հաւատքէ մոլորեցուցանող խնդիրներէն ու խօսքերէն . «Սչռել եւ խորհիլ եւ առնել զայն՝ որ ՚ի հաճոյս Աստուծոյ աւարտի ճշմարիտ վկայութեամբ սուրբ Գրոց . եւ մի անկանիլ ՚ի բաղմախոյզ խնդիրս՝ որք վերկայեցուցանեն ՚ի սուրբ հաւատոյ : Օր ճշմարիտ գիտութիւնն՝ խմաստիւք կենարար շահից լցուցանէ միշտ , որ ամբացեալ պահպանութեամբ պատուիրանին ՚ի հոգեւոր վարդապետութենէն կայ մնայ անասանելի» . Յաճախ . ճառ , դ . եր , 37 :

Արդ՝ ուղղափառ Քրիստոնեայներուն միարանեալ ուղիղ դաւանութեամբ հաւատոյ՝ եւ հաղորդակցութեամբ սրբարար խորհրդոց եւ աստուածպաշտութեամբ կրօնից համախումբ ժողովը , որ ունի ամենատէր եւ ամենափրկիչ Յիսուս Քրիստոսը՝ ընդհանրական գլուխ , իրաւամբ է Նկեղեցի Քրիստոսի . բայց ըստ որում առանձին սխալական մարդիկ են , հարկաւ առանձին առանձին լոկ մարդկային խորհրդով եւ դատմամբ կը սխա-

լին . իսկ Հոգին սուրբ Աստուածը ունենալով ճշմարիտ եւ անսխալ խորհրդատու՝ եւ ուսուցիչ՝ եւ առաջնորդ , եւս եւ սուրբ գիրքերը անսխալ կանոն հաւատոյ եւ բարի վարուց , ողջամիտ վարդապետութեամբ հետեւելովն հեղինակութեան նոցին՝ անսխալ է Եկեղեցին Քրիստոսի . եւ այս սուրբ Եկեղեցւոյն անսխալ հեղինակութեանը եւ կանոնադրութեանը արտաքոյ մնացողները չունին հասանել փրկութեան , ահա այս է որ կրտսի , « Արտաքոյ Եկեղեցւոյ չիք փրկութիւն » . եւ այս բանը մասնաւորապէս բնաւ մէկ ազգի մը ուղղափառ Եկեղեցի իրեն վրայ չ'կարէր յատկացուցանել . վասն զի ամեն մէկ ուղղափառ ազգաց Եկեղեցին մասնաւոր մասնաւոր բարոյական անդամք եւ մարմին Քրիստոսի են . ըստ այնմ՝ « Այլ դուք մարմին Քրիստոսի էք՝ եւ անդամք յանդամոց նորա » . ա Վրն . Ժբ . 27 :

Արեւմտեան ըսելու է , որ ուղղափառ սուրբ Եկեղեցիէն Քրիստոսի՝ հերձուածողութեամբ եւ հերեօրիկոսութեամբ բաժանեալներուն « չիք փրկութիւն » . կը վճռէ եւ գիտէք մի որ հոգեզգօն աստուածաբանները սուրբ գրոց ո՞ր խօսքին նայելով վճռեցին այս բանը « Արտաքոյ Եկեղեցւոյ չիք փրկութիւն » :

Ոսկեբերան եւ Օգոստինոս աստուածարան-
ներուն նայինք նէ , մեզի ցոյց կուտան
սուրբ Աւետարանը . որ Յիսուս Քրիստոս
ընդհանուր մի միայն գլուխն Եկեղեցւոյ վրձ-
ուեց . օրինակաւ յասելն առ առաքեալս իւր՝
եւ առ ամենայն հաւատացեալս . « Ես եմ
որթ՝ եւ դուք ուս , որ հաստատեալ է յիս՝
եւ ես ՚ի նա . նա բերէ պտուղ յոյժ . զի
առանց իմ ոչինչ կարէք առնել : Եթէ որ
ոչ է հաստատեալ յիս , եւ նա արտաքս իւ-
րեւ զուսն՝ եւ ցամաքեցաւ . եւ ժողովնն
զնա եւ ՚ի հուր արկանեն եւ այրի . » Յօհ .
Ժե . 5 :

Ահա առաջին խօսքովը կիմանամք Քրիս-
տոսի ուղղափառ Եկեղեցին , այսինքն բոլոր
ազգաց ամեն հաւատացեալ ուղղափառնե-
րը , որ միացեալ եւ հաստատեալ են ՚ի Քր-
իստոս Յիսուս , ըստ որում ասէ . « Որ հաս-
տատեալ է յիս » : Աւերկրորդ խօսքովը յայտ-
նի կերեւի , որ չարափառութեամբ եւ հե-
րետիկոսութեամբ եւ կամ ազանդասէր մո-
լորութեամբ բաժնուած եւ զատուած են
ուղղափառ համախումբ Եկեղեցիէն Քրիս-
տոսի . որով միանգամայն Քրիստոսական հա-
ւատոյ միութենէն բաժնուած հերձուած
կրլան՝ կը մնան արտաքոյ Եկեղեցւոյն Քր-

րիառտոսի , ինչպէս վճռեց , « Եթէ որ ոչ է հաստատեալ յիս , եւ նա արտաքս » . ուրեմն անշուշտ « արտաքսոյ » Եկեղեցւոյն Քրիստոսի լինելով , ոչ հասանին փրկութեան :

Բայց գիտնամք՝ որ բնաւ ոչ մէկ ազգ մը թէ եւ ընտիր եւ գլխաւոր ալ ըլլայ , ուղղափառ Քրիստոսնեաց ազգաց մէջ մասնաւորապէս՝ այս ընդհանուր վճիռը Քրիստոսի իրեն Եկեղեցւոյն վրայ չ'կարէր վերաբերել լով ասել , թէ « Արտաքս իմ Եկեղեցւոյս չէք փրկութիւն » :

Այլ միայն կը պարտաւորի ամէն ուղղափառ ազգաց Եկեղեցիները իրենց ողջամիտ եւ ուղիղ վարդապետութիւնը պահել հաստատուն իրենց մէջը , որով Քրիստոսի Յիսուսի հետը միացած ըլլան , եւ կենդանի հաւատք ունենալով՝ հանապաղ պողաւէտ ըլլան բարեգործութեան մէջ , եւ անով ալ փրկութեան եւ հանդերձեալ երանութեան երկնից արքայութեան ժառանգաւոր գանձիին , ստոր համար է՝ որ ինքն Յիսուս Քրիստոս կը հրամայէ . « կացէք յիս՝ եւ ես ՚ի ձեզ . որպէս ուսն ոչ կարէ պառզ բերել յանձնել իւրմէ , եթէ ոչ իցէ հաստատեալ յորթըն . նոյնպէս եւ դուք՝ եթէ ոչ յիս հաստատեալ իցէք » . Յօհ . Ժե . 4 :

Ապա ճշմարիտ եւ հարազատ աւանդապահ սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի սուսբելայաջորդ Եպիսկոպոսապետները, եւ Եպիսկոպոսները՝ եւ հոգեւոր հաւատարիմ մշակները՝ կրօնատէր երէցները պարտաւոր են մեծ փոյթ ունենալով՝ բարեմիտ եւ ուղղափառ ժողովուրդը հեռի պահելու մոլորամիտ ազանդաւորներուն խարէութենէն. ասոր համար աղաչելով կը դրէ Պօղոս սրբազան սուսբեալը. «Աղաչեմ զձեզ եղբայրք՝ գիտել զայնպիսին, որ հերձուածս եւ գայթակղութիւնս առնիցեն արտաքոյ վարդապետութեանն՝ զոր դուքն ուսարուք, եւ խորշեցարուք ՚ի նոցանէ : Օ ի այնպիսիքն տեառն մերում Քրիստոսի ոչ ծառայեն՝ այլ իւրեանց որովայնի, եւ քաղցրաբանութեամբ եւ օրհնութեամբ պատրեն զսիրտս անմեղաց» .

Հո՛ւմ. Ժզ. 17 : Եւ սուրբն Ալեքեղ Երուսաղէմի հայրապետն կը պատուիրէ զգուշանալ ազանդաւոր մոլորեայներէն, որ գաղտնի եւ խարէութեամբ ուղղափառ հաւատացեալներուն գայթակղութիւն տալու կը հետեւին. եւ միշտ կաշխատին՝ որ Քրիստոսի սուրբ եկեղեցիէն գուրս հանեն՝ եւ իրենց հետը մոլորեցունեն ամենքը. վասն որոյ կըսէ. «Բազում գայլք շրջին ՚ի հանդերձս գառանց .

գառանց հանդերձս զգեցեալ ունին, այլ ոչ եթէ մագիլս եւ ժանիս, այլ զհնգութեան եւ զհանդարտութեան զհանդերձ առեալ, ՚ի պատճառս խոնարհութեան կերպարանաց զանմեղս սրտիւք պատրել պատրաստին, մահաբեր թուկիւք զանօրէնութեան ժանկն յատամանց անտի իւրեանց ՚ի ներքուստ արտաքս փոխեն: Պիտոյ են մեզ այսուհետեւ շնորհք հոգեւոր, միտք զգաստութեան, աչք հայեցող, զի մի գորումն իբրեւ զցորեան կերեալ, տգիտութեամբ ՚ի կորուստ մատնեսցուք» . Վճ. ընչ. ճառ. դ. :

Ապաքէն երկրորդ յատկութեամբ՝ ինչպէս որ սուրբ Եկեղեցին Բրիտոսի հաւաքաբար եւ ընդհանրապէս հաստատեալ՝ եւ միացեալ ըլլալով ՚ի Բրիտոս Յիսուս, մըշտնջենաւոր է՝ եւ մինչեւ ցկատարած աշխարհի կայ եւ մնայ . ըստ այնմ՝ «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչեւ ՚ի կատարած աշխարհի» . Մ. 4. իբ. 20 :

Այսպէս ալ եւ մեր Հայոց ուղղափառ Եկեղեցին մասն լինելով ընդհանրական Եկեղեցւոյն Բրիտոսի՝ ոչ միայն այսօրուան օրս, այլեւ մինչեւ ցկատարած աշխարհի անշարժելի հաստատուն կայ եւ մնայ անխալ ՚ի հաւատս ուղիղ եւ ճշմարիտ դաւանու-

Թեամբն եւ ողջամիտ վարդապետութեամբն եւ կրօնատէր բարեպաշտութեամբն . ապա իջ յերէկն եւ իջ այսօրուան օրս Հայք՝ իջ հերձուած են եւ իջ հերետիկոս . այլ ճշմարիտ ուղղափառ Քրիստոնեայ են՝ եւ բարեպաշտութեամբ ալ բարի Քրիստոնեայ , եւ միշտ հաւատով եւ յուսով ապաւինին ամենակալ եւ ամենակարող պաշտպանութեան եւ պահպանութեան Ամենասուրբ միասնական Երրորդութեան , եւ այս աղօթքը կրնէ Հայոց ազգը իրեն սուրբ Եկեղեցւոյն մէջը ամեն ժամանակ . « Շնորհատու բարեաց յամենայնի առատ անմահ տէր՝ ազաչեմք ըզքեզ , փարատեան յանձանց մերոց զաղջամղջին եւ զխաւարային խորհուրդս , ՚ի պատրանաց բանտարկութիւն պահեան զմեզ , եւ շքնորհեան մեզ հաւատով ապաւինիլ յամենասուրբ Երրորդութիւնդ , ՚ի Հայր եւ Որդի եւ ՚ի սուրբ Հոգիդ , այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն » :

Արդ՝ ուղղափառ հաւատացեալները , որ են ճշմարիտ Եկեղեցի Քրիստոսի , ունին այս չորս ծանօթարար պանծալի նշանները , որոնք են՝ միութիւն , սրբութիւն , ընդհանրականութիւն , եւ առաքելականութիւն : Ասոր համար է՝ որ այս դաւանութիւնը Նիկիոյ

սուրբ Ժողովոյն հանդանակին մէջ գրուած է, եւ կը խոստովանիմք այսպէս. « Հաւատամք եւ ՚ի մի միայն ընդ հանրական եւ առաքելական եկեղեցին » : Աւ Սրբութեան նշանը բացայայտ գրեց Աստուանդնուպօլսոյ տիեզերական սուրբ Ժողովը, ստելով. « Հաւատամք . . . ՚ի մի սուրբ կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցին » :

Այս խորհրդաւոր նշաններովը Եկեղեցին Քրիստոսի կորոշուի կը զանազանուի մոլորեալ հերետիկոսներէն եւ աղանդաւոր հերձուածներէն. որոնք չունին այս չորս նշանին զօրութիւնը ներգործապէս իրենց մէջը. իսկ մեր Հսոյց Եկեղեցին իրեն ուղղափառութեամբը եւ բարեպաշտութեամբը խկապէս ունենալով, եւ միւս ազգաց ուղղափառ Եկեղեցիներուն հետը միաբան միախոհ եւ միակրօն հանդիսակից ըլլալով՝ կը քարոզէ. « Ղան միայնոյ սուրբ կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցւոյ » . Ժ.ՏՃԳ :

Վասն՝ այս միութեան ամենագոյնի նշանը պարտին ուղղափառ Քրիստոսեաները ունենալ. որովհետեւ ՚ի սկզբան Եկեղեցին Քրիստոսի այս միութեան եւ միաբանութեան նշանաւ զօրացաւ շնորհօք սուրբ Հոգւոյն՝ եւ արիացաւ ամեն մէկ հակառակու-

Թեան զէմ. «Եւ ՚ի կատարել աւուրցն պէն-
տէկոստէլոց՝ էին ամենեքեան միարան ՚ի մի-
ասին» . Գործ . ք . 1 . «Եւ բազմութեան հա-
ւատացելոց էր սիրտ եւ անձն մի» . Գործ .
դ . 32 .

Այս միութիւնն է՝ միութիւն սուրբ սի-
րոյ եւ կրօնական միարանութեան . բայց պէս
պէս բաժանումն կուտան սուրբ Եկեղեցւոյ
Աստուածաբանները այս Եկեղեցւոյ միու-
թեանը համար . որոնք ամենքը Պօղոս սրբա-
զանն սուսբեալէն առնելով՝ կը բաժանեն .
սպա մենք ալ նոյն սուսբելոյն բաժանմանը
նայինք այս անգս , որ կըսէ . «Մի է տէր , մի
հաւատք , մի մկրտութիւն , մի աստուած եւ
հայր ամենեցուն , որ ՚ի վերայ ամենայնի՝ ընդ
ամենեւին եւ յամենեւին ՚ի մեզ» . Եփես .
դ . 5 .

Արդ՝ նախ զնէ միութիւնն միոյ կենարար
տեսան , վասն որոյ ասէ . «Մի է տէր» . ըսել
է որ թէպէտ ուղղափառ Եկեղեցւոյն Քը-
րիստոսի անդամները զաստարար առնելով
այս որ կամ այն որ , այս ազգ՝ կամ այն ազգ ,
թուելով եւ կամ որոշելով զանազան կերեւ-
նան . բայց այս բազմութիւնը հասարակով
եւ ՚ի մի Յիսուս Քրիստոս միացունելով լինի
մի խորհրդական մարմին Քրիստոսի . եւ ինքն

Յիսուս Քրիստոս լինի ամենեցուն կենդանարար եւ ընդհանրական գլուխ . ըստ այնմ՝ «Բազումքս մի մարմին եմք ՚ի Քրիստոս» . Հով. Ժ. 5 : Լւ. Թէ «Չնա եզ գլուխ ՚ի վերայ ամենայն իրիք Եկեղեցւոյ, որ է մարմին նորա» . Եփ. ա. 22 :

Լւ. տէր մեր Յիսուս Քրիստոս իրեն սուրբ Եկեղեցւոյն այս միութիւնը օրինակաւ յայտնի ըրաւ Առաքեալներուն ըսելով . «Ես եմ հովիւն քաջ , եւ ճանաչեմ զխմնն եւ ճանաչիմ յխնոյն» . Յով. Ժ . 14 :

Լւրդ՝ եթէ կը հաւատամք , որ մի միայն Յիսուս Քրիստոս է մեր ամենուն ճշմարիտ փրկիչը եւ քաջ հովիւը , որ ինքն աստուած եւ մարդ կատարեալ ըլլալով՝ մարդասէր կամօքն խոնարհեցաւ ՚ի չարչարանս՝ եւ խաչեցաւ մարմնով՝ եւ մեռաւ ՚ի խաչին՝ Թաղեցաւ ՚ի գերեզմանի՝ եւ յարեաւ յաւուր երրորդի մեր փրկութեանը համար . ըստ որում ասաց « Հովիւ քաջ զանձն իւր զնէ ՚ի վերայ ոչխարաց» : Լւսա ուրեմն ինչպէս մի միայն է մեր փրկիչ եւ քաջ հովիւն՝ որ է Յիսուս Քրիստոս , այսպէս ալ ոչխարներուն հօտը՝ այսինքն հաւատացեալ ուղղափառ քրիստոնեայներն ալ մէկ հօտ պիտի համարուին , որ հիմակ կըսուին մէկ հօտ եւ մէկ

Եկեղեցի Քրիստոսի . ինչպէս որ ինքն Յիսուս վճիռ դրած է . « Եւ եղիցին մի հօտ եւ մի հովիւ » . Յօհ . Ժ . 16 :

Հաս մեծ կը սխալի մէկ ազգի Եկեղեցւոյ Քահանայապետ մը , երբոր ելլայ ըսէ , որ այս Աւետարանին մէջը գրուած եւ նշանակուած հովիւն՝ ահա՛ ես իսկ եմ , եւ ամեն Քրիստոնեայ պիտի գան իմին դաւթիս՝ այսինքն Եկեղեցւոյս մէջ միանան մէկ հօտ ըլլան , որ ես ալ ամենուն մէկ տեղ՝ մէկ հօվիւ ըլլամ՝ եւ ամենուն վրայ հրամայող՝ ամենուն իշխող՝ եւ ամենին ալ ինձմէ ունենան հոգեւոր կախումը , եւ ՚ի ներքոյ իմին հնազանդութեանս պիտի ըլլան ամեն Քրիստոնեայները . որ մտայք մէջը անգամ խորհիլը մեղանչել է ընդդէմ Քրիստոսի փրկարար արդեանցը . առանկ մէկ համարձակութիւն մը ընող ըլլայ նէ , Յօհաննէս սրբազան աւետարանիչը բացայայտ դրած Քրիստոսի խօսքովը կը յանդիմանէ զնա . « Չանձն իմ դնեմ ՚ի վերայ ոչխարաց » :

Ապա ո՞վ որ կարող է ըսել , թէ՛ ահա՛ ես եմ այն հովիւը , որ պիտի ըլլամ մի միայն հովիւ իշխող ՚ի վերայ միոյ հօտին , այսինքն՝ ամեն Քրիստոնեայ ազգերուն : Այս խօսքովն Յիսուսի յայտնի կերեւի՛ որ ինքն է՝ մի միայն

հովիւն քաջ . վասն զի կրտէ . «Նաեւ այլ եւս ոչխարք են իմ, որ ոչ են յայսմ գաւթէ, եւ զայն եւս պարտ է ինձ ածել այսր» : Վսել է՝ որ ես ուրիշ ոչխարներ ալ ունիմ, որ այս գաւթէն (աղըլէն) չեն, անոնք ալ արժանն է ինձի՝ որ բերեմ այս գաւթին մէջը, որ ամենքը մէկ հօտ (սիւրիւ) ըլլան, եւ մէկ ալ հովիւ ունենան . «Եւ եղիցին մի հօտ եւ մի հովիւ» :

Նոյ տեղս դժուարաւ լուծանելի բան մը չերեւիր . որովհետեւ Յիսուս Բրիտոս իրեն Եկեղեցին հաստատեց երկու տեսակ ժողովուրդներէն, որոնք էին հրէից ազգէն եւ հեթանոսաց ազգէն . նախ եւ յառաջ կանչեց հրէից ազգը, ասոր համար կը հրամայէր . «Ոչ ուրեք առաքեցայ՝ եթէ ոչ առ ոչխարս կորուսեալս տանն խրայելի» . Մ^ափ . Ժ . 24 : Եւ առաքելոց ալ կը պատուիրէր . «Երթայք առաւել առ ոչխարսն կորուսեալս տանն խրայելի» . Մ^ափ . Ժ . 6 :

Նայց նայէ՛ Բրիտոսի այս փրկութեան գաւթէն հեռի մնացեր էին հեթանոսաց ազգը, անոնց համար էր՝ որ բռաւ . «Նաեւ՝ այլ եւս ոչխարք են իմ, որ ոչ են յայսմ գաւթէ» : Նոր համար է՝ որ յայտնի կը հրամայէ զկնի ինքնազօր եւ ամենազօր յարու-

Թեանք իրեն ամեն Առաքելոցը , որ երթան քարոզեն հեթանոսներուն ալ . ըստ այնմ՝ «Գնացէ՛ք այսուհետեւ՝ աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէ՛ք զնոսս յանուն Հօր եւ Արդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ» . Մատթ . 19 :

Ահա այսուհետեւ եղաւ մի հօտ հաւատացելոց ՚ի հրէից եւ ՚ի հեթանոսաց . եւ ամենեկուն մի հովիւ՝ եւ մի փրկիչ՝ եւ մի տէր Յիսուս Քրիստոս . ասոր համար է՝ որ երանեալ Սրբազան Առաքելայն Պետրոս՝ ամեն հաւատացեալներուն կը գրէ , որ ճանչնան ամենքը իրենց մի միայն քաջ հովիւը , եւ ճանչնան իրենց Փրկիչ խնամող Յիսուս Քրիստոս տէրը , եւ անոր տալու փառք պատիւը եւ երկրպագութիւնը ուրիշի չի տան . ըստ այնմ՝ «Բանդի էիք իբրեւ զոչխարս մոլորեալս . այլ այժմ զարձարուք առ հովիւն եւ տեսուչն հոգւոց ձերոց» . ա Պէտր . բ . 25 : Ասոր պէս ալ սրբազան Պօղոս առաքեալը կը քարոզէ , որ ամենքս զխանանք . եթէ Քրիստոսի մի եւ նոյն փրկութեան զաւթին մէջ մէկ տեղ հաւաքուած բանաւոր ոչխարաց հօտ կանուանիսք , եւ ունիսք այն մի միայն ամենակարող հովիւ՝ քաջ Փրկիչ՝ եւ խնամող ամենայնի՝ մի տէր՝ մի Յիսուս Քրիստոս . ըստ

այնմ՝ «Եւ աստուած խաղաղութեան՝ որ
եհան ՚ի մեռելոց զհովիւն հօտից զմեծն ար-
եամբ յաւիտենական ուխտին զտէր մեր
Յիսուս» . Եբր . Ժդ . 20 :

Երկրորդ սուրբ Եկեղեցին Քրիստոսի ունի
միութիւնն հաւատոյ . ըստ այնմ՝ «Մի տէր
եւ մի հաւատ» . Թէպէտ ամեն ուղղափառ
Քրիստոնեայները բազմաստեօակ են լեզուաւ՝
ազգաւ՝ ծխական արարողութիւններով ,
բայց ամենուն ուղիղ եւ ճշմարիտ դաւա-
նութիւնը ՚ի բանս հաւատոյ՝ մի է , ամենքը
պիտի միաբան ըլլան , եւ պիտի մէկ կանոն
հաւատոյ ունենան սուրբ գիրքերը . որ ամեն
գլխաւոր մասունքը հաւատոյ ժողովուած
համառօտիւ ամփոփուած է հանգանակ հա-
տոյ դաւանութեան մէջը , որ ամեն ժա-
մանակ խոտովանութեամբ եւ մասաու-
թեամբ կը կարգամբ սուրբ Եկեղեցւոյ մէջ ,
եւ պարտաւոր է ամեն մէկ ուղղափառ Քր-
իստոնեայ յատուկ սերտելու եւ սրտի մտօք
խորհելու անոր վրայով , որոյ սկիզբն է « Հա-
ւատամբ ՚ի մի աստուած » :

Երդ՝ եթէ ամեն ուղղափառ ազգաց
Եկեղեցւոյն դաւանութիւնը մէկ է , եւ մէկ
պիտի գտնամք , թէ որ սիրով անխռով մտօք՝
եւ սուրբ Հոգւոյն շնորհիւն քննեմք ամե-

նուն դաւանութիւնը եւ գլխաւոր մասունք-
 ները հաւատոյ՝ միաբան մէկ հիման վրայ
 հաստատուած , ալ ո՛ւր կը մնայ բանակոխ-
 խառնութիւնը , մէկ ուղղափառ Եկեղեցին՝
 զմիւս ուղղափառ Եկեղեցին ատելը՝ վկայեալ
 հերձուածոց եւ հերեփիկոսաց կարգին դա-
 սելովը . այլ երբոր ճանճնամբ հաւատոյ գր-
 խաւոր մասունքներուն միութիւնը , այնու-
 հետեւ սէրը եւ խաղաղութիւնը եւ բարու-
 թիւնը միոյն աստուծոյ ամենակալին՝ կը թա-
 դաւորէ ամեն մէկ ուղղափառ եկեղեցւոյն
 մէջ , ինչպէս կը գրէ Պօղոս սրբազան առաք-
 եալը . « Եւ որ միանգամ այսմ կանոնի միա-
 բան լինին , խաղաղութիւն ՚ի վերայ նոցա եւ
 ողորմութիւն ՚ի վերայ խրայելին աստուծոյ » .
 Գալ . զ . 16 :

Տես բարեմիտ ընթերցող՝ եւ մեր սուրբ
 Եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը եւ խաղա-
 զութիւնը սիրող մարդւր հոգին , որ մշտ այս
 հաւատոյ միութիւնը պահուելու համար
 խնդրուած կրնէ բոլոր աշխարհի մէջ տա-
 բածուած Քրիստոսի Եկեղեցւոյն համար՝
 եւ կաղօթէ առ տէր Աստուած յասելն .
 « Չխաղաղութիւն շնորհեա՛ Եկեղեցւոյ
 քում սրբոյ , զխաղաղութիւն եւ զանշար-
 ժութիւն ՚ի թշնամեաց պատերազմէ , եւ

Հաստատեալն 'ի մի հաւատոյ զհոգիքուցիկէ Եկեղեցիէ , զքեզ խառնութեանից տէր եւ Աստուած կեցն զմեզս . 'ի Ժամանակս Եկեղեցի :

Ըստ հաւատոյ խառնութեան թեան եւ դաւանութեան միութեանք համար յատուկ ազգութիւն ուրիշց տրվեցաւ . Հայոց սուրբ Եկեղեցիին . գիտեմք մի արդեօք , յայտնի կերեւնայ՝ որ տրվեցանք սուրբ Աւետարանին , որ Յիսուս Քրիստոս մեր տէրը՝ երբ մտնեցաւ իրեն կամաւոր եւ փրկարար չարչարանաց ժամանակք՝ այս յատուկ խնդիրք առ հայր Աստուած ընելով , իրեն բարերար կամքն ալ կը յայտնէր աշակերտաց եւ ամենայն հաւատացելոց , որ ամենքը միաբան ունենան հաւատոյ միութիւնը . վասն որոյ կըսէր , « Այլ նչ վասն նոցա միայն աղաչեմ , այլ եւ վասն ամենայն հաւատացելոց բանիւն նոցա յիս . զի ամենեքին մի իցեն . որպէս դու . Հայր յիս՝ եւ ես 'ի քեզ . զի եւ նոքա 'ի մեզ իցեն » . Յճ . ԺԷ . 20 :

Ո՛վ սքանչելի Աստուածահաշտ զօրութիւն միութեան հաւատոյ , որով պիտի միանանք բարոյական միութեամբ ընդ սուրբ եւ երկրագեղի միասնական Երրորդութեան , ըստ անժխտելի վճռոյն կենարարին մերոյ Յիսուսի , եթէ . « Չի եւ նոքա 'ի մեզ իցեն » :

Արքայորդ միութիւնն սուրբ Եկեղեցւոյն՝
է փրկարար խորհուրդն մկրտութեան ըստ
փկացութեան սրբազան առաքելոյն Պօղոսի .
«Մի մկրտութիւնն» : Առաջին պատճառն
այս է՝ զմկրտեալք կը միաբանին ՚ի հաւ-
ւատս միանական սրբոյ Երրորդութեան . ըստ
այնմ՝ «Գնացէք այսուհետեւ , աշակերտե-
ցէք զամենայն հեթանոսս , մկրտեցէք զնոսս
յանուն շօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ» .
Մատ . իբ . 19 :

Արկրորդ պատճառն է այս . զի մկրտու-
թեան Աստուածահրաշ փերտաին ճնունդն
հոգեւոր , ոչ միայն կուտայ մկրտելոց Քրիս-
տոսի փրկարար շնորհաց կնիքը , եւ որդեգ-
րութիւն շօրն երկնաւորի , այլ եւ կը միա-
ւորէ ընդ Քրիստոսի ամենիքը շնորհական
միութեամբ . ըստ այնմ՝ «Որք միանգամ ՚ի
Քրիստոս մկրտեցարուք , զՔրիստոս զգեց-
եալ էք , չիք խախտ՝ ոչ հրէի եւ ոչ հեթա-
նոսի , ոչ ծառայի եւ ոչ ազատի , ոչ արուի
եւ ոչ իգի , զի ամենեքին դուք մի էք ՚ի
Քրիստոս Յիսուս» . Գալ . դ . 27 :

Արդ՝ թէ որ մեհր ուղղափառ հաւա-
տով մի եւ նոյն մկրտութեան շնորհքը ա-
ռած եմք , եւ ամենքս մի եւ նոյն մկրտու-
թեան խորհրդով մէկ խորհրդական մարմին

Քրիստոսի՝ եւ բարոյական անդամ սուրբ Եկեղեցւոյն կանուանիմք, եւ սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ մի եւ նոյն շնորհքը ընդունելով՝ ամենքս Քրիստոնեայ անուան փառքը եւ շքեղութիւնը ունիմք . եւ ողջամիտ հաւատով եւ ուղիղ դիտաւորութեամբ կրլլամք հազորդակից մի եւ նոյն կենդանարար եւ ճշմարիտ Մարմնոյ եւ արեան Յիսուսի Քրիստոսի փրկչին մերոյ :

Ապա ի՛նչ է այս սոսկալի բաժանումը՝ եւ չարաչար ատելութիւնը ուղղափառ Քրիստոնեայ ազգացս մէջ, եւ օր ըսա օրէ՛ այս ատելութեան չար որոմը ո՛չ թէ միայն կը սերմանուի, այլ եւ աճելով կ'աճի. ինչէ՛ն է՝ որ այս ատելութեան չար ոգին տիրել կը ջանայ մեր մէջը, որ ազգաւ եւ լեզուաւ՝ մարմնով եւ տեղեալ միայն պիտի համարուինք բաժնուած եւ որոշուած, բայց հոգւով եւ ուղիղ ճշմարիտ հաւատով միացեալ միմեանց բարոյական անդամք եմք, եւ ամենքս մի Եկեղեցի Քրիստոսի կանուանիմք :

Եւ այս տեղս իմ բոլոր մարդկային խորհրդածութիւնս եւ զանազան կարծիքս մէկդի ձգելով, սուրբ գիրքերուն կուտամ մըտացս խորհուրդը. վասն որոյ կը համարձակիմ ըսելու՝ որ մեր ունեցած Քրիստոնէական

շնորհքներուն փառքերը՝ եւ Աստուածա-
 պարգեւ բարութիւնները՝ եւ հանդերձեալ
 երանութիւնը՝ եւ երջանկութիւնը երկնից
 արքայութեան, մեր մտաց առջեւը հանա-
 պազ չեմք հանդիսացուներ, եւ չեմք յիշեր
 սրբազան Պետրոս առաքելոյն մեզի յայտ-
 նի ըրած մեր Քրիստոնէական հոգեւոր ար-
 տօնութիւնները եւ սքանչելի ազնուականու-
 թիւնները, որ մկրտութեան շնորհիւն եւ
 ուղղափառ հաւատոյ դաւանութեամբ ան-
 դամբս Եկեղեցւոյն Քրիստոսի ունիմք կա-
 տարեւապէս, որ ասէ. «Այլ դուք ազգ էք
 ընտիր, թագաւորութիւն, քահանայութիւն,
 ազգ սուրբ, ժողովուրդ սեպհական, որպէս
 զի զձեր առաքինութիւնն նուիրեցէք այ-
 նրմ, որ զձեզ ՚ի խաւարէն կոչեաց յիւր
 սքանչելի լոյսն». ա Պէ֊Գ. բ. 9 :

Ինչո՞ւ համար չեմք յիշեր Պօղոս սրբազան
 առաքելոյն առ Եկեղեցին Աորնթացւոց ըրած
 թուղթը, եւ վասն էր սրտի մտօք չեմք կար-
 դար՝ ու չեմք խորհրդածութիւն ըներ ասոնց
 վրայով, որ չարանիւթ ատելութեանը եւ
 եղբայրատեցութեանը տեղի չի տալու հա-
 մար, եւ այս հոգեկորոյս խռովութեան եւ
 ատելութեան ամենաչար ոգին մեզմէ խաղա-
 մերժելու եւ հերքելու համար՝ բացայայտ

կը հասկըցունէ , որ թէպէտ ազդաւ եւ լեզուաւ եւ տեղեաւ բաժանեալ կերելովք , բայց ամենքս միացեալ մէկ հոգի եւ մէկ բարոյական մարմին եղած եմք մի եւ նոյն մկրտութեան փրկարար շնորհիւր , եւ ամենքս մէկ ուղիղ հաւատով՝ եւ ողջամիտ դիտաւորութեամբ մէկ անմահարար հոգեւոր սեղանէն հաղորդութեան փրկարար Մարմնոյ եւ Արեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի կը վայելեմք . վասն զի մի եւ նոյն Յիսուս Քրիստոս է , որ կը պարզելի ամենեցուն մեզ կենդանարար հաղորդութեան սրանչելի խորհրդով . ըստ այնմ , « Ձի մի հաց՝ մի մարմին եմք բազումքս . զի ամենեքին ՚ի միոջէ հացէ անտի վայելեմք » . ա կորնի . Ժ . 17 : « Բանզի միով հոգւով մէք ամենեքին ՚ի մի մարմին մկրտեցաք . . . ամենեքին զմի հոգի արբաք » . ա կորնի . Ժբ . 13 :

Ահա այս վերոյիշեալ Պօղոսի սրբազան առաքելոյն գրութեանը վրայով տես ի՛նչպէս գեղեցիկ խորհրդածութիւն ընելով՝ կը նրկարագրէ արհամարհելի չարաչար ատելութեան ամենալատ եւ զազիր տեսութիւնը մեր սուրբ Եկեղեցւոյ աստուածաբանն Ներսէս Լամբրոնացի սրբազան եպիսկոպոսն . « Իսկ մէք այժմ՝ ազգս մարմնով բաժան-

եալք՝ եւ Հոգւով միացեալքս , հակառակ
 սահմանի եւ օրինացն առաքելոց ընթացաք :
 Պահեմք զընտանութիւն մարմնոյ եւ զգութ
 առ իրեարս , եւ ՚ի կցորդութենէ Հոգւոց
 հրաժարիմք . ՚ի ճաշս մարմնոյ եւ յընկերիս
 հաղորդիմք միմեանց , եւ ՚ի Բրիտոսի սե-
 ղանոյն խորչիմք : Ի տունս բարեկամաց սի-
 բով ընթանամք այլասեռքս Բրիտոնեայք ,
 եւ ՚ի տունս Աստուծոյ ժողովարանս այլ եւ
 այլ ազգաց մի Բրիտոնէից դժուարաւ :
 Ի հաւատս բանից եւ ՚ի պատմութիւնս խօ-
 սից՝ հաւատարիմք իրերաց , եւ ՚ի հաւատն
 որ առ Աստուած՝ ՚ի միմեանց անհաւանք :
 Մի Բրիտոնեայք անուանիմք , եւ ՚ի մի
 շաւղաց վերայ հեռեւիմք , եւ յիրերաց ճա-
 նապարհակցութենէ խերադարեալ զարհու-
 րիմք» . Եւ . 10 :

Երկրորդ ամենապայծառ նշան սուրբ Ե-
 կեղեցւոյն Բրիտոսի է Սրբութիւնն . վասն
 զի նախ ուղղափառ Եկեղեցին Բրիտոսի ,
 որք են ամեն մէկ ուղղափառ եւ բարեպաշտ
 Բրիտոնեայները , որք յանուն Հօր եւ Որդ-
 ւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ մկրտուելով ընդու-
 նած եւ ժառանգած են ներքին սրբաբար
 շնորհքը Յիսուսի Բրիտոսի , եւ ազատուած
 են սկզբնական մեղաց հոգեւոր աղտեղու-

Թե՛նէ՛ն. ըստ այնմ՝ «Քրիստոս սիրեաց զԵկեղեցի, եւ մատնեաց զանձն իւր վասն նորա, զի զնա սրբեացէ սրբութեամբ աւազանին բանիւ. զի կացուցէ ինքն իւր յանդիման փառաւոր զԵկեղեցի, զի մի ունիցի ինչ արատ կամ աղտոզութիւն կամ այլ ինչ յայնպիսեաց, այլ զի իցէ սուրբ եւ անարատ» . Եփե. Ե. 25 : Լ. յս մտօք կերպէ սուրբ Եկեղեցի մեր . «Ուրախ լերսուրբ Եկեղեցի, կոյսսուրբ» . Շար. Եւ երկրորդ ուղղափառ Եկեղեցին Քրիստոսի սուրբ է ՚ի հաւատս ճշմարտութեան, եւ ուղիղ սուրբ վարդապետութեամբ. վասն զի կը մերժէ եւ կը հերքէ ամեն մէկ անմաքուր պիղծ մոլորութիւնները՝ եւ նորա նոր սուտ վարդապետութիւնները ամեն մէկ հերեւսիկոսաց եւ աղանդաւորաց. այս ճշմարիտ եւ ուղիղ հաւատոյ սրբութեանը համար Յիսուս Քրիստոս տէր մեր առ Հայր Աստուած տնօրէնութեամբն խնդրուած ընելով իրեն սրբագործ կամբը յայտնի ըրաւ յասելն . «Սուրբ արա՛ զնոսա ճշմարտութեամբ քով, զի քո բանդ ճշմարտութիւն է . . . Եւ ՚ի վերայ նոցա ես սուրբ ասնեմ զանձն իմ, զի եղիցին եւ նորա սրբեալք ճշմարտութեամբ» . Յօհ. Ժ. 17 :

Ըսոր համար մեծ զգուշութիւն եւ սաս-

տիկ պատուէր կուտայ սրբազան առաքեալն Պօղոս իրեն սիրելի աշակերտին Տիմոթէոսի, որ միշտ հոգ ձենենայ անմարութիւն եւ պիղծ մոլորութիւններէն՝ եւ նորանոր աղանդներէն . սուրբ Եկեղեցւոյ ուղիղ եւ ճշմարիտ հաւատքը անարատ՝ սուրբ՝ եւ ճշմարիտ պահելու համար. «Ո՛վ Տիմոթէէ՛ պահեան զաւանդն՝ խոտորեալ ՚ի պղծոց եւ ՚ի նորաւ ձայն բանից՝ եւ ՚ի հակառակութենէ՛՝ եւ ՚ի մոլորանուն գիտութենէ՛. զոր ոմանց յանձն առեալ վրիպեցան ՚ի հաւատոց անտի» . ա ՏԻՏ. զ. 20 :

Երբորդ սուրբ անարատ վարք պիտի ունենան սուրբ Եկեղեցւոյ անդամները՝ ուղղափառ եւ բարեպաշտ Քրիստոնեաները, որովհետեւ սուրբ Եկեղեցին՝ այսինքն հաւատացեալները խորհրդական մարմին կանուանին ամենասուրբ գլխոյն Քրիստոսի, որ ասէ . «Եղիջիք սուրբ՝ զի ես սուրբ եմ» . ՂԷ-Պ. Ժա. 45 : Եւ աւետումն հրեշտակապետին Գաբրիէլի առ սուրբ կոյսն Աստուածածին վկայէ . «Քանզի որ ծնաներոցն է ՚ի բէն՝ սուրբ է, եւ որդի Աստուծոյ կոչեսցի» . ՂԷ-Է. ա. 35 : Եւ սրբազանն Պօղոս քարոզէ Յիսուսի Քրիստոսի սքանչելի սրբութիւնը՝ յասելն . «Զի այսպիսի խիկ եւ վայելէր մեզ

քահանայապետ , սուրբ՝ անմեղ՝ անարատ՝
զատեալ ՚ի մեղաւորաց , եւ բարձրացեալ
քան զերկինս » . Եւր . է . 26 :

Ըպաքէն սուրբ Եկեղեցւոյն գլուխն Յի-
սուս Բրիտոս է սուրբ՝ եւ սրբութեան պար-
գելիչ . ուրեմն անոր սրժանաւոր եւ խոր-
հրդական մարմին եղողները , որք են հաւա-
տացեալք , հարկաւ պարտաւորին ունիլ սրբ-
բութիւն եւ անարատութիւն վարուց եւ
գործոց : Ս) ասն որոյ սրբազան եւ գլխաւոր
առաքեալն Պետրոս կը քարոզէ հաւատացե-
լոց՝ յասելն . « Այլ ըստ սրբոյն՝ որ կոչեաց
զձեզ , եւ դուք սուրբք յամենայն զնացս ձեր
լինիջէք » ա Պէ . ր . ա . 15 :

Երրորդ փառաւոր նշան սուրբ Եկեղեց-
ւոյն՝ է ընդհանրականութիւնը , որ ըստ յու-
նաց ասի « գաթոլիզիս » որ առ մեզ թարգ-
մանի « կաթողիկէ » . նոյն է ասել ընդհան-
րական կամ տիեզերական , որ ըստ յունաց
ասի « իզուսիզիս » : Ուրեմն մի եւ նոյն
նշանակութիւն ունի այս երկու բառերը , եւ
պիտի ըսեմք նոյնանշան բառեր են ասոնք .
ընդհանրական՝ կաթողիկէ՝ եւ տիեզերա-
կան . ասոր համար Յօհան իմաստասէր երէ-
-ն-թականաց ճառին մէջ նոյնանշան գործ
կածէ ընդհանրական եւ կաթողիկէ բառե-

քը ըսելով . « Խոստովանեցիս ընդ մեզ , մա-
նաւանդ թէ ընդ հանրական կաթողիկէ Եկե-
ղեցւոյ » : Հատանդամ եւս կը լսեմ , որ այս
երկու նոյնանշան բառերուն հետք իբրեւ
նոյնանշան կը վարեն Ռ-ըշտիւս ձայնը , որ
այն ալ որոշ նշանակութիւն ունի . եւ կար-
ծեմ որ հարկաւ յոյնք պիտի որոշեն . վասն
զի այլ է ըստ յունաց «օրթօթօթօս» բա-
ռը, եւ այլ է այս բառերը «գաթօլիգիս» եւ
«իգումէնիգի» :

Եւ այս երկու նոյնանշան բառերը կը նը-
շանակեն սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի, այ-
սինքն ամենայն ազգաց հաւատացելոց բոլոր
աշխարհի մէջ տարածուած ըլլալը, եւ Եկե-
ղեցւոյն Քրիստոսի հաւատոց ճշմարտու-
թեանը ծաւալելը եւ սիրելը բոլոր աշխարհի
մէջ . իսկ «օրթօթօթօսն» առանձին կը նշա-
նակէ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի ուղղափառու-
թիւնը 'ի հաւատս եւ 'ի վարդապետութիւ-
նս . այս յունական բառին նշանակութիւնը
յայտնի կը ըլլայ Փաւստոսի բիւզանդաց այս
խօսքին մէջը . « Եթէ դու յուղղափառու-
թիւն եկեսցես , եւ իբրեւ զայլ օրթօթօթօսն
խոստովանեցիս ընդ մեզ , Ժողովելոյս զամե-
նայն օրթօթօթս . ուղղահաւատ օրթօթօթաց
Քրիստոնէից » . Բ՝Ն . Դ . 5 . 8 :

Իւրեմն այլ է ըսել կաթողիկէ Եկեղեցի,
 եւ այլ է ըսել ուղղափառ Եկեղեցի . ըստ
 այնմ՝ «Եկեղեցիա ուղղափառաց» : «Ժու-
 դովք ուղղափառաց» . Շար : Բայց այս ալ
 պէտք է գիտնալ՝ որ կաթողիկէ Եկեղեցի
 Քրիստոսի կանուանին ամենայն ուղղափառ
 հաւատարով եղած ամեն ազգ Քրիստոսնեայ-
 ները : Ո՛ր ան զի այն՝ որ ուղղափառ Քրիս-
 տոսնեայ է, կաթողիկէ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի
 բարոյական անդամ է, թէ եւ ազգաւ եւ
 լեզուաւ՝ ծիփւ եւ արարչութեամբ ալ
 որոշուած բլլայ . ինչպէս որ կը գրէ երանա-
 շնորհ մեծն Խոսրով Անձեւանցեաց եպիսկո-
 պոսն մեր . «Եւ զի՛նչ է կաթողիկէն, տիեզե-
 րական, զի ամենայն Եկեղեցիք ուղղափա-
 ռաց որ ընդ տիեզերս են՝ մի են . մի Քրիստոս
 յամենայն Եկեղեցիս է . . . որ զի թէ եւ բա-
 ժանին՝ ըստ տեղեաց, այլ ո՛չ եթէ ըստ Ժու-
 դովոցոց . զի ՚ի ծագաց մինչեւ ՚ի ծագս երկ-
 րի՝ ուր եւ հասանիցէ ճշմարիտ հաւատաց-
 եայն յեկեղեցիա ուղղափառաց, իւր Եկե-
 ղեցի է . եւ ո՛չ որոշէ զնա, ո՛չ աշխարհն եւ
 ո՛չ լեզուին օտարութիւնն, այլ ընդունի որ-
 պէս մայր ՚ի գիրկս սաստիկ սիրով : Եւ այս-
 պէս ամենայն ուրեք տիեզերական կոչի վասն
 տիեզերաց հաւատացելոց զգրուեա բանալոյ

և Գրիգորիս Կաթողիկոսի Մեծի . Ժամ . 78 :

Անժխտելի եւ ամենազօր հրամանն Յիսուսի Քրիստոսի հաստատեց սուրբ Եկեղեցւոյն կաթողիկոսութիւնն . որ սրբազան առաքելոց եւ աւետարանչաց հրաման ըրաւ ըսելով . « Երթայք յաշխարհ ամենայն , եւ քարոզեցէ՛ք զաւետարանն ամենայն արարածոց » . Մատթ . ԺԳ . 15 : Եւ սուրբ Յակոբ Մծբնաց հայրապետն՝ սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի ընդհանրականութեանը վրայով Դաւիթ մարգարէին նախագուշակ խօսքը առնելով՝ կը գրէ . « Չայս յառաջագոյն կանխեալ եցոյց վասն Քրիստոսի , զի ՚ի նմանէ ընանի ամենայն երկիր . քանզի ՚ի հաւատոց անտի Քրիստոսի լցան ամենայն ծագք երկրի : Արպէս եւ Դաւիթ ասէ՝ ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ աւետարանութեան Քրիստոսի » . ՉԳժն ճառ . ա :

Եւս եւ փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս նրմանութեամբ եւ օրինակաւ ուսկանի ձկնորսաց յայտնի ըրաւ իրեն սուրբ Եկեղեցւոյն ընդհանրականութիւնը ըսելով . « Աման է ալքայութիւնն երկնից ուսկանի արկելոց ՚ի ծով , եւ յամենայն ազգաց ժողովելոց » . Մատթ . ԺԳ . 17 : Այսու ուսկանաւ այլաբանօրէն մեկնելով պիտի խմանամք սուրբ Աւե-

տարանի ուղիղ եւ ճշմարիտ քարոզութիւնը .
 Լինչպէս որ կը գրէ Յօհան Տործորեցի երա-
 նաշնորհ վարդապետն մեր . «Վասն որոյ յետ
 ուռկանի Աւետարանին արկելոյ 'ի ծով աշ-
 խարհիս՝ եւ յամենայն ազգաց հրէից եւ
 հեթանոսաց ժողովելոյ 'ի հաւատս . Մէկ .
 Մ^տ . 513 :

Արդ՝ թէպէտ ամեն աշխարհի եւ ամեն
 ազգի մէջ քարոզուած է սուրբ Աւետա-
 րանը . բայց ուր տեղ որ ուղիղ եւ ճշմար-
 տութեամբ քարոզուած է՝ եւ ողջամիտ վար-
 դապետութեամբ մեկնուած է սուրբ Աւե-
 տարանը , անոնք են ճշմարիտ եւ ուղղափա-
 բարոյական անդամ ընդհանրական Եկեղեց-
 ւոյն Քրիստոսի . ասոր համար է որ Պօղոս
 սրբազան առաքեալը կը գրէ Պողոսացւոց Ե-
 կեղեցւոյն՝ յասելն . «Վասն յուսոյն որ պահի
 ձեզ յերկինս . զորմէ լուարուք բանիւն ճրշ-
 մարտութեան Աւետարանին , որ եհաս առ
 ձեզ , որպէս ընդ ամենայն աշխարհ աճէ եւ
 պտղաբերէ . այնպէս եւ 'ի ձերում միջի , յօր-
 յորմէ լուարուք եւ ծանեայք զշնորհսն Աս-
 տուծոյ ճշմարտութեամբ » . Պ^ղ . ա . 5 :

Իսկ եթէ խաբէութիւնով թիւր եւ ծուռ
 մեկնելով Աւետարանին բացայայտ ճշմար-
 տութիւնը՝ դուրսէն արտաքին տեսութեամբ

բը կերելի՛ որ Աւետարանին քարոզիչ են .
բայց ներքին խսկական Աւետարանին ճշմար-
տութեան միտքը՝ ոչ ուղիղ եւ ոչ ողջամիտ
մեկնելով , այլ թիւր եւ սխալ մտորամիտ
դրութեամբ բացատրելով՝ կը քարոզեն , եւ
կամ շատ տեղերը սուրբ Աւետարանին ծած-
կելով՝ անյայտ կը թողուն , անանկները իրենք
ալ եւ իրենց հետեւողներն ալ չեն բնաւ
բարոյական անդամ կաթողիկէ եւ ընդհան-
րական ուղղափառ սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիս-
տոսի . եւ ամենեւին ալ չեն կարեր ըլլալ :
Մ.Ս. մանաւանդ հերձուած եւ հերեփկոս
են . ասանկներուն համար կը գրէ Պօղոս ա-
ռաքեալը Գաղատացւոց Եկեղեցւոյն , որ
չ'հաւատան ասանկներուն վարդապետու-
թեանը եւ քարոզութեանը . թէպէտ կրտէ՛
Աւետարան ցոյց կուտան , Աւետարանով
կը քարոզեն , բայց այլ վարդապետութիւնով
եւ մտորական մտօք ուսուցանելով , վասն որոյ
անոնց վարդապետութիւնը ողջամիտ չէ՛ ,
այլ նորանոր աղանդաւոր ուսմամբ լեցուած
է . ուստի ես ալ կրտէ՛ Պօղոս առաքեալը , ո՞վ
Գաղատացիք՝ ձեր վրայ կը զարմանամ , որ
ինչո՞ւ համար շուտով կը փոխէք ձեր միտքը
անանկներուն խաբէական եւ ծուռ վարդա-
պետութեան հաւանութիւն տալով , ուստի

ձեզի ահա՛ կը գրեմ . « Զարմանամ զի այդպէս վազվազակի փոփոխիք յայնմանէ , որ կոչեացն զձեզ 'ի շնորհան Քրիստոսի՝ յայլ Աւետարան : Ար՛նչ գոյ այլ , բայց եթէ իւրեան ոմանք՝ որ խռովեցուցանեն զձեզ , եւ կամիցին շրջել զաւետարանն Քրիստոսի » .
Գաղ . ա . 6 :

Ասանկներուն համար տես ի՛նչպէս ամենայն զգուշութեամբ պատուէր կուտայ եւս նոյն Պօղոս առաքեալը հոգեւոր հովիւներուն՝ եպիսկոպոսապետներուն՝ եպիսկոպոսներուն՝ եւ երէցներուն , որ արթուն հովուութիւն բնեն՝ իրենց յանձնուած բանաւոր հօտին Քրիստոսի , ուղղափառութեան եւ բարեպաշտութեան մէջ պահելու համար . « Զգո՛յշ կացէք անձանց եւ ամենայն հօտիդ , յորում եղ զձեզ Հոգին սուրբ տեսուչս՝ հովուել զժողովուրդ տեսան . զոր ապրեցոյց արեամբ իւրով : Քանզի գիտեմ ես՝ եթէ յետ իմոց մեկնելոյ՝ գայցեն գայլք յափշտակողք 'ի ձեզ , որք ի՛նչ ինայեացն հօտին : Աւ 'ի ձէնջ յարիցն արք՝ որք խօսիցին թիւրս , ձգել զաշակերտան զինի իւրեանց » . Գործ . ի . 28 :

Չորրորդ ամենապանծալի նշան սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի՝ առաքելական ըլլալն

է . վասն զի սկզբնական հիմնադիր եւ առաջին հիմն հաւատոյ եւ ճշմարիտ վարդապետութեան սուրբ Եկեղեցւոյն՝ է ինքն Յիսուս Քրիստոս փրկիչն մեր , որ մի միայն ինքնին անմիջապէս եղաւ մեզի ուսուցիչ ճշմարտութեան հաւատոյ , եւ Աստուածային շնորհացն պարզեւիչ , եւ ՚ի սկզբնական մեղաց դատապարտութենէ փրկիչ . ըստ այնմ՝ « Զի հիմն այլ՝ ոչ դք կարէ դնել քան զեղեւայն , որ է Յիսուս Քրիստոս » . ա Վրն . դ . 11 : Եւ այս Յիսուս Քրիստոս տէր մեր՝ է առաքեալ ՚ի հօրէ փրկիչ աշխարհի . « Այս են կամք հօր իմոյ՝ որ առաքեացն զիս » . Յօհ . զ . 39 :

Եւ այսպիսի վկայութիւն շատ կան սուրբ Աւետարանին մէջ եւ սրբազան առաքելոց դործոց եւ թղթոց մէջ . որպէս եւ Պօղոս սրբազան առաքեալը կը գրէ . « Նայեցարձեք ընդ առաքեայն եւ ընդ քահանայապետ խառնախմբութեան մերոց ընդ Յիսուս Քրիստոս » . Եֆր . դ . 1 :

Ապա սուրբ Եկեղեցւոյ նախկին հիմնարկու Յիսուսի Քրիստոսի նայելով՝ պիտի ըսենք . Եկեղեցին է առաքելական : Եւ երկրորդական հիմունք սուրբ Եկեղեցւոյ եղան սրբազան առաքեալք , որք ՚ի Քրիստոսէ :

Յիսուսէ առաքեցան յաշխարհ ամենայն ՚ի քարոզել , ըստ այնմ՝ «Որպէս առաքեաց զիս Հայր , եւ ես առաքեմ զձեզ» . Մատ . իր . 18 : Սկսան զի սուրբ Եկեղեցին Քրիստոսի հաստատեալ է ՚ի վերայ ուղիղ եւ ճշմարիտ դաւանութեան հաւատոյ եւ ողջամիտ վարդապետութեան սրբազան առաքելոց . ըստ այնմ՝ «Ապա այսուհետեւ ոչ էք օտարք եւ պանդուխտք , այլ քաղաքակիցք սրբոց եւ ընտանիք Աստուծոյ . շինեալք ՚ի վերայ հիման առաքելոց եւ մարգարէից , որոց է զլուս անկեանն Յիսուս Քրիստոս» . Եփե . բ . 19 :

Ասկէց կիմանամք՝ որ սրբազան առաքեալները իրենց անձամբը եւ իրենց զօրութեամբը չեղան հիմն հաստատութեան սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի . այլ իրենց ուղղափառ դաւանութեամբը եւ ողջամիտ վարդապետութեամբը հիմն անուանեցան սուրբ Եկեղեցւոյն . ըստ այնմ՝ «Ի վերայ վիմի հիման առաքելոց եւ մարգարէից շինեցեր զքո սուրբ զեկեղեցի . եւ ՚ի սմա միաձայնեալ եղին մարդիկ ընդ հրեշտակս փառաւորելով սուրբ զերրորդութիւնդ» . Շար :

Ինչո՞ւ համար մարգարէներն ալ կը կոչուին հիմն Եկեղեցւոյն Քրիստոսի . վասն զի

յառաջագոյն մարդասէրն Աստուած մարդարէներով իրեն նոր ուխտը՝ մեր փրկութեանը համար պատրաստուած կը խոստանար , եւ օրինակներով ալ կը յայտնէր Նահապետներուն . ըստ այնմ՝ «Բազում մասամբք եւ բազում օրինակօք կանխաւ խօսեցաւ Աստուած ընդ հարս մեր մարդարէիւք» . Եբր. ա . 1 :

Արդ՝ եթէ մարդարէները յառաջագոյն խօսեցան գուշակելով Յիսուսի Քրիստոսի դարուստը յաշխարհ՝ մեր փրկութեանը համար . վասն էր առաքեալներէն վերջը կը դասեն . ինչպէս կը գրէ Պօղոս առաքեալը , եւ շարական մեր՝ եւ յայլ բազում տեղիս : 1) անն զի թէպէտ յառաջագոյն էին մարդարէք քան զառաքեալս , բայց մարդարէները ընդ ազօտ մթին եւ հեռուանց տեսանելով փրկչին մերոյ դարստեան շնորհքները , վկայ եւ քարոզիչ էին : Իսկ սրբազան առաքեալները յայտնի եւ մօտանց տեսան Յիսուսի Քրիստոսի փրկութեան շնորհքները , եւ անձամբ իսկ վայելեցին՝ եւ մերձաւոր վկայ եղան . ըստ այնմ՝ «Որ էրն ՚ի սկզբանէ , զորմէ լուսքն որում ականատեսքն իսկ եղաք , ընդ որ հայեցաքն , եւ ձեռք մեր շոշափեցին ՚ի վերայ բանին կենաց» ա Յօհ . 1 :

Աւ ինչո՞ւ համար այս հիմն հաստատութեան Եկեղեցւոյն երբեմն ամեն առաքեալները մէկ տեղ առնելով՝ կրթեմք, առաքեալները իրենց ուղիղ դաւանութեամբը եւ սուրբ Աւետարանի ճշմարտութեան քարոզութեամբը եղան հիմն կամ վէճ հաւատոյ սուրբ Եկեղեցւոյ. ըստ այնմ՝ «Ի վերայ վիմի հաւատոյ հիման առաքելոց» : Աւ թէ՛ «Որ հաստատեցեր բանիւ զեկեղեցի .ք՞ Քրիստոս ՚ի վերայ առաքելական վիմի» . Շար : Աւ երբեմն մասնաւոր առնելով, ինչպէս որ գրուած է՝ Պետրոս եւ Անդրէաս սրբազան առաքելոց համար. «Աշխարհակիր բանին բազկաց եղեալ հիմունք սրբոյն սիովնիւնքինք անշարժք, հովիտք ծաղկածինք, հարազատք վէճք հաւատոյ Պետրոս եւ Անդրէաս» . Շար :

Այս մասնաւոր եւ ընդհանուր առնելոյն վրայով՝ մէկ մեծ տարակուսութեան բան մը համարելու չէ՛, վասն զի կամ առաքելոց ամենուն ընդհանրապէս միաբան խոստովանութիւննին՝ եւ դաւանութիւննին՝ եւ քարոզութիւննին մէկ տեղ առնելով՝ ըսեր ես, Առաքեալները վէճք հաւատոյ են՝ եւ հիմն սուրբ Եկեղեցւոյ . եւ կամ մասնաւոր առնելով՝ ըսեր ես, Պետրոս եւ Անդ-

բէաս սրբազան առաքեալները վէմք հաւատոյ եւ հիմունք սուրբ Եկեղեցւոյ են. երկու կերպն ալ ուղիղ է եւ ճշմարիտ, որովհետեւ ամենուն հաւատքը՝ դաւանութիւնը՝ եւ քարոզութիւնը միաբան եւ միախոհ է, եւ ամենքը մէկ կրօնքի եւ մէկ Աստուածապաշտութեան տէր էին, եւ ամենքը անձնանուէր ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի՝ եւ հաւատարիմ պաշտօնեաց աւետարանին էին: Ո՛րքան որոյ սուրբ Գրիգոր շրջապահակրօն վարդապետն մեր երկոտասան առաքելոց եւ եօթանասուն եւ երկուց աշակերտաց համար միանգամայն առնելով՝ կըսէ. «Սոքա դաւանութեան բարեաց ուսուցիչք: Սոքա Եկեղեցւոյ սրբոյ հիմնադիրք» . Ն՞ր . Ճ՞ր . արար:

Որովհետեւ սրբազան Աստուածաբանները ընդհանրապէս առնելով՝ վէմ եւ հիմն սուրբ Եկեղեցւոյ եղան սրբազան առաքեալները կըսեն, եւ կամ մասնաւոր առնելով սուրբն Պետրոս եւ կամ սուրբն Անդրէաս եւ կամ սուրբն Պօղոս ըսելով եւ դրելով կիմանան՝ եւ կիմացունեն անոնց ուղիղ եւ ճշմարիտ դաւանութեան խօսքերնին եւ աշխարհայուր քարոզութիւննին, եւ ո՛չ թէ՛ սամկական կարծիքով՝ եւ իմաստակ ունայնաբանութեամբ սրբազան առաքելոց անձերնին

. Եւ կամ զօրութիւննին կիմանան եւ կիմա-
 ջունեն . վասն զի սրբազան առաքեալները
 են թակայ եղան ճշմարտութեան հաւատոյ
 դաւանելով եւ ուսուցանելով . եւ անոնց դա-
 ւանութեանը եւ քարոզութեանը վրայ հաւ-
 տասեալ է Եկեղեցին Քրիստոսի : Ինչպէս
 որ Աստուածաբանն Լասինացոյ եկեղեց-
 ւոյն թովմայ ադուինացին կը գրէ . «Սոյնպէս
 'ի ժամանակի շնորհաց' բովանդակ հաւտոյ
 Եկեղեցոյ հիմն են 'ի յայնու թեանն եղ-
 եալ առ առաքեալս յաղաղս միութեան եւ
 Երրորդութեան , ըստ այնմ . Մատ. ԺԷ . 18 :
 Ի վերայ այդք վնմի՞ այսինքն խտտովանու-
 թեան քո շինելից զԵկեղեցի խմ» . 'ի մասն
 Բ . Խնդ . Բ . ՃՀԴ . ՊԵ . զ : Լ, Ե սուրբն Ներսէս
 շնորհալի յարարչականն . «Շինող էիցս հա-
 մայնից արարածոց 'ի յանդոյից , նոյն շինե-
 ցեր զԵկեղեցի վե՛մդ 'ի վերայ վնմին բանի» :
 Լ, Ե ս այն այս Շնորհալին 'ի թուղթն շնոր-
 հանբանն . «Որպէս անքն զդաւանութիւնն
 Պետրոսի եղ որպէս զվե՛մ հիմն խնամալի
 Եկեղեցոյ իւրում , եւ զնոքն որպէս զշի-
 նաղս . Ընդ . Էբ . 11 : Լ, Ե սուրբն Ներսէս
 Լամբրոսնացին գրէ 'ի Տեփուսեան սաղմսի 'ի
 բանն «Ի վե՛մ Բարձր արարելը շխոս . «Շի-
 նանք նորս 'ի վասն սարք նորոց . «Վե՛մ

անուանել զհաւատ շնորհացն Քրիստոսի , 'ի վերայ որոյ շինին Աղեղեղեցւոյ մանկունք , ըստ ասելոյն 'ի տեառնէ առ Պետրոս . . . դաւանութիւն նորա , որ խոստովանեցաւ զնա՝ Քրիստոս որդի Աստուծոյ կենդանւոյ , եւ 'ի վերայ այս դաւանութեանս եւ յուսոյս իւրաքանչիւր որ դնէ զանձն իւր եւ զգործս՝ որպէս զքարինս շինուածոյ :

Այս վկայութիւններով բացայայտ կերեւելի Քրիստոսի ըսած խօսքը Պետրոս առաքելոսին . « Դու ես վէմ , եւ 'ի վերայ այդք վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ » . զոր բացատրէ ողջամիտ մեկնութեամբ Յօհան Ծործորեցի սուրբ վարդապետն մեր 'ի մեկն . Մ֊Ք . Ժ Գ . 18 : « Դու ես վէմ , եւ 'ի վերայ այդք դաւանութեան հաւատոյ՝ զոր դու դաւանեցեր , շինեցից զեկեղեցի իմ , որ է կրկին . մի՛ 'ի քարանց եւ 'ի փայտից շինելն , եւ միւս՝ որ 'ի հաւատոց միաբանութենէ շինեալ Ժողովուրդք 'ի վերայ հիման տեառն եւ առաքելոց նորա :

Աւ այս դաւանութիւնը Պետրոս առաքելոյն՝ երկու տեսակ բարեփառութիւն ունեցաւ , մէկը՝ որ Հայր Աստուած յատկապէս այս դաւանութեան յայանութիւնը շնորհեց , որոյ զօրութեամբ բարբառեցաւ Պետ-

րոս ճշմարիտ դաւանութիւնն այն , եւ ոչ
 իրեն մարմնաւոր զօրութեամբն եւ մտայ
 հանճարովն , վասն որոյ Յիսուս Քրիստոս ըսաւ
 անոր . « Երանի է . քեզ Սիմոն որդի Յովնա
 նու , զի մարմին եւ արիւն ոչ յայտնեաց
 քեզ՝ այլ Հայր իմ որ յերկինս է » : Աւ երկ-
 րորդն՝ զի ՚ի դիմաց եւ ՚ի կողմանէ ամենայն
 առաքելոց՝ այն ուղիղ դաւանութիւնն կը-
 նէր . որովհետեւ Յիսուս ամենուն մէկ տեղ
 հարցուց . « Իսկ դուք զո՞ ասէք զինէն , թէ
 իցէ որդի մարդոյ » : Դուք , ասէ Յիսուս ,
 ինծի համար ո՞վ է՝ կըսէք : Այս սրբազան
 առաքելալներուն մէջէն գլխաւորը փոխանոր-
 դարար առաքելոց կողմանէն յառաջ եկաւ
 եւ ամենուն բերնէն ըսաւ . « Դու ես Քրիս-
 տոսն Որդի Աստուծոյ կենդանոց » :

Այս տեղս յայտնի է ամենուն , որ Պետ-
 րոս առաքելալը ամենուն բերնէն այս ճշմա-
 րիտ դաւանութիւնը բարբառեցաւ , ուրեմն
 ամենուն ուղիղ դաւանութիւնը եւ ուղղա-
 փառ վկայութիւնը եղաւ վէմ եւ հիմն հաս-
 տատութեան սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի-
 ասոր համար է՝ որ ընդհանրապէս առնելով
 կըսեն աստուածաբանները , հիմն Եկեղեցւոյ
 են սրբազան առաքելալները , եւ մասնաւորա-
 պէս առնելով կըսեն Պետրոս սրբազան ա-

ապրեալ է վէճ եւ հիմն հաւատոյ սուրբ
Եկեղեցւոյ :

Եւ առաւել եւս Յիսուս յայտնի ըրաւ ,
որ այս ճշմարիտ դաւանութիւնը ամեն ա-
ռաքեալներուն բերնէն միանգամայն ընդու-
նեց . վասն որոյ ըսաւ ամենուն մէկ տեղ . որ
չըլլայ թէ մէկումը ըսեն այս դաւանութիւ-
նը . « Յայնժամ սաստեաց աշակերտացն , զի
մի ումբ ասիցեն՝ թէ նա է Քրիստոսն » :
Սէբեմն ամեն առաքեալները հաղորդ էին
այն դաւանութեանը , եւ ամենքը իրենց այս
դաւանութիւնովը եղան վէճ եւ հիմն հա-
ւատոյ հաստատութեան Եկեղեցւոյն Քրիս-
տոսի . վասն որոյ Պօղոս առաքեալ կը վկայէ .
« Շինեալք 'ի վերայ հիման առաքելոց » .
Եփես . բ . 20 :

Եւ սրբազան առաքեալն Պետրոս առա-
ւել ընդարձակի սունելով ինքնին կը հաս-
տատէ՝ որ ամեն հաւատացելոց ուղղափառ
դաւանութիւնը հիմն է եւ վէճ հաստատու-
թեան սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի . վասն
որոյ կըսէ . « Եւ դուք իբրեւ զվէճս կենդա-
նիս շինիք տաճար հոգեւոր » . ա Պէփ . բ . 5 :

Կը տեսնանս ո՞վ ուղղափառ եւ մեծահա-
ւատ ընթերցող . ի՞նչպէս Պետրոս սրբազան
առաքեալը յայտնի կընէ , որ իրեն այն դա-

ւանութեան Աստուածաշնորհ բանը՝ որով
խոստովանեցաւ Յիսուս Քրիստոս Աստուած
եւ Մարդ կատարեալ, ամեն առաքելոց բեր-
նէն էր . ըստ որում Յիսուս ամենուն հար-
ցուց . «Իսկ դուք զո՞ւսէք զինէն» :

Եւ Պետրոս սրբազան առաքեալը իրեն ընդ-
հանրական թուղթովն ալ յայտնի կրնէ՝ որ
ամեն առաքելոց եւ ամեն հաւատացելոց ու-
ղիղ եւ ճշմարիտ դաւանութիւնը կը լըայ հի-
մքն հաւատոյ սուրբ Եկեղեցւոյ . վասն որոյ
կըսէ . «Եւ դուք իբրեւ զվէմս կենդանիս
շինիք տաճար հողեւոր» : Այս տեղս հա-
մաձայն ցուցնել կուզէ երջանիկ Պետրոս
առաքեալը իրեն ճշմարիտ դաւանութիւնը
ամեն ուղղափառ հաւատացելոց ուղիղ խոս-
տովանութեանը հետ . եւ իրենց Յիսուսի
Քրիստոսի շնորհաց երանական պարգեւին՝
ամեն ուղղափառ հաւատացեալները հաղոր-
դակից կը համարի . վասն զի տէր Յիսուս ի-
րեն ըսաւ . «Դու ես վէմ, եւ ՚ի վերայ այդը
վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ» : Եւ ինքն ալ
Պետրոս ամեն ուղղափառ եւ բարեպաշտ
Քրիստոնէից համարձակ կըսէ . «Դուք իբ-
րեւ զվէմս կենդանիս շինիք տաճար հողե-
ւոր» : Ո՞վ սքանչելի յարմարութեան բա-
ռից եւ բանից . ասոր համար է՝ որ Մարգիտ

Շնորհալին Պետրոս առաքելալին այս բնաբանին վրայով կը գրէ . «Եւ զամենայն մարդափրութեան անուանան՝ որով ինքն (Յիսուս) անուանեցաւ , եւ զաշակերտան իւր անուանեաց . նմանապէս եւ աստ զիւր անգաւոր եւ զվայեկեական անուանն եղեալ ՚ի մարգարէիցն՝ նոցա զնէ . որպէս Պետրոսին ասաց թէ՛ զու ես վէ՛մ . Լ՛րդ՝ եւ սա յայսմանէ ուսեալ , ասաց «Իբրեւ զվէ՛մն կենդանիս շինիք տաճար հոգեւոր» . . . վասն զի յամենայն ազգաց եւ լեզուաց՝ որք աշակերտեցան աւետարանին , եւ հաւատովք ՚ի վէ՛մն մերձեցան , եւ մարգարութեամբն ՚ի նոյն կենդանութիւն փոխեցան , յամենեցունց մի տաճար հոգեւոր եւ մի Եկեղեցի շինեցաւ » . Ճ՞՞՞ . դ . 241 – 242 :

Ուրեմն աթոռակալ Հ . Գարբիէլ հետեւելով Ռսկերէրանին՝ բարւոք կը խօսի ՚ի վերայ բնաբանին Պօղոսի առաքելոյն , եթէ «Շինեալք ՚ի վերայ հիման առաքելոց եւ մարգարէից , որոյ է գլուխ անկեանն Յիսուս Քրիստոս» . Ե՛՛՛ . բ . 20 : Լ՛սէ՛ «Ըստ այսմ տեսութեան միայն առաքելալք եւ մարգարէք կոչին հիմունք Եկեղեցւոյ . այսինքն իբրեւ պաշտօնեայք հիմնարկութեան նորա ՚ի ձեռն վարդապետութեան իւրեանց , եւ վր-

կայական ջանից 'ի տարածանել զհաւատս
Եկեղեցւոյ . ապա թէ՛ ոչ՝ առաջին եւ վե-
րամբարձող հիմն, մշանջենաւոր եւ բացար-
ձակ՝ է միայն Յիսուս Քրիստոս» . Մէկ, Պօղ-
բ Հոգ. Եր, 534 :

Այս յայտնի եղաւ՝ որ միայն Պետրոս ա-
ռաքեալը չեղաւ վէ՛մ հաւատոյ եւ հիմն Ե-
կեղեցւոյ, այլ նախադաս եւ առաջակայ խոս-
տովանութեան եւ դաւանութեան Քրիստո-
սը Որդի Աստուծոյ ըլլալուն . եւ միւս սրբա-
զան առաքեալներն ալ ունեցան նոյն խոստո-
վանութիւնը եւ դաւանութիւնը, որով եղան
վէ՛մ հաւատոյ եւ հիմն սուրբ Եկեղեցւոյ .
վասն որոյ եւ անոնք ալ հաստատեցին եւ հիմ-
նարկու եղան Եկեղեցւոյն Քրիստոսի . ինչպէս
որ կը գրէ սուրբ վարդապետն մեր Եղիշէ .
«Շինեցաւ (ասէ Եկեղեցի) 'ի վերայ Պե-
րոսի հաւատոցն՝ ոչ միայն 'ի Հռովմ, այլ եւ
ընդ ամենայն քաղաքս եւ դեօղս մեծամեծս
մինչ ցփոքունս, նոյն հաւատք եւ նոյն հիմն
եւ նոյն հաստատութիւն . . . քանզի մի է
տէր եւ մի մկրտութիւն . եւ որպէս Պետրոս
'ի Հռովմ հաստատեաց զԵկեղեցին, նոյնպէս
եւ այլ առաքեալքն ըստ իւրաքանչիւր վե-
ճակեցելումն աշխարհացն» . 'ի Ճատն Բաղճան
փետոն : Ասոր պէս ալ կը վկայէ մեծն Խոսրով

Անձեւացեաց եպիսկոպոսն մեր գրելով .
 « Հայցեմք ողորմութիւն ամենայն Եկեղեցեաց՝ որ յամենայն տիեզերս ըստ քարոզութեան առաքելոցն շինեալ են . վասն որոյ եւ առաքելական կոչիմք : Իսկ որք թիւրեալք են յառաքելոցն դաւանութենէ , նորա ոչ եւս առաքելական կոչին : Իսկ առաքելական Եկեղեցին թէպէտ եւ ընդ բազում տեղիս են , սակայն մի ստին վասն միասնական հաւատոյն » . Ի Մէն , պարտ :

Եւս ուրեմն նոյն ճշմարտութիւնը հաւատոյ , զոր դաւանեաց եւ խոստովանեցաւ Պետրոս առաքեալը՝ ունեին եւ միւս առաքեալները , եւ ձայնակից էին ամենքը Պետրոս առաքեալին հետը . ինչպէս որ երանելին Ոսկերեան կըսէ . « Ո՛չ միայն Պետրոս առանձին ունէր զխոստովանութիւնն հաւատոյ , այլ եւ եղբայր նորա առաքելոցն դասք համաձայն ընդ նմա էին . վասն որոյ տէրն առ ամենեւին ասաց . « Իսկ դուք զո՞ սաւէք զինէն թէ իցեմ » : Ի բանն մի է տէր եւ մի հաւատ » : Չէ . էր . 46 : Եւ Ոսկերեանին հետեւելով Ստեփաննոս Աբբայն Մխիթարեանց գրէ ՚ի տեսութեան նոր կտակարանաց . « Յայնժամ Պետրոս ջերմ եւ լի հաւատով յառաջեաց ՚ի պատասխանին . դու ես սաւէ

Քրիստոսն Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ : Իսկ այլք՝ թէպէտ եւ զնոյն հաւատս ունէին բաց ՚ի Յուդայէ , բայց չիշխեցին ՚ի ժամուն համարձակ ասել՝ զոր ունէին ՚ի սրտի . . . քէս , նոր իբր . հապ բ . Եր , 22 :

Արդ՝ թէպէտ առաքեալները այս ուղղափառ դաւանութիւնով անուանեցան հիմն եւ վէմ հաւատոյ սուրբ Եկեղեցւոյ . բայց երկրորդաբար եւ ոչ նախնաբար . վասն զի առարկայ հաւատոյ չեն սրբազան առաքեալները , այլ խոստովանող եւ ուսուցիչ հաւատոյ . իսկ Յիսուս Քրիստոս փրկիչն մեր ինքն է առարկայ հաւատոյ , եւ ինքնին է բացարձակ ուսուցիչ ճշմարտութեան . վասն որոյ մի միայն ինքն է առաջին եւ տիրապէս հիմն հաւատոյ շինութեան Եկեղեցւոյ : Սատի Օգոստինոս մեծ վարդապետն Լատինացւոց գրէ . « Քանի շինուածք բազումք իցեն յայնմ ժամանակի , որ ոսկի եւ որ խոտ ՚ի վերայ բարւոյ հիմանն , որ է Քրիստոս Յիսուս » . Յաշ . քաղ . սաբո-ժոյ . հապ բ . Գիբ . իա . Գլ , իզ : Լւս նոյն Օգոստինոս ասէ ՚ի մատենի անդ , Գիբ . իբ . Գլ . զ : Լյրուսաղէմ անուանելով զԵկեղեցին . « Իսկ այս Երուսաղէմ որպէս զի շինեցցի՝ եւ նուիրեցցի՝ զշինողն իւր զՔրիստոս Աստուած արկ Եղ ՚ի հիմն հաւատոց » :

Լյս ամենը յայտնի եւ բացարձակ կը տեսնամք եւ կը լսեմք սրբազան Պետրոս առաքելոյն քարոզութենէն, որ ընդդէմ հրէից բարբառեցաւ. «Նա է վէմն անարգեալ ՚ի ձէնջ շինողաց, որ եղեւ գլուխ անկեան, եւ չիք այլով իւրք վրկութիւն» . Գործ. դ. 11 : Եւ ՚ի կաթողիկէ թուղթս իւր վկայութեամբ մարգարէութեանն Եսայեայ կը գրէ. «Քանզի կայ խակ ՚ի գրի . թէ ահաւասիկ դնեմ ՚ի սիտին վէմ ընտիր՝ գլուխ անկեան պատուական, եւ որ ՚ի նա հաւատասցէ՝ մի ամաչեացէ» . ա Պէր. բ. 6 :

Լհա այս սուրբ Եկեղեցւոյ ամենափառաւոր չորս կերպ նշաններուն բացատրութիւնը տեսնեմք, որ ամեն ուղղափառ եւ բարեպաշտ ազգերը եւ Եկեղեցիները ունին. եւ բնաւ մէկը կարելի չէ որ ըսէ. ես Ռայն ունիմ այս չորս նշանները : Վասն զի ամեն ուղղափառ ազգաց Եկեղեցիները, որ եւ ողջամիտ վարդապետութեամբ են միաբան ՚ի բանս հաւատոյ, եւ ամենքը միակերպ կրօնիւք Աստուածպաշտութեամբ կը հային ուղղակի ըստ նմանութեան բոլորածեւ գծոց ՚ի կեդրոնն հաւատոյ եւ ՚ի կատարիչն ճշմարիտ խոստովանութեան ՚ի Յիսուս Քրիստոս. ըստ այնմ՝ «Հայեցո՛ւք ՚ի զօրագլուխն հաւա-

տոց եւ ՚ի կատարիչն Յիսուս» . ԵԲՂ . Ժբ . 2 :
 Լ'նչուչտ սեպհականած են այն չորս ամենա-
 փառաւոր նշաններուն ներգործութիւնը , որ
 Յիսուս Բրիստոս ինքնին շնորհած է իրեն
 սուրբ Եկեղեցւոյն իրբեւ իւր բարոյական
 մարմնոյն . ըստ այնմ՝ «Ամենայն ինչ նովաւ՝
 եւ ՚ի նոյն հաստատեցաւ : Եւ նա է յառաջ
 քան զամենայն , եւ ամենայն ինչ նովաւ եւ
 կաց բովանդակ : Եւ նա է գլուխ մարմնոյ
 Եկեղեցւոյ» . Կողոս . ա . 16 : Ուրեմն ամենքս
 միաբան ՚ի հաւատս եւ միակրօն յաստուած-
 պաշտութիւնս կատարեալ Բրիստոնեայ եմք ,
 եւ Աստուածային սիրոյն Յիսուսի ներգոր-
 ծութեանն ընդունակ՝ եւ նորին փառացն
 արքայութեան հաղորդ . վասն որոյ ինքնին
 Յիսուս Բրիստոս անօրէնութեամբն յայտ-
 նարարբառ աղաչեց առ հայր , ուղղափառ
 եւ ճշմարիտ հաւատացելոյ իրմէն պարզեւ
 ւած շնորհաց եւ փառաց կատարելութիւնը
 յայտնի ընելու համար . ըստ այնմ՝ «Այլ ոչ
 վասն նոցա միայն աղաչեմ , այլ եւ վասն ա-
 մենայն հաւատացելոյ բանիւն նոցա յիս .
 զի ամենեքին մի իցեն . որպէս դու հայր յիս՝
 եւ ես ՚ի քեզ . զի եւ նոքա ՚ի մեզ իցեն .
 զի եւ աշխարհ հաւատացէ՝ եթէ դու ա-
 սարկեցեր զիս : Եւ ես զփառան՝ զոր ետուր

ինձ , ետու նոցա . զի իցեն մի՝ որպէս եւ մեք մի եմք : Աս ՚ի նոսա՝ եւ դու յիս , զի եղիցին կատարեալք ՚ի մի , եւ գիտացէ աշխարհ՝ եթէ դու առաքեցեր զիս . եւ սիրեցի զնոսա՝ որպէս դու զիս սիրեցեր» . Յօհ . Ժէ . 20 :

Այլ ամենացանկալի մխիթարութիւն ուղղափառ միացելոցս ՚ի հաւատս . ո՛վ սքանչելի խրատոյս փրկութեան . տեսանենս՝ ո՛վ մեծահաւատ եւ բարեպաշտ Ազգ Հայոց . Յիսուս փրկիչնիս ազգի եւ լեզուի որոշումն չընէր , եւ Եկեղեցիները չ'բաժանէր . այլ ուղղափառ ճշմարիտ հաւատացեալները կատարեալ Քրիստոնեայ՝ եւ մեկ ընդհանրական՝ եւ առաքելական Եկեղեցի կը ճանաչէ , եւ ամենուն կը կամի պարգեւել իրեն անչափ սիրոյն ներգործութիւնը՝ եւ արքայութեան փառաց փայելչութիւնը : Ասպէ՛ մէյմը Յիսուս իրեն մարդասիրութեամբը եւ փրկագործանօրէնութեան շնորհիւր արեւելքէն եւ արեւմուտքէն՝ հիւսիսէն եւ հարաւէն աւմեն կողմերէն եւ ամեն ազգերէն իրեն կը կանչէ եւ կը ճանաչէ ուղղափառ եւ բարեպաշտ հաւատացեալները . որ ընդհանրական ամեն աշխարհի մէջ տարածուած կաթողիկէ միակրօն սուրբ եւ առաքելական Եկեղեցի

են . եւ ինքն ալ ընդ հանրական եւ ամենիշխան տէր եւ գլուխ է ամենուն . վասն որոյ ըսաւ . «Ես եմ հովիւն քաջ՝ եւ ճանաչեմ զիման՝ եւ ճանաչիմ յիմոցն» . Յօհ . Ժ . 14 :
Եւ թէ «Եկեացեն յարեւելից եւ յարեւմտից եւ ՚ի հիւսիսոյ եւ ՚ի հարաւոյ , եւ քաղմեացին յարքայութեան Աստուծոյ» . Ղուկ . Ժ 4 . 29 :

Մյառ ո՞վ որ կրտէ , ես կաթողիկէ Եկեղեցւոյ որդի եմ , ըսել է՝ որ ես սրբարար շնորհիւ մկրտութեան եւ ուղղափառ հաւատոյ դաւանութեամբ կատարեալ Քրիստոնեայ եմ , եւ առաքելական աշխարհալուր քարոզութիւնները եւ անժխտելի աւանդութիւնները , որն որ սուրբ Եկեղեցին կը յայտնէ եւ կը քարոզէ , ընդունելով կ' ընդունիմ , եւ ամեն չարագոյն հերետիկոսներուն եւ աղանդաւորներուն հոգեկորոյս մոլորութիւնները , որոնք որ սուրբ եւ տիեզերական ժողովքներու մէջ հերքուեցան , եւ ես ըստ ամենայնի մերժելով կը մերժեմ :

Մհառ այս ամենը՝ Հայոց ուղղափառ ազգը համարձակ ընդունած է , եւ յայտնի ալ կը քարոզէ իրեն եկեղեցական կանոնական եւ ընդունելի գիրքերովը , եւ եկեղեցւոյն ողջամիտ վարդապետութիւնովը . ու բեմն այս օր-

ուան օրս Հայոց ազգը ուղղափառ եւ բարեպաշտ է . ապա պիտի անշուշտ սիրելի ըլլայ ուղղափառ եւ բարեպաշտ ազգերուն , որոնք որ Յիսուսի Քրիստոսի անժխտելի հրամանին ըստ ամենայնի հնազանդ են , եւ սրբազան առաքելոց հետեւող կը հանդիսանան . ըստ որում Յիսուսի Քրիստոսի է այս պատուէրը եւ հրամանը . « Այս է պատուէր իմ , զի սիրեսցի » . Յօհ . Ժե . 12 : Եւ սրբազան առաքեալն Պօղոս կը յորդորէ ճշմարիտ հաւատացեալները , որ այս Քրիստոսաւանդ պատուէրը միշտ ունենան՝ եւ գործովալ կատարեն , որով հարազատ շնորհական որդի ըլլան Հօր Աստուծոյ . « Եղերո՛ւք նմանօղք Աստուծոյ իբրեւ որդիք սիրելիք . եւ գնացէ՛ք սիրով որպէս եւ Քրիստոս սիրեաց զմեզ , եւ մատնեաց զանձն իւր վասն մեր պատարագ եւ զենուժն Աստուծոյ 'ի հոտ անուշից » . Եփե՛ս . ե . 1 :

Եւ սրբազան աւետարանիչն Յօհաննէս , տես ի՛նչպէս պայծառագոյն կը հանդիսացունէ եզբայրսիրութիւնը . եւ ասոր ալ ներհակ կը ցուցնէ ամենատղեղ ատելութիւնը : Ս ասն զի Քրիստոսական խաղաղաւէտ սիրոյն օրէնքը կը նկարագրէ իբրեւ ամենացանկալի

արփիահրաշ լոյս մը , որուն մէջ վճիտ եւ պայծառ կերեւեակայ Աստուծոյ ճշմարտութիւնը , եւ հաւատակից եւ կրօնակից եղբայրներուն ուղղափառութիւնը եւ բարեպաշտութիւնը . իսկ ասոր ընդ հակառակն սատանայական խռովայոյղ ատելութեան կիրքը կը նմանեցունէ զարհուրելի եւ սոսկալի խաւարի մը , ուրկէց որ հեռացած եւ պակասած է Աստուածային ճշմարտութեան լոյսը . քատ այնմ՝ « Որ սիրէ զեղբայր իւր՝ ՚ի լոյս բնակէ , եւ դայթակղութիւն ՚ի նմա չիք : Իսկ որ ատեայ զեղբայր իւր՝ ՚ի խաւարի է , եւ ընդ խաւար շրջի , եւ ոչ գիտէ յո՛ երթայ , զի խաւարն կուբացոյց զաչա նորա » ա Յօ՛ւ . բ . 10 :

Արեւմտեան ատելութեան չար կիրքերուն խաւարի մէջ եղող սիրտերը եւ միտքերը , որչափ ալ իմաստութեան եւ գիտութեան պայծառ աչք ունենան՝ անկարող պիտի ըլլան բարին չարէն՝ արդարը մեղաւորէն՝ եւ ուղղափառը հերեփիկոսէն ընտրելու եւ ուղիղ դատումն ընելու . ապա ասանկ ծուռ եւ սխալ դատումն ընող միտքերը մեղադրանաց եւ քամահրանաց արժանի համարելու չեմք , այլ ցաւելու եւ կսկծալու եմք անանկները , որոց սիրտը եւ միտքը պաշարեր է խաւարային ա-

տելութեան սոսկալի կիրքը : Ասոր համար է՝ որ Հայոց սուրբ Եկեղեցին միայն կը հերքէ կը մերժէ տիեզերական սուրբ ժողովով հերքեալ եւ բանադրեալ հերձուածները՝ հերետիկոսները՝ եւ ամեն աղանդաւորները՝ ըստ Դաւթի ըսելով . « Զատելիս քո տէր ատեցի » . Սաղ . ճժը . 20 : Իսկ ուղղափառ եւ բարեպաշտ ազգաց Եկեղեցիները կը սիրէ եւ կը մեծարէ ըստ Դաւթի ըսելով . « Ինձ յոյժ մեծարու եղեն բարեկամք քո Աստուած » . ճժը . 16 :

Այնչափ սիրով կընդունի ասոնք Հայոց սուրբ Եկեղեցին , որ ուղղափառ խոստովանութեամբ եւ բարեպաշտական կրօնիւք հաղորդ կըլլայ անոնց Աստուածահաճոյ աղօթիցն . վասն որոյ միշտ այս քարոզը արեւագալի աղօթքին բարձրաձայն կը կարդայ սուրբ Եկեղեցին Հայոց . « Յարեւելից մինչեւ Դմուտս արեւու ընդ ամենայն տեղիս Քրիստոնէութեան ուր եւ կարդան զանուն տեառն սրբութեամբ , տէր աղօթիւք նոցա եւ բարեխօսութեամբն մեզ ողորմեսցի » . Ի Ժամա :

Այս ամեն մէկ ուղղափառ Քրիստոնեայ ազգի բարեպաշտ եւ ազնուական անձինք իրենց սուրբ Եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը

ճանչնալով պիտի չ'հերքեն չ'մերժեն եւ չը
բաժանին իրենց սուրբ Եկեղեցիէն կամակո-
րութեամբ եւ կամ ատելութեան չար ոգ-
ւով, որով կըլլան պատճառ գայթակղու-
թեան ազգայնոցն եւ հաւատակից եղբարցն,
որոց համար վճռեց Յիսուս փրկիչն մեր .
«Վայ մարդոյն այնմիկ՝ յոյր ձեռն գայցէ
գայթակղութիւն» . Մատթ. ԺԲ . 7 : Եւ Պօղոս
սրբազան առաքեալը կը գրէ իբրեւ յատուկ
կանոն կարեւոր ամենայն ազգաց Քրիստոնե-
ից ըսելով . «Ե յուհետեւ մի զմիմեանս դա-
տեսցուք, այլ առաւել զայս դի՛ք ՚ի մտի
չգնել գայթակղութիւն եղբօրն» . Հռոմ .
ԺԳ . 13 :

Ե՛հնա՛ այս վկայութիւններով երեւցաւ,
որ այն անձը իրեն ազգային ուղղափառ սուրբ
Եկեղեցիէն բաժնուելովը՝ ո՛չ միայն իրեն քը-
րիստոնէական ազնուականութիւնը եւ բա-
րեպաշտութիւնը չ'պահեց, այլ եւ Քրիս-
տոսի բարոյական մարմնոյն մէկ մասը՝ որ
է զատաբար մէկ ուղղափառ ազգի մը ե-
կեղեցի, անարգեց եւ մերժեց, եւ պար-
զամտաց ալ եղաւ սոսկալի պատճառ գայ-
թակղութեան :

Արեւմն երանելի են բարեպաշտ եւ ազ-
նուական անձինք, որք կը սիրեն իրենց ուղ-

զլստիառ եւ բարեպաշտ ազգը՝ եւ անոր ամբողջութիւնը պահելու փոյթ մեծ ունին. եւ ասոր ալ յայտնի նշանը այս է, որ իրենց սիրելի ազգին սուրբ Եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը պիտի ճանչնան, եւ անկէց ալ չը պիտի բաժնուին, եւ թէ որ մէկը տեսնայ իր ազգայնութիւնը չ'պահող եւ ազգային ուղղափառ Եկեղեցիէն բաժնուած, պիտի հոգւով չափ աշխատի զայն համոզելու խրատելու եւ յորդորելու, որ ուղղէ եւ իւր Եկեղեցւոյն հետ միացունէ. ապա թէ անոր ուղղիլը անհնարին եղաւ իրեն՝ եւ ունկնդիր չ'գտաւ զայն իրեն յորդորմունքին, պիտի մերժէ այնպիսին, իբրեւ դայթակղեցուցիչ եւ վնասակար անդամ առողջ եւ ամբողջ անդամոց սուրբ Եկեղեցւոյն: Ինչպէս որ սըբբազան աւետարանիչն Յօհաննէս իրեն երրորդ թղթովը կը յայտնէ մեզի այն ամենաթշուառ թշնամին Եկեղեցւոյն Քրիստոսի եւ հակառակողն առաքելական քարոզութեանց՝ յանդուգն ազգատեաց մոլորամիտ չարն «Դիոտրէփէս» . վասն զի այս չարաչար մոլորեալը չէ թէ միայն ինքն մոլորելով հակառակ կը խօսէր սրբազան առաքելոց դէմ, այլ եւ շատերն ալ կը դայթակղեցնէր, ինքը Եկեղեցիէն զատուէր էր, եւ շատերուն ալ

պատճառ եղեր էր բաժնուելու . այս թշուա-
ռականին գործը եւ ճարտարաբան խօսքերը
միշտ ամեն մէկը արգիլել էր աստուածպաշ-
տու թենէն՝ եւ բարեգործութենէն՝ եւ սուրբ
Եկեղեցւոյն հնազանդութենէն , ըստ բանի
տեառն մերոյ . եթէ « Եւրոպայի ճեղ օրինականա-
ցրդ , զի թագուցանէք զփականս գիտու-
թեան . դուք ոչ մտանէք , եւ որ մտանելոցն
են՝ արգելուք » . Ղ^ա . 1 . Ժա . 52 :

Ահա այս օրինակ չարերուն մէկն էր այս
« Գիտարեփէան » , որուն համար այսպէս կը
գրէ սրբազան աւետարանիչն առ Գայիոս .
« Գրեցի ինչ Եկեղեցւոյն , այլ որ յառաջա-
դէմն ՚ի նոցանէ է Գիտարեփէս , ոչ ընդունի
զմեզ : Եւ ասն այսորիկ եթէ եկից՝ յիշեցու-
ցից զգործս նորս զոր առնէ , բանիւք չար-
եօք շատախօսութեան առնէ զմեզ աշխատ ,
եւ ոչ այսորիւք շատացեալ , ոչ ինքն ընդու-
նի զեղբարս , եւ զայնոսիկ որ ընդունինն՝ ար-
գելու , նաեւ յեկեղեցւոյ եւս հանէ » . Գ
3^օ . ա . 9 :

Ասանկ միշտեր եւ ներդրութիւններ ունեցաւ
սրբազան առաքեալն Պօղոս . վասն որոյ ըսաւ .
« Եւ իշտս ՚ի սուտ եղբարց » . Բ Վ^րն . Ժա . 26 :
Որոնցմէ էին « Փեղելոս » եւ « Հերմոգի-
նէս » . այս երկու անձերը յառաջ Պօղոս ա-

ուաքեալին հետը գործակից եւ պաշտօնեայ էին ՚ի հաստատել զԵկեղեցին Քրիստոսի , բայց յետոյ մոլորեցան եւ բաժանեցան այն գործակցութենէն եւ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն խնամատարութենէն : Աստի ասոնց համար վշտալի սրտով կը գրէ առ Տիմոթէոս աշակերտն իւր , որ ան ալ ծանօթ ըլլայ ասոնց խորշելի եւ պարսաւելի բաժանմանց՝ եւ միշտ զգուշանայ ասանկ խաբեբայներէն . վասն որոյ կըսէ . « Զայս գիտաաջիբ , զի մեկնեցան ՚ի մէնջ ամենեքեան , որ էին յԱսիա , որոց սակի են Փեգեղոս եւ Հերմոգիսէս » . բ Տիմ. ա . 15 :

Անանկ է նէ՛ մեծ տմարդութիւն է եւ չարաչար ազգատեցութիւն՝ եւ հոգեւոր խաբէութիւն , երբ ուղղափառ ազգի Եկեղեցւոյ ժողովուրդէն մէկը իրեն ուղղափառ Եկեղեցւոյն ճշմարիտ եւ ուղիղ դաւանութիւնը ճանչնալէն եւ գիտնալէն՝ եւ ինքն ալ խոստովանելէն վերջը մտախաբ կամակորութեամբ եւ ազգատեաց թշնամութեամբ կը թողու իրեն սուրբ Եկեղեցին , եւ կը բաժանի կը զատուի անոր Աստուածային եւ հոգեւոր հաղորդակցութենէն , ան մարդը թէ որ բնաւ մեղք մը չունենայ՝ եւ սուրբ սիրտ ունենայ , այս իրեն սուրբ Եկեղեցւոյն

դամ, աստուած սիրու թիւնը և Եզրայրոփ-
 քու թիւնը, ոչ թէ միայն գլուխ պատուիրա-
 նին սէրը կը ցուցունէ, այլ և հոգի ամեն
 անսքինու թեան՝ սէրը կը բարոզէ. ուստի
 Եկեղեցւոյն Արնթացւոց խրատ կը գրէ ինքը
 զինքը օրինակ տալով, որ իրենց Եկեղեցւոյն
 մէջ ունեցած ուղիղ և ճշմարիտ հաւա-
 տոյ դաւանութեամբ և աստուած պաշտու-
 թեամբ միայն ինքզինքնին կատարեալ քրիս-
 տոնեայ չ' գիտնան, այլ աստուածահաճոյ կը-
 բայրոփու թեամբ մեկզմեկու հետ յօղեալ
 և միացեալ ըլլան, որով սուրբ Եկեղեցւոյն
 Արնթացւոց ամբողջութիւնը պահուի, և
 ասածի Աստուծոյ կատարեալ քրիստոնեայ
 համարութիւն. վասն որոյ իրեն վրայով կըսէ.
 «Եթէ զլեզուս մարդկան խօսիցիմ և զհը-
 բեշտակաց՝ և սէր ոչ ունիցիմ, և զէ ևս իր-
 բեւ պղինձ՝ որ հնէէ, կամ իբրեւ զճնձ դայս՝
 որ զօղանչեն: Աւ եթէ ունիցիմ մարդայե-
 ու թիւն, և զխօսիցեմ զխորհուրդս ամենայն
 և զամենայն գիտութիւն, և եթէ ունիցիմ
 զամենայն հաւատս՝ մինչև զլերինս փոփո-
 խելոյ, և սէր ոչ ունիցիմ՝ ոչինչ եմ: Աւ
 եթէ ջամբիցեմ զամենայն ինչս իմ աղքա-
 տաց, և մասնիցեմ զմարմինս իմ յայրու մն,
 և սէր ոչ ունիցիմ՝ ոչինչ օգտիմ:» Եւ Արն.

Տգ . 1 : Եւ ասանկ ալ երանելի առաքեալն Պետրոս կը գրէ՝ որ ամեն առաքինութենէն յառաջ եկեղեցւոյ անդամները պէտք է որ մէկզմէկու հետ միանան հոգեւոր սիրով . «Նախ քան զամենայն սէր սերտ ունել ընդ միմեանս . ա ՊԵՓ . Գ . 8 :

Ըհա Հայոց ազգը այս աստուածապարգեւ սիրոյ օրէնքը պահելով՝ ինչ միայն կը պարտաւորի եւ կամ փոյթ կուեննայ իրեն ուղղափառ եկեղեցւոյն մէջ պահելու հաստատուն սիրակցութիւնը . այլ եւ կը սիրէ ամեն ուղղափառ եւ բարեպաշտ ազգերը , եւ բնաւ մէկուն զոնց ատելութեան աչօք չ'նայիր . այլ ամենքը կը յարգէ իրենց վայելչութեանը համեմատ , եւ կը ճանաչէ ամեն մէկուն հոգեւոր փառաց եւ պատուոյ տահմանը :

Գ. Լ. ՈՒՒԽ . Թ.

Ըրդեօք ուղղափառ Հայոց Եկեղեցին ինչ պատճառութիւնով եւ կամ ինչ պատուով կը ճանաչէ եթէ իրեն եւ եթէ այլոց ամեն մէկ ուղղափառ եւ բարեպաշտ ազգի եկեղեցեաց առաքեալներուն օրինաւոր յաջորդ .

ներքը , որ եպիսկոպոսապետ՝ եւ քահանայապետ , կամ կաթողիկոս եւ կամ ընդ հանրական պատրիարք կանուանին ։

Աւղղափառ սուրբ Եկեղեցին Հայոց՝ սուրբ գրոց համեմատ եւ սրբազան հարց ողջամիտ փարդապետութեանը հետեւելով այսպէս կրնողունի , որ ինչպէս Յիսուս Քրիստոս առաքելէր ՚ի Հօրէն Աստուծոյ փրկիչ աշխարհի , անմիջապէս քարոզել մարդոց եւ ուսուցանել Աստուածային ճշմարտութիւնը , եւ ամեն հաւատացելոց ներդարմել իրեն փրկարար շնորհքները ։ Այն ինքն Յիսուս իւր ամեն առաքելայնեան ալ հաղորդեց եւ պարզեւեց հաւատարմապէս իրեն առաքելական իշխանութեան շնորհքը , որով ամենքը ունեցան իշխանութիւն քարոզելու փեղեկաց գրանն կենաց եւ ուսուցանելու ամենեցուն ճշմարտութեամբ զճանապարհն փրկութեան , եւ մատակարարելու արժանաւորաց իւր փրկարար անօրէնութեան խորհուրդներուն սրբարար եւ կենդանարար պէս պէս շնորհքները . ըստ այնմ՝ « Որպէս առաքեաց զիս հայր , եւ ես առաքեմ զձեզ , Գնացէք այսուհետեւ՝ աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս , մկրտեցէք զնոսս յանուն Հօր եւ Որդւոց եւ Հոգւոյն սրբոց . ուսուցէք

նոցա պահել զամենայն՝ զոր ինչ պատուիրեցի ձեզոց . Մատթ . իր . 18 :

Այս առարկելու թեան եւ շնորհաց մատակարարութեան պաշտօնը եւ իշխանութիւնը հաւատար ամենայն առարկելոց Յիսուսէ Քրիստոսէ պարզեւեցաւ սրբազան առարկելոց . ըստ այնմ՝ «Որպէս զիս առարկեցեր յաշխարհ , եւ ես առարկեցի զնոսա յաշխարհոց . Յօհ . Ժ . 18 :

Այսպէս ալ սրբազան առարկելոց օրինաւոր յաջորդները սրբազան քահանայապետները՝ եպիսկոպոսապետները՝ եւ եպիսկոպոսները կը ձանաչեմք առարկելապատիւ՝ եւ պաշտօնակից առարկելներուն Քրիստոսի , ինչպէս որ սրբազան առարկայն Պետրոս յայտնի կընէ՝ ըսելով . «Չերկեցունս այսուհետեւ ազաւեմ իբրեւ երկրակից եւ վկայ չարչարանայն Քրիստոսի . ա Մատթ . Ե . 1 : Արտեանեն՝ ինչպէս սրբազան առարկայը ամեն մէկ առարկելոց յաջորդները կամ Եկեղեցւոց առաջնորդները իրեն հետ համապատիւ եւ հաւատարակից պաշտօնեաց Քրիստոսի եւ բանաւոր հօտին հոգեւոր հովիւ կանուանէ : Այս ալ պէտք է դիտնալ , որ այս Երկոց առաջնորդները պէտք է իմանալ կամ թողիկոսները՝ եպիսկոպոսները՝ եւ քահանայները , վասն զի

առարկելոց ժամանակը այս հոգեւոր աստի-
ճաններուն յատուկ անունները որոշուած
եւ բաժնուած չէին, այլ ամենքը երկեց ա-
նունով կը կոչուէին: Ինչպէս «Չեռնադրե-
ցին նոցա ըստ եկեղեցւոց երկիցունս» . Գործ .
Ժդ . 22 : «Յայնժամ հաճոյ թուեցաւ առա-
քելոցն եւ երկիցանցն ամենայն եկեղեցեա-
ւքն» . Գործ . Ժե . 22 : Տե՛ս եւս Գործ . Ժզ .
4 : Ի . 17 : Խա . 18 : ա ԳԺԺ . ե . 17 : ԳԺԳ .
ա . 5 :

Իսկ երբ հաւատացելոց թիւը ամեն
տեղ շատցաւ, եւ եկեղեցին Քրիստոսի ամեն
աշխարհի մէջ տարածեցաւ՝ ավեզերական
եղաւ, որ կըսուի կաթողիկէ եկեղեցի . ամեն
ուղղափառ ազգաց եկեղեցւոց երկիցանց գը-
լուխները անուանեցին քահանայտայեա՝ կա-
թողիկոս՝ ընդհանրական սրատրխարդ եւ եպիս-
կոպոստայեա . որպէս կը գրէ Սարգիս շնորհա-
լին . «Երկրութեան անուամբ՝ թուի ինձ
եթէ՝ համադատուարար ամենայն առաջ-
նորդք եկեղեցւոց կոչէին, զի չեւ եւս բա-
ժանեալ էին անուանիքն ըստ աստիճանացն .
այսինքն կաթողիկոսն եւ եպիսկոպոսն եւ քա-
հանայն . վասն զի այսորիկ բաժանմունք ան-
ուանց յետոյ մտին ՚ի ներքս, այլ յաւուրս
առարկելոցն համադատուարար միով ան-

ուամբ երկրորթեան զամենեսեան անուանե-
լին» . ա Պէֆ . ճառ ժա . 371 :

Արեմն առաքելներուն օրինաւոր յա-
ջորդները՝ ինչպէս որ ըսինք , սրբազան առա-
քելոց համապատիւ պաշտօնակից եւ հաւա-
սար արածնութիւն ունին , եւ այս հաւասար
րակ շիւ պատուակցութիւնը տէրն մեր Յի-
սուս Քրիստոս անժխտելի հրամանաւն իւ-
րով հաստատեց ըսելով ամենեցուն . « Ամե-
նեքին գուք եղբարք էք . եւ մեծն ՚ի ձէնջ
եղիցի ձեր սպասաւոր» . Մֆ . իղ . 8 :

Տիտոս աշակերան Պօղոսի առաքելոյն
երբ սկսաւ Արնթացւոց եկեղեցւոյն մէջ քա-
րողել եւ ուսուցանել զԱւետարանն փրկու-
թեան , Եկեղեցւոյն մէջէն ոմանք սկսան խօ-
սիլ՝ թէ այս Տիտոս համապատիւ առաքելոց
չէ , այլ միայն աշակերտ Պօղոսի առաքելոյն
եւ յաջորդ նորին . ասոր համար գրեց Պօղոս
առաքելայր Արնթացւոց , որ ինձի հետ հա-
մապատիւ եւ հաւասար պաշտօնակից է , եւ
ձեզի ալ պարտ է այնպէս ճանաչել զնա .
« Բայց եթէ վասն Տիտոսի ինչ բանք են , իմ
հաւասար է՝ եւ ձեր գործակից , եւ եթէ
եղբարք մեր , առաքելաւքն Եկեղեցւոյն եւ
փառք Քրիստոսի» . Բ Արն . Բ . 23 : Մասնկ
ալ աւրքն Դիոնեսիոս Արիպագացին ՚ի վեր-

Նազիր թղթոյն՝ որ առ Տիմոթէոս, գրէ այսպէս . « Ի քահանայէ Դիոնեպոսէ՝ առ քահանայակիցդ մեր Տիմոթէոս » :

Թէ որ ամեն սրբազան առաքեալները հաւասարապատիւ եւ համապաշտօն չ' ճանաչեմք, եւ մէկը մէկալէն մեծ՝ եւ կամ իշխանութեամբ վերամբարձ գիտնամք, աւնոնց օրինաւոր յաջորդներն ալ հարկաւ այնպէս պիտի ճանաչեմք, ահա ասկից կը պատճառի զանազան հակառակութիւն, սնտոխ պարծանքներ եւ հերձուածողութիւն բարոյական անգամոց Եկեղեցւոյն Քրիստոսի, այսինքն ուղղափառ Քրիստոնեաց ազգերուն մէջ . ինչպէս որ փիլիսոփայից Ժամանակը դաս դաս եւ ժողով ժողով մէկզմէկէ բաժնուած եւ հերձուած էին . ոմանք կը պարծենային Պղատոնի վարդապետութեամբը եւ խնատութեամբը, որոց կըսուէր Պղատոնեանք . ոմանք Ստոյիկեանք, եւ ոմանք ալ Եպիկուրեանք : Ահա ասանկ բաժնուած գտաւ Պօղոս սրբազան առաքեալը իրեն ժամանակին հաւատացեալները, տեսաւ որ Յիսուսի Քրիստոսի փրկագործ տնօրէնութեան շնորհքներովը՝ եւ անոր մարդասիրական կամաւոր չարչարանաց արդիւնքներովը չեն պարծենար, եւ չեն յիշատակեր . այլ ոմանք կը պար-

ճենան՝ որ մենք Պօղոս առաքեալին քարոզութիւնովք քրիստոնեայ եղած եմք, եւ Պօղոսեանք կըսուէին . եւ այլք Ապօղոսեանք կըսուէին Ապօղոսէն սորվելուն եւ անոր քարոզութեամբը հաւատացեալ ըլլալուն համար . եւ շատերն ալ Պետրոս առաքեալին քարոզութեամբը մկրտուած ըլլալուն համար, կանուանէին Պետրոսեանք կամ Վեփասեանք . ասոնց ասանկ կողմ կողմ քաջուելովն՝ մտաւ մէջերնին հերձուածողութիւն մի եւ նոյն ժամանակի եւ մի եւ նոյն հաւատացելոց մէջ . ուստի առաքեալն Պօղոս՝ բ Վրն . Ժգ . 3 . յատկապէս եւ բացարձակ գրեց ըսելով . «Այսուհետեւ մի որ պարծեսցի ՚ի մարդկանէ : Օ ի ամենայն ինչ ձեր է, եթէ Պօղոս՝ եթէ Ապօղոս, եթէ Վեփաս՝ եթէ աշխարհ՝ եթէ կեանք՝ եթէ մահ՝ եթէ որ կանս՝ եթէ հանդերձեալքն, ամենայն ինչ ձեր է, դուք Քրիստոսի, Քրիստոս Աստուծոյ» . ա Վրն . գ . 22 :

Այս յորդորական խօսքերով առաքեալն Պօղոս ամեն հաւատացեալները կը ջանայ խորատել եւ համոզել, որ ամենքը անմոլար մտօք հաւատան, թէ ամեն հաւատացեալները մի մկայն Յիսուսի Քրիստոսի ժողովուրդ են, եւ անոր փրկարար խաչելութեամբ

բը եւ կենդանարար մահուամբը փրկութիւն ունին . վասն որոյ ըսաւ , « դուք Քրիստոսի » . այսինքն դուք Քրիստոսի սեպհական ժողովուրդ էք , եւ ոչ Պօղոսին՝ կամ Ապօղոսին՝ եւ կամ Պետրոսին . ինչո՞ւ համար մեր անունը զատ զատ տալով մէկզմէկէ կը զատուիք , եւ մեր անունը ձեզի պարծանք սեպելով մէկզմէկէ բաժնուած զատ զատ ժողովուրդ կը ըլլաք , ու մէկզմէկ կանարդէք . չէք մի գիտէր՝ որ մեք առաքելալքս Յիսուս Քրիստոսիւ կը պարծենամք . « Պարծիւմք ՚ի Քրիստոս Յիսուս » . Փիլ . գ . 3 : Աւ դուք ալ հաւատացեալք պէտք է , որ Յիսուսիւ Քրիստոսիւ պարծենաք . « Զի պարծանք ձեր առաւել լիցին ՚ի Քրիստոս Յիսուս » . Փիլ . ա . 26 : Ապա զի՞ է , զի՞ թողեալ էք իրաւացի պարծանք ձեր որ գրեալ է . « Որ պարծին ՚ի տէր պարծեացին » . Եբե՛՛՛ . թ . 24 : Այլ թէ մեք Քրիստոսի Յիսուսի աշակերտքս ձեզի համար խաչուեցանք , կամ մեզմով եղաւ ձեր փրկութիւնը , եւ կամ մեր անունը տալով մկրտուեցայք . ահա՛ ես իմ անունս տալով՝ ճշմարիտը կըսեմ . « Իսկ արդ բաժանեալ ի՞նչ իցէ Քրիստոս . մի թէ Պօղոս ՚ի խաչ ելեալ իցէ վասն ձեր , կամ յանուն Պօղոսի՞ մկրտեցարուք » . ա կրն . ա . 13 :

Այս բնութանին վրայով շատ վայելուչ եւ վսեմ խորհրդածութիւն կրնէ Հ, Գարրիէլին Աւետիբեան ըսելով . «Աւ սակայն ստեղծեր Պօղոսեան՝ կամ Ապօղոսեան՝ այնպէս ցուցանէ, թէ ոչ Քրիստոս միայն մեռաւ վասն ձեր ամենեցուն, այլ Պօղոս վասն Պօղոսեանց, եւ Ապօղոս վասն Ապօղոսեանց, եւ Սեփաս վասն Սեփայեանց, եւ Քրիստոս վասն ոմանց Քրիստոսեանց : Ո՛ր ասն զի յայն անուն արժան է կոչիլ փրկելոց, որով են փրկեալք . աւարն ՚ի յաղթողին անուն վերահոչի : եւ ծառայք ստացողին են՝ եւ անուանին : Ապա կոչելով զձեզ Պօղոսեանս, ցուցանէք զձեզ Պօղոսի լինել փրկեալս, եւ աւարս, եւ ծառայս, եւ ոչ եւս Քրիստոսի» . Մէլի, Պօղ . ա հաթ . եր . 570 :

Ուրեմն ամեն հաւատացեալները կը պարտաւորին ամեն մէկ սրբազան առարեալները համապատիւ պաշտօնեաց Քրիստոսի՝ եւ համահաւասար հոգեւոր իշխանութիւն ունեցող ճանչնալ, եւ մէկգմէկէ չ'որոշելով հաւատարապէս պատուել եւ յարգել, ասոր համար այս ճշմարիտ եւ բացայայտ կանոնը կաւանդեն իրենիք հաւատացելոց . «Այսպէս համարեցցին զմեզ մարդիկ, իրրեւ զպաշտօնեայս Քրիստոսի, եւ հաղարապետս խորհրդ-

դոցն Աստուծոյն . ա Վրն . դ . 1 :

Ահա յայտնի եղաւ որ սրբազան առաք-
 եայնէրը համահաւատար Քրիստոսի պաշտօն-
 եաց են , եւ հազարապետ Վէրլիւրճ Աս-
 տուածային եւ շնորհարաշխ խորհրդոցն Ե-
 կեղեցւոյ : Վ ամն զի անոնց ամենուն հաւա-
 սար սարգեւեց Յիսուս Քրիստոս առաքե-
 լութեան իշխանութիւնը , որ ամենքը աւե-
 տարանական ճշմարտութեան հաւատարիմ
 պաշտօնեաց բլլան , եւ ամեն արժանաւոր հա-
 ւատացելոց մատակարարող բլլան Աստուա-
 ճային խորհուրդներուն շնորհքները եւ սար-
 գեւները : Տե՛ս՝ ամենուն մէկ տեղ շնորհեց
 Յիսուս Քրիստոս զբկիչն մեր յեւ յարու-
 թեանն իրեն շնորհաց սիրոյն ողջոյն , երբոր
 միարան ժողովուած էին վերնաստանը մէջ .
 « Եկն Յիսուս՝ եւ եկաց ՚ի միջն նոցա , եւ
 սակ ցնտա , ողջոյն բնդ ձեզ » . Յօ՛ւ . Ի . 19 :
 Եւ ամենուն հաւատար շնորհեց առաքելու-
 թեան պաշտօնը՝ յտակն . « Երթայք յաշ-
 խարհ ամենայն , եւ քարոզեցէ՛ք զաւետարա-
 նն ամենայն սրարածոց » . Մար . Ժգ . 15 :

Այսպէս ալ ՚ի լեառն Գաղիլեայ ամենուն
 հաւատար սարգեւեց դատողական իշխանու-
 թիւնը , որով հաւատոյ խնդիրներուն մէջ
 պատահած վէճերը քննեն եւ դատեն՝ եւ

Հարկաւոր վճիռք տան . վասն որոյ ամենուն
 † մէկ տեղ ըսաւ . «Տուաւ ինձ ամենայն իշխանութիւն յերկինս եւ յերկրի , որպէս առաքեաց զիս հայր , եւ ես առաքեմ զձեզ» .

Մ^աֆ . իբ . 18 : Եւս եւ առ հասարակ ամենուն տուաւ հոգեւոր իշխանութիւնը՝ մեղաց թողութիւն տալու փոխանորդաբար իրեն կողմանէ՝ ապաշխարութեան խորհրդով .
 † վասն որոյ ամենուն ըսաւ . «Փշեաց ՚ի նոսս եւ ասէ . առէք հոգի սուրբ . եթէ ումեք թողուցուք զմեզս , թողեալ լիցի նոցա . եթէ զուրուք ունիցիք՝ կալեալ լիցի» . Յօհ . ի . 22 :

Այս հոգեւոր իշխանութիւնը կանուանի՝ իշխանութիւն «կապելոյ եւ արձակելոյ» . Ասացաք՝ թէ «կապելոյ» . այսինքն ըստ ամենայնի արգիլելու անզեղջ եւ անդարձ մեղաւորները հաղորդուելէն Աստուածային եւ սրբաբար շնորհքներուն սուրբ Եկեղեցւոյն խորհրդոցը . ըստ այնմ . «կապեցէք զգորս զոսս եւ զձեռս՝ եւ հանէք զգա ՚ի խաւարն արտաքին» . Մ^աֆ . իբ . 13 : Եւ «արձակելոյ» . այսինքն զզջմամբ սրտի եւ խոստովանութեամբ , այսինքն առաջի քահանային զզջմամբ սրտի եւ կատարեալ խոստովանութեամբ ապաշխարող մեղաւորին , նոյն քահանայն պիտի ներողութիւն տայ՝ արձակէ

մեղաց կապերէն , եւ հրաման տայ , որ համարձակի մերձենալ Աստուածային եւ սրբացուցիչ շնորհքներուն . ինչպէս որ յայտնի կրնէ քահանայից կատարեալ արձակման խօսքերը , որ երկու մասն կը բաժանի այն ամբողջ արձակման խօսքը . քանզի քահանայն ձեռքը դնելովը խոստովանողին գլխուն վրայ , կը յայտնէ ապաշխարութեան խորհրդոյ երեւելի նիւթը , որոյ էական բանը կամ կատարիչ խորհրդոյն է արտաբերեալ Ողորմեացին քահանային , որոյ մէկ մասն է բարեմաղթութիւն ՚ի կողմանէ Եկեղեցւոյն՝ յասելն . « Ողորմեացի քեզ մարդասէրն աստուած՝ եւ թողութիւն շնորհեցէ ամենայն յանցանաց քոց » եւ այլն : Այս տեղս օրինակ է Դաւիթ մարգարէին աղերսանքը առ Աստուած , եւ խնդրելը ամեն Աստուծոյ հաճելիներուն աղօթքը . ըստ այնմ . « Ասացի՛ թէ պատմեցից յինէն զմեղս իմ , եւ դու թողցես զամենայն ամբարշտութիւնս մեղաց իմոց : Սասն այսորիկ յաղօթս կացցեն առ քեզ ամենայն սուրբք ՚ի ժամ ընդունելի » . լա . 6 :

Ահա Դաւիթ մարգարէին պէս՝ զզջացող խոստովանող եւ ապաշխարանաց հնազանդող անձը առաջի քահանային կը խոնարհի , եւ քահանայն Եկեղեցւոյն կողմանէ նախ բա-

րեճաղթութիւնը կը յայտնէ . եւ ապա իրենն ունեցած Քրիստոսական իշխանութեան գործադրութիւնը կընէ ըսելով . «Եւ ես կարգաւս քահանայական իշխանութեան եւ հրամանաւն աստուածային, թէ զոր արձակիցէք յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկինս . նովին բանիւ արձակեմ զքեզ» . եւ այլն : Այս խօսքերով յայտնի կը լայ, որ քահանայն փոխանորդ է Քրիստոսի, եւ ՚ի կողմանէ Աստուածային իշխանութեանն Քրիստոսի զըզմամբ խոստովանողին կուտայ արձակումն ՚ի մեղաց : Այն իշխանութեան զօրութիւնովը եւ ներգործութիւնովը կարձակէ՝ որ Յիսուսի Քրիստոսի է . «Այլ զի գիտաաջիք՝ եթէ իշխանութիւն ունի որդի մարդոյ ՚ի վերայ երկրի թողուլ զմեզս» . Մ^ար. Բ. 10 : Եւ այս գերագոյն իշխանութիւնը Յիսուս Քրիստոս ինքնին տրլաւ հաւասար ամենայն սրբազան առաքելոց, եւ անոնցմէ առին ամենայն օրինաւոր յաջորդները . եւ անոնք ալ կուտան ՚ի ձեռնադրութեան քահանայից՝ ըսելով . «Ա՛ք քեզ իշխանութիւն կտպելոյ եւ արձակելոյ» :

Ապա այս հոգեւոր իշխանութիւնը «կտպելոյ եւ արձակելոյ» յաջորդաբար ունին ամենայն երիցունք՝ օրինաւոր պաշտօնեայները Եկեղեցւոյ՝ ընդունելով յԱրքեպիսկոպոսաց :

որք են օրինաւոր յաջորդք առաքելոց . վասն որոյ ասէ սուրբ Լուսաւորիչն մեր . « Իսկ զաւետարանին գործակիցսն զքահանայս սուրբս եւ զպաշտօնեայս Եկեղեցւոյ՝ որք սպասաւորք են սրբութեանցն հրեշտակային կարգաւորութեամբն , ոչ վարկպարագի համարեսցուք . այլ որպէս յԱստուծոյ կարգեալք ՚ի փրկութիւն հաւատացեալ ժողովրդեանն Աստուծոյ : Օ ՚ի զառաջնորդս Եկեղեցւոյ ՚ի տեղի առաքելոցն կարգեաց Քրիստոս քարոզս՝ եւ ասաց . որ զձեզ ընդունի՝ զիս ընդունի . եւ որ զձեզ անարգէ՝ զիս անարգէ : Եւ դարձեալ ասէ . զոր կապիցէք յերկրի , եղիցի կապեալ յերկինս . եւ զոր արձակիցէք յերկրի , եղիցի արձակեալ յերկինս : Օ ՚ի իշխանութիւն որ յԱստուծոյ է , զօրութիւն ունի մեղաց թողութեան եւ աստաժեռաց առողջութեան : Օ ՚ի զոր Աստուած կարգէ , զգործ Աստուծոյ գործէ շնորհօքն Քրիստոսի » . Յաճախ . ճառ ՚ի : Եւ սուրբն Յօհանն ոսկերչեան գրէ . « Քանզի որք յերկրի աստ բնականն եւ ՚ի սմին քաղաքավարին , յերկնայնոցն սպասաւորութիւն կարգեցան . եւ իշխանութիւն իմն առին ընկալան , զոր եւ ոչ հրեշտակացն եւ ոչ հրեշտակապետացն եւ Աստուած : Քանզի նոցա ոչ ասաց՝ եթէ

զոր միանգամ կապիցէք յերկրի, եղիցի կապ-
եալ յերկինս . եւ զոր արձակիցէք յերկրի,
եղիցի արձակեալ յերկինս : Ապաքէն եւ որք
յերկրի տեսարք են, ունին եւ նորա իշխանու-
թիւն կապելոյ, այլ զմարմինս միայն . իսկ այս
կապանք մերձին ՚ի նոյն ինքն ՚ի հոգին, եւ
զերկնիւքն ՚ի վեր անցանեն . եւ զոր միանգամ
աստ ՚ի խոնարհ գործեն քահանայք, նոցուն
՚ի բարձունս վճիռ հատանէ Աստուած . եւ
զժառայիցն զդատակնիք տէրն ինքնին հաս-
տատէ . քանզի զի՛նչ այլ բայց թէ բովան-
դակ զիշխանութիւն զերկնաւորացն ետ նո-
ցա . զի որոց թողուցուք զմեզս, թողեալ լի-
ցի՝ ասէ . եւ զորոց ունիցիք, կալեալ լիցի :
Եւ սորզ զի՛նչ քան զայս իշխանութիւն
բարձրագոյն . զամենայն դատաստան ետ Հայր
Որդւոյ, այլ ես տեսանեմ՝ զի զամենայն ՚ի
ձեռս նոցա ետ Որդին . Ո՛վ . ա հաթ . յաշ .
սահա . ճառ գ :

Այս գերագոյն հոգեւոր իշխանութիւնը
«կապելոյ» անդարձ եւ անզեղջ մեղաւորնե-
րը . եւ «արձակելոյ» զզջացող ազաշխարող-
ները Յիսուս Քրիստոս իրեն կամաւոր չար-
չարանքներէն եւ փրկարար խաչելութենէն
յառաջ խոստացաւ տալու սրբազան առաք-
եալներուն . ինչպէս Պետրոս առաքելոյն ը-

սաւ . « Տայ քեզ փականս արքայութեան
 երկնից , եւ զոր միանգամ կապեցես յերկ-
 րի , եղիցի կապեալ յերկինս . եւ զոր արձա-
 կեցես յերկրի , եղիցի արձակեալ յերկի-
 նս » . Մատ . ԺԳ . 19 : Այնպէս եւ միւս առաք-
 եալներուն ալ խոստանալով՝ ըսաւ . « Ամեն
 ասեմ ձեզ . զի զոր կապիցէք յերկրի , եղիցի
 կապեալ յերկինս . եւ զոր արձակիցէք յերկ-
 րի , եղիցի արձակեալ յերկինս » . Մատ . ԺԲ .
 18 : Ահա ինչպէս Պետրոսի , նոյնպէս ալ
 միւս առաքելոց խոստացաւ , որ հաւատաց-
 եալները յետոյ կարծիքի մէջ չիյնան , որ այս
 փականքը իշխանութեան « կապելոյ եւ ար-
 ձակելոյ » , միայն Պետրոսի առաքելոյն խոս-
 տացաւ տալու , եւ միւս առաքելները չու-
 նին այս իշխանութիւնը . վասն որոյ յառաջա-
 գոյն կը խոստանայ ամեն մէկուն , եւ յեա-
 ինքնագօր յարութեան իւրոյ ամենուն հա-
 ւատար կը պարզուէ . ըստ այնմ՝ « փչեաց ՚ի
 նոսս՝ եւ ասէ , առէք հոգի սուրբ . եթէ ու-
 մեք թողուցուք զմեղս , թողեալ լիցի նոցա .
 եւ եթէ զուրուք ունիցիք՝ կապեալ լիցի » .
 Յօհ . Ի . 22 :

Ասով յայտնի ըրաւ Յիսուս Քրիստոս տէր
 մեր՝ որ այն խոստացած փականօք նշանակ-
 եալ հոգեւոր իշխանութիւնը « կապելոյ եւ

արձակելոյ» . ամեն մէկ սրբազան առաքելոց
 հաւատար տրվաւ . ինչպէս այս վկայութիւն-
 ներով ալ կը հաստատէ ուղղափառ սուրբ Ե-
 կեղեցին . «Ո՛րք առ էք իշխանութիւն ՚ի վե-
 րայ ազգի մարդկան կապել եւ արձակել ՚ի
 յերկինս եւ ՚ի յերկրի» : Եւս վերակրկնէ .
 « Հազարապետք Աստուածային խորհրդոց ,
 եւ բացողք դրանն արքայութեան երկնից » .
 Շար : Լ՛սոր համար քարոզեց սուրբ Գրիգոր
 Լուսաւորիչն մեր . « Եւ տէրն ետ առաքե-
 լոցն , եւ զփականս արքայութեան ՚ի ձեռս
 նոցա . զի ինքն իսկ Աստուածորդին էր դուռն
 մտողացն . վասն որոյ մարդարէն ասէր , « այս
 դուռն տեառն է՝ եւ արդարք մտանեն ընդ
 սա » . Ագալ . էր . 164 : Լ՛ս ստուգութեանը
 երանելին Վիպրիանոս եւս կը վկայէ , ըսելով .
 « Փականքն ոչ տուան միոյն միայնակ , այ-
 սինքն Վեարոսի , այլ միութեանն Եկեղեցւոյ » :
 Եւս եւ մեծ վարդապետն Հերոնիմոս քաջ
 վերահասու ըլլալով սրբազան առաքելոց հա-
 մապատիւ եւ համաչափ հոգեւոր եւ գերա-
 գոյն իշխանութեանը՝ եւ անոր օրինաւոր յա-
 ջորդներն ալ նոյն համապատիւ առաքելու-
 թեան իշխանութիւնը ունենալին կը յայտ-
 նէ առ Եւազր գրած թղթին մէջ ըսելով .
 « Եթէ զիշխանութենէն ինդրես՝ մեծ է տի-

եղերս քան զքաղաքն . վասն էր յառաջ բերես ինձ զսովորութիւն միոյ քաղաքի , ուր եւ գտցի եպիսկոպոս՝ եթէ՛ ՚ի Հռոմի՛մ՝ եթէ՛ ՚ի Առատանգնուպօլիս՝ եթէ՛ ՚ի Հռեդիոն , եթէ՛ յԱղեքսանդրիա , եւ եթէ՛ ՚ի Դանիա , զնոյն արժանապատուութիւն եւ զնոյն քահանայութիւն ունին» ։

Արեւմտեան ինչպէս որ սրբազան առաքեալները համապատիւ իշխանակից եւ պաշտօնակից էին ամենքը , այնպէս ալ անոնց օրինաւոր յաջորդները առաքելապատիւ հայրապետները , սրբազան քահանայապետները՝ եպիսկոպոսապետները եւ եպիսկոպոսները՝ որ արքեպիսկոպոսներէն այն հոգեւոր իշխանութիւնը առած են օրինաւոր ձեռնադրութեամբ , եւ օրինաւոր պաշտօնեայք եկեղեցւոյ երիցունք ամենայն . վասն որոյ ասէ երիցանց Պօղոս առաքեալ . « Չգոյշ կացէք անձանց եւ ամենայն հօտից , յորում եղ զձեզ Հոգին սուրբ տեսուչս՝ հովուել զժողովուրդ տեսան» . Գործ . ի . 28 : Եւ Պետրոս առաքեալ կրտսէ . « Չերիցունս այսուհետեւ ազաւջեմ իբրեւ երիցակից» . ա Պէ . ք . ե . 1 :

Արդ՝ թէ որ ամեն սրբազան առաքեալները մի եւ նոյն հոգեւոր իշխանութիւնը առաքելութեան հաւասար առին Յիսուս Քրիստոսէն . ըստ այնմ՝ «Որպէս առաքեաց զիս հայր՝ եւ ես առաքեմ զձեզ» . Մ^ափ . 28 . 18 : Եւ ամենքը ունեցան գերադոյն իշխանութիւն գատողութեան եւ իրաւասութեան , եւ ամենքը փոխանորդ Քրիստոսի աւուանեցան . ըստ այնմ՝ «Որ ձեզ լսէ՝ ինձ լսէ» . Ղ^ա . Ժ . 16 : «Որ ընդունի զձեզ՝ զիս ընդունի» . Մ^ափ . Ժ . 40 : Եւ ամենքը մի եւ նոյն շնորհքը եւ զօրութիւնը սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ ընկալան . ըստ այնմ՝ «Եւ լցան ամենեքեան Հոգւով սրբով» . Գ^{որ}ժ . Բ . 4 :

Ապա ինչո՞ւ համար վարդապետք եկեղեցւոյ կ'որոշեն սրբազան Պետրոս առաքեալը միւս սրբազան առաքեալներէն , եւ ամենէն նախադաս ընելով՝ յատուկ արտօնութիւն մը տալով կանուանեն զնա Գլուխ ^աՄ^աթեւոյ . ինչպէս «Գլխոյն ընտրեալ հօտին փոքու» . Շ^ար : «Աշակերտաց գերագունին , եկեղեցւոյ անշարժ վիմին» . Յիսուս որ : «Եւ Սիմոն գլուխ աշակերտացն» . Ղ^աժն . Եր . 146 :

Այլ թէ եւ Պետրոս՝ որ է գլուխ առաքել-
 լոցն՝ . եւն : Եւ կացոյց նոցա գլուխ եւ ա-
 ռաջնորդ եւ հիմն հաւատոյ՝ զերջանիկն
 Պետրոսն . Սար . շնոր . եր . 180 : Այս Պետրոսի
 սրբազան առաքելոյն գլուխ առաքելոց ան-
 ուանիլը ուրկէց առնելով՝ կը գրեն վարդա-
 պետք եկեղեցւոյ . թէ որ ըսեմք այն ճշմա-
 րիտ դաւանութենէն , որ ըսաւ Քրիստոսի .
 «Դու ես Քրիստոսն՝ Որդի Աստուծոյ կեն-
 դանւոյ . որ յաշխարհ գալոց էիր : » Այս
 խոստովանութիւնը Պետրոս առաքեալ ՚ի
 կողմանէ ամենայն առաքելոց ըսաւ . եւ ոչ
 թէ միայն իրեն կողմանէ . վասն զի Յիսուս
 ամենուն մէկ տեղ հարցուց ըսելով . «Իսկ
 դուք զո՞րք ասէք զինէն՝ թէ իցեմ : » Պե-
 տրոս առաքեալը յառաջ մատեաւ իբրեւ նա-
 խագահ առաքելական դասուց՝ Հօր Աստու-
 ծոյ յայտնութեան շնորհիւր ըսաւ . «Դու
 ես Քրիստոսն՝ որդի աստուծոյ կենդանւոյ » :
 Ասոր համար կը վկայէ Երուսաղէմի սուրբն
 Ալեքսի հայրապետը . «Նախ յառաջ մատ-
 եաւ յառաջակացն առաքելոց գլուխ եկե-
 ղեցւոյ , ոչ բան գիտութեան յառաջ արկ-
 եալ , եւ ոչ ՚ի խորհուրդս մարդկան մխեալ ,
 այլ ՚ի հօրէ՛ զմիտս լուսաւորեալ ասէ ցնա .
 դու ես Քրիստոսն » . Սուր . շնոր . ճառ . Ժա :

Այս ճշմարիտ հաւատոյ դաւանութիւնը
 ունի Աստուածային երանութեան շնորհաց
 պարգեւը, որ յայտնի ըրաւ Յիսուս Պետրոս
 առաքելոյն ըսելով. «Երանի քեզ Սիմոն որ
 դի Յովնանու» : Եւ այս հաւատոյ դաւանու-
 թիւնը, այսինքն Յիսուս Քրիստոսը որդի
 Աստուծոյ եւ փրկիչ աշխարհի խոստովանող-
 ները, որպիսիք էին միւս առաքեալները եւ
 ամեն հաւատացեալները, ամենքը առին եւ
 ունին այս երանութեան շնորհքը. ըստ այնմ՝
 «Երանի որ հաւատայցէ» . Ղու. ա. 45 :
 Երանի իցէ՝ որ ոչ գայթակղեսցի յիս» . Ղու.
 է. 23 : «Գոհանամ զքէն Հայր տէր երկնի
 եւ երկրի. զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց եւ
 ՚ի գիտնոց, եւ յայտնեցեր տղայոց» . Մատթ.
 Ժա. 25 : «Եւ դարձեալ առանձինն առ ա-
 շակերտսն՝ ասէ, Երանի աչաց՝ որ տեսանի-
 ցեն զոր տեսանէքն» . Ղու. Ժ. 23 : «Երանի
 որոց ոչ իցէ տեսեալ՝ եւ հաւատացեն» .
 Յով. ի. 29 : «Իսկ արդ՝ որ ճանաչենն զտէր
 մեր Յիսուս Քրիստոս զորդին Աստուծոյ,
 զերանութիւնն ընկալան. իսկ որ ուրաստ եւ
 զեն Որդւոյն Աստուծոյ, կորուսեալք եւ
 թշուառականք են» . Սուրբ. ընծ. ճառ. Ժա :

Այս ուրեմն սրբազան Պետրոս առաք-
 եալը այս երանացուցիչ դաւանութեանը

միայն նախաշաւիղ 'ի մէջ առաքելական դասուց հանդիսացաւ . ինչպէս որ սուրբ Ստեփաննոս ալ նախավկայ եւ առաջին մարտիրոս Քրիստոսի եղաւ զինի համբարձմանն Քրիստոսի առաքելական պաշտօնեայներուն մէջէն . վասն որոյ կերգէ Եկեղեցին . «Որ արժանի եղեր զմարտիրոսականն առնուլ պսակ նախդ 'ի վկայս» : Ղանապարհ վկայից յետ Քրիստոսի գտար եւ Աստուածային փառաց արժանաւոր եղեր» . Շար :

Ասոր պէս ալ նախապատիւ եւ գլուխ եղաւ 'ի մէջ առաքելոցն եւ աշակերտացն Քրիստոսի արդար անուանեալ՝ եւ եղբայր տեառն կոչեցեալ սուրբ առաքեալն Յակոբ , որ առաջին եպիսկոպոսապետ կարգեցաւ Քրիստոսական մեծի աթոռոյն Երուսաղէմի . ուստի Եկեղեցին կերգէ վասն սոյն Յակոբայ առաքելոյն . «Սա եղեւ գլուխ առաքելոց սրբոց , եւ կոչեցաւ եղբայր տեառն 'ի տանէ Դաւթի» . Շար : Այս սուրբ Յակոբայ առաքելոյն համար Աղեմէս Աղեքսանդրացին կը գրէ , որ Արքեպիսկոպոս Երուսաղէմի ըլլալով՝ իշխանութիւն ունէր հրամայելու ամեն առաքեալներուն . «Արքեպիսկոպոս՝ իշխան եպիսկոպոսաց՝ եպիսկոպոսական իշխանութեամբ հրամանատար ամենայն առաքելոց» . Գիլգր . Բ . 85ևո :

Այս ճշգրիտ դրութիւնը Աղեմէսի կը հաստատի Գործ. առասեւեռային մէջ գրուած Յակոբայ առաքելոյն 'ի ներկայութեան առաքելոց բրած վճիռէն . որ եւ անդը կային Պօղոս եւ Պետրոս սրբազան առաքեալներն ալ . «Եւ յետ լռելոյն նոցա՝ պատասխանի ետ Յակոբոս՝ եւ ասէ . ա՛րբ եղբարք՝ լուարո՛ւք ինձ . . վասն որոյ եւ ես իրաւունս համարիմ մի նեղել զայնոսիկ՝ ոչք 'ի հեթանոսացն դառնան առ Աստուած : Այլ տալ թուղթ առ նոսա, խորշիլ 'ի կերակրոց կոոյ՝ եւ 'ի պոռնկութենէ եւ 'ի մեռելութեոյ՝ եւ յարենէ » . Գործ. Ժե. 13 . 19 . 20 :

Առաքելոց մէջ այս երանելի սուրբ առաքեալս կրկին գլխաւոր արժանապատուութիւն ունէր, մի՛ զի ազգակից էր Բրիտանի, եւ երկրորդ՝ զի մայր աթոռոյն Երուսաղէմի առաջին եպիսկոպոս կարգեցաւ . եւ այս կրկին գերագոյն պատիւը սրբոյն Յակոբայ առաքելոյն կը յայտնէ սուրբ առաքեալն Պօղոս յասելն . «Ապա յետ երկից ամաց ելի յերուսաղէմ տեսանել զՊետրոս . . . զայլ ոք յառաքելոց անտի ոչ տեսի, բայց միայն զՅակոբոս զեղբայրն տեսան » . Գաղ. ա. 18 . 19 :

Ուրեմն առաքելոց մէջ մեծ պատիւ ունեցաւ երանելիս այս Յակոբոս, լինելովն ա-

առջին եպիսկոպոսապետ Քրիստոսական մայր
 աթոռոյն Երուսաղէմի վասն զի ամեն սրբա-
 զան առաքեալները եւ հաւատացեալները
 կը ճանաչէին սուրբ Երուսաղէմը մայր ա-
 թոռ Քրիստոսական սուրբ հաւատոյ . որով-
 հետեւ նախ Երուսաղէմի մէջ Քրիստոնե-
 ութիւնը՝ եւ Ալեքտարանն փրկութեան քա-
 րոզեցաւ , եւ Յիսուս Քրիստոս մեր փրկու-
 թեան շնորհը այն տեղէն տարածեց , եւ այն
 տեղը ինքնին քարոզեց , եւ իրեն առաջին ե-
 կեղեցին այն տեղը հաստատեց , եւ Քրիստո-
 նէութիւնը անկէց տարածեցաւ ընդ ամե-
 նայն աշխարհ եւ յամենայն ազգս . այս ա-
 մենը կուզես աղէկ լսել եւ իմանալ , կարգա-
 Լատինացւոց Եկեղեցւոյն Օգոստինոս մեծ
 վարդապետին գիրքը՝ որ յաշարս «աշարիս
 Աստուծոյ» , յորում կը գրէ . «Ըստ մարգարե-
 ութեանն բանի , 'ի սիօնէ ելցեն օրէնք , եւ
 բան տեսան Յերուսաղէմէ . Ես . բ . 3 : Օ ոյգ
 բերի եւ Քրիստոսի տեսան կանխասացու-
 թիւն . յորժամ զկնի յարութեանն 'ի զար-
 մանալ ընդ նա աշակերտայն , եբայ զմիտս
 նոցա իմանալ զգիլս , եւ ասէ ցնոսա , թէ
 այսպէս սարս էր չարչարիլ Քրիստոսի եւ
 յառնել 'ի մեռելոց յաւուր երրորդի , եւ
 քարոզել յանուն նորա ապաշխարութիւն եւ

Թողու թիւն մեզաց յամենայն ազգս՝ սիրուեալ Ռերուսաղեմէ : Եւ յորժամ դարձեալ յազագս յեռին դարստեան նորա հարցանելով աշակերտացն , պատասխանեալ ասաց . Ոչ է՝ ձեզ դիտել զժամս եւ զժամանակս՝ զոր Հայր եզ յիւրում իշխանութեան . այլ առջիք դորութիւն ՚ի հասանել Հողւոյն սրբոյ ՚ի վերայ ձեր , եւ եղիջիք ինձ վկայք Յերուսաղէմ , եւ յամենայն հրէաստանի եւ ՚ի Սամարիա եւ մինչեւ ՚ի ծագս երկրի : Սասն որոյ Յերուսաղեմէ զառաջինն ծաւալեցաւ Եկեղեցի , եւ բազմաց հաւատարով ՚ի հրէաստանի եւ ՚ի Սամարիա , բացաւ ճանապարհ եւ առ այլ ազգս . նոցին խկ պատմելով զաւետարանն՝ զորս Քրիստոս ինքնին իբր լուսաւորս ոմանս հրահանգեալ էր բանիւ , եւ Հողւոյն սրբով վառեալն . հաս բ . Գլխ . ԺԲ . ԳԼԾ : Եւ ասանկ ալ Սարգիս շնորհալին Երուսաղէմի մէջ հաւատացելոց նախկին ժողովը մայր եկեղեցի կանուանէ՝ յասելն . « Օ որ մարգարէն ՚ի հեռուստ տեսեալ՝ հիանալով ասէր . ո՞ր ետես՝ ո՞ր լուաւ , եթէ երկնեաց երկիր ՚ի միում աւուր՝ եւ ճնաւ ազգ մի ողջոյն միանգամայն . քանզի երկնեաց սիրին մայր եկեղեցի՝ եւ ճնաւ ոչ ազգ մի ողջոյն միայն , այլ զամենայն ազգս միանգամայն » .

ա Պէր . ճառ գ . 128 : Այս վերոգրեալ
 հաստատունն վկայութիւնները կը կնքէ սուրբ
 Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր յասելն . «Արդ
 կատարեցաւ յառաջաձայնութիւնք մարգա-
 րէութեանցն նորօք , թէ յաւուր յայնմիկ
 ասացեն հազարապետքն Յուդայ 'ի սիրտս
 իւրեանց , թէ եկայք դոցո՛ւք մեզ զբնակիչս
 Երուսաղէմի 'ի տէր ամենակալ Աստուած
 նոցա : Օ 'ի նախ անդէն իւրեանց ազգին
 ետուն զգիտութիւն , եւ անդուստ Յերու-
 սաղեմէ բաշխեցան ընդ ամենայն տիեզերս
 Աստուածպաշտութիւնն » Ագալ . եր . 242 :

Արեւմն Պետրոս սրբազան առաքեալը գը-
 լուխ առաքելոց կանուանի , չէ թէ միւս
 սրբազան առաքեալներէն առաւել իշխանու-
 թիւն մը եւ կամ գերազանց առաքելական
 շնորհք մը Յիսուս Քրիստոսէն ունենալով ,
 այլ առաքելոց դասակարգութեանը դասա-
 գլուխ համարուելով , եւ անոնց երկոտասան
 անուններուն սկզբնաթիւրը ըլլալով՝ յատուկ
 պատիւ նախադասութեան առաքելոց մէջ
 ունեցաւ . ըստ այնմ՝ «Եւ առաքելոցն եր-
 կոտասանից էին անուանք այսորիկ , առաջինն
 Սիմոն՝ անուանեալն Պետրոս եւ Անդրէաս
 եղբայր նորա . Յակոբոս զերեղեայ եւ Յո-
 հաննէս եղբայր նորա . Փիլիպպոս եւ Բար-

Թուղիմէոս , Թովմաս եւ Մատթէոս մաքսաւ
 ւոր , Յակոբոս ալփեայ , եւ Ղէբէոս՝ որ ան-
 ուանեցաւ Թադէոս , Սիմոն կանանացի եւ
 Յուդա խկարիտութացի՝ որ եւ մատնեաց
 զնա» . Մատթ . 2 : Այս առաքելոց անուն-
 ներուն կարգին առաջին ըլլալը՝ Պետրոս ա-
 ռաքելոյն մեծ պատիւ համարելով սուրբ
 Գրիգոր նարեկացին , կը գրէ . Սկզբնաթիւն
 եւ նախամեծարն , վէմն հաստատեալ եւ ար-
 ձանն հիմնեցեալ . . . ընտրեալն եւ փառա-
 ւորեալն Սեփաս» . Ի նէր . առա :

Եւ սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր սոյն
 Պետրոսի առաքելոյն գլխաւորութիւնը ըստ
 բանի աւետարանին առաքելական անուանց
 շարադասութեանը սկզբնաթիւ ըլլալէն առ-
 նելով՝ եւ անոնց ամենուն մէկ հաւասար
 իշխանութիւն եւ զօրութիւն առաքելու-
 թեան ցուցունելով՝ քարոզեց . «Արդ Քրիս-
 տոսագունդ եւ խաչակիր առաքելոցն , որոց
 գլխաւորն Պետրոս եւ Անդրէաս , Յակոբոս
 եւ Յօհաննէս , Փիլիպպոս եւ Բարթուղիմէոս
 . . . եւ այլք եւս որ նմանեցին սոցա , որք
 եւ եօթանասունքն եւս : Արք առին իշխա-
 նութիւն ՚ի տեառնէ՝ զնալ ՚ի վերայ ի թի
 եւ քարբի , եւ կոխել զզօրութիւն թշնամ-
 ւոյն . լինել լոյս երկրի եւ համեմել յաղել

զանկարգութիւն չարութեան անգիտութեան մարդկան աղիւն Աստուածութեան Հոգւոյն սրբոյ՝ ԱԳՄԼ. ԷԲ. 251 : Օ որ օրինակ՝ ամեն տիեզերական օրինաւոր ժողով՝ պիտի ունենայ հարկաւ իրեն մէջը մէկը գլխաւոր նախագահ, որ ժողովոյն մէջը համաձայնութիւնը ՚ի խնդիրս հաւատոյ քննութեան եւ իրաւաբանութեան պահուի, եւ նախագահը պիտի առաջարկէ քննելի խորհուրդը, եւ ամենուն հաճութեամբը եղած վճռոյն ինքն ալ պիտի ստորագրէ յառաջ քան զամենայն այսպէս ալ Արբազան առաքելոց ժողովոյն մէջը գլխաւոր նախագահ կարգեցաւ սուրբ առաքելին Պետրոս . բայց ամենքը հաւատարագատիւ էին առաքելական իշխանութեան մէջ . ասոր համար կը վկայէ սուրբն Արարիանոս ՚ի բանս միութեան Եկեղեցւոյ . ԳԻՐ՝ Բ . « Արդարեւ այն ինչ էին այլ առաքելաւք , որ ինչ եղեւ եւ Պետրոս , հաւատար ընկերակցութեամբ եւ իշխանութեամբ պերճացեալք , այլ սկիզբն ՚ի միութենէ յառաջանայ , եւ գլխաւորութիւնն տուեալ լինի Պետրոսի » :

Այս սրբազան Պետրոս առաքելալը իրեն նախագահութեան եւ գլխաւորութեան պաշտօնը յայտնի բրաւ զկնի համբարձմանն Քր-

րիատախի 'ի մէջ ժողովոյն առաքելոց , որոց
 առաջարկեց այս խնդիրը , որ կորուսեալ Յու-
 դային տեղը ընտրուի արժանաւոր մէկը , եւ
 կատարեալ ըլլայ առաքելոց երկոտասան թի-
 ւը . « Եւ յաւուրն յայնոսիկ յարուցեալ
 Պետրոս 'ի մէջ եղբարցն՝ ասէ . եւ էր անդ
 բազմութիւն անուանց իբրեւ հարիւր եւ
 քսանից . անք եղբարք՝ պարտ էր կատարել
 գրոյն , զոր յառաջագոյն ասաց Հոգին սուրբ
 'ի բերանոյ Գաւթի՝ վասն Յուդայի , որ եղեւ
 առաջնորդ ունեւեացն Յիսուսի . զի 'ի թիւս
 մեր էր՝ ընդ մեզ , եւ հասեալ էր նմա վիճակ
 պաշտամանս այսորիկ » . Գործ . ա . 15 : Լ՝ յս-
 պէս ալ զկնի շնորհաբաշխ գալտեան սուրբ
 Հոգւոյն Աստուծոյ սրբազան առաքելոց ժո-
 ղովոյն մէջէն առաջին քարոզող ճշմարտու-
 թեան եղաւ գլխաւորն առաքելոց Պետրոս .
 որպէս գրի « Յարուցեալ Պետրոս հանդերձ
 մեռասանիւքն՝ ամբարձ զձայն իւր , եւ խօ-
 սեցաւ ընդ նոսա . անք հրէստանեայք՝ եւ
 որք բնակեալ էք Յերուսաղէմ ամենեքին .
 այս ձեզ յայտնի լիցի՝ եւ ունին գիրք բանից
 իմոց » . Գործ . բ . 14 :

Ինչպէս որ այս պատիւը գլխաւորութեան
 Պետրոս առաքելոյն , առաքելոց ժողովոյն մէջ
 չի ցուցրնէր գերագոյն իշխանութիւն մը զա-

տարար, եւ մեծութիւն մը շնորհաց եւ փառաց միւս սրբազան առաքեալներէն առաւել, այսպէս ալ օրինաւոր յաջորդները Պետրոս առաքելոյն՝ արդարեւ չունին ամենեւին զատարար հոգեւոր իշխանութիւն մը միւս առաքելոց օրինաւոր յաջորդներէն առաւել. այլ միայն նախագահ պիտի հանդիսանան օրինաւոր տիեզերական ժողովոց մէջ. բայց նախագահը եւ ամեն ժողովական եպիսկոպոսապետները եւ եպիսկոպոսները եւ երէցները պիտի հնազանդին լութեան տիեզերական ժողովոց սահմանադրութեանը՝ տնօրինմանը՝ եւ վճռոյն, եւ ոչ եթէ նախագահին կամքէն կախումն ունենայլով՝ անոր պիտի հնազանդին՝ թէ այնպիսի տիեզերական ժողովոց մէջ, եւ թէ առանձին իրենց Եկեղեցւոյն մէջ. քանզի ամեն մէկ ուղղափառ ազգի եկեղեցւոյ քահանայապետները զատ զատ իրենց եկեղեցւոյ մէջ ունին առանձին իշխանութիւն իրաւաբանելու, եւ հաւատոյ խնդիրներու մէջ սուրբ դրոց եւ տիեզերական ժողովոց կանոնադրութեանց համեմատ վճռելու եւ բարեկարգութիւնս եկեղեցւոյ սահմանելու, ասոր համար սուրբն Արարիանոս կը գրէ. «Մի միայն է եկեղեցի՝ ի բազում անդամս բաժանեալ, եւ մի միայն հո-

վուրթիւն տուեալ բազում հովուաց, որք համաձայն են 'ի վարդապետութիւնս հաւատոյ : ('ի Բողոքի սոբորի անոյ) : Եւ Աղետախանութիւնս պատգ 'ի հինգերորդ դարուն առեւ պիտուպետունս Վարդապետաց կը գրէ այսպէս . « Մեք ամենեքին պարտաւոր եմք պահել հանդերձ ամենայն զգուշութեամբ զկանոնսն , եւ ոչ իշխել 'ի վերայ նոյն կանոնաց , որովհետեւ պարտական եմք անխախտ պահել զհրամանս այնոցիկ ժողովոց » :

Ասոր պէս ալ Աղաբիդոս պատգ 'ի վեցերորդ դարուն առ Աեսարիոս եպիսկոպոս Արլեոայ կը գրէ . « Հարկ է մեզ պահել անփոփոխ զայն ամենայն , որ ինչ յիշխանութենէ ժողովոցն սահմանեցան » : Ասոնցմէ առաւել ազգու կը գրէ Մարտիանոս պատգր եօթներորդ դարուն . « Մեք եմք ճշմարիտ վերակացուք եւ ստոյգ պահապանք սրբազան կանոնացն , եւ ոչ թիւրութեամբ եւ չարաչար կերպիւ արհամարհողք , եւ առ ոտն հարկանողք զայնտիկ կանոնս . վասն զի գիտեմք թէ որք զայնպիսին առնեն , ընդունելոց են զպատիժ ըստ արժանեաց իւրեանց » :

Այսպէս խօսողները իրենք իրենց գլխոյն չեն խօսեր , այլ Պետրոս սրբազան առաքեալը իրենց յատուկ հեղինակ առած են . որ կը գրէ .

« Զերիցունս այսուհետեւ ազաչեմ իբրեւ
երիցակից եւ վկայ չարչարանացն Քրիստոս
սին . ա Պէր . ե . 1 :

ԳԼՈՒԽ . ԺԱ

Եւ յս գլխոյն մէջը թնղ բազմաց այս մէկ
տարակուսութիւնն ալ բացայայտ ըլլաց , որ
կը լսուի շատերուն բերնէն , այսինքն , թէ
որ Յիսուս Քրիստոս հովուապետը իրեն սրբ-
բազան առաքեալներուն հոգեւոր հովուութեան
իշխանութիւնը հաւասարապէս տը-
փաւ , եւ ամենքն ալ փոխանորդ Քրիստոսի
նոյն ճշմարիտ հովուապետին ըսուեցան , եւ
ունեցան հաւասար իշխանութիւն արածելու
Քրիստոսի սեպհական հօտը , այսինքն հաւա-
տացեալները , եւ անոնց օրինաւոր յաջորդ-
ներն ալ ունին այս հոգեւոր հովուութեան
իշխանութիւնը արածելու եւ պաշտպանելու
ուղիղ վարդապետութեամբ . ապա ինչո՞ւ հա-
մար Յիսուս Քրիստոս յարութիւն առնելէն
վերջը՝ միայն Պետրոս առաքելոյն հարցուց .
« Սիմոն յովնանու սիրե՞ս զիս » . եւ անոր ա-
ռանձին այս հրամանը ըլլաւ . « արածեա՛ ըզ-
գառինս իմ » : Ինչպէս կը գրէ սրբազան ա-

ւետարանիչն Յօհաննէս. «Ասէ ցՍիմոն Յիսուս. Սիմոն յովնանու՝ սիրե՞ս զիս առաւել քան զդոսա . ասէ ցնա , այո՛ տէր , եւ դու գիտես՝ զի սիրեմ զքեզ , ասէ ցնա՝ արածեա՛ զդառինս իմ» . Յօհ. իա. 15 : Այս հարցումը եւ այս հրամանը Յիսուս Քրիստոս երեք անգամ ալ կրկնեց , ինչպէ՛ս կը գրէ սրբազան աւետարանիչը :

Արդ՝ չի՞ որ Յիսուս Քրիստոս յառաջագոյն ամենուն հրամայելով՝ տրվաւ այս իշխանութիւնը՝ ըսելով . «Երթա՛յք առաւել առ ոչխարս կորուսեալս տանն խրայէլի» . Մատ. Ժ. 6 : Աւ զկնի յարութեանն եւս ամենուն հրամայեց . «Գնացէ՛ք այսուհետեւ՝ աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս , մկրտեցէ՛ք զնոսս յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ . ուսուցէ՛ք նոցա պահել զամենայն՝ որ ինչ պատուիրեցի ձեզ , եւ ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն առուրս մինչեւ ՚ի կատարած աշխարհի» . Մատ. իր. 18 : Աւ չի՞ որ այս հովուութեան իշխանութիւնը ամեն առաքեալները հաւասար ունենանուն համար՝ եւ անոնց օրինաւոր յաջորդներն ալ նոյն հոգեւոր հովուական իշխանութիւնը կատարեալ ունենալին զխանալով , ամենուն հաւասար կրսէ՛ Պօղոս առաքեալ . «Զգո՛յշ

կայէք անձանց եւ ամենայն հօտից, յորում
եղ զձեզ Հոգին սուրբ տեսուչ՝ հովուել
զժողովուրդ տեսուն, զոր ապրեցոյց արեամբ
լւրովն . Գործ . ի . 28 :

Այս վկայութիւնները բաւական կը հա-
մոզեն ամենքս՝ որ սրբազան առաքեալները
համաչափ եւ համապատիւ իշխանութիւն
առաքելութեան եւ հոգեւոր հովուութեան
ունին, եւ անոնց օրինաւոր յաջորդներն ալ
նոյն իշխանութիւնը ունին ըստ կոչման եւ
ներդրութեան ամենաբաւական շնորհաց
սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ : Կը մնայ այժմ
գիտնալ, որ ինչո՞ւ համար Յիսուս Քրիստոս
առաջի ամեն առաքելոց յատկապէս Պետրոս
առաքելոյն կը հարցունէ . «Վի՞մն յովանու՞
սիրես զիս առաւել քան զգոսա» : Ի՞նչ է՞
ո՞վ Պետրոս, ինձի կը սիրես մի այս աշա-
կերաներէս աւելի . Պետրոս առաքեալն ալ
պատասխան կուտայ Յիսուսի ըսելով . Ո՞վ
տէր Յիսուս՝ այն կը սիրեմ ես զքեզ, ինչո՞ւ
ինձի կը հարցունես, դուն ամենը գիտես,
եւ ամենուն սրտին մէջ եղած ծածուկ խոր-
հուրդներն ալ գիտես . Յիսուս ալ անոր հրա-
մայելով՝ կըսէ, «Արածեա՛ զոչխարս իմ՝ իմ
բանաւոր ոչխարներս, այսինքն՝ հաւատացեալ-
ները հովուէ՛ պաշտպանե՛ եւ խնամե՛ հաւա-

տոյ ուղիղ եւ ճշմարիտ վարդապետութեամբ :
 Ի՞նչ՝ մէկ նոր իշխանութիւն մը Յիսուս
 Քրիստոս առանձին Պետրոս առաքելոյն ար-
 վան մի ըսենք արդեօք . ոչ, չեմք կարելի ան-
 ճիմն խորհրդածութիւններ ընել՝ բացայայտ
 երեւցած աւետարանին խորհրդական մտքին
 դէմ : Ս ասն զի Յիսուս երեք անգամ հար-
 ցուց Պետրոսի՝ թէ սիրես զիս . « Ասէ ցնա
 երկցս անգամ, Սխմո՞ն յովնանու՝ սիրես զիս .
 արտմեցաւ Պետրոս , զի ասացն ցնա երկցս՝
 թէ սիրես զիս » : Յիսուսի այս երեք ան-
 գամ հարցունելուն խորհրդական միտքը հաս-
 կըցաւ Պետրոս առաքելալը . անոր համար
 արտմեցաւ . իմացաւ Պետրոս՝ որ Յիսուս
 Քրիստոս կը կամի յիշեցուցանել իրեն այն
 կամաւոր եւ փրկարար չարչարանաց զիշեր-
 ուան երեք անգամ սոսկալի ուրացութիւնը՝
 ընդ դէմ անչափ եւ գորովական սիրոյն .
 Մատթ . իղ . 75 : Իհնայ այս երեք ուրացու-
 թիւնը իրեն յիշելով՝ արտմեցաւ Պետրոս ,
 այսինքն նորոգեցաւ իրեն դառն լալազին
 զղջման եւ ապաշխարութեան խորունկ արտ-
 մութիւնը իւր սրտին մէջը :

Ուրեմն Պետրոս առաքելալ իրեն ուրա-
 ցութեամբը Յիսուսէ Քրիստոսէ առած հո-
 գեւոր հովուութեան եւ առաքելութեան իշ-

խանութեանը պակասութիւն մը բերած էր, անոր համար Յիսուս իրեն ներողական սիրովը կամեցան, որ այն պակասութիւնը եւ յետնութիւնը Պետրոսի վրայէն մաքրուի ու զօրանայ, որ նոյն հոգեւոր հովուութեան եւ առաքելութեան իշխանութիւնը 'ի գործ դրնէ. վասն որոյ կը հրամայէ երեք անգամ. արածեան զգառինա իմ. . . արածեան զշխարս իմ. . . արածեան զշխարս իմ. . . Յօհ. իա. 15. 16. 17 : Այս մտօք կերգէ Եկեղեցիին մեր այս տուն շարականը սրբոյ Ներսէսի շնորհալուոյն. «Այսօր զվէմն հաւատոյ շարժեալ փորձողին խաբէութեան մարտ, առ 'ի քէն թողացուցեալ զմարդկային տկարութիւնս յանդիմանելով առ յոյս դարձի մեղաւորաց, որ դառնապէս արտասուելովն ընկալաւ 'ի քէն երիւք հարցմամբ սիրոյն զերկոյ ուրացութեանցն զբժշկութիւն» : Աւ նոյնն 'ի գիրս Յիսուս որդի. «Եւ նորաստեղծ՝ հայ առնելով, զիւր յարութիւնն ստուգելով. զՊետրոս երկոյս՝ հարցանելով, զուրացութիւնն քաւելով» : Ասանկ ուղիղ մտօք խորհրդածութիւն կրնեն ամեն ճշմարտասէր մեկնիչները, որոյ հեռեւելով եւ Հ, Գարբիէն աւետիքեան 'ի Տէրն-Բեան շարակնին կը գրէ, «Ըստ որում եւ Պետրոս դառ

Նապէս լայնին՝ սոս զԹողութիւն , եւ յետոյ
 երեք հարցմամբ սիրելոյն զՔրիստոս՝ ընկա-
 լաւ զըժշկութիւն երկոց ուրացութեանցն՝
 յանդիման այլոց աշակերտաց» . էր . 241 .
 Եւ Ստեփաննոս ազոնց Աբբայն Մխիթար-
 եանց գրէ ՚ի տեսութեան նոր կտակարանի .
 «Եւ ինքն տէրն ետ սրտին (Պետրոսի) ճշմարիտ
 եւ կատարեալ զղջումն , եւ քաւեաց եւ կանգ-
 նեաց զղլբեալն , եւ հաստատեաց ՚ի գերբ-
 նական սէր իւր , որպէս եւ լիով ինքնին յայտ
 արար յետ յարութեանոյ . էր . 359 :

Թէ որ այս կատարեալ ներողութիւնը Յի-
 սուս Քրիստոսէն առած չըլլար Պետրոս ա-
 ռաքեալ արտասուօք , զղջմամբ , եւ սպաշխա-
 րանաց արտոնութեամբ , առաջի միւս առա-
 քելոց համարձակութիւն պիտի չունենար
 քրիստոնէական հաւատոյ քարոզութիւնը ը-
 նելու , եւ առաքելութեան պաշտօնը վարե-
 լու , եւ այս յայտնի հրապարակական ներո-
 ղութեամբն Յիսուսի Քրիստոսի առաքեալ-
 ներն ալ համոզուեցան . Թէ Պետրոս առաք-
 եալ սրտով ուրացած չէր զՅիսուս Քրիստոս ,
 այլ երկիրդէն բռնադատեալ . վասն որոյ միւս
 սրբազան առաքեալները իրենց երկրացու-
 թիւնը եւ գայթակղութիւննին Պետրոս ա-
 ռաքելոյն վրայէն վերցուցին , եւ ամենքը

հաստատեցան մտօք , այսինքն սպահով եղան՝ որ Պետրոս ալ իրենց պէս սիրելի եւ հաւատարիմ առաքեալ է Յիսուսի Քրիստոսի . ինչպէս յառաջագոյն Յիսուս Քրիստոս ալ յայտնի բրած էր , որ կանխաժաման Աստուածային շնորհքը պիտի օգնէ Պետրոսի՝ որ հաւատքը հաստատ մնայ այն ահամայ ուրացութեանը մէջ . յասելն . « Սիմոն Սիմոն՝ ահա սատանայ խնդրեաց զքեզ խարբալել իբրեւ զցորեան , այլ ես աղաչեցի վասն քո՝ զի մի՛ պակասեցին հաւատք քո . եւ դու երբեմն դարձցիս եւ հաստատեսցես զեղբարս քո » . Ղո . իբ . 31 :

Ապա նախ սրբազան առաքեալները հաստատեցան Պետրոսին ահամայ եւ ոչ սրտիւ ուրանալոյն վրայով . եւ ապա Պետրոս համարձակ սկսաւ իրեն առաքելութեանը բարձր պաշտօնը վարել՝ Յերուսաղեմէ սկսեալ մինչեւ ՚ի Հռոմ . եւ անդ ՚ի գլուխ հանելով իւր առաքելութեան պաշտօնը զԵկեղեցիս հաստատելով , մարտիրոսական մահուամբ նահատակուեցաւ յաւուրս Ներոնի կայսեր ըստ վկայութեան բազում արժանահաւատ սրբազան գրչաց՝ եւ Եկեղեցւոյ հաւատարիմ աւանդապահից . որպիսիք են սուրբն Գիորնեսիոս արիսպագացին աշակերտ Փօղոսի առաքելոյն

'ի թուղթն առ Տիմոթէոս աշակերտակիցն
 իւր, որ ունի վերնագիր զայս. «Թուղթ Ղի-
 սնեակոսի արիսպադացւոյ առ Տիմոթէոս ա-
 շակերտն Պօղոսի վասն մահուանն Պետրոսի
 եւ Պօղոսի». որուն մէջ շատ տրտմալի եւ ող-
 բերգական խօսքերէն յետոյ, կըսէ, «Երանի է
 Հռոմայ, որ արժանի եղեւ մեծի պարգեւաց.
 Ճշմարիտ է Երուսաղէմ, նոյնպէս եւ Հռոմ.
 քանզի նա սպան զՔրիստոս, իսկ սա զԱստ-
 եպոսն նորա, նա երկրպագէ Խաչելոյն, իսկ
 սա տօնէ զԱստեպոսն :». 'ի ճառքն Քրի-
 Սուրբն Յօհան ոսկերերան 'ի ճառին Պետրոսի
 եւ Պօղոսի գրէ. «Չէն այնպէս Զահք պայ-
 ծառ, յարժամ արեգակն զճառագայթս ար-
 ձակիցէ, որպէս Հռոմայեցւոց քաղաքն, որ
 ունի զայնպիսի զամբարս, որք ընդ ամենայն
 տիեզերս արձակեն զճառագայթս, անտի յա-
 վշտակի Պօղոս, եւ անտի Պետրոս»: Եւս
 սոյն Յօհան ոսկերերան 'ի ներքոյ «բերն Իգ-
 նափոսի աստուածազգեաց արքեպիսկոպոսի
 Անտիոքայ՝ 'ի Հռոմ վկայելոյ՝ գրէ. «Նորին
 աղագաւ եւ Պետրոս՝ եւ Պօղոս՝ եւ սոցա
 զկնի եւ սա, անդանօր առ հասարակ պատա-
 րագեցան. զի զքաղաքն պղծեալ յարիւնս
 կոոցն՝ իւրեանց արեամբքն մաքրեցեն» .
 Ոս. ճառ. հարոր բ. եր. 50 :

Եւ սուրբն Արարեղ Երուսաղէմի հայրապետն ՚ի գիրս ի՞նչո՞քն ընծայո՞ւի՞նն գրէ Հր-
 ոտովնայ մէջ ՚ի միասին գտնուելնին սրբազան
 Առաքեալները Պետրոս եւ Պօղոս . եւ ասոնց
 աղօթքովը այն ամենապիղծ Սիմոն կախարդը՝
 Ներոն կայսեր առջեւը խայտառակեալ չա-
 րաչար սատակեցաւ . վասն որոյ կրտէ . «Ամե-
 նայն հերետիկոսութեանց գտակ Սիմոնն կա-
 խարդ . Սիմոնն այն՝ որ ՚ի գործս առաքելոցն
 զանվաճառ շնորհս հոգւոյն վաճառաւ ար-
 ծաթոյ գնել կամեցաւ . եւ լուաւ՝ զի ասա-
 ցին , առէ : Ա՛չ գոյ քեզ մասն եւ բաժին ՚ի
 բանիդ յայդմիկ , այլովքն հանդերձ : Աս եկն
 եհաս ՚ի կողմանս հռովմայեցւոց ՚ի Հռովմ
 քաղաք , յետ առաքելոցն անարգելոյ զնա :
 Եւ յոյն մի պոռնիկ Լուսին անունն ընդ իւր
 առեալ ածէր վատ անուամբ : Նա իշխեաց
 ասել զանձն իւր , թէ իցէ այն՝ որ ՚ի Ար-
 նէական լերին անդր իբրեւ զՀայր երեւե-
 ցաւ : Դարձեալ առ հրէիւքն այլ ոմն ո՛չ
 մարմնով՝ այլ կարծեօք իբրեւ զՔրիստոս
 Յիսուս երեւեալ , եւ յետ այսորիկ իբրեւ
 ոգի սուրբ ՚ի Քրիստոսէ զբարեխօսն արձա-
 կել խոստացեալ : Եւ յայնպիսի մոլորութիւն
 խաբէութեան դարձոյց զքաղաքն հռովմայ-
 եցւոց , մինչեւ Ազաւդիոս արքայ անդրի

պատկեր կանգնէր նմա, եւ գրէր առ պատկերի անդ հասկմայեցւոց լեզուովն, Սիմոնի քէի սանթօ . որ թարգմանեալ կոչի Սիմոնի սրբոյ Աստուծոյ : Սինչդեռ յերկարէր տիրէր մուրումնովն , բարեաց լծակիցք եւ ամուսն Պետրոս եւ Պաւղոս գլխաւորք Եկեղեցեաց հասեալ , եւ պերճացեալ կարծեալ Աստուածն թուլացեալ անկեալ մեռեալ ցուցանէին : Օ ի խորխտացեալ յանձն առեալէր Սիմոնին յերկինս երանել, եւ անդէն նոցունց առաջի ՚ի կառս ելեալ զօրութեամբ դիւաց ընդ ամպս ՚ի վերայ օդոց շքէր : Ապա ծուներ եղին երանելի առաքեալքն Քրիստոսի, եւ զմիաբանութեանն զհաստատութիւն յայանի արարին՝ զոր ասացն Յիսուս . եթէ երկու ՚ի ձէնջ միաբանեացեն , ասէ , վասն ամենայն իրաց զինչ եւ խնդրեացեն , լինիցի նոցա : Օ հաւասարութեան զեւան աղօթիւք ՚ի վեր արձակեցին , եւ անդէն յերկնից յերկիր զկախարդն կործանեցին» . ինչ . ընչ . եր . 101 :

Ս անս սյտորիկ ամեն ազգաց վկայութեանց մէջ աներկբայելի դրուած է , որ Պետրոս եւ Պօղոս ՚ի հռովմ՝ մարտիրոսական մահուամբ կատարեցան յաւուրս Ներսնի կայսեր, պատճառն ալ կը ցըցընեն ամենապիղծ Սիմոն մու

գին կործանումը , գրելով համաձայն այսպէս . « Սուրբ առաքեալն Պետրոս ելեալ Յերուսաղեմէ ՚ի քարոզել զբանն Աստուծոյ յերկիր՝ զնաց ՚ի կապաղովկիսա եւ ՚ի Գաղատիա՝ ՚ի Պոնտոս եւ ՚ի Բիւթանիա , եւ ապա ՚ի Հռովմ ընդ Պօղոսի : Գաին անդ ըզՍիմոն կախարդն , որ զարմացուցանէր մոգութեամբն իւրով զժողովուրդս հռոմայեցւոց . աւեր զանձնէ իւրմէ եթէ ես եմ քրիստոսն : Եւ աւելն հռովմայեցիքն վասն Սիմոնի ցՊետրոս առաքեալն՝ եթէ մեծ ոմն իցէ , եւ աւնէ նշանս՝ եւ հաւանեցուցանէ զժողովուրդն : Իսկ սուրբ առաքեալքն Պետրոս եւ Պօղոս առաջի ամենայն բազմութեանն խայտառակեցին զնա անուամբն քրիստոսի , եւ որ ամբարտաւան մտօք ՚ի բարձրութիւնս երկնից թռչէր՝ անկաւ դիտակոր եւ յերկիր կործանեցաւ . եւ յամօթ եղնն ամենայն հետեւողք նորա : Եւ Ներոն արքայ հրամայեաց բարկութեամբ ըմբռնել զՊետրոս , վասն զի բազում ժողովուրդս եւ երեւելի արս եւ չորս հարձս Պաւլոսիցոյ դարձոց ՚ի հաւատն քրիստոսի Յայնժամ կալան զնա զինուորքն ըստ հրամանի Ներոնի եւ տարան ՚ի խաչ հանել , եւ նա զպատմուձանս եպիսկոպոսութեանն Հռովմոյ եւ յա

չակերտ իւր 'ի Աննոս . զի նա միայն գնաց
զկնի Պետրոսի» . Յայսմանոցն քէր Իսրայէլի .
Գր . 'ի պօլիս . եր . 275 :

Ասոնց պէս մեր սուրբ հարք ալ կը վկայ-
են Պետրոսի եւ Պօղոսի քարոզելը եւ նահա-
տակկիր 'ի Հռովմ . որպէս սուրբ վարդապետն
մեր քերթողահայր Մովսէս խորենացին կը
գրէ 'ի պատճառս ճանապարհորդութեանն
Հռովմ երթալը , եւ ասէ . «Նաւել յերա-
զայ կամելով , յիտալիա բռնութեամբ ան-
կաք 'ի հողմոց , եւ ողջունեալ 'ի հանդիստ
սրբոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի , ոչ բազում 'ի
հռովմայեցւոցն կացեալ քաղաքի» . Գիրք բ .
Բան կը : Աւ Սարգիս շնորհալի սուրբ վար-
դապետն մեր կը գրէ Պետրոս սրբազան ա-
ռաքելոյն համար . «Զայն՝ որ առ խաչին
տեառն գլորէր , եւ յարութեամբն իւրով
զամենայն զգլորեալն կանգնէր . զճմարիտ
աւետարանիչն՝ եւ զերկնաւոր մշակն , զի-
մաստուն ճարտարապետն , եւ զառանց հիման
շինողն , որոյ ձեռքն հիմունս արկին Եկեղեց-
ւոյ 'ի մեծն Հռովմ՝ յակն տիեզերաց , 'ի
Ղնտիոք , 'ի Դաղմատիա , եւ 'ի Սպանիա եւ
'ի կղզիս հեռաւորս . սկիզբն արարեալ 'ի հրէ-
աստանէ աւետարանել՝ եւ եհաս մինչեւ 'ի
ծագս տիեզերաց» . ա Պեք . եր . 181 : Աւս

նոյն . « զՊետրոս՝ որ քարոզեաց զաւետա-
րանն Յերուսաղէմ՝ եւ ՚ի Սամարիա եւ ՚ի
Պաղեստինէ եւ յԱնտիոք եւ ՚ի միջերկրեայս
եւ ՚ի Հռովմ եւ ՚ի Սպանիա եւ ՚ի կղզիս հե-
ռաւորս : զՊետրոս՝ որ զՍիմոնն կործանեաց՝
եւ զբազումս կործանմամբն նորա յարոյց ,
որ զփաղանգս այսոցն չարութեանն փախտա-
կանս արար , որ զհազարապետն նոցա զբան-
սարկուն յամօթ արար » . ա Պէտ . Եր . 394 :
Եւ շնորհալին յՂԲ՝ Երէմ . Եայ : « Եւ դու
Հռովմ մայր քաղաքաց , գերապայծառ եւ
պատուելի . մեծին աթոռըդ Պետրոսի , առա-
քելոց գլխաւորի » :

Ինչո՞ւ աշխատ կըլլամք այս տեղս յայտնի
եւ ամեն ազգաց վկայութեամբ հաստատուած
ստուգութիւնը իբրեւ նորէն հաստատելու
ջանալ , այսինքն է Պետրոս առաքելոյն
՚ի Հռովմ քարոզելը եւ մարտիրոսանալը .
որովհետեւ հիմա կը լսուի , եւ կըսեն՝ եւ
ոմանք ալ կը գրեն , որ Պետրոս ո՞չ Հռովմ
գացեր է , եւ ո՞չ ալ այն տեղը քարոզեր է ,
եւ ո՞չ ալ այն տեղը իբրեւ վկայութիւնը կա-
տարեր է դառն մահուամբ : Արովհետեւ կը
սեն , այդ ամենը բնաւ չիկայ սուրբ գիրքին
մէջը . երկբայելի եւ կամ շինծու աւանդու-
թիւն է . ահա՛ այսպէս բսելով՝ ո՞չ թէ միայն

կը կամին արժանահաւատ անձանց՝ եւ Ակեղեցւոյն հաւատարիմ եւ ընդունելի հարց որոց վկայութիւնները մերժել անարդել եւ առաջանել, այլ եւ Ակեղեցւոյն քարոզած եւ ընդունած ամեն մէկ աւանդութիւնները մէյմէկ առիժներով անպիտան եւ անընդունելի ցուցնել, որ Ակեղեցւոյն ուղղափառութիւնը խանդարեն՝ տապալեն՝ եղծեն ու տակնուվրայ ընեն, եւ Ակեղեցւոյն ուղղափառ հաւատացեալ ժողովուրդներն ալ դայթակղեցնելով մոլորեցունեն, այս մը առք կաշխատին մոլորամիտ աղանդաւորները. բայց չեն մտածեր որ աւանդութիւն Ակեղեցւոյ ըսելով՝ չեմք խմանար ազգային կամ ձերոց աւանդութիւնները, որոնց ինչ աստիճան համարում ունենալը աստուածային աւանդութեանց առջեւ, տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս հասկըցնել ուղեց ըսելով հրէից. «Անարդէք զբանն Աստուծոյ ձերով աւանդութեամբն». Մար. է. 13 : Աւերք դպիրքն եւ փարիսեցիքն հրէից ազգէն՝ հարցուցին Յիսուսի՝ եթէ «ընդէր աշակերտքն քո անցանեն զաւանդութեամբ ձերոցն. զի ոչ լուանան զձեռս, յորժամ հաց ուտեն» : Յիսուս ալ անոնց սխատախան տրիաւ. «Իսկ զուք ընդէր անցանէք զպատուիրանսն

Աստուծոյ վասն ձերոյ աւանդութեանն » .
 Մատ. Ժե. 2. 3 :

Մասնկ ազգային եւ ձերոյ իշխանաց ազգի
 աւանդութեան պէս չէ՛ Եկեղեցւոյ անժխաւե-
 լի աւանդութիւնները , այլ Եկեղեցւոյ ա-
 ւանդութեանը համար ուղղափառ աստուա-
 ծարանները մեզի կը սորվեցընեն (որ աստ-
 ուածարանական տեղիքներուն մէկն ալ այս
 է) Եկեղեցւոյ աւանդութիւնը իրեն սահմա-
 նալը ճանաչել եւ բնդունիլ , որուն սահմանը
 այս կուտան . « Բան՝ կամ հրամանն Աստու-
 ծոյ անդիր աւանդեալ Եկեղեցւոյն կենդանի
 ձայնիւ կամ բանիւ՝ յԱստուծոյ կարգեալ
 պաշտօնէիցն Եկեղեցւոյ հին եւ նոր օրի-
 նաց » :

Կը տեսնան « հրամանն կամ բանն Աստու-
 ծոյ » ըսելով՝ կը համաձայնի սուրբ գիրքե-
 րուն հետը . « անդիր » ըսելով՝ միայն դրա-
 ւոր բանէն Աստուծոյ կը տարբերի . « կեն-
 դանի ձայնիւ յԱստուծոյ կարգեալ պաշտօ-
 նէիցն Եկեղեցւոյ հին եւ նոր օրինաց » ըսե-
 լով՝ յայանի կերպեցունէ , որ Աստուած խօ-
 սել եւ գրել՝ աւանդել սորվեցընել եւ հաս-
 տատել կուտար իրեն կողմանէ , իբր միջ-
 նորդ կարգելով նահապեանները եւ մարդա-
 բէները հին օրինաց Ժամանակը . ըստ այնմ՝

«Բազում մասամբք եւ բազում օրինակօք
կանխաւ խօսեցաւ Աստուած ընդ հարս մեր
մարդարէիւք» . Եբբ . ա . 1 :

Այս խօսք եւ բան եւ հրաման Աստու-
ծոյ ամենքը չեղաւ գրով միայն , այլ եւ ա-
ւանդութեամբ նահապետաց եւ մարդարէ-
ից մէկզմէկու որդւոց յորդիս փոխանցանե-
լով՝ պահուեցաւ հին Եկեղեցւոյ Աստուա-
ծապաշտներուն մէջը . այս բանիւ աւանդու-
թիւններուն համար գրուած է . « Հարցջիր
դու ցհարս քո եւ պատմեցեն քեզ , ցծերս
քո եւ ասացեն քեզ » . Բ օրին . լր . 7 : Աւ-
ահա՛ սասնկ բանիւ նահապետներուն եւ
մարդարէններուն աւանդութիւնը ցուցունե-
լով կըսէ Դաւիթ . « Որ ինչ միանգամ պատ-
ուիրեաց հարցն մերոց , ցուցանել զայս որդ-
ւոց իւրեանց . զի ծանիցեն յազգ այլ : Որդիք՝
դք ծնանին , յարիցեն եւ պատմեցեն զայս
որդւոց իւրեանց , զի դիցեն առ Աստուած
զայս իւրեանց » . Սաղ . հէ . 6 :

Անանկ է նէ՛ Աստուծոյ հրամանը եւ բա-
րերար կամաց հաճութիւնը ո՛չ միայն գրա-
ւոր , այլ եւ բանիւ ալ աւանդեցաւ հին Ե-
կեղեցւոյ աստուածապաշտներուն մէջը , որ
այս աստուածատուր աւանդութիւնը մեր-
ժող եւ չընդունողներուն համար ալ կը գրէ

Դաւիթ . « Ազգ չար եւ դառնացող , ազգ՝
որ ոչ ուղղեաց զտիրտ իւր , եւ ոչ հաստատու
եաց առ Աստուած զհոգի իւր » . Սաղ . հէ . 9 :
Իսելէ՛ որ այն Աստուծոյ հրամանաց եւ
խնամոց բարերարութեան աւանդութիւննե
րը մերժեցին , եւ չ'կամեցան ընդունիլ՝ եւ
տիրտերնուն մէջը հաստատ պահելու փոյթ
չունեցան :

Ինչպէս հին Եկեղեցւոյ նահապետներուն
եւ մարգարէներուն ժամանակը , ասանկ ալ
նոր օրինաց Քրիստոսի Եկեղեցւոյն մէջ կայ
Աստուածային գրաւոր եւ անգիր աւանդու
թիւն : Այդա Եկեղեցին առաքելներուն թէ
գրաւոր բանիւ եւ թէ անգիր բանիւ փոխան
ցած աւանդութիւնները պիտի ունենայ , որ
ըսուի առաքելական Եկեղեցի . եւ ամեն
ուղղափառ ազգաց եկեղեցիները կը տեսնաս՝
որ անգիր աւանդութիւնները իբրեւ մասն
հաւատոյ ճանաչելով՝ հաւատարիմ աւան
դապահ կը հանդիսանան : Աւ անոնցմով հաս
տատ եւ անչարժ մնացեր են , եւ կը մնան
հաւատոյ ճշմարտութեան մէջ : Որ եւ ա
ռաքելոց ալ փոյթը այսէր , որ Եկեղեցին հա
ւատարիմ ըլլայ առաքելական աւանդու
թիւնները պահելու վրայով . ըստ այնմ . « Իբ
րեւ անցանէին ընդ քաղաքսն՝ աւանդէին

նոցա պահել զհրամաննսն պատուիրեալս յառաքելոցն եւ յերիցանցն՝ որք յերուսաղէմ : Եւ Եկեղեցիքն հաստատելն ՚ի հաւատս, եւ յաւելուին ՚ի թիւն հանապազօր» . Գործ . Ժգ . 4 : Ըսոր համար է՝ որ Պօղոս առաքեալը կը գովէ Վորնթացւոց Եկեղեցին, որ իրեն առանց գրոյ՝ միայն բանիւ աւանդած հրամանները եւ խրատները կը պահեն հաստատուն . « Գովեմ զձեզ՝ զի զամենայն ինչ զիմ յիշէք , եւ որպէս աւանդեցի ձեզ՝ զաւանդութիւնն ունիցիք» . ա Վորն . Ժա . 2 : Եւ Յակոբոս առաքելոյն եղբայրը Յուդա առաքեալը աղաչելով կը գրէ , որ փոյթ ունենան հաւատացեալները աւանդութիւնները հաստատուն պահելու . « Սիրելիք . . . հարկ յանձին կալայ գրել ձեզ եւ աղաչել՝ զի ձգնիցիք ՚ի վերայ հաւատոցն , որ միանգամ աւանդեցաւն սրբոց» . Յո-Գ . ա . 3 : Եւ այս առաքելական աւանդութիւնները մերժողներուն՝ չնդունողներուն՝ եւ կամակոր մուրեալներուն համար կը գրէ Պետրոս առաքեալ . « Լաւ էր նոցա եթէ բնաւ իսկ չէր ծանուցեալ զարդարութեանն ճանապարհ . քանզի ծանեան եւ յետս կացին ՚ի սուրբ պատուիրանէն , որ նոցա աւանդեցաւ» . բ Պ-Գ . բ . 21 :

Այս աւանդութիւնը շատ բաժանմունքներ ունի . բայց մեք երկուքը միայն գնեմք աստանօր . նախ՝ ասի գրաւոր , այսինքն գրքով աւանդուած . որոնք պիտի գտնամք սուրբ գրոց մէջը , եւ պիտի ըսեմք՝ սուրբ Գիրքը ասանկ կըսէ , եւ կամ ասանկ կը հրամայէ եւ կուսուցանէ . եւ երկրորդն՝ անգիր կանուանի . այսինքն միայն բանիւ աւանդած , որոնք պիտի գտնամք ուղղափառ Եկեղեցւոյն մէջը , եւ պիտի ըսեմք՝ ասանկ կը պատուիրէ մեզի Եկեղեցին , եւ ասանկ կը հրամայէ՝ եւ կուսուցանէ Եկեղեցին՝ եւ կը տօնէ . մեր այս երկու բաժանումին բաւական կը համարիմք միայն Պօղոս առաքելոյն վկայութիւնը՝ որ կըսէ . « Այսուհետեւ եղբարք հաստատուն կացեք՝ եւ պինդ կաշարուք զաւանդութիւնսն՝ զոր ուսարուք , եթէ բանիւ եւ եթէ թղթով մերով » . ԲՆՄԱԿ . Բ . 14 :

Աւրեմն Հայոց ազգը իրեն սուրբ Եկեղեցւոյն մէջ անփոփոխ պահելով առաքելական աւանդութիւնները՝ սրբազան Հայրապետներուն ասհմանած բարեկարգ արարողութիւնովը հաւատարիմ աւանդապահ կը հանդիսանայ . ըստ որում սորված է ՚ի սրբոյն Գրիգորէ լուսաւորչէն իւրմէ , եթէ Եկեղեցւոյ աւանդութիւնը լուսաւորութիւն է

հաւատոյ, որ երբ երկրորդ չարչարանաց կա-
խաղանին մէջն էր՝ այս աղօթքը կրնէր .
«Տուր ինձ տէր զշնորհս համբերութեան
դառն տանջանացս՝ որ կտանն զիս . զի եւ ես
արժանի եղէց պահել զաւանդութիւն լու-
սաւորութեան հաւատոյս՝ զոր ետուր ինձ
ճանաչել զքեզ եւ առնել զկամս քո» . Ա-
գ․ Բ․ Էր․ 28 :

Այս ինչպէս յառաջագոյն՝ եւ այսօրուան
օրս ալ Հայոց ազգը իրեն աւանդապահ ուղ-
ղափառ եւ սուրբ Եկեղեցիովը ուղղափառ
եւ բարեպաշտ է, եւ ոչ հերձուած է եւ ոչ
հերեփկոս :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ

Արդ բազում համարձակութեամբ կը-
սեմ եւ կը գրեմ, եթէ Հայոց Եկեղեցին
չատ մեծ հոգեւոր պարծանքներով եւ գո-
ւթութեան իրաւունք ունի . վասն զի Հայոց
Եկեղեցւոյն մէջն անանկ մէկ սոսկալի հե-
րեփկոսութեան չար սերմն որոման սերմա-
նող մը չէլաւ, եւ կամ գլխաւոր հերեփկո-
սապետ մը եւ աղանդապետ մը չէրեւցաւ
արժանընդունակ աղօթիւք սրբոց հօրն մերոյ

Գրիգորի լուսաւորչի . ըստ այնմ , « Ի ձեռն առեալ լուսաւորչին զնշխար սրբոյ Աարապետին , շուրջ պարապեալ զկողմն աշխարհին շնորհօք աջոյ զբանն օժողին . սատ թշնամիք մի զօրացին , մի հերձուածոց աղանդք բուսցին . յերկնից գայր ձայն աստուածային՝ թէ հայցուածք քո կատարեացին » . Ըստ :

Ի այց մեծամեծ ազգաց լատինացոց եւ յունաց Եկեղեցիները ժամանակ ժամանակ որչափ անհնարին նեղութիւններ կրեցին իրենց մէջէն գլխաւոր հերետիկոսապետներ եւ աղանդապետներ ելլալով . անոնց համար չէր մի՞ որ տիեզերական Ժողովքներ գումարուեցաւ , եւ սրբազան առաքելաջան Հայրապետները հեռաւոր տեղերէն գալով ժողովուելով մեծամեծ տաղնապետներ՝ նեղութիւններ՝ եւ վիշտեր կրեցին . եւ մեծաջանութեամբ ուղղափառութեան կաշխատելին հերքելու եւ մերժելու այն ամեն հերետիկոսապետներուն եւ աղանդապետներուն մոլորութիւնները եւ աղանդները , որոնցմէ ինչ ստակալի վէճեր՝ կագ՝ կախ՝ եւ խռովութիւն անպատմելի՝ անմխարանութիւն՝ կողմնակցութիւն՝ անպարտ սպանութիւն՝ եւ վրդովմունք՝ եւ տատամտութիւնք կայսերաց՝ եւ սասանութիւն՝ եւ գայթակղութիւն ժողո-

վրդոց . ինչո՞ւ համար ես այս փոքր հանդիսա-
րանիս մէջ այն բազմահատոր պատմութիւն-
ները կաշխատիմ նկարագրել . թող ընթեր-
ցող ուսումնասէր անձինքները կարգան տի-
եզերական ժողովքներուն ճիշտ պատմու-
թիւնները՝ եւ արժանահաւատ հեղինակնե-
րուն եկեղեցական պատմութիւնները , եւ
հեռու փաստին հերեօթիկոսութեան եւ աղան-
դաւորութեան քարոզիչներէն , որոց վախճա-
նը կը յայտնէ Պետրոս առաքեալ , որ յաւի-
տենական դատապարտութիւն եւ կորուստ
է . ըստ այնմ , « Վինէին եւ սուտ մարգարէք
'ի ժողովրդեանն՝ որպէս եւ այժմ 'ի ձեզ լի-
նիցին սուտ վարդապետք , որք սպրդեալ մու-
ծանեն հերձուածս կորստեան . եւ զորս տէրն
գնեաց՝ զնոսա ուրացեալ՝ ամեն 'ի վերայ
անձանց զարագահասն կորուստ , եւ բազումք
անկեալ երթիցեն զհետ նոցա անառակու-
թեանցն . վասն որոց ճշմարտութեանն ճանա-
պարհ հայհոյիցի » . Բ . Պէ . Գ . Բ . 12 :

Վաս շայոց Եկեղեցին գովութեան ար-
ժանի եղաւ , որ չունեցաւ ասանկ մէկ գլխա-
ւոր հերեօթիկոսապետ մը եւ աղանդապետ
մը . վասն որոց գովութիւններ կառնէր մէջ
ընդ մէջ իրեն յայտնի ուղղափառութիւնը
• ճանչցողներէն : Արպիւսի էր՝ Ղուսիս երրորդ

պատկն Հռոմայ . ինչպէս կը պատմէ Վարդան
 պատմիչ եւ Լամբրոնացին , որ գրեաց զիր առ
 Գրիգոր կաթողիկոսն մեր այսպէս սկսելով ,
 « Լուսիտս եպիսկոպոս՝ ծառայ ծառայից աս-
 տուծոյ , ամենապատուական եղբարց Գրի-
 գոր կաթողիկոսի եւ ամենայն արքեպիսկո-
 պոսաց եւ եպիսկոպոսաց եւ արքայից որդւոց
 սիրելեաց՝ եւ ամենայն առաջնորդաց Եկե-
 ղեցւոյ , եւ ամենայն կղերիկոսաց , եւ ամե-
 նայն լրմանդ Հայոց Ժողովոյն : Աղջոյն եւ
 առարեւական օրհնութիւն քրիստոնէից ա-
 մենեցունց միաբանական օրհնութիւն՝ անա-
 պական հաւատոյ խոստովանութիւնն ոչ մարմ-
 նոյ եւ արեան յայտնութեամբ , այլ ՚ի Հոգ-
 ւոյն սրբոյ . . . եւ զձեզ յամբիժ հաւատող
 զոր ունիք՝ ողջագուրեմք մեծաւ սիրով . եւ
 լրապէս ուրախ եմք հոգւով եւ մարմնով յա-
 մենայն Ժամ՝ յորժամ զգիրս ձեր լսեմք ,
 եւ զպատգամաւոր հրեշտակս տեսանեմք ,
 զուարճացեալ լինիմք . զի մեծանայք եւ
 բազմանայք հաւատով եւ խաղաղութեամբ .
 որպէս լուսք զամենայն գործոց ձեր ճշմար-
 տութիւն պատմեալ ՚ի ճշմարիտ եղբօրէս
 մերմէ Գրիգորէ արքեպիսկոպոսէ Փիլիպու-
 պօլսոյ , որ է ՚ի ձէնջ առ մեզ առարեալ , զոր
 պատուեցաք արժանապէս , եւ յաղագս ձեր

բարեհաւ կալոյ՝ փառս տուսք զոհութեամբ
աստուծոյ . այնմ, որ ՚ի մէջ անհաւատից եւ
անօրինաց ազգաց բիւրս բիւր քրիստոնէից
պահէ իւր անուանն երկրպագուս . յալագս
որոյ փառաւորեցաք զնա յերկրի, եւ առաջի
հրեշտակաց յախտենական խնդութիւն է
յերկինս » :

Եւ Ուրբանոս հինգերորդ պապն հռոմաց,
որ անաչառ գովութիւն տայ ազգիս Հայոց
ողջունելով այսպէս . « Պատուական եղբարց
մերոց՝ արքեպիսկոպոսաց եւ եպիսկոպոսաց ,
եւ այլոց սիրելի որդւոց՝ առաջնորդաց Եկե-
ղեցւոյ եւ հարց վանականաց , եւ երիցանց
եւ գղերց՝ եւս եւ աւագ իշխանաց եւ ազ-
նուական անձանց եւ ժողովրդոց՝ ՚ի հանդէս
ուղղափառութեան համօրէն ծաղկելոց ՚ի
Թագաւորութեանն Հայոց ողջոյն եւ առա-
քելական օրհնութիւնն » . Պապ . Հայոց . հափոր
Գ . Էր . 355 :

Եւ Յունաց ազգի Միքայէլ արքեպիսկո-
պոսն կոստանդնուպօլոյ՝ տասն եւ ինն եպիս-
կոպոսներուն եւ մետրապօլիաներուն ստու-
րագրութեամբը նամակ կը գրէ առ կաթո-
ղիկոսն մեր Գրիգոր , ուրախ ըլլալով Հայոց
Եկեղեցւոյ ուղղափառութեանը վրայով .
« Միքայէլ ողորմութեամբն աստուծոյ արք-

Եպիսկոպոս Առաքանդնուպօլսի նոր Հոսիմայ
 եւ տիեզերական Պատրիարք . տեառն Գրի-
 գորի սուրբ սիրեցելոյ պատուական Աթո-
 ղիկոսի ամենայն Հայոց ուրախ լինել 'ի տէր
 | տէր սիրեցեալ 'ի մէնջ կաթողիկոս պատ-
 ուական՝ զբանս քո սուրբս բազում անգամ
 լուսք , եւ ողջունեմք 'ի բացուստ իմացա-
 կանաւս՝ ըստ օրինի տեառն աշակերտաց ող-
 ջունի զառ միմեանս զսէրն եւ զհամաձայ-
 նութիւնս . քանզի զսէրն ունիմք շաղ-
 կապ խառնել եւ յօղել մի մարմին միոյ պատ-
 ուական գլխոյն տեառն եւ վրկչին մերոյ
 Յիսուսի Քրիստոսի . այս մարմին՝ որ երբեմն
 պայծառացեալ եւ զարդարեալ էր յօղիւ սի-
 րոյն , տղեղ երեւիւր բաժանմամբն , 'ի հե-
 ռանալս որոշմամբ եւ բացակայութեամբ մեր
 'ի միմեանց , եւ այժմ ընդարձակեցաւ ներ-
 գործութիւն կամաց մեր տեղի տալ եւ ամ-
 փոփել զմիութիւն սիրոյ ձեր յօժարու-
 թեամբ . եւ կամեցաւ հաղորդութեամբ եւ
 միաբանութեամբ բժշկել զվայրապար հար-
 ուածս առաջին բաժանմանն , եւ 'ի տապառ-
 հակառակութեանցն՝ որ եղեւ 'ի մի եւ 'ի
 պատուական մարմինն Քրիստոսի , խորշել եւ
 տեղի տալ , այսինքն՝ զի այլ էր որ առ ձեզ
 իրքն , եւ այլ էր որ առ մեզ վասն նորին համ-

բաւն : Յաղագս որոյ յաստուստ որ առ մեզ
 գրոյս առ սուրբ եւ կարող աստուածապատկե-
 եալ թագաւորն առաքեցաւ , առ 'ի ձեր
 պատուականութենէդ ծանեաք զձեր ուղ-
 զափառութիւնդ եւ զյօժարութեամբ խրնդ-
 բելն զառ մեզ միաւորութիւնն , ուրախ եղ-
 եալ զուրախութիւն երկնային զօրացն ըստ
 աստուածային բանին՝ որ զայս մեզ հրամայ-
 եաց եղեալ առ բոլորիցն Աստուած եւ առ
 հոգեղէնս ամենայն խնդութիւն 'ի նորա
 աստուածալայելուչ եւ փրկական խորհուր-
 դքս : . . . Յուսամք եւ հաւատամք՝ զի որպէս
 է իրաւացի եւ աստուածահաճոյ , 'ի փառս
 աստուծոյ ձայնակցիմք 'ի մի Եկեղեցի ամե-
 նասուրբ անուանն աստուծոյ հասարակ եւ
 համախոհ փառատրութեամբ :

Շնորհք տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի
 եղիցի ընդ ձեզ եւ ընդ մեզ . Ամէն :

Միքայէլ ողորմութեամբն աստուծոյ արք-
 եպիսկոպոս Առստանդնուպօլսի նոր հռովմայ :

Կիւրղոս ողորմութեամբն աստուծոյ Պատրի-
 արգ աստուածայնոյ քաղաքին Անտիօքայ :

Նուաստ արքեպիսկոպոս մայրաքաղաքին Աե-
 սարու կապադովկեցւոց Ստեփաննոս :

Մետրապօլիտս Առակլէոյ Թէոդորոս :

Մետրապօլիտս Կիզիկոյ Յօհաննէս :

- Մետրապօլիտս Նիկոմիդեայ Յովհաննէս :
- Նուաստ մետրապօլիտս Մելիտինոյ Յօհաննէս :
- Մետրապօլիտս Նիկիայ Նիկողայոս :
- Մետրապօլիտս Ազոդիուպօլեայ Յօհաննէս :
- Նուաստ մետրապօլիտս Իկոնիոյ Յօհաննէս :
- Մետրապօլիտս Արակիոյ Յօհաննէս :
- Նուաստ մետրապօլիտս Մոկիսոյ Լուկաս :
- Նուաստ մետրապօլիտս Ադրիանուպօլսի Գեորգ :
- Մետրապօլիտս Ալաշիոյ Կոստանդին :
- Նուաստ մետրապօլիտս Առղոնիոյ Թէոդորոս :
- Նուաստ մետրապօլիտս Նազիանզու Թէոդորոս :
- Նուաստ մետրապօլիտս Մէթրմու Թէոդորոս :
- Նուաստ մետրապօլիտս Լակեդեմոնիայ Յօհաննէս :
- Նուաստ մետրապօլիտս Ապրնացւոց Տասիլիոս :
- Նուաստ արքեպիսկոպոս Գեակիոյ Միքայէլ :
- Ընդհ. եր. 109 :

Այս եւ շատ գովութեան եւ երանութեան արժանի է Հայոց սուրբ Եկեղեցին, ո՛չ թէ միայն ազատ մնալովը բազմատեսակ հերետիկոսապետներէ եւ ազանդապետներէ, այլ եւ լսելով իրեն վրայի եղած զրպարտութիւնները եւ չարախօսութիւնները՝ ո՛չ կը սրտմտի՝ ո՛չ կը վրդովի՝ եւ ո՛չ ալ կը շփոթի.

Թող գրեն՝ եւ Թող այս երեք կերպ բանիս վրայ-
ով մեջերնին վէճ՝ ընեն, թէ « Հայս այսօրո-ան
օրս հերձո-ած է- հերեփիիոս էն Տի. է- թէ՛ հրաման
իայ աննց եկեղեցին երթալը . է- թէ՛ հրաման
իայ աննց հեփ հաղորդ-իցո-թիւն ընելը- յԱստ-
ո-ածայինս » . Անան, քեփ . ԳէՏ. Եր, 98 :

Եւ ամենքը միաբան թող մտիկ չընելով
այն աւետարանական խրատը « Մի զոք զըր-
պարտիցէք » . Ղո . Գ . 14 : Եւ Բրիտոսփ
հրամանին ունկնդիր չըլլալով, եթէ՛ « Մի
ըստ աչս դատէք, այլ ուղիղ դատաստան ա-
բարէք » . Յօհ. Է . 24 : Անխիղճ ուխտեն եւ
երդում ընեն, եւ քարոզեն պարզամիտ ժո-
ղովուրդներուն, թէ « Այսօրո-ան օրս Հայս
հերձո-ած է- հերեփիիոս էն, է- հրաման չիայ
աննց եկեղեցին երթալը, է- աննց հեփ հաղոր-
դ-իցո-թիւն ընելը- յԱստ-ածայինս » : Անխի-
թարեան պատուելիք ալ այսպիսի չարաչար
երդման հաղորդակից կըլլան եղեր . ինչպէս
գրուած է վերոյիշեալ տետրակին նոյն ե-
րեսի վերջերը այսպէս. « Ե- այսօրո-ան օրս ամեն
Տիթարեանս երդո-ճ իննն՝ աս երեք ինդրոյն
վրայ իրենց սո-րբ ավո-ին հեփ Տիչք է- իսպար-
եալ Տիսեանո-թիւնը է-այնն » :

Հարկաւ պիտի ընեն այս երդումը Մի-
թարեանք, եւ պիտի միաբանին այսպիսի զըր-

պարտութեան եւ չարախօսութեան . բայց
նչ 'ի ճշմարտութենէ բռնադատեալ , այլ
մանաւանդ յերկիւղէ մարդկան ստիպեալ
պիտի գրեն եւ խօսին . վասն զի՝ թէ որ չը
խօսին եւ չը գրեն անանկ երբեմն երբեմն ,
այն անիրաւ զրպարտիչները Հայոց Եկեղեց-
ւոյն անտարակոյս կը հասցունեն 'ի վերայ
Միսիթարեանց փորձութիւններ եւ պատու-
հաս . ինչպէս որ իրենց առջեւը օրինակ ունին
Երանելի Հ , Միքայէլն չամչեան : Երանելի
կըսեմ , վասն զի իրեն սրտին մէջէն մարդ-
կային բռնութեան երկիւղը մէկդի ձգելով ,
եւ անձնական պատիժ եւ անարգութիւն 'ի
մարդկանէ կրելը յանձնառու ըլլալով , այն
«Վահան հասարոյ ողջախոսութեան Հայոց»
բազմավաստակ երեք հատոր գիրքը գրելով՝
Հայոց Եկեղեցին 'ի հաւատս ուղղափառ ը-
լլալուն ճշմարտութիւնը քարոզելու փոյթ
ունեցաւ . եւ երբ իմացաւ այն իրեն բազ-
մամեայ աշխատութեան մատենագրութիւնը
գողցրված ըլլալը թշնամիներուն ձեռօքը ,
նչ լքեալ տարակուսեցաւ , եւ նչ բնաւ վեր-
ջացաւ ճշմարտութիւնը քարոզելէն , այլ մա-
նաւանդ առաւել եւս զօրացաւ , եւ յա-
տուկ նամակ գրեց առ Հ , Մկրտիչն եւ Հ ,
Իգնատիոսն , զի 'ի կողմանէ իւրմէ փոխանորդ

հանդիսանան 'ի Հռովմ անպատրուակ ճշմարտութիւնը յայտնելու՝ արդարութիւն եւ իրաւունք պահանջելու, եւ այն նամակին մէջ այսպէս կը գրէ. «Ափսոս եղեւ քեզ Հայր Միքայէլ. զի 'ի ծերութեանդ հասակի պաշարեցար՝ յորոց պաշարեցարն. պաշարեցայ այն, բայց 'ի պաշարմանս վստահ կամ . . . ով է ոտին իմ, ելցէ ընդ դէմ: Բայց քանզի խոզառ տկարացեալ եմ առաւելքան զոր կարծէքդ՝ եւ անկեալ 'ի յիշողութենէ, եւ օրէ յօր նուաղիմ, ստիպիմ զձեզ կանգնել, եւ կանգնեմ իսկ այսօր 'ի փոխանակ զհայր Մկրտիչդ եւ զհայր Իգնատիոսդ. խօսեալիք զճշմարտութիւն, եւ մի երկնչիք 'ի թշնամեաց իմոց. ես եւս եթէ մարթացայց, յուսամ թէ ժամանեցից, եւ զձեզ անխտակս կացուցից. անզգամութեամբ ասեմ, շատ են ոսկերք իմ առ շաղփաղփի բանս Աստուածաբան կարծելոցն. . . մի ինչ զարհուրիք. վստահիմ՝ թէ զարհուրեցուցից եւ վանեցից զթշնամիս իմ. եթէ արդարութիւնն չիցէ մեռեալ՝ գործեցից գործ մեծ 'ի զառամութեանս իմում» :

Ասանկ անվեհեր եւ համարձակ պիտի ըլլայ ճշմարտութեան քարոզիչը եւ գրիչը. եւ պիտի գիտնայ՝ որ ճշմարտութեան թշնամի-

Ներք պիտի անարդեն զինքը, եւ զըպարտու-
թեամբ եւ չարախօսութեամբ պէտքէս դա-
տապարտութեան մատնելու պիտի պատրաս-
տուին. բայց ինքը բնաւ պէտք չէ դադարիլ
Աստուածահաճոյ ճշմարտութիւնը քարոզե-
լէն եւ գրեւէն : () Իննակ են մեզի սրբազան
առաքեալները . որ երբ նախատուեցան՝ եւ
գանակոծ եղան , եւ սպառնալիք լեցին , որ
այլ եւս չքարոզեն Յիսուսի անունը . ընդ-
հակառակն անոնք ուրախութեամբ դար-
ձան այն ատեանէն , ուր որ Յիսուսի անուա-
նը համար ծեծ կերան եւ անարգուեցան ,
եւ չի դադրեցան Յիսուսի Քրիստոսի անունը
քարոզելէն . ըստ այնմ , «Եւ կոչեցեալ զա-
ռաքեալսն՝ դան հարին , եւ պատուիրեցին՝
մի եւս խօսիլ յանուն Յիսուսի , եւ արձա-
կեցին զնոսա : Աւ նոքա գնացին խնդալով
յերեսաց ատենին , զի վասն անուան տեառն
արժանի եղեն անարգելոյ : Աւ զամենայն օր
ի տաճարին եւ առ տնին ոչ դադարէին ու-
սուցանել՝ եւ աւետարանել զՅիսուս Քրիս-
տոս» . Գործ . ե . 40 :

Արդեօք չէր մի գիտէր Հ , Միքայէլը , որ
իրեն «Ահան հասարկոյ ուղղափառութեան Հոյ-
ոյ» գրած երեք հատոր բազմամեայ աշխա-
տութիւնը պատճառ պիտի ըլլայ շատ անձ-

նական նախատիկեր եւ անարդու թիւն կրելու Հայոց Ակեղեցւոյն թշնամիներէն . այն գիտէր , բայց ան յանձնառու եղած էր վասն սիրոյն ու զղարհառութեան Ակեղեցւոյն Հայոց . սակայն չի կրցաւ մարդարեւնալ , որ պիտի գողանան զայն . եւ յետոյ այնպէս պիտի արգելուի , որ խաղառն ինչ տպուելու եւ ինչ ալ օրինակը ձեռք բերելու հնարաւոր ըլլայ բարեմիտ ընթերցողներուն , ինչ Ակեղեցւականաց եւ ինչ ալ աշխարհականաց :

Այս անկարծելի գողութեան եւ բռնի արգելմանը վրայով աղէկ տրամաբանելով եղբակացութիւն մը հաներ են կորովամիտ եւ ճշմարտասէր ուսումնականները , եւ կրտսն՝ որ այն « Ահհան հապոյ » ըստած բազմաշխատ մտտեանին մէջ գրուածները հարկաւ ճշմարիտ ու զղարհառութիւն են . որ թշնամիներն ալ անոր դէմ բան մը գրուիլը անկարելի եւ անհնարին ըլլալը գիտնալուն համար , տարին մէկ անեւանելի եւ խաղառն գեղերծանելի արգելանոցի մը մէջ թաղուցին եւ անյայտ ըրին . վաս զի եթէ ըլլար անոր մէջը ուղղարհառութեան եւ ճշմարտութեան հակառակ նիւթեր կամ խօսքեր , այն ժամանակը երկու կերպ իրաւունք կունենային . մէյժը՝ որ մէջի եղած մարտութեան նիւթերը յայտ-

ներսով իրենից ժողովրդեանը, պիտի պատուի-
 րէին չ'կարողալ եւ չ'ընդունիլ . եւ մշտնապէս
 իրաւունք կունեննային անոր դէմ գրելու
 Աստուածաբաններուն գրչովը . ինչպէս որ հե-
 ղինակն ալ անանկ կը պահանջէր , եւ ամօթ
 չէր ըլլար հեղինակին . զոր օրինակ՝ կը կար-
 դամք Պօղոս առաքելոյն առ Գաղատացիս
 գրած թղթոյն մէջը . որ երբ տեսաւ Պետրոս
 առաքելոյն քարոզութեամբ հրէայներէն հա-
 ւատացեալները՝ որ Քրիստոնէական հաւատ-
 քի մէջ ուղիղ չէին երթար , այլ տակաւին
 հակամիտուած էին հրէական խորանաց մեր-
 ժեալ օրէնքներուն , եւ մէջերնին կը քարո-
 զէին՝ որ առանց խորական օրինաց հրէու-
 թեան՝ չըլլար փրկութիւն . այլ պէտք է
 կրթէին պահել հրէական հին օրինաց խրա-
 րական օրէնքները : Այս Պետրոս առաքելոյն
 ալ չ'տեսնելու եւ չ'լսելու կը բերէր այս ա-
 նոնց մերժելի դրութիւնը , եւ լռութիւն
 բնելով թողտուութիւն տուած կը ըլլար ա-
 նոնց անկարգ գնացիցը . վասն որոյ Պօղոս ա-
 ռաքելալ կը յանդիմանէ զՊետրոս առաքելա-
 լը՝ կշտամբելով առաջի հաւատացելոց 'ի
 հրէից եւ 'ի հեթանոսաց , որպէս եւ գրեալ
 է . «Այլ իրբեւ տեսի՝ եթէ ոչ ուղիղ գը-
 նան 'ի ճշմարտութիւն աւետարանին , ասեմ՝

ցլեփաս առաջի ամենեցուն . եթէ դու՝ որ
հրէայդ ես ; հեթանոսաբար եւ ոչ հրէաբար
կեաս ; զիմարդ ստիպեա հեթանոսաց լինել
հրէարեւն . Գաղ . բ . 14 :

Սի թէ Պօղոսի առաքելոյն այս կշտամ-
բանաց խօսքը՝ անարդու թիւն եւ կամ անօթ
եղան Պեօրոս առաքելոյն , ոչ . այլ զգուշու-
թիւն եղաւ , եւ հաւատացելոց հրէից եւ
հեթանոսաց ուղղութեան կանոն . ուրեմն
եթէ այն « Վահան հաւարոյ ուղղախոսութեան
Հայոց » բաւած գիրքին մէջ թէ որ մերժե-
լու եւ շինդունելու բան մը ըլլար , պէտք էր
որ աստուածաբան քննիչները մերժելին ու-
րիչ հեղինակութեամբ մը . բայց որ մէկ յայտ-
նի ճշմարտութիւնը ծածկէին . որոնցմէ մէկ
կտորը այս տեղս ցուցնեմք այս ճշմարտա-
խօս գրքին վեցերորդ գլխոյն սկիզբը գրք-
ուած , « Յաւաք » աւար գոլոյ եկեղեցոյն Հայոց
ի հերեփիսութեան եւ ի հերցիսութեան » :
Այս գլուխին մէջ Հայոց եկեղեցոյն ուղ-
ղափառութիւնը հաստատելն յետոյ վերջա-
բանութիւն կրնէ այս խօսքերով . « Եւ սա-
« կայն որք ստորեալ են ոչ ուղիղ սկամբ
« հայիլ ի վերայ ազգին մերոյ , չառնուն ի
« միտ զայսպիսիս , եւ ոչ հայելով յաջ կամ
« յահեակ՝ անուն կեղա հանեն , եւ զուղղա-

« փառն հերետիկոս կոչեն : Աւարդ՝ երանի
 « թէ զայս եւ եթ մտածէին չարախօսք մեր
 « (որով անձնապահ լինէին 'ի վայրախօսու
 « թեանց եւ յանիրաւ զրպարտութեանց) .
 « թէ քանի՞ քանի՞ վնասք եւ վտանգ մարթին
 « յառաջագայիլ յանզգոյշ բանից , որով դք ան
 « խորհրդաբար հերետիկոս կոչէ զայս : Աւր
 « թողից զայն , զի այսպիսի ինքնագլուխ ան
 « ձինք ոչ միայն հերետիկոս կոչեն զՀայս , այլ
 « ենթադրելով հերետիկոս լինիլ՝ զգուշացու
 « ցանեն զայս չհաղորդիլ ընդ նոսա . բայց
 « այսու ոչ միայն անիրաւին յոյժ յոյժ , այլ
 « եւ ընդ դէմ բանս դործեն . զի նախ պարտ
 « էր նոցա կարողանալ առ 'ի հաւաստեցու
 « ցանել զհերետիկոսն լինել , եւ յետ ցու
 « ցանելոյն՝ այդպիսի դժպատեհ անկարգու
 « թեանց զհետ կրթիլ . ուստի Նաւարոս
 « աստուածաբան եւ օրէնագէտ՝ անգոսնէ
 « զանխոհեմութիւն այդպիսեաց . քանզի տես
 « եալ սորա , զի ոմանք 'ի լատինացւոց ինդիր
 « են հանեալ յաւուրս իւր , (այսինքն 'ի վախ
 « ճան չորեքտասաներորդ դարուն) բանիւ
 « բաթերայից , թէ արդեօք արժան իցէ հա
 « ղորդակցութիւն առնել յաստուածայինս՝ ե
 « կեղեցւոյն հռովմայ ընդ եկեղեցւոյն հայոց ,
 « զարմանալով իմն 'ի վերայ իրացդ՝ խօսի իբր

« նորալուր իմն համարելով յասելն (ի գիրս
 « խորհ , կամ պատասխանատուութեան .
 « Մ , ա . գիր » ա . յաղագոսահմանադրութեան
 « խորհրդոյ . ա ինդիլ . Լ) Լ , յդ խնդիր ասէ
 « ենթադրէ , թէ հայք ՚ի թիւս հերեօփկո-
 « սաց իցեն համարելի . եւ սակայն այդ ոչ
 « երեւի ունել զտեղի՝ կամ հաւաստի լինել ,
 « որ է ըստ լատին բառին *օնսլարէ . կամի
 « ասել՝ որք զայդ խնդիր յարուցանեն , պար-
 « տին նախ ենթադրել , թէ հայք հերեօփ-
 « կոս իցեն . եւ ապա ըստ այնմ պահանջել .
 « թէ արդեօք մարթ իցէ հաղորդակից լինել
 « ընդ նոսա : Բայց ուստի՞ յայտ է ասէ , թէ
 « հայք հերեօփկոս իցեն , զի այդպիսի խնդիր
 « յարուցանելոյ պէտք լինիցին » .

Եւ պարէն Մխիթարեան միաբանութենէն
 ասանկ մէկ երեւելի բազմալատակ մատե-
 նագրիչ մը ճշմարտութիւնը գրելով դատա-
 պարտեցաւ , եւ բազմամեայ գրաւոր աշխա-
 տութիւնը արգիլուեցաւ . ապա ինչպէս հա-
 մարձակին այժմեան Մխիթարեան պատուե-
 լիք ճշմարտորդ գրելով՝ Հայոց Եկեղեցւոյն
 համար ուղղափառ է ըսեն եւ կամ գրեն .
 օրինակի աղաղաւ ըսեմք , որ Հայոց ազգը
 շատ հին ՚ի վաղուց անափ իւր սուրբ նախ-
 նիքնեքէն ունի սովորութիւն իրեն կաթողիւ-

կոսին եւ եպիսկոպոսապետին՝ Քահանայապետ անուն տալով վերապատուել, որ գլուխ կամ պետ քահանայից ըսել է : Ի՞նչ ըսեմք, Մխիթարեան պատուելիք չե՞ն դիտեր այս հին սովորութիւնը Հայոց ազգին, կամ չե՞ն կարդացեր ըսեմք Ազաթանդեղոսի մէջ գրուած այս խօսքերը. « Ձի տարեալ զԳրիգորին՝ « քահանայապետ » կացուցեն իւրեանց աշխարհին » . եւ թէ « զի պարգեւաբաշխութիւն նորոգեալ քահանայապետութեանդ ձերոյդ նահանգիդ » . ԱԳԹ. ԳԻՊ ԳԷՆԷ. ԵՐ. 594. 613 : Եւ յերգս շարականի գրած է . « Այսօր քահանայապետ ճշմարիտ աստուածային օրինօք պատուեալ : Այսօր երկնաւոր պատարագին կատարողք քահանայութեան, ՚ի ձեռն սուրբ քահանայապետին, բարերանեցէք զբաշխողն շնորհաց » : Եւ յերգս որդւոց եւ թուանց սուրբ Լուսաւորչին . « Ձքահանայապետն ճշմարիտ ըստ կարգին Մեղքիսեղեկի, ՚ի յիշատակի քահանայապետացս աստուածայնոյ քահանայք հոգեւոր երգօք օրհնեցէք » : Եւս եւ Յօհան երգնկացի ՚ի բանս առ Եկեղեցականս գրէ . « Դուք քահանայապետք եւ գլուխք եկեղեցւոյ, ուրախ լերուք ցնծութեամբ » : Մէր թողումք ինձի՞ձեան Հայր Ղուկաս վարդապետին գը-

տիննական « Ինքն-Քիչ » է , որ Հայ լեզուին մէջ ո՛չ սրբազան կը թարգմանուի՝ եւ ո՛չ ալ քահանայապետ . այլ ուրիշ նշանակութիւն ունի , որ յարմարական պատուանունութիւն մը եղեր է Պապերուն , որոյ բացատրութիւնը կը տեսնուի լատինական ընդարձակ բառարանին մէջը . ահա՛ այս մէկ օրինակովս շատերն ալ ասանկ կիմացուի՝ որ առ երկիրդի եւ հաճութեան մարդկան ականայ կամօք գրերեն եւ կը գրեն գալու վնասներէն ամենայն զգուշութեամբ պաշտպանուելու համար . բայց գիտեն ալ՝ որ ուրիշի վնաս հասցունելը զրպարտելով կամ անարգելով մեծ անօրէնութիւն է . ուստի գրած են « ան-ան պարս-ագրին գէմ հանած տետրակին մէջը . « Չինքը պաշտպանելը միշտ օրինաւոր է՝ գիտէինք , իսկ ուրիշի վնասել ո՛չ երբէք » :

Ապա որ Մխիթարեանք հասկցուեցաւ ո՛չ եթէ կամաւ կը գրեն հերձուած եւ հերետիկոս՝ Հայոց ուղղափառ եւ բարեպաշտ Եկեղեցւոյն , այլ շատ խղճիւ մտաց ինքրզինքնին պաշտպանելու համար ՚ի չարախօսութենէ թշնամեաց . զի եթէ Եկեղեցւոյն Հայոց ուղղափառութիւնը յայտնի քարոզելու ըլլան՝ անշուշտ պիտի իրենք վնաս եւ դատապարտութիւն կրեն Հայոց Եկեղեցւոյն թշնա-

մութեան տչօք նայողներէն եւ զրպարտող-
ներէն . բայց ի՞նչ կերպ մնաս եւ դատապար-
տութիւն ըլլայ նի՛ : ըլլայ . կատարեալ քրիս-
տոնէին արժան է սուտ խօսիլ՝ զրպարտու-
թիւն ընել , եւ ծուռ վարդապետութիւն
ընել այլոց իրեն անգորբութեանը համար .
այս մեղաց թողութիւնը ինչպէս կրնան
գանալ նի՛ , թնղ իրենք քննեն :

Վ) իսկ թարեան պատուելիք չե՞ն մի գի-
տեր , որ մեկ ուղղափառ ազգի Ակեղեցւոյ
մեծ մասն հասարակութիւնը կրլայ . եւ այն
հասարակութենէն սատուածարանական գի-
տութեան բառերով յատուկ խոստովանու-
թիւն հաւատոյ չ'պահանջուիր . այլ միայն
բարեպաշտ կամօք ընդունիլ զՆիկիական
հանգանակն հաւատոյ , եւս եւ լսել 'ի բե-
րանոց նոցին զայսչափ խոստովանութիւն սրբ-
տի մտօք , եթէ ինչ որ կ'ընդունի՝ կը դա-
ւանի՝ եւ կը քարոզէ իմ ուղղափառ Ակե-
ղեցիս՝ եւ ես կ'ընդունիմ եւ կը դաւանիմ .
եւ զորս կը հերքէ եւ կը դատապարտէ նզո-
վելով՝ եւ ես կը հերքեմ եւ կը դատապար-
տեմ նզովելով . ասոր համար չե՞ որ ութե-
րորդ Աբբանոս պապն հռովմայ սահմանեց
այն համառօտ դաւանութեան տեսրակն .
թնղ կարգան մէյմը առաջին կանոնը , եւ

մէկ մի ալ քսան եւ վեցերորդ կանոնը , որ հարկաւ իրենք ալ կարդացած եւ ստորագրած են :

Շեն մի զխտեր այս Պատուելիք , որ Եկեղեցւոյ մեծ մասը՝ որ հասարակաբար ժողովուրդ են , միշտ կը սորվին Եկեղեցիէն կենդանի հաւատոյ ճշմարտութիւնը , եւ աստուածահաճոյ բարի վարուց կանոնները , որ սուրբ Աւետարանով եւ առաքելական ումարդարէական ընթերցուածներով եւ բացայայտ մեկնութեամբ ողջամիտ վարդապետներուն կը քարոզուի իրենց . ուրեմն ունկրնդիր եւ ուսանող շատ են , եւ ուսուցանող քիչ . ասոր համար կը դրէ Պօղոս առաքեալ . « Եւ զորս եղ աստուած յեկեղեցւոջ՝ այս են . նախ՝ զառաքեալս , երկրորդ՝ զմարդարէս , երրորդ՝ զվարդապետս , սպա զօրութիւնս , շնորհս բժշկութեանց , օգնութիւնս , վարիչս , ազգս լեզուաց , թարգմանութիւնս լեզուաց : Վիժէ ամենեքին առաքեալք իւցեն . միժէ ամենեքին մարդարէք իցեն . միժէ ամենեքին վարդապետք իցեն . . . միժէ ամենեքին շնորհս բժշկութեան ունիցին . միժէ ամենեքին ՚ի լեզուս խօսիցին , միժէ ամենեքին թարգմանիցեն : Ըայց նախանձաւորք լերուք շնորհացն , որ լաւն են » .

ա կորն . Ժբ . 28 :

Ապա այս ամենը գիտնալով , վայելուչ է մի արդեօք , եւ կամ ուրկից ստիպեցան գրելու՝ այն տետրակին ջատագովութեան մասին մէջը , թէ « Մխիթարեանք համոզուած են՝ որ Հայոց մեծ մասը տգիտութեամբ կը մտլորի , ոչ չար կամաց գրգռութենէն » Եր . 14 :

Թէպէտ այս անհեթեթ պարբերութիւնը կարդացող ուղղափառ Եկեղեցւոյն Հայոց հարազատ որդիքը մէկէն ՚ի մէկ կամբոխին՝ կը սրտմտին՝ եւ կը վշտանան . բայց պէտք է որ հանդարտ մտօք խորհինք այս բանին վերայով . մէյ մը՝ որ ով որ մոլորեր է յուղղափառութենէ հաւատոյ , երկու կերպ գլխաւոր գրգռիչ եւ առիթ ունեցեր է . մէյ մը՝ որ իրեն բնական հանճարով կամ մարդկային մտօք չափելով անչափելի եւ միայն հաւատալի Աստուածային յայտնութեան նիւթերը՝ մոլորեր է . եւ մէկ ալ՝ իրեն մոլեկան ախտալից կիրքը համարձակ յառաջ տանելու համար չար կամբէն գրգռուելով մոլորեալ եղեր է . ասանկ կը հաստատեն աստուածաբան քննիչները համեմատ սուրբ գրոց . ինչպէս կը վճռէ Յիսուս . « Զի ամենայն որ գլխար գործէ՝ ատեայ զլոյս , եւ ոչ գայ առ լոյսն , զի մի յանդիմանեցին գործք նորա » .

Յճ . գ . 20 . Լւ Պօղոս առաքեալ եւս կը վկայէ . « Զանձինս առ իմաստունս ունէին՝ իմարեցան » . 2^ր . ա . 22 :

Ընտանի մարդկային հանճարով չափողներուն եւ անառակութեան հետեւողներուն համար յայտնի կը գրէ Պետրոս առաքեալ . « Լինէին եւ սուտ մարդարէք ՚ի ժողովրդեանն՝ որպէս եւ այժմ ՚ի ձեզ լինիցին սուտ վարդապետք , որք սարդեալ մուծանեն հերձուածս կորստեան . եւ զորս տէրն գնեաց , զնոսս ուրացեալ՝ անեն ՚ի վերայ անձանց զարագահասն կորուստ : Լւ բազումք անկեալ երթիցեն զհետ նոցա անառակութեանցն . վասն որոյ ճշմարտութեանն ճանապարհ հայհոյիցի » . Բ Պէփ . Բ . 1 :

Ըրգ՝ այս վերոյգրեալ երկու տեսակ մոլորեցուցիչ պատճառներուն եւ ոչ մէկը չեն կարէր հաստատել Հայոց ազգին ոչ փոքր եւ ոչ մեծ մասին վրայով . որովհետեւ Հայոց ազգէն բնաւ մէկ ժամանակ մը չէ ելած՝ որ մէկը մարդկային տկար մտօք քննելով հաւատոյ ճշմարտութիւնը՝ մոլորութեան եւ աղանդաւորութեան հեղինակ եղած ըլլայ , եւ հետեւողներ ալ ունենայ . ինչպէս որ կը տեսնուի եկեղեցական պատմութեանց մէջ , որ այլոց ազգաց մէջ պատահեր է , եւ իրենց

եկեղեցւոյն փնտա տուեր է . եւ միւս ազգաց եկեղեցեաց ալ փնասնին հետզհետէ կը հասնի . եւ միւս պատճառը մոլորութիւն չունենալուն Հայոց մեծ մասին , գոհութիւն աստուծոյ , իրենք ալ համոզուած կը վկայեն եւ կը գրեն՝ ըսելով «Ո՛չ չար կամաց գրգռութենէն» . Ալ ի՛նչ տգիտութեամբ կը մոլորի մեծ մասը Հայոց , չեմ հասկընար բնաւ . եւ այս տգիտութիւնը ի՛նչ իմանալ պէտք է արդեօք . ըստ աշխարհի բնական գիտութեան տգիտութիւնը մի , որ Յիսուս Քրիստոս ասանկները գովեց ըսելով . «Գոհանամ զքէն հայր՝ տէր երկնի եւ երկրի , զի ծածկեցեր զայս յիմասանոց եւ ՚ի գիտնոց , եւ յայտնեցիք տղայոց» . Մատթ . Ժա . 25 :

Այս Աստուածային հաճութեանը նայելով՝ եւ անքննելի տնօրէնութիւնը հաստատելով՝ եւ քրիստոնէից յիմար տգէտ ըսելով արհամարհութիւն տուողներուն դէմ՝ ՚ի մըխիթարութիւն հաւատացելոց կը գրէ Պօղոս առաքեալ . «Թէպէտ եւ զձեր խկ կոչումնդ տեսիք եղբարք , զի ո՛չ բազում իմաստունք ըստ մարմնոյ , եւ ո՛չ բազում հզօրք , եւ ո՛չ բազում ազնուականք . այլ զյիմարս աշխարհիս ընտրեաց աստուած , զի յամօթ արասցէ զիմաստունս . եւ զտկարս աշխարհիս

ընտրեաց աստուած՝ զի յամօթ արասցէ ըզ-
հզօրսն . ա Վրն . ա . 26 :

Եկեղեցին Քրիստոսի այս նախատինքը կը
լսէր հեթանոսներէն եւ փարիսեցիներէն .
ըստ այնմ՝ «Մի թէ որ յիշխանացն հաւա-
տաց ՚ի նա՝ կամ ՚ի փարիսեցւոց , այլ այն
խաժամուժ ամբոխն , որ ոչ գիտէ զօրէնս ,
եւ նզովեալ են » . Յօհ . է . 48 : Բայց ընդ
այս սուգ եւ տրտմութիւն չունէին հաւա-
տացեալք , այլ առաւել կը մխիթարուէին
Յիսուսի Քրիստոսի իմաստութեան շնորհի-
ւք , որ կը ներգործէ իրեն սուրբ եկեղեցւոյն
միջնորդութեամբը , եւ կարող է մշտնջենա-
ւորել ՚ի յաւիտեան՝ ինչպէս որ խոստացած
է . « Զի ես տաց ձեզ բերան եւ իմաստու-
թիւն , որում ոչ կարիցեն կալ հակառակ՝
կամ տալ պատասխանի ամենայն հակառա-
կորդք ձերս » . Ղու . իա . 15 : Այս իմաստու-
թեան լոյսը յայտնի կընէ Պօղոս առաքեալ
առաջի եկեղեցւոյն Վորնթացւոց յասելն .
« Զի ՚ի նմանէ դուք էք ՚ի Քրիստոս Յի-
սուս . որ եղև մեզ իմաստութիւն յաստու-
ծոյ , արդարութիւն եւ սրբութիւն եւ փր-
կութիւն » . ա Վրն . ա . 30 :

Սուրբն թող չ'վշտանան Հայոց ուղղա-
փառ Եկեղեցւոյն բարեպաշտ որդիքը՝ « Գէ »

յիժար եւ Տոլրէալ ձայներ լսելով . եւ ես
 ալ անշուշտ կը վկայեմ՝ որ բնաւ ոչ կը
 պատմանն եւ ոչ ալ կը վրդովին . վասն զի ա-
 սանկ նախատինքները համբերութեամբ կը
 տանէր ՚ի սկզբան Եկեղեցին Քրիստոսի .
 Բնչպէս կը յիշէ Հ, Գարբիէլ ՚ի մեկնութեան
 Ելիսոյ Պօղոսի առասելոյն . ա հաս . Եր . 593 .
 « Եկեղեցին Քրիստոսի ՚ի սկզբան իւրում
 հաւարեցաւ յանարդաց աշխարհի . եւ որպէս
 բանիս կարգ է ասել՝ յոչնչից կազմեցաւ ,
 մինչեւ այն սովորական նախատինք էին հե-
 թանոսաց առ քրիստոնեացս , թէ սփոխքորք
 ժողովրդոց են առ հասարակ ծառայք , ա-
 զախնայք , սանտուկք , դայեակք , ներքինիք .
 զայս Յուլիանոս ամբարիշտն յանդիման հար-
 կանէր , եւ յստաջ քան զնա փարիսեցիքն
 չարախօսէին : Սի թէ որ յիշխանացն հա-
 ւատաց ՚ի նա կամ ՚ի փարիսեցւոց . այլ այն
 խաժամուժ ամբոխ , որ ոչ գիտէ զօրէնս » .
 Յօհ . է . 19 :

Արդ՝ տեն գովելի հանդէսը համբերու-
 թեան բարեպաշտ անդամոց ուղղափառ Ե-
 կեղեցւոյն շայոց , որ միշտ կը լսէ ՚ի մօ-
 տուտ եւ ՚ի հեռուսս բանս անարդանաց
 եւ զրպարտութեան . բայց ոչ կամի երբէք
 փոխանակն հատուցանել , այսինքն անարդու

դայց՝ տալ անարդանս , արհամարհողաց՝ արհամարհանս , եւ վասն չարախօսաց չարամաղթութիւնս առնել , եւ այլն : Վասն զի Հայոց Ակեղեցիին միշտ ունի իրեն հաւատոյ ճշմարտութեան հեղինակ եւ բարոյականութեանը անտալ օրինակ Յիսուս Քրիստոսը , որուն համար այսպէս կըսէ Պետրոս առաքեալ . « Բանզի 'ի դոյն իսկ կոչեցարուք , զի եւ Քրիստոս վասն ձեր մեռաւ , եւ ձեզ եթող օրինակ՝ զի զհետ երթայցէք հետոց նորա , որ ոչն արար մեզս , եւ ոչ դառա նենդութիւն 'ի բերան նորա . որ բամբաստել՝ եւ ոչ փոխարէն բամբասէք . չարչարեալ՝ եւ ոչ սպահէք սպառնալիս » . ա ՊՇԳ . բ . 21 : Եւ այն սրբազան առաքելոյն յորդորական բանիւք կը միտթարուի եւ կը քաջալերուի Հայոց Ակեղեցիին , որ կըսէ . « Այլ հեղութեամբ եւ երկիւզիւ ունիցիք բարս քաղցունս , զի որով չարախօսիցեն զձէնջ՝ յամօթ լիցին , որք բամբասեն զձեր բարւոք դնացս 'ի Քրիստոսս » . ա ՊՇԳ . դ . 16 :

Հայոց Ակեղեցիին ձայնակից կը լայ միշտ Դաւիթ մարգարէին հետը համբերելով , եւ կը բողոքէ՝ ոչ առ մարդիկ , այլ առ տէր Աստուած , ասելով , « Արբա անիծանեն եւ դու օրհնեացես , ոյք յարուցեալ են 'ի վերայ իմ

զամօթ կրեցցեն. այլ ծառայքս ուրախ եղիցի 'ի բեզ: Օ գեցցին զամօթ՝ որ չարախօս կային զանձնէ խմէ, եւ արկցեն որպէս կրկնոց զամօթ իւրեանց զիւրեամբք: Ըյլ ես խոստովան եղէց սա տէր յոյժ բերանով խմով, եւ 'ի մէջ բաղնաց օրհնեցից զբեզո՝ ճր. 28:

Ըստ այսուհետեւ բնաւ մէկը թող չը զարմանայ եւ չ'տարակուսի եւ չբռէ, որ ինչ՞նչ համար յայտնի Հայոց Եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը թաղուէ ծածկուած եւ անտեսանելի մնացեր է անանկներէն, որ անկից զատուած եւ բաժնուած բլլարով յայտնի կամ ծածուկ առանց խղճմտանաց կանարդ են եւ կը զրոգարտեն. ինձ այսպէս թուի, եւ անշուշտ կը վկայէ սիրտս, որ համաձայն պիտի բլլան ինձի հետ շատ ճշմարտասէր եւ իրաւազէտ անձինք. որովհետեւ ատելութեան եւ թշնամութեան չար ոգին միշտ կայլայլէ սիրտը, եւ կը շփոթէ միտքը, բարին չար՝ չարը բարի, ճշմարիտը սուս՝ սուտը ճշմարիտ դատելու, բսել է որ մտաց ուղիղ արամարբանելու կարողութիւնը կը խանգարէ. զոր օրինակ, մէգն (փուս) ըսվածը թէպէտ թեթեւ բան մընէ, բայց տես ինչպէս ստարկանելուն տեսութիւնը կը խափանէ,

Մինչեւ անգամ արեւուն ճառագայթներուն
 պայծառութիւնը աչքէն կը ծածկէ . բայց
 բնաւ վնաս մը չ'կարէր տալ արեւու ճառա-
 գայթներուն . ասոր պէս ալ ատելութիւն եւ
 թշնամութիւն խաւարամած կընեն մտաց լու-
 սաւոր տեսութիւնը , եւ կը խափանեն ուղիղ
 դատումը , բայց ասով վնաս չըլլար բարւոյն
 եւ ճշմարտին . ուղղափառին չարափառ ըսե-
 լով չարափառ չ'ըլլար , այլ ըտողը կամբնայ
 իւր ստութեանը համար . ուրեմն թող Հայոց
 Եկեղեցւոյն անարգութիւն տան շփոթուած
 մտօք՝ եւ ատելութեան կրիւք՝ եւ թշնա-
 մութեան ոգւով . թե՛ղ ըսեն « Երբեք եւ
 Երբեք » , միայն գիտնան՝ որ ասանկ տրիս-
 րական եւ տխեղծ բառերով եւ ձայներով
 արատ մը եւ վնաս մը չ'ընդունիր Հայոց Ե-
 կեղեցւոյն յայտնի ուղղափառութիւնը , եւ
 ոչ ալ պիտի վշտանայ Հայոց բարեպաշտ ազ-
 գին ոչ մեծ մասը եւ ոչ ալ փոքր մասը . այլ
 միշտ կը միտիթարուին յիշելով մեծ քահա-
 նայապետին սրբոյ հօրն Գրիգորի լուսաւորչի
 այս համառօտ հոգեւոր խրատը եւ բարոյա-
 կան քարոզը . « Որպէս լոյս ոչ փոխի ՚ի խա-
 ւար , այլ զխաւարն լուսաւորէ , եւ ոչ կեանք
 ՚ի մահ , այլ զմահացեալն կենազործէ ՚ի
 տէր : Եւ յպէս կամք բարի՝ զանարգան թռ .

զու, եւ զլաւսն մեծարէ շնորհօք ամենակա-
լին. երեւեալք որպէս լուսաւորք յաշխարհի-
զբանն կենաց ունելով յանձինս եւ յառաջ-
նորդութիւն բազմաց ՚ի կեանս անբխսն» .
Յաճա. ճառ, գ. ԵԴ, 69 :

Գ. Լ. ՈՒ. Խ. ԺԳ.

Ինչպէս զստեղծանօր ուղղափառ հաւա-
տոյ եւ բարեկարգ անխտօխ արարողու-
թեամբ կը հանդիսանայ Հայոց Եկեղեցին ,
որոնցմէ մէկն ալ այս է , որ անայլայլելի հաս-
տատուն կը պահէ նախնի աւանդութիւննե-
րը , որով առաքելական գոլութեան ալ ար-
ժանի կը լըայ . ինչպէս որ Պօղոս առաքեալ
գոլութիւն կուտար կորնթացոց եկեղեց-
ւոյն , որ եթէ գրով եւ եթէ բանիւ աւան-
դածնեքը իրենց՝ կը պահէին եւ անխտօխ
կը կատարէին , վասն որոյ կը գրէր անոնց .
«Գովեմ զձեզ՝ զի զամենայն ինչ զիմ յի-
շէք, եւ որպէս աւանդեցի ձեզ՝ զաւանդու-
թիւնսն ունիցիք» ա Կորն. Ժա. 2 :

Եւ ասոր համար ալ իրաւունք ունի պար-
ծենալու Հայոց Եկեղեցին , որ անխտօխ կը
պահէ հին աւանդութիւնները . որպիսի է

կուսական սուրբ Տննդեան Յիսուսի Քրիստոսի տօնախմբութիւնը կատարելը յունկար ամսոյ վեցին, եւս եւ մկաութեան տօնախմբութիւնը 'ի միասին 'ի նոյն օր. ահա Հայոց Եկեղեցին յունկարի վեցին տօն Տննդեան տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի կատարելով յայանի կրնէ, որ անո՞տօտիս պահեր է այս առաքելական եւ օրինաւոր յաջորդաց նոցին աւանդութիւնը. եւ ոչ կամեցեր է այլայլել. եւ այս բանին ստուգութիւնը ի մանալու համար՝ կարգաւ առաւելական ինն ըսլամ գիրքը, որ ասանկ գրուած է. «Վարդեցին առաքելաբն, եւ եղին հաստատութեամբ՝ թէ եղիցի տօն Տննդեան եւ յայանութեանն փրկչին մերոյ. . . որ օր վեց է յունկարի ամսոյ ըստ յունարէն թուոյ» . գլ. է : Եւս առաքելական աւանդութիւնը Գրիգոր աստուածաբանն ալ կը հաստատէ կանոնական խրատներուն մէջը՝ գրելով այսպէս. «Վարդեցէ եպիսկոպոսն իւրոյ եկեղեցւոյն 'ի վեցն յունկարի զօր Տննդեանն Տեսան եւ Մկրտութեանն, եւ 'ի չորեքասանն փետրուարի զԵկաւորիլն 'ի տաճարն» : Եւս սոյն երանելիս անդանօր գրէ. «Իսկ զայոց չարահամբաւ ստերիւրեալ յեղափոխումն խորհուրդ ոչ ընդունիմք. զորոց ասէ

Յօհաննէս՝ թէ 'ի մէնջ ելին , այլ ոչ էին 'ի մէնջ , զի իշխեցին առ աչօք ասել զճճմարիտ զանքննին ծնունդ միածնին : Եւ այլք փոփոխել կամելով զառաքելական կնիք ծնրնդեանն , եւ այլք զյայտնութիւնն , եւ անհաւանք մնացեալ առաքելականդ կանոնական սահմանացն՝ զոր գրով աւանդեալ ունի Եկեղեցի , եթէ օր ծննդեան եւ յայտնութեան փրկչին մերոյ 'ի միասին ասնեացի 'ի վեցն յունվարի ամսոյ» Ի կանոնական Բանս :

Եւ համաձայն սոցին եւ որբոյ Աւետարանին պատմութեանն հետեւելով տոմարական հաշիւ առնելով կը գրէ սուրբ հայրապետն մեր Ներսէս շնորհալի 'ի թուղթան առ Ալէքս . « Է եւ երկրորդ վկայութիւն այսոցիկ ըստ նորուն աւետարանչին պատմութեանն . այն զի՝ ասէ թէ Յիսուս էր ամաց երեսնից սկսեալ 'ի ծննդենէ անտի , եւ հարկ լինի ըստ իմաստուն եւ ուղիղ մտաց՝ 'ի նոյն թիւ ամսոյ (եկեալ) յորում եւ ծնունդն 'ի վեցն յունվարի հանդիպիլ , եւ մկրտութեանն աւուր յետ երեսնից ամաց , թէպէտ եւ պատկեր աւուրն ոչ նմանապէս» . Ընդհ. Էր , 60 : Եւս եւ սոյն շնորհալին գրէ 'ի թուղթն առ Մանուէլ կայարն յունաց . « Իսկ մեք ըստ սրբոյ աւետարանչին Ղուկայ պատ-

մութեանն յետ երկուց տօնից երկոտասան
աւուրցն լրման՝ զորս աւուրք պաշտաման
կոչէ Չաքարիա, ասեմք զյղութիւն Եղիսա-
բեթի, որ էր 'ի Թշրին 'ի քսան երկու եւ
հոկտեմբերի 'ի յինն, եւ լինի ըստ այսմ կար-
գի Աւետիք Աուսին Մարիամու յապրիլի
եօթն, եւ Ճնուհոն 'ի յունվարի վեցն, եւ 'ի
նմին աւուր՝ յորում ծնաւ ըստ թուոյ ամ-
սոյն, թէ եւ ոչ պատկեր աւուրն, 'ի վեցն
յունվարի յետ երեսուն ամացն եղեւ մկր-
տութիւնն 'ի Յորդանան, եւ այս անսխալ է :
Օ 'ի եթէ երեսնամեայ էր եւ ոչ առաւել
եւ ոչ նուազ . ապա յաւուր ծննդեանն հարկ
է լինել եւ օր մկրտութեանն, եթէ պարտ
է երեսուն ամին անթերի մնալ եւ անաւե-
լորդ » . ԸՆԴՀ . ԷՐ . 85 :

Այս օրինակ անփոփոխ պահելով նախնի
աւանդութիւնը անխափան կրկատարէ Հայ-
ոց սուրբ Եկեղեցին՝ 'ի վեցն յունվար ամ-
սոյ զտօնախմբութիւն երկրպագելի ծննդ-
եանն եւ Մկրտութեան Յիսուսի Քրիստոսի-
լինչպէս որ յառաջագոյն ամենայն քրիստոն-
եայք ալ կը տօնէին երկու սքանչելի խորհր-
դոց հանդէսը 'ի միում աւուր, որպէս ցու-
ցանեն նախնի հարց սրբոց վկայութիւննե-
րը . « Չայս ասեմք, ոչ եթէ այլ եւ այլ են

տօնք ճննդեանն եւ մկրտութեանն . այլ 'ի
միում աւուր տօնել պարտ է . թէպէտ եւ
գործքս այլ եւ այլ՝ որ այսօր կատարեցաւ .
սուրբն Պօղոկարպոս՝ աշակերտ Յովհաննու
աւետարանչի : Սկրտութեանն խորհրդոյ յե-
րկա տօնա առաւել փափագեցին հարբն մեր ,
'ի Զատիկին՝ 'ի Պէնտէկոստէն՝ 'ի ճննդեանն՝
եւ 'ի Մկրտութեանն , զոր 'ի միում աւուր
տօնեմք . Մակարիոս Պատրիարկ Երուսաղէ-
մի՝ յաւուրս կաթողիկոսութեան Վրթանայ՝
որդւոյ սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչի :

Տօնեմք ըստ աւետեաց հրեշտակին ին-
նամսեաց զճնունդն , ութօրեաց զԹրիատու-
թիւնն , երեսնամեաց զՄկրտութիւնն : Եւ
պատուեալ այսպէս՝ զճնունդն եւ զՄկրտու-
թիւնն 'ի միում աւուր տօնեմք : Սկրտն
կամ Մկրտոս եպիսկոպոս՝ երեւելին 'ի հարս
Ժողովոյն Վաստանդնուպօլոյ՝ 'ի Թղթի որ առ
Եւտրափիսն : Օստուածայայտնութեանն
եւ զճննդեանն նորին զօր 'ի վեցն յունկարի
'ի միասին տօնել սովոր է աշխարհս մեր . . .
(եւ) այս է նախնական սովորութիւն 'ի վա-
ղնջուց հետէ նախահաւանեալ եւ մինչեւ
առ մեզ հասեալ : Յովն , Իմաստ , 'ի կանոնն .

ԳԼԸ :

Դարձեալ եւ այս աւանդութիւն Եկե-

զեցւոյ հայաստանեայց ՚ի նախնեաց անտի
 սկսեալ : Օ ՚ի զտօն ճննդեան եւ Մկրտու-
 թեան տեսուն ՚ի միում կատարեմք աւուր ,
 եւ այն՝ ոչ վայրագար , այլ յոյժ խորհրդա-
 պէս , քանզի ամենայն եկեղեցիք ՚ի սկզբանն
 սոյնպէս կատարէին , որ գիտելի է եւ ձե-
 րումդ իմաստութեան , եւ թէպէտ յետ ժա-
 մանակի յայլ եկեղեցիս զմի տօնն յերկուս
 բաժանեցին . մեք զաւանդեալն մեզ ՚ի սրբոյն
 Գրիգորէ անփոփոխելի պահեցաք՝ ըստ վը-
 կայութեան սրբոյ աւետարանչին Ղուկայ ,
 որպէս պատմէ յետ պապանձելոյն Չաքարի-
 այ , եւ ասէ թէ յետ աւուրցն այնոցիկ գնաց
 ՚ի տուն իւր , եւ թէ յղացաւ Եղիսաբեթ կին
 նորա : Իսկ եթէ յառաջ ճնունդն է
 եւ յետ երկուսասան աւուրց Մկրտութիւն ,
 ոչ պարտ է ասել՝ թէ Յիսուս էր ամաց իբ-
 րեւ երեսնից . այլ թէ Յիսուս էր ամաց իբ-
 րեւ երեսուն եւ միոյ սկսեալ , որպէս եւ
 յանուանաւ աւուրցս է տեսանել՝ զի ՚ի ծա-
 գել արեւուն ոչ զանցեալ աւուրն կոչեմք
 զանուն՝ այլ զնորոյն . եւ ՚ի թուականութեան
 ամսոց եւ ամաց յառաջնում աւուրն յոր-
 ժամ նորն սկսանի՝ նորոյն վերակոչի անուն
 եւ ոչ հնոյն : Վ ասն այսր ամենայնի ուղիղ
 եւ յայտնի պատճառաց առաջին հարբն հաս-

տատեցին 'ի միում աւուր զՃննդեանն եւ
 զՄկրտութեանն տօնել խորհուրդ , եւ մեք
 նոցին հետեւեալք զնոցայն կատարեմք աւ
 ւանդութիւնն . Ընդհ . եր , 84 :

Ըրդ՝ արժան է գիտել , եթէ ինչ պատ
 ճառաւ յունաց եւ լատինացւոց եկեղեցեաց
 հարկ եղաւ բաժանել Ճննդեան տօնը՝ Մը
 կրտութեան տօնախմբութենէն , կատարելով
 Ճննդեան տօնը դեկտեմբերի քսան եւ հին
 գին , եւ ապա յունկարի վեցին Մկրտութեան
 տօնը կատարել : Այլ ինչ պատճառս ու
 նին , բայց միայն Բեթղէհէմի եւ Յորդանա
 նու իրարմէ ճանապարհաւ հեռաւորութիւ
 նը . որովհետեւ մէկ օրուան մէջը չէին կա
 րող այն մեծ եւ ամենափառաւոր տօնին
 խորհուրդը արժանաւայել հանդիսիւ կատա
 րել Բեթղէհէմի սուրբ այրին մէջ . եւ ապա
 'ի նոյն օրն միանգամայն գնալ հասանիլ 'ի
 Յորդանան , եւ անդ հրաշարի խորհուրդն Մը
 կրտութեան կատարել անթերի . վասն որոյ յա
 ւուրս ա եւ Յուլիոսի պապին հռովմայ , բա
 ժանեցին սուրբ Ճննդեան տօնախմբութիւնը
 Մկրտութեան տօնէն , եւ սահմանեցին դեկ
 տեմբերի քսան եւ հինգերորդ օրը կատա
 րել , եւ ապա յունկարի վեցին Մկրտութեան
 տօնը , ինչպէս կը վկայեն պատմիչք եւ եկեղե

ցական մատենագիրք : Վրէ Ալեմէս Գալա-
նոս լատին կրօնաւոր 'ի կարդէ Թէանխոաց
'ի գիրս պատմութեան տպեալ 'ի լեզու Հայ-
ոց եւ լատինացւոց՝ 'ի տասն եւ եօթներորդ
դարուն . « Ասիացւոց կողմանքն եւ Երուսա-
ղէմ եւ այլ եւս եկեղեցիք զերկոսին տօնան՝
զճննդեան եւ զՄկրտութեան 'ի մի եւ 'ի
նոյն օր տօնէին , սակայն յետոյ փոխադրեալ
եղեն (իմն բաժանեցան) 'ի միմեանց
Թէպէտ տօնիւր ճնունդն եւ Մկրտութիւնն
բաժանաբար՝ սկսեալ 'ի Յուլիոս պապէն հե-
տէ . սակայն յոմանց եկեղեցեաց ընկալեալ
լինէր եւ յոմանց՝ ոչ , մինչեւ 'ի ժամանակս
Թագաւորացն Որոնիու եւ Արկադու » . հաս-
կեր . 488—493 : Վրէ Համպէր իրեն ընդհան-
րական բառարանին մէջ Եբէֆանի բառին
բացատրութիւնը տալով , որ 'ի լատին լեզ-
ուէ յիտալականն՝ տպեալ է 'ի Աենետիկ .
« Յուլիոս պապ վարեաց զիշխանութիւն իւր
'ի 337 Թուականէն քրիստոսի մինչեւ 'ի
352 : Սա եղեւ՝ որ նախ քան զամենեւեան
ուսոյց եկեղեցւոյ բաժանել զտօն ճննդեա-
նքն եւ Յայտնութեան » :

Եւ ահա այսպէս 'ի նամակէն Յովհաննու
յունաց արքեպիսկոպոսին Նիկիոյ՝ ծանիր ,
զոր գրեաց առ Զաքարիա կաթողիկոսն մեր ,

եւ թարգմանեաց մեծ վարդապետն մեր
 Գրիգոր Սկեւոացի խնդրանօք թագաւորին
 մերոյ լեւոնի առաջնոյ . «Եղբայր տեառն
 Յակոբոս՝ որ 'ի բեթղէհէմ մերձ էր ծննդ-
 եանն տեառն, եւ գիտէր քաջ զօրն եւ բզ-
 ժամն, որ յետոյ եկաց եպիսկոպոս Երուսա-
 ղէմի ամս երեսուն . 'ի նմին աւուր հաստատ-
 եաց կատարել զտօն ծննդեանն եւ Մկրտու-
 թեանն : Ար եւ ղէպ եղլւ երկոցունցն՝ ըստ
 թուոյ ամսոյ 'ի միում հանդիպել աւուր 'ի
 վեցն յունվարի ամսոյ) թէ եւ ոչ համօրէն
 ամենայն ուրէք նմանապէս կատարէին՝ վանն
 ոչ ունեւոյ տիրապէս հաստատութիւն եկե-
 ղեցւոյ : . . . Աւարդ թէ որպէս փոխադրե-
 ջաւ տօն ծննդեանն եւ Մկրտութեանն յու-
 րում էր՝ եւ եղաւ 'ի քսան եւ հինգ դեկ-
 տեմբերի ամսոյ ծնունդն, եւ 'ի վեցն յուն-
 վարի մկրտութիւնն՝ է այսպէս : Վրեաց եր-
 բեմն Ալուրեղ արքեպիսկոպոս Երուսաղէմի,
 ոչ այն՝ որ գրեաց զթուղթն առ Առատանդինոս
 թագաւորն որդի մեծին Առատանդիանոսի,
 այլ այն՝ որ յետ ժամանակի եկաց 'ի նոյն
 աթոռ՝ առ Յուլիոս եպիսկոպոսապետաւն Հը-
 ոովմայ՝ եւ ասէ . մեծ աշխատութիւն հասանէ
 պաշտօնէիցս, եւ նուազութիւն լինի հրաշալի
 եւ փառաւոր տօնից ծննդեանն եւ մկրտու-

Թեանն տեսուն մերոյ՝ երկուցն ՚ի միում աւուր կատարելով, զի ընթերցմունքն եւ երգքն ամենայն ըստ խորհրդեանն յաղագս բազմութեան պատուոյ աւուրցս եւ նուազութեան ժամուն անկատար մնան : Քանզի որպէս կարողութիւն է ՚ի միում աւուր կատարել իւրովք խորհրդածութեամբք յայնն թեթղեհէմի, եւ գնալ ժամանել ՚ի Յորդանան, եւ անդ զՄկրտութիւնն ըստ իւրումն կատարել պատշաճից : Ս) ասն զի թեթղեհէմ հեռի գոլով յԵրուսաղէմէ երեք միլեայ՝ որ է Ֆարսախ, ՚ի հարաւոյ կուսէ, եւ Յորդանան հնդեռասան միլեայ՝ յԵրուսաղէմէ, յարեւելից կուսէ, եւ զայսբան ճանապարհի երկարութիւն զխորհ հնար է հասանել անցանել տօնասիրին. եւ զխորհրդածութիւն տօնիցն կատարել : Ս) ասն որոյ բաժանեցին զտօն ճննդեանն եւ Մկրտութեանն ՚ի միասին տօնելոյն, որպէս զի առանձինն իւրաբանչիւքն ըստ արժանեացն պատուեսցին ընթերցմամբ աստուածային գրոց եւ երգօք հոգեւորօք : Յայս, քէր Իսրայէլի յունլար ե : Նաեւ Ներսէս շնորհայի սուրբ հայրապետն մեր Աստուածայայտնութեան տօնիցս բաժանման պատճառն յայտնի կընէ՝ գրելով այսպէս : Յատաջագոյն ամենայն եկեղեցիք

սկսեալք յառաքելոցն՝ այնպէս տօնէին, (այսինքն զՃնուկոն ընդ մկրտութեան ՚ի միում աւուր) եւ յետոյ բաժանեցին ոմանք վասն Բեթղէհէմի եւ Յորդանանու. քանզի ոչ կարէին ՚ի միում աւուր յերկոսին ուխտան կատարել զտօնան՝ հեռի գոլով ՚ի միմեանց, եւ փոքր փոքր աճմամբ՝ ընկալան եւ այլ եկեղեցիք զնոյնն: Իսկ Հայաստանեայք որպէս ունին ՚ի սրբոյն Գրիգորէ՝ անփոփոխ կացին ՚ի նոյնս. ԸՆԴՀՆ. ԵՐ. 60:

Ըրդ՝ վերոյգրեալ վկայութիւններով ակնյանդիման բացայայտեցաւ, որ Հայոց ուղղափառ Եկեղեցին հաստատուն մնացեր է հին աւանդութեան մէջ անփոփոխ. եւ չէ ընդուներ նոր արարողութիւն մը հին վկայեալ աւանդութեան վրայով. ուրեմն ինչպէս ուղղափառ եւ ողջամիտ կը հանդիսանայ Հայաստանեայց Եկեղեցին ՚ի բանս վարդապետութեան հաւատոյ, նոյնպէսալ հաստատուն կայ եւ մնայ յարարողութիւնս եկեղեցական նախնի աւանդութեան. թող զրպարտեն ոմանք տգիտաբար՝ բանիւ միայն բարբառելով, եւ այլք թող անխիղճ հակաաւիասեր ոգւով գրեն՝ եթէ « Հայս ոչ խաբարեն զտօն ծննդեանն յիսոսի ՚ի քսան ե- հինգ Գեղարեւել- ըի, վասն որոյ են հերեփիխոս ե- հերցոս-աժող »:

Ինչուչա ասանկ բարութանք եւ զբարտու-
թիւն ընողները ամօթապարտ եւ ափ ՚ի բե-
րան պատկառին սխաի առաջի ուղղափառ
աստուածաբաններուն , եւ Քրիստոսի Եկե-
ղեցւոյն հարազատ եւ իրաւագէտ ուսում-
նականներուն . մանաւանդ որ պարտաւոր ալ
պիտի ըլլան առաջի անաչառ ահեղ ատենին
Աստուծոյ . որ ասէ ըստ վկայութեան առա-
քելոյն Պօղոսի . « Իմ եւն վրէժխնդրութիւնք ,
եւ ես հատուցից՝ ասէ տէր » . ԵՔԷ . Ժ . 30 :

Երգ՝ մեծ երանութեան արժանի է Հայ-
ոց ազգը , որ անյիշաչար հոգւով կը համբերէ
եւ ո՛չ կը սրտմտի , եւ ո՛չ չարախօսութիւնս
ինչ առնէ ՚ի վերայ զբարտողաց եւ վատա-
բան անարգողաց իւրոց . այլ նման մեծին
Պատանդիանոսի կայսեր միշտ համբերու-
թեամբ իրեն վեհանձնութիւնը կը յայանէ .
որպէս նա ինքն կայսրն մեծ՝ երբ լսեց ամ-
բաստանողներէն , որ իրեն արքայական պատ-
կերին անարգութիւն կուտան պատուելու
տեղը . եւ այս ամբաստանութիւն ընողները
կուզէին՝ որ երանելին իրենցմով գրգռուի
եւ ՚ի բարկութիւն շարժեալ վրէժ առնէ
թշնամիներէն . իսկ նա յայնժամ ձեռքովը
ինքնիրեն երեսը շօշափելով՝ եւ հեզութեամբ
ծիծաղելով ըսաւ ամբաստանողներուն . ես

իմ ճակատիս վրայ բնաւ չեմ տեսնար վեր-
քեր, ահա՛ ողջ է իմ գլուխս, եւ ողջ են իմ
բովանդակ երեսներս: Ոսկէք՝ . Ի Ճառս . հա-
րար Բ . էր, 238 .

ԳԼՈՒԽ . ԺԴ

Սինչեւ այս տեղս բացայայտ գրուած
Հայոց Եկեղեցւոյն ուղղափառութեանը վը-
րայով թող ուղղափառ աստուածաբանները
ճշմարտասէր հողւով քննեն՝ եւ ուղիղը ի-
րաւաբանեն: Արդ կը մնայ մեզի այս մա-
սին մէջ ընդդէմ մեր Եկեղեցւոյն քանի մի
անտեղի եւ ստապատիր չարախօսութիւնները
յայտնի ընել. իբրեւ բողոք առ ճշմարտասէրս
եւ իրաւախօհս, 'Նախ' կը զրպարտեն թէ
Հայք չեն ընդունիր վերջին օժման խորհուր-
դը: Կը պատասխանեմ, եթէ չեն ընդունիր,
ինչո՞ւ միշտ կըսեն, թէ Եկեղեցւոյ խորհուրդ-
ները եօթն են. ինչպէս որ կը ըսեն եւ կը կար-
դան Հայոց քրիստոնէական վարդապետու-
թեանց մէջ: Ուրեմն ինչպէս ամեն ուղղա-
փառ Եկեղեցիք կընդունին. Հայոց Եկեղե-
ցին ալ նոյնպէս կընդունի, որ եօթն են Եկե-
ղեցւոյ խորհուրդքը. եւ այս եօթն ալ քրիս-

տոսէ սահմանուած են . այսինքն են մկրտութիւն , դրոշմն , հաղորդութիւն , ապաշխարութիւն , ձեռնադրութիւն քահանայական կարգի , պսակ սուրբ ամուսնութեան , եւ վերջին օծումն , կամ աղօթք ՚ի բժշկութիւն հիւանդաց :

Արդ մկրտութեան խորհուրդը վճռաբար սահմանեց Յիսուս Քրիստոս ասելով Նիկողիմոս անուն իշխանին հրէից . « Ամէն ամէն ասեմ քեզ , եթէ որ ոչ ծնցի ՚ի ջրոյ եւ ՚ի հոգւոյ , ոչ կարէ մտանել յարքայութիւնն Աստուծոյ » . Յօհ . գ . 5 : Լու առաքելոց հրամայեց յետ յարութեանն . « Գնացէք այս սուհեաեւ՝ աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս , մկրտեցէք զնոսս յանուն Հօր եւ Արդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ » . Մատ . իր . 19 :

Այս մկրտութեան խորհուրդը ոչ միայն բանիւ սահմանեց Յիսուս , այլ եւ ինքնին իրեն անձառելի խոնարհութեամբը հեղինակ , եւ կամ կացուցիչ անմիջապէս մկրտութեան խորհրդոյն եղաւ . որովհետեւ երբ Յիսուս երեսուն տարեկան եղաւ , եկաւ ՚ի Յորդանան գետ , եւ այն տեղ մկրտուեցաւ սուրբ Յօհաննէս մկրտիչէն . ինչպէս կը վկայեն սրբազան աւետարանիչները . Մատ . գ . 13 : Մար . ա . 9 : Դո . գ . 23 : Այս յայտնի է

ամեն ուղղափառ քրիստոնեայներուն, որ Յիսուս կարօտ չէր մկրտուելու, որովհետեւ ինքն էր սրբարար ամենեցուն. այլ կամեցաւ իրեն ամենախոնարհ հեղինակութիւնով սահմանել եւ հաստատել մկրտութեան խորհուրդը, որպէս սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչն մեր քարոզեց. «Որդին աստուծոյ վասն այսորիկ եկեալ մկրտի, հաստատել զմկրտութիւն ամենայնի՝ որ մկրտելոց իցեն 'ի նա. զի անդ իսկ զայս աւանդելով, զփրկութիւն ամենեցուն յայանեալ, եւ 'ի միտ առեալ ծանկցի իսկ» . ԱԳՄԼ. Էր . 147 : Լուսուրբն Եփրեմ գրէ 'ի համարարբառ մեկնութեանն Աւետարանին . «Ա՛ն մկրտութիւն (Յիսուս 'ի Յօհաննէ) . . . զի մկրտութեամբ իւրով սահմանեացէ զնա» . ԳԼԳ :

Արդ՝ արարողութիւն եւ ձեւն մկրտութեան ունի Հայոց Եկեղեցին այսպիսի, այսինքն մկրտող քահանայն երեք անգամ կ'ընկղմէ զերախայն 'ի ջուր անդր աւազանին միանգամ ասելով . յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ» . եւ այս երեք անգամ ընկղմելը կը նշանակէ երեքօրեայ թաղումն Քրիստոսի 'ի սուրբ գերեզմանի . ինչպէս որ կը ցուցրնէ մայր Մաշտոցն մեր . «Իջուցանէ (քահանայն) զերախայն 'ի ջուրն, եւ ասէ ,

(այս անուն) ծառայս Աստուծոյ եկեալ յերախայութենէն ՚ի Մկրտութիւն , մկրտի յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ , գնեալ արեամբն Քրիստոսի ՚ի ծառայութենէ մեղաց , ընդունի զորդեգրութիւն Հօրն երկնաւորի , լինիլ Տառանգակից Քրիստոսի , եւ տաճար Հոգւոյն սրբոյն ։ Աւ զայս միանգամ ասելով երիցս թաղէ ՚ի ջուրն՝ յօրինակ երեքօրեայ թաղմանն Քրիստոսի ։ Եր . 15 ։ Այս խորհրդական արարողութեան ուղիղ վարդապետութիւնը գրով կաւանդէ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի սրբազան առաքեալն Պօղոս՝ յասելն . « Եթէ ոչ գտէք , զի որ միանգամ մկրտեցաք ՚ի Քրիստոս Յիսուս , ՚ի մահ անդր նորա մկրտեցաք . թաղեցաք ընդ նմին մկրտութեամբն ՚ի մահն » . Հով . Ժ . Գ . 3 ։ Այս բնաբանին վրայով Հ , Գարբիէլը հետեւելով Ոսկերերանի եւ Ալեքի եւ այլոց ողջամիտ մեկնչաց՝ ուղիղ կը խօսի գրելով . « Երեւեցուցմամբ ըստ նմանութեանն , ըստ որում երիցս ընկզմելն եւ վեր առնուին յարարողութեան Մկրտութեան՝ նշանակէ զերեքօրեայ մահ եւ զթաղումն Փրկչին , եւ ըստ այսմ Մկրտութիւնն է պատկեր մահուն Քրիստոսի » . Թէ . ա հոգ . Եր . 171 ։

Ի ներքոյ գրուած նախնի սրբոց հարց ող-

ջամիտ վկայութիւնները խորհրդաւոր եւ
 գովելի կը հանդիսացունեն Հայաստանեայց
 սուրբ Եկեղեցւոյ ըրած Մկրտութեան արա-
 ըողութիւնը. «Սրբազնաբար մկրտեալն՝ եր-
 իւք 'ի ջուրն ընկղմամբ՝ զԱտուածպետա-
 կան մահուանն եւ զերեքօրեայ թաղմանն
 կենսատու Յիսուսին բերէ զնմանութիւն» .
 սուրբն Դիոնիսիոս 'ի գիրս եկե . քահա .
 մասն բ . ԳԼ . բ : «Եւ զոր օրինակ Յիսուս
 զաշխարհական զմեզնն եկն առ յանձն իւր,
 եւ մեռաւ, զի եւ զմահ սպանցէ, եւ զՅա-
 րութիւնն հաստատեցէ Յարութեամբ իւ-
 րով . այնպէս եւ դու իջեալ 'ի ջուրն, եւ
 իրբեւ գրեթէ թաղեալ 'ի ջուրս անդ՝ որ-
 պէս նա 'ի վիմին . յարիցես միւսանդամ 'ի
 նորոգումն 'ի կենդանութեան ճեմեցեալ» .
 սուրբն Սիւրբղ . ԿՆ . ընձ . ԳԼ . գ : «Եւ յիւժեալ
 զբնութիւնս կենաց ունող՝ դարձոյց յան-
 ցանքն 'ի մահու հող . իսկ անմահիդ մեռե-
 լութիւն՝ շնորհեաց դարձեալ զանմահու-
 թիւն . զորս են ընդ քեզ թաղեալ մահուամբ՝
 աւազանին Մկրտութեամբ . յարն ընդ քեզ
 քոյին փառօք՝ արեգական նման լուսով» .
 Նէր . ընր . Երգն շքալի առաջ արարչ : «Զօ-
 րինակ մահուն քրիստոսի յինքեան նկարագ-
 րէ Մկրտութիւնն աւազանին : Արիցս ըն-

կղմելն 'ի ջուրն՝ զերեքօրեայ թաղումն Յիսուսի նշանակէ . խակ իջանել յաւազանն եւ ելանել՝ զՅարութիւն տեսնն գուշակէ՝ .
Սար, շնոր . 'ի Տէլ . ա Պէր . ճառ . բ . էր . 195 :

Ըյս ալ պէտք է գիտնամք , որ Մկրտութիւնն կրկնելի խորհուրդ չէ , այլ անկրկնելի խորհուրդ է . 'ի վերայ սոյն այս բանին Պօղոսի առաքելոյն . « Բանզի անհնար է միանգամ մկրտելոյն , որ ճաշակեցին յերկնաւոր պարգեւացն , եւ հաղորդք եղեն Հոգւոյն սրբոյ . . . Եւ կործանեացին , միւսանգամ նորոգել յապաշխարութիւն , եւ վերստին 'ի խաչ հանել անձանց զորդին աստուծոյ , եւ դարձեալ խայտառակել » . Ե՛բր . զ . 4 : « Ուրեմն (ասէ սուրբն Յօհան ոսկեբերան) Որպէս անհնար է Բրիստոսի դարձեալ վերստին ելանել 'ի խաչ մահու , նոյնպէս անհնար է մրկրտելոյն միանգամ դարձեալ վերստին անգամ 'ի մկրտութիւն գալ . եւ որ կրկին մրկրտութեամբ յուսայ մաքրիլ եւ սրբիլ , վերստին 'ի խաչ հանել փութայ զԲրիստոս , եւ կամ ընդունայն եւ անբաւական համարի զառաջին զաշխարհակեցոյց եւ զկամաւորական զխաչելութիւնն եւ զմահն Յիսուսի Բրիստոսի » : Ըսոր համար Պօղոս առաքեալ անկրկնելի պահելու համար մկրտութեան սրբ-

բարար խորհուրդք, կը դրէ. «Մի է տէր, մի
հաւատք, մի մկրտութիւն» . Եփես. 7. 5 :

Մ. քս առաքելական աւանդութիւնը հաս-
տատելով Նիկիոյ սուրբ Ժողովոյն սրբազան
հարք տահմանեցին հաւատոյ հանդանակին
մէջ եւ այս ուղղափառ դաւանութիւնն ալ
գրելով . « Հաւատամք եւ ՚ի մի միայն ընդ-
հանրական եւ առաքելական եկեղեցի, ՚ի մի
մկրտութիւն» եւ այլն : Արեմն ո՞ր բրիտանե-
կայն՝ եւ կամ ո՞ր ազգի եկեղեցւոյ կարգա-
ւոր կրնայ համարձակիլ մէկ մկրտեալ Քրի-
ստոսնեայն մերտաին մկրտելու . ո՞վ որ կը
յանդգնի՝ ոչ միայն հակառակող կը ճանաչ-
ուի առաքելական կանոնաց՝ եւ սրբազան
հարց՝ եւ տիեզերական Նիկիոյ սուրբ Ժողո-
վոյն , այլ եւ կը սգարտաւորի փրկարար խա-
չելութեան եւ կենդանարար մահուանն Յի-
սուսի Քրիստոսի :

Մ. քզ՝ թէ որ հաւատամք « մի մկրտու-
թիւն» հարկաւ բրիտանեայքս մեկզմէկու
հոգեւոր եղբայրական սիրոյ աչօք կը նայիմք ,
թէ եւ ազգաւ եւ լեզուաւ ալ բաժանուած
բլամք . թէ որ սիրտերնուս մէջ այս երեք
բառին զօրութիւնը ո՞նենամք , համոզուած
բլամք՝ որ մեր Տէրք Փրկիչք մի է , մեր բը-
րիտանեկութեան հաւատքք մի է , եւ մկրտ-

տու թեան շնորհաց կնիքը մի է . հարկաւ
մէկ զմէկու վրայ չեմք շարախօսէր , եւ մէկ
զմէկ կը մեծարեմք՝ կը պատուեմք , եւ Քրի-
ստոստանան սիրով մէկ սիրտ եւ մէկ հոգի
ըլլալով միաբանութիւն կունենանք :

Արկարդ խորհուրդն Եկեղեցւոյ է Ղրոշ-
մին , որ կրնգունի մկրտեալն սուրբ Հոգւոյն
աստուծոյ զօրացուցիչ շնորհաց ներքին օծու-
թիւնը անջնջելի դրոշմուած , որով լինի շնոր-
հական որդի Հօր աստուծոյ , եւ հոգեւոր
զինուոր Քրիստոսի . որով կարողնայ՝ եւ կը
պատրաստուի յայթիւրէ մոլորութիւնները
եւ մեղաց պատճառները . եւ անկորուստ
պահելու քրիստոնեական հաւատոյ ճշմար-
տութիւնը . այս մտօք կը դրէ սրբազան աւե-
տարանիչն Յօհաննէս առ բնդ հանուր քրիս-
տոնեայս . « Եւ դուք օծութիւն ունիք առ 'ի
սրբոյն , եւ գիտէք ամենեքին . . . զայս գրե-
ցի ձեզ , զի մի որ զձեզ մոլորեցուցանիցէ .
եւ դուք օծութիւնն՝ զոր ընկալարուք 'ի
նմանէ՝ բնակեցէ 'ի ձեզ . եւ չէ՛ ինչ պի-
տոյ՝ թէ որ զձեզ ուսուցէ , այլ որպէս զի
նորա օծութիւնն ուսուցանիցէ զձեզ վասն
ամենայնի , եւ ճշմարիտ է՝ եւ չէ՛ սուտ , եւ
որպէս ուսոյցն զձեզ , կայք 'ի նմա » . ա
Յօհ . բ . 20 . 27 :

Ահա այս բնաբանէն առնելով՝ եւ քիչ մը բացատրութիւն տալով, կը գրէ՝ սուրբն՝ Աերակ ս լամբրոնայի. «Սա (այսինքն Հոգին սուրբ) օծանէ զմիտս մեր բառ Յօհաննու, եւ առնէ զբրիտանեայս եւ բրիտանիայս. եւ յայսմ օծութենէ զօրանամք զիտել զամենայն. Սա լուսաւոր առնէ զաչս սրտից մերոց՝ զիտել զոյս կոչման մերոյ, եւ զմեծութիւն փառաց ժառանգութեան, եւ զբայնութիւն եւ զերկայնութիւն սիրոյն Քրիստոսի. Ի ճառ Հոգոյն սրբոյ» :

Աւստի հաստատա եւ աներկբայ յուսով կը հաւատամք, թէ սրբարար խորհրդով Մկրտութեան անշուշտ կը մաքրութիւն, եւ կը սրբութիւն սկզբնական մեղաց ազտեղութենէն եւ ազականութենէն այն ամեն հոգիները, որ օրինաւոր մկրտուած են սուրբ Արթուրութեան երկրպագելի անունով Ակեղեցւոյն սուրբ աւագանին խորհրդաւոր ջրոյն մէջ. Աւ մանաւանդ կը հաւատամք՝ որ սքանչելի եւ շնորհաբեր խորհրդով գրոշմին՝ նոյն մաքրեալ եւ սրբեալ հոգիները կը կնքութիւն Աստուածային ձրիական շնորհիւր, այսինքն հաստատուն եւ անջնջելի կրնդունին ներքին ներգործութիւնը արիւթեան եւ զօրութեան սուրբ Հոգւոյն, որով չէ՛ թէ միայն հոգեւո՛ւ

բայէս զինուոր Քրիստոսի կըլլան, այլ եւ միանգամայն արժանաւորութիւն կունենան ժառանգելու յաւիտենական երանութեան կեանքը՝ եւ երկնից արքայութեան փառքը փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի հետը ժառանգակից եւ փառակից ըլլալով, ասոր համար է՝ որ կը գրէ սրբազան Պօղոս առաքելաւ . «Նոյն ինքն Հոգին վկայէ հոգւոյս մերում, եթէ եմք որդիք Աստուծոյ : Աւ եթէ որդիք, սպաս եւ ժառանգք . ժառանգք Աստուծոյ՝ եւ ժառանգակիցք Քրիստոսի» . Հո՞ւ. ը. 16 : «Որ հաստատեաց զմեզ ձեզք հանդերձ ՚ի Քրիստոս, եւ օժ զմեզ, Աստուած է, որ եւ կնքեաց զմեզ, եւ ետ զառհաւատչեաց հոգւոյն ՚ի սիրտս մեր» . Բկրն. ա. 21 :

Այս առաքելական ողջամիտ վարդապետութիւններուն վրայով խորհրդածութիւն բնելով, սուրբ վարդապետն մեր Գրիգոր նաբեկացի սրբալոյս Միւռնի ճառին մէջ կը գրէ . «Զի որպէս յիջումն լուսարանի սուրբ աւաղանին՝ լուացմամբ մարմնոյն՝ զանձինն հաւատամբ առնուլ զսրբութիւն, սոյնպէս յօժումն իւզոյն սարարեալ յուսով՝ զհոգւոյն զօրութիւն . սովմբ եւ ՚ի սոյն համարմբ ունիլ ամենայնիւ աներկմտելի . . . Աւ մկրտու-

եալք ՚ի մահ կենդանւոյդ՝ անվախճան կե-
նացդ սովաւ հաղորդիմք, ՚ի քեզ խկ Աստ-
ուած համայնիւ խրախուսեալ՝ խապառ ամե-
նեւին անհատուածելի: Այս իւզ՝ զդրոշ-
մեալն քառակուսեան յանուն քո Յիսուս՝
նշանի բարձրելոյդ հաւասար հաստէ. շը-
նորհ ընձեռեալ զուգափառ եւ նմանատիպ
արեան կեցուցչիդ՝ նոյն անվանելի փառօք
պսակեալ մեծացուցանէ՝. Նաբ. ԳԼ. ԴԳ. 3 - 20 :

Արդ՝ այս շնորհապարգեւ գրոշմին խոր-
հուրդը յայտնեցաւ նախ ՚ի գեան Յորդա-
նան. վասն զի երբ Յիսուս մկրտեցաւ՝ յայտ-
նի տեանուեցաւ Հոգւոյն սրբոյ աղաւնա-
կերպ իջումը Յիսուսի վրայ, ինչպէս կը գրէ
Մատթէոս աւետարանիչը. «Եւ իբրեւ մկր-
տեցաւ Յիսուս, ել վաղվաղակի ՚ի ջրոյ ան-
տի. եւ ահա՛ բացան նմա երկինք. եւ ետես
զՀոգին աստուծոյ՝ զի իջանէր իբրեւ զա-
ղաւնի, եւ գայր ՚ի վերայ նորա՝. Մատթ. Գ. 16 :

Ասով յայտնի ըրաւ Յիսուս Քրիստոս ամեն
մէկ օրինաւոր մկրտեալներուն արժանաւոր ըլ-
լալինն սրբոյ Հոգւոյն ձրխական եւ զօրացու-
ցիչ շնորհքներուն. ասոր համար բացայայտ եւ
պարզ կը գրէ՝ Ներսէս շնորհալի սուրբ հայ-

րապետն մեր առ դասս քահանայից . «Այլ որպէս զսուրբ պատարագն՝ այնպէս երկիւղիւ կատարեցէք զպաշտամունան եւ զընթերցմունն աստուածաշունչ բանիցն եւ զամենայն կարգաւորութիւնն սուրբ Մկրտութեանն խորհրդոյ . եւ եթէ այսպէս առնիցէք՝ հաւատացէք, զի որպէս էջ Հոգին սուրբ ՚ի վերայ Փառակցին իւրոյ ՚ի Յորդանանն, նոյնպէս եւ ՚ի վերայ ամենայն ուղղափառ հաւատով մկրտելոց իջցէ՝ զորս եւ յորդէգրութիւն աստուած Հայր վերակոչէ շնորհօք, որպէս զընութեամբ Որդին, եւ լինիք դուք արբանեակք եւ սպասաւորք Հոգւոյն սրբոյ յաստուածարարութեանն շնորհ» . ԸՆԴ՝ Եր . 39 :

Այս Հոգւոյն սրբոյ շնորհաց ներգործութեան եւ զօրութեան խորհուրդը, որ անջնջելի կը դրոշմուի մկրտեալներուն հոգւոյն մէջ, խտտանալով աւանդեց Յիսուս Քրիստոս առաքելոց իրեն սքանչելահաշ Յարութենէն ետքը՝ բսելով . «Եւ ահա ես առաքեմ զաւետիս հօր իմոյ՝ ՚ի ձեզ, եւ դուք նստարձեք ՚ի քաղսքիս յԵրուսաղէմ, մինչեւ զգենուցուք զօրութիւն ՚ի բարձանց» . ԸՆԴ . իդ . 48 : «Այլ առջիք զօրութիւն ՚ի հասանել Հոգւոյն սրբոյ ՚ի վերայ

ձեր , եւ եղիջիք ինձ վկայք յԵրուսաղէմ ,
եւ յամենայն հրէաստանի եւ ՚ի Սամարիա
մինչեւ ՚ի ծագս երկրի» . Գործ . ա . 8 :

Յետ այնորիկ սրբազան առաքեալները
հաւատացեալ մկրտուողներուն վրայ այս
դրոշմի խորհուրդը կատարելով՝ աւանդեցին
Քրիստոսի Եկեղեցւոյն . ինչպէս որ յայտնի
կրլայ այս հետեւեալ վկայութիւններով .
«Իբրեւ լուան՝ որ Յերուսաղէմ առաքեալքն
էին , թէ եւ ՚ի Սամարիա ընկալան զբանն
Աստուծոյ , առաքեցին առ նոսա զՊետրոս
եւ զՅօհաննէս , որք իջեալ կացին յաղօթս
՚ի վերայ նոցա , որպէս զի առցեն զՀոգի
սուրբ . զի ցայնժամ չեւ եւս էր եւ ոչ ՚ի
վերայ միոյ նոցա հասեալ , բայց միայն մը-
կրտեալք էին յանուն տեառն Յիսուսի :
Յայնժամ եղին զձեռս ՚ի վերայ նոցա՝ եւ
առնուին հոգի սուրբ» Գործ . ք . 14 : «Եւ
իբրեւ լուան , մկրտեցան յանուն տեառն
Յիսուսի : Եւ ՚ի դնել ՚ի վերայ նոցա Պօղոսի
զձեռն , եկն Հոգի սուրբ ՚ի վերայ նոցա , խօ-
սէին լեզուս՝ եւ մարդարեանային , եւ էին
ամենեքեան արք իբրեւ երկոտասան » .
Գործ . ԺԹ . 5 : «Եւ մի տրամեցուցանէք
զՀոգին սուրբ աստուծոյ , որով կնքեցարուք
յաւուրն փրկութեան» . Եփես . դ . 30 :

Այս գրոշմին խորհուրդը կը կատարեմք
 չէ թէ միայն աղօթիւք՝ եւ օրհնութեամբ՝
 եւ ձեռաց գրութեամբ, այլ եւ օծանելով
 մկրտելոյն ճակատը եւ զգայարանքը սրբա-
 լոյս միւռօննաւ, որ է խկապէս արտաքին եւ
 խորհրդաւոր սուրբ նշան ներքին տեսչու-
 թեան եւ անջնջելի ներգործութեան շնոր-
 հաց Հոգւոյն սրբոյ. ինչպէս հետեւեալ վը-
 կայութիւնները պիտի հաստատեն մեր սուրբ
 Եկեղեցւոյն այս խորհրդաւոր արարողու-
 թիւնը. սուրբն Գիտնեսիոս կը գրէ. «Սրբա-
 զանին աստուածածնելութեան կատարողա-
 կանն պարգեւ եւ շնորհք՝ իւղոյն աստուա-
 ծայնով կատարմամբ կատարի» . Ի Գիւր՝ Ե-
 կէշ. Խահ. գլ. Դ. Ժառն Դ : Սուրբն Ալեքեղ
 հայրապետն Երուսաղէմի կըսէ. «Ճակատդ
 եւ այլ զգայարանք մարմնոյդ խորհրդաբար
 օծանին, այլ հոգին՝ սուրբ եւ կենդանարար
 հոգւովն սրբեալ արդարանայ» . Ի Գալիթիսիս :
 Լւ սուրբն Արպրիանոս կը գրէ. «Հարկ է
 օծանել այնմ որ մկրտեալ իցէ, որպէս զի
 յառնուլ զմիւռօնն, այս է զօծումն, մար-
 թացի լինիլ օծեալ տեառն եւ շնորհազարդ-
 եալ» . Ի Բուրձն. հ : Սուրբ Գրիգոր նարե-
 կացին կը գրէ. «Իւղս այս փրկութեան լու-
 սով կատարեալ՝ հեղեալ ՚ի մեզ օծանէ զար-

տարբին խորանա , իսկ զնեբբին մարդս անե-
րեւակ՝ ծածկապէս մտեալ նոր կենդանա-
ծնէ » . ԳԼ զԳ . 3 :

Այս խորհրդաւոր արարողութիւնով մը-
կրտել եւ գրոշմելը աւանդեց մեզի մեծ քա-
հանայապետն մեր սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչ
ազգիս Հայոց . ինչպէս կը գրէ Ագաթանգե-
ղոս . « Եւ իբրեւ իջանէին մարդիկն ամենայն
եւ թագաւորն՝ ՚ի մկրտութիւն անդր ՚ի ջուր-
սըն Եփրատ գետոյն , նշան սքանչելի երեւե-
ալ յաստուծոյ . զի զտեղի առեալ ջուր գե-
տոյն , անդրէն դարձան ընդ կրունկ : . . . Աւ-
իւզն օծութեան՝ զոր արկանէր Գրիգոր ՚ի
վերայ մարդկանն , շրջան առեալ ՚ի մէջ գե-
տոյն՝ շուրջ զմարդկամբն խաղայր . . . Սոյն
օրինակ գործեաց եւ բազմացոյց զեկեղե-
ցիս , եւ կացոյց քահանայս , եւ Բրիտանեան
գրոշմունն առ հասարակ ընծայեցուցանէր
զամենեւեան լինել ամենեցուն հոգւովն սըր-
բով » . Ագաթ . Գրիգ . ԳԵԼ . ԵՐ . 307 — 311 :

Այս շնորհապարգեւ գրոշմի խորհուրդը
օրհնուած եւ նուիրուած խորհրդաւոր միւ-
ռոնին սուրբ իւղովը կատարվիլը Աստուծոյ
հրամանէն սահմանուած խորհուրդ մի է ,
որոյ օրինակները կը յայտնէ մեզի Աստուա-
ծաշունչ սուրբ գիրքը . որ մարգարէները

Աստուծոյ հրամանաւը օրհնած իւրով կօ-
 ծանէին քահանայները եւ թագաւորները .
 եւ շատ անգամալ Աստուծոյ նուիրելու եւ
 ընծայելու կրօնական գործիքներ եւ անօթ-
 ներ ալ կօծանէին . «Եւ յարեաւ Յակօբ ընդ
 առաւօտն, եւ առ դիւմն զոր եղ ընդ սնարս
 իւր , եւ կանդնեաց զնա արձան , եւ արկ
 իւղ 'ի գլուխ նորա , եւ կոչեաց Յակօբ զա-
 նուն տեղոյն այնորիկ Տուն Աստուծոյ» .
 Ծնն . իր . 18 : «Խօսեցաւ տէր ընդ մովսէսի
 եւ ասէ , եւ դու ա՛ռ քեզ խունկս անուշունս
 եւ իւղ ձիթենեաց հիմենեաւ միով
 Աւարասցես զայն իւղ յօծումն սրբութեան .
 իւղ եփեալ ըստ արուեստի իւղագործաց՝
 իւղ օծումն սրբութեան լինիցի : Աւ օձցես
 'ի նմանէ զխորանն վկայութեան , եւ զտա-
 պանակ վկայութեանն , եւ զսեղանն եւ զա-
 մենայն զկահ նորա , եւ զաշտանակ եւ զամե-
 նայն զկահ նորա , եւ զսեղանն խնկոցն , եւ
 զսեղանն ողջակիզաց եւ զամենայն զկահ նո-
 րա . եւ զաւազանն եւ զյատակս նորա : Աւ
 սրբեցես զնոսա , եւ եղիցի սրբութիւն սրբու-
 թեանց . ամենայն որ մերձենայցէ 'ի նոսա՝
 սրբեցի : Աւ զԱհարօն եւ զորդիս նորա օձ-
 ցես , եւ սրբեցես զնոսա ինձ 'ի քահանայու-
 թիւն : Աւ ընդ որդիան իսրայէլի խօսեցիս՝ եւ

ասացես՝ իւզ յօժուին օժութեան սրբոյ եղի-
ցի ձեզ յազգս ձեր» . Եւէյ . Ը . 22—31 : Եւ-
բա . Ը . 1—12 : Սաղ . ձր . 18 : Ճլր . 2 : Լուս եւ
դրուած է . «Եւ ստէ տէր ցՍամուէլ . արբի օժ
զԴաւիթ , զի դա է բարի : Լուսն Սամուէլ
զեղջիւրն իւղոյ , եւ օժ զնա ՚ի մէջ եղբարց
իւրոց . եւ խաղաց հոգի տեառն ՚ի վերաց
Դաւթի յօրէ յայնմանէ՝ եւ առ յազա» .
ա թագ . Ժզ . 12 :

Ըհա յայտնի եղաւ , որ Աստուածային հը-
րամանաւ սահմանուած է օրինական սուրբ եւ
օրհնութեան իւղը մոխրասական հին օրինաց
մէջ , եւ ահա այս իւղով հին օրինաց աստուած-
պաշտութեան կրօնից հարկաւոր եղած խո-
րանները՝ սեղանները՝ անօթները՝ աւազան-
ները օժուելով «Սրբութիւն սրբութեան»
կանուանելին , եւ մարդարէներուն ձեռքք
հին օրինաց քահանայները եւ թագաւորները
կօժուէին , եւ օժեալ տեառն կանուանելին .
Սաղ . Ժթ . 6 : Ճզ . 14 : Ըպա զրչափ առա-
ւել այս սրբարոյս միւռնին օժումը դերա-
զանցութիւն ունի հին օրինակէն երկնաւոր
չնորհքներու եւ հոգեւոր փառքերու առ-
չութեամբ , որ կը ներդրուէ սուրբ հոգին
մկրտուած եւ դրոշմած հոգիներուն մէջ .
ասոց համար է , որ սրբազան Պօղոս առաք-

Եւոյ կը գրէ ուղղափառ հաւատացեալներուն
 Եփեսացւոց եկեղեցւոյն . « Որով եւ գութ
 իրբեւ լուարութիւնն ճշմարտութեան , զա-
 լեատարանն փրկութեան ձերոյ , որով հաւա-
 տացեալ կնքեցայք հոգւոյն սրբոյ աւետ-
 եաց . որ է առհասառչեաց ժառանգութեան
 մերոյ , ՚ի փրկութիւն նուաճութեան , ՚ի գո-
 վեատ փառաց նորա » . Եփե . ա . 13 : Լւ-
 սրբազան Պետրոս առաքեալը բացայայտ գը-
 բելով՝ ամենուն կը յայտնէ , որ մկրտեալները
 եւ գրանչելի գրոշմին խորհրդով օծեալները
 ընդունած են Աստուածային շնորհաց անհա-
 մեմատ եւ գերազանց ներգործութիւնը .
 վասն որոյ կըսէ . « Այլ գութ ազգ էք ընտիր ,
 թաղաւորութիւն , քահանայութիւն , ազգ
 սուրբ , ժողովուրդ սեպհական . որպէս զի զձեր
 առաքինութիւնն նուիրիցէք այնմ , որ ըզ-
 ձեզ ՚ի խաւարէն կոչեաց յիւր գրանչելի
 լոյսն : Արք երբեմն չժողովուրդ՝ բայց արդ
 ժողովուրդ Աստուծոյ . որք չողորմեալք՝ այժմ
 ողորմութիւն գտիր » : ա Պետ . բ . 9 :

Լէրբ արժանաւոր եղանք այս Աստուա-
 ծային պարգեւներուն , յայտնի է՝ որ երբ
 մկրտուեցանք եւ սրբալոյս մուսնին խոր-
 հրդաւոր գրոշմիւ կնքուեցանք , ինչպէս կը
 գրէ եւ սուրբ Գրիգոր նարեկացին . « Սոյն

իւղ զարմանահրաշ օրհնութեան լուսոյ՝ ըզհրէայն եւ զխուժն՝ զհնդիկն եւ զբարբաբոսն՝ զսկիւթացին եւ զհեղենացին՝ զդուժն դժնէաբար՝ եւ զարհաւրատեսակ շանագըլուխն սոսկավիթխար՝ զտէրն ազատ՝ եւ զստրուկն ծառայածին, քրիստոսեան արարեալ՝ անուամբ քո կնքէ, եւ հոգւոյդ սրբոյ ընծայէ, եւ հօրդ երկնաւորի՝ հարազատ որդի հաստատէ՝ . գլ. զգ. 12 :

Ահա գրոշմի սուրբ խորհրդոյն վրայ ունեցած ուղղափառ խոստովանութիւնը Հայոց սուրբ Եկեղեցւոյն աստանօր այսբանով յայտնի ընել կարողացանք . գանք հիմա սուրբ Եկեղեցւոյն երրորդ խորհրդոյն վրայ ալ համարձակ խօսելու Հոգւոյն սրբոյ շնորհիւր :

Երրորդն է կենդանարար եւ սրբագործ խորհուրդն Հաղորդութեան, որ այն նուիրեալ խորհրդական նիւթով, այսինքն սրբագործուած հացով եւ գինիով կը հաւատամք եւ կը խոստովանիմք, որ խկապէս անմահարար մարմին եւ սրբարար արիւն Յիսուսի Քրիստոսի է, որ կընդունիմք ՚ի փրկութիւն հոգւոց մերոց՝ եւ ՚ի ժառանգութիւն յաւիտենական կենաց . վասն զի ինքնին ամենակարող տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս իրեն աւմենագոր հրամանաւը սահմանեց այս խորին՝

Մեծ՝ եւ սքանչելի խորհուրդը, որ միայն հոգւոյ աջօք կը տեսնուի՝ եւ ողջամիտ կատարեալ հաւատով կը ճանաչուի։ Իսկ միայն մարմնաւոր աջօք եւ միայն նիւթը քննելով նայողները կը տեսնան լոկ հաց եւ զինի։ ասանկներուն բնաւ չազդէր եւ չ'ներդործէր աւետարանական եւ առաքելական համաբարբառ մկայութիւնները. ինչպէս որ աւետարանիչները կը դրեն . «Եւ մինչդեռ ուտէին նոքա՝ սնն Յիսուս հաց՝ օրհնեաց եւ երեկ . եւ ետ աշակերտացն՝ եւ ասէ . առէք կերայք՝ այս է մարմին իմ։ Եւ առեալ բաժակ գոհացաւ՝ ետ նոցա եւ ասէ . արբէք ՚ի դմանէ ամենեքին, զի այդ է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ ՚ի վերայ բազմաց հեղանի ՚ի թուղութիւն մեղաց» . Մատ. իդ. 26 : «Եւ մինչդեռ ուտէին, առեալ Յիսուսի հաց՝ օրհնեաց երեկ, եւ ետ նոցա, եւ ասէ . առէք՝ այդ է մարմին իմ։ Եւ առեալ բաժակ՝ գոհացաւ եւ ետ նոցա, եւ արբին ՚ի նմանէ ամենեքեան։ Եւ ասէ ցնտա, այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ փոխանակ բազմաց հեղանի» . Մատ. ժդ. 22 : «Եւ առեալ հաց, գոհացաւ՝ երեկ եւ ետ նոցա՝ եւ ասէ, այս է մարմին իմ, որ վասն բազմաց տուեալ, զայս արածիք առ իմոյ յիշատակի։ Եւ յնպէս

եւ զբաժակն յետ ընթրեացն, ա՛ռ՝ եւ ասէ, այս բաժակ է նոր ուխտ է իմով արեամբ վասն ձեր հեղոյն» . Ղու . իբ . 19 : Եւ սրբազան Պօղոս առաքելար աւետարանիչներուն համաձայն կը քարոզէ՝ եւ կաւանդէ Եկեղեցւոյն՝ ըսելով . « Ձի ես ընկարայ ՚ի տեսանէ՛ք՝ զոր եւ ձեզն աւանդեցի . եթէ տէր Յիսուս ՚ի դիշերին յորում մասնէր, ա՛ռ հաց, գոհացաւ՝ երեկ եւ ասէ, առէ՛ք եւ կերայք, այս է մարմին իմ, որ վասն ձեր բաշխի . զայս առարէ՛ք առ իմոյ յիշատակի : Այնպէս եւ զբաժակն յետ ընթրեացն՝ ա՛ռ եւ ասէ . այս բաժակ՝ նոր ուխտ է իմով արեամբ . զայս արարէ՛ք քանիցս անդամ թէ ըմպիցէք, առ իմոյ յիշատակի» . Սուրն . Ժա . 23 :

Աւրեմն Յիսուս քրիստոս իրեն ամենակարող ձեռքը առած հացին եւ բաժակին համար ըսելով այս է մարմին իմ եւ թէ այս է արիւն իմ յայտնի ըրաւ սրբազան առաքելոց եւ ամենայն հաւատացելոց, որ ինչ կերպով եւ կամ ինչ նիւթով պիտի ճանաչուի եւ ընդունուի իրեն փրկագործ մարմինը եւ սրբաբար արիւնը, որ է անմահական կերակուր եւ ճշմարիտ ըմպելի հոգւոց մերոց : Եւ զայն արժանապէս ճաշակելով եւ ըմպելով՝ անշուշտ պիտի միանամք իրեն հետք, եւ հաղորդ պիտի

ը ըստիք իրեն շնորհքներուն . ասոր համար յառաջագոյն կամեցաւ Յիսուս՝ որ չըլլայ թէ Աստուծոյ մեղքները միայն մարմնաւոր հացին հրաշագործութիւնով շատնալուն վրայ միտքերնին տալով՝ իրեն ետեւէն երթան, եւ միայն մարմնաւոր բարիք խնդրելու փոյթ ունենան, այլ մանաւանդ գիտնան՝ որ ինքն Յիսուս իրեն ճշմարիտ հաւատացեալներուն հոգեւոր եւ խորհրդական կերակուր ալ պատրաստած է . ասոր համար ըսաւ անոնց . «Պատասխանի ետ նոցա Յիսուս եւ ասէ . ամէն ամէն ասեմ ձեզ, խնդրէք զիս, իբր ոչ եթէ զի նշանս ինչ տեսէք, այլ զի կերայք ՚ի հացէ անտի՝ եւ յագեցարուք : Այլթայք գործեցէք մի գկորստական կերակուրն, այլ զկերակուրն՝ որ մնայ ՚ի կեանան յաւիտենականն . զոր որդին մարդոյ տացէ ձեզ . քանզի զնա Հայր կնքեաց Աստուած » . Յօհ. գ. 26 :

Եւ յս կարճ խօսքերով Յիսուս երեք կերպ ճշմարտութեան ծանօթ ընել կամեցաւ այս ժողովուրդները . մէյ մը որ հաւատով եւ առաքինական գործով ինքրզինքնին պատրաստեն ներքին սիրով եւ փափաքանօք իրենց համար պատրաստուած երկնային հոգեւոր եւ անմահական կերակուրին, որ է խորհուրդըն Հաղորդութեան . եւ երկրորդ՝ հաւատան

իրեն, թէ է ճշմարիտ որդի մարդոց եւ ճշմարիտ Աստուած եւ որդի Աստուծոյ . եւ երբորդ՝ ճանչնան եւ հաւատան , որ ինքն ըստ որում Աստուած եւ որդի Աստուծոյ , ամենակարող է ըստ ամենայնի հրամայելու եւ ընելու , եւ անոր կարողութեանը եւ զօրութեանը առջեւ անկարելի բան մը չի կայ ոչ երկինքին մէջ , եւ ոչ ալ երկրի մէջ . ըստ այնմ . « Զամենայն զոր ինչ կամեցաւ՝ եւ արար տէր , յերկինս եւ յերկրի՝ ՚ի ծով եւ յամենայն խորս » . Սաղ . Ճլգ . 5 :

Արեւմտեան ինչ որ կը կամի կարող է հաստատելու եւ փոխարկելու . նոյն ամենակարողութիւնն է՝ որ հաստատեց ամեն երեւցած եւ չերեւցած էակները՝ իրեն հրամանաւ , որ յառաջագոյն չի կային . « Նա էր ՚ի սկզբբանէ առ Աստուած . ամենայն ինչ նովաւ եղեւ , եւ առանց նորա եղեւ եւ ոչինչ որ ինչ եղեւ » . ԶԹ . ա . 3 : « Զի նովաւ հաստատեցաւ ամենայն , որ ինչ յերկինս՝ եւ որ ինչ յերկրի , որ երեւին՝ եւ որ ոչն երեւին » . Սողոմ . ա . 16 : « Հաւատովք իմանամք հաստատեալ զյաւիտեանս բանիւ Աստուծոյ , յաներեւութից զերեւելիսս եղեալ » . Եբր . Ժա . 3 :

Արեւմտեան կամեցաւ Յիսուս՝ որ այս ժողո-

վերդներուն ծանօթութիւն տայ , եւ իմացունէ իրեն ամենակարողութիւնը , թէ կարող է իրեն իսկական կենդանարար մարմնոյ եւ արեան զօրութիւնը ներգործելու այն նուիրեալ եւ սրբագործեալ հացին եւ բաժակին մէջը . վասն որոյ այս հաւատոյ կրթութութիւնը տալէն վերջը՝ ըսաւ . « Հացն՝ զոր ես տայ , մարմին իմ է . զոր ես տայ վասն կենաց աշխարհի » . Յօհ . ք . 52 :

Իսինք որ ամենակարողութիւնն Յիսուսի Քրիստոսի՝ ըստ որում Աստուած , կարող է ոչ միայն հաստատելու , այլ եւ բնութիւններուն փոխարկութիւններ ալ տալու . ինչպէս մարդս է մահկանացու , այսինքն ամենքս մահկանացու բնութիւն ունիմք , եւ ՚ի հողոյ ստեղծեալ է մարմին մեր , եւ ՚ի հող պիտի դառնայ . ուրեմն մեր մարմինը չէ՛ անմահ . ըստ այնմ « Ո՞վ է մարդ՝ որ կեցցէ , եւ ոչ տեսցէ զմահ , կամ փրկեսցէ զանձն իւր ՚ի ձեռաց դժոխոց » . Սաղ . ձր . 49 :

Վրդ կարելի է որ այս մահկանացու մարմինն իս ունենայ անմահութեան զօրութիւն . թէպէտ մարդկային բնական գիտութեամբ կամ Քիզիգապէս անկարելի է . բայց Աստուածաշունչ գիրք կը վկայեն , թէ ամենակարող տէր Աստուած փոխարկութիւն տը-

վառ Ենովք նահապետին մահկանացու բը-
 նութեանը, յանմահութիւն փոխուիլ. «Եւ
 հաճոյ եղև Ենովք Աստուծոյ. եւ ոչ ուրեք
 գտանիւք, զի փոխեաց զնա Աստուած» .
 Տճն. ե. 24 : Ողջամաս մեկնիչները համաձայն
 եւ համեմատ Աստուածաշունչ գրոյն այս-
 պէս կը լինեն. որոնցմէ մէկն է սուրբն Յօհան
 ոսկեբերան . «Ենովք նահապետ (ատէ) ան-
 մահաբար փոխեալ կայ գեռ կենդանի ընդ
 Եղիայի զուարճացեալ անախատար կենօր
 յիմանալի տեսութիւնս» . Եբր. ճառ իր . Է-
 ՚ի Տէրն . Կնն . ճառ իւր : Եւ Պօղոս սրբազան
 սուարեալը կը գրէ . «Հաւատովք Ենովք
 փոխեցաւ՝ զի մի զմահ ճաշակեացէ . եւ ոչ
 ուրեք գտանէք, քանզի փոխեաց զնա Աս-
 տուած» . Եբր. Ժա. 5 :

Տեսնիր մի Աստուծոյ կարողութիւնը, որ
 մահկանացու բնութեանը մէջ անմահու-
 թեան զօրութիւն կը ներդարձէ : Ահա եւ
 այս ալ, Բաբելոնի հնոցին կրակը կը սասա-
 կացընէր ամբարտաւան սրբայն՝ Նաբուգոդո-
 նոսոր, որ իրեն սրտակերփն երկրպագութիւն
 չընողները ձգէ այն բորբոքեալ հնոցին մէջ,
 որ այրին մոխիր դառնան : Չղեց այն երանելի
 երեք մանկունքն ալ Սեղրաք՝ Միսաք՝ եւ
 Աբեթ՝ նաղով . բայց անոնք Աստուծոյ ամե-

նակարողութեանը յուսալով՝ կըսէին. « Զի է մեր Աստուած յերկինս՝ զոր մեքն պաշտեմք, կարող է փրկել զմեզ ՚ի Հնոցէ հրոյդ բորբոքելոյ » . Դան. գ. 17 :

Տես ի՞նչպէս Աստուած կարող եղաւ այն բորբոքեալ Հնոցի կրակին զօրութիւնը փոխել պաղքէկեցնող հովի մը, կրակին բնութեանը մէջ այրել կայ բայց պաղքէկեցընել չի կայ . « Եւ հրեշտակ Աստուծոյ էջ . . . եւ արար ՚ի մէջ Հնոցին իբրեւ զհողմ՝ որ ցօղագին շնչիցէ » . Դան. գ. 19 : Այս Աստուածային կարողութեանը վրայ կերպէ սուրբ Ներսէս շնորհալին . « Որ զայրեցող բնութիւն բոցոյն ՚ի ցօղ փոխարկելով, ՚ի տոչորմանէ հրոյն զերթա մանկունան անկէզ պահեալ, բարձր արարէք զնա յաւիտեան » . Եւր :

Ուրեմն Աստուած կարող է եղեր կրակին նիւթը չ՛փոխելով՝ անոր մէջը ուրիշ զօրութիւն մը ներգործելու : ()րինակ մի եւս ՚ի սուրբ Աւետարանէն, ամենքս բնականապէս զխտեմք, որ ջուրը կենդանիները եւ բուսականները սնուցանող եւ աճեցնող է . եւ առանց ջրոյ երկրի հողերը անպտուղ եւ անբեր կրլան, կենդանեաց ծարաւը կը զոխայնէ եւ աղտոնողութիւնը կը մաքրէ, եւ հրոյն բորբոքը կը շիջուցանէ . բայց այն զօրութիւնը

չունի, որ բժշկութիւն տայ ամեն տեսակ
ցաւերու եւ հիւանդութեան. այսինքն կու-
րութեան, կաղութեան, անդամալուծու-
թեան, եւ դատաւութեան եւ այլն. անս հիմա
տրբազան աւետարանիչն Յօհաննէս, նայէ
ինչ կը պատմէ, ամենակարողն Աստուած Ա-
րուսաղէմի մէջ եղած Պրոպատիկէ աւազանին
Չաբին նիւթը չ'փոխելով՝ անոր ամենատե-
սակ բժշկութեան զօրութիւն մը ներգործե-
լով՝ հրաշալի փոխարկութիւն մը տուէր էր.
ըստ այնմ՝ «Աւ էր Արուսաղէմ ՚ի Պրոպա-
տիկէ աւազանին, որ կոչէր եբրայեցեբէն
բեդհեզգա, հինգ սրահ. յորս անկեալ զնէր
բազմութիւն յոյժ հիւանդաց, կուրաց՝ կա-
ղաց՝ գօսացելոց, որք անն ունէին ջրոցն յա-
ղելոյ, Աւ հրեշտակ տեսան ըստ ժամանակի
իջանէր յաւազանն, եւ յաղէր զջուրն. եւ
որ նախ ՚ի շարժումն ջուրցն իջանէր յաւա-
զանն, բժշկէր՝ ոչ ունեւրով նշան հիւանդու-
թեանն». Յօհ. ե. 2 :

Ահա բեղի ուրիշ օրինակ մի եւս, Ամա
գաղիկեացիներուն հարսանիքը գնաց Յիսուս
իբն աշակերտներոյն. հան էր Յիսուսի մայրն
սղ սուրբ կոյնն Աստուածամին. գինին երբ որ
հասաւ, սուրբ Աստուածամին բարեխօսու-
թիւն մը ըրաւ իւր միածին որդւոյն՝ ըսե-

ըով. «Գինի ոչ ունին» . Յօ՛ւ . բ . 3 : Թեպէտ
 Յիսուսի հրաշագործութեան ժամանակը դեռ
 եկած հասած չէր , որուն համար ըսաւ ,
 « Չի կայ իմ եւ բո կի՛ն դու՛ չեւ է հաս-
 եալ ժամանակ իմ » : Բայց սուրբ կոյն գի-
 տէր՝ որ իրեն բարեխօսութիւնը իր որդւոյն
 առջեւը պարապ չէր երթար , եւ իւր աստ-
 ուածորդին ունէր ամենակարող զօրութիւն
 ամեն բան հաստատելու եւ փոխարկելու .
 ասոր համար համարձակ հրամայեց հարսա-
 նիքին մէջի ազատաւորներուն , որ Յիսուս ա-
 նոնց ինչ որ հրամայէ՛ ընեն . « Ատէ մայրն
 նորա ցապասաւորսն , որ զի՛նչ ասիցէ՛ ձեզ՝
 արասջիք » :

Յիսուս իւր սուրբ մօրը անդառնալի բա-
 րեխօսութիւնը կատարելու համար հրամայեց
 ազատաւորներուն , որ այն տեղը գտնուած
 պարապ ջուրին ամանները ջրով լեցնեն , եւ
 անոնք ալ լեցուցին . եւ ետքը հրամայեց , որ
 այն ամաններուն ջուրէն բերեն եւ տան տա-
 ճարապետին (վէքիլխարձ՝) . երբ որ բերին՝
 խմեց տաճարապետը , տեսաւ , որ պատ-
 ուական անոյշ գինի էր , եւ չէր գիտէր որ
 յառաջ ջուր էր , ըսաւ փետային . « Ամենայն
 մարդ զանոյշ գինին յառաջագոյն պաշտէ .
 եւ յորժամ արբենան , յայնժամ զյոսին .

դու պահեցեր զանոյշ գինիդ մինչեւ ցայ-
 ժբմն . Յօհ . ր . 10 :

Ապաքէն Յիսուս Քրիստոս ըստ որում
 Աստուած եւ որդի Աստուծոյ, ունի ամենա-
 կարողութիւն՝ ոչ միայն զանազան նիւթե-
 բու մէջ զանազան փոխարկութիւններ ընե-
 լու, այլ եւ նիւթն ալ՝ եւ տեսակն ալ ուրիշ
 նիւթի եւ տեսակի փոխարկելու . ինչպէս այս
 վերոյիշեալ ջուրին նիւթը եւ տեսակը փո-
 խարկեց 'ի նիւթ եւ 'ի տեսակ գինեոյ . այս
 Աստուածային ամենակարողութիւնը չը ճանչ-
 ցողը հարկաւ կը գայթակղի . կը լսէ ճշմար-
 տութիւնը, բայց կը մնայ իրեն մոլորութեան
 մէջ անկանգների եւ անզեղջ յամառեալ .
 «Պօղոս առաքեալ՝ հաւատոյ լոյս ունեցող ի-
 մաստուններուն հետ խօսելով կըսէ, «Իբրեւ
 ընդ իմաստունս խօսիմ . ընտրեցէք ձեզէն՝ զոր
 ասեմս : Բաժակն օրհնութեան զոր օրհ-
 նեմք՝ ոչ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն
 Քրիստոսի . հայն զոր բեկանեմք՝ ոչ ապաքէն
 հաղորդութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի» . ա
 Սրբն . Ժ . 15 : Այլ թէ՛ «Այսուհետեւ՝ որ
 ուտիցէ զհացս, կամ ըմպիցէ զբաժակս
 տեսուն անարժանութեամբ, պարտական ե-
 ղիցի մարմնոյ եւ արեան տեսուն . փորձեցէ
 մարդ զանձն իւր, եւ ապա 'ի հացէ անտի

կերիցէ , եւ ՚ի բաժակէն արբցէ : Օ ՚ի որ
ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ , դատա-
տանս անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ . զի ոչ
խորէ զմարմին տեառն» աս . Սորն . ժա . 27 :

Ապա մերք՝ որ կատարեալ Քրիստոնեայ
եմք , եւ սուրբ գրոց վկայութիւններով կը
հաւատամք Յիսուսի Քրիստոսի ամենակա-
րող զօրութեանը . ալ պէտք է որ թերահա-
ւատ դտանիմք՝ եւ չ'հաւատամք , որ այն
սրբագործուած հացին եւ գինեոյն մէջ կա-
րող է Յիսուս Քրիստոս ներգործել իրեն ան-
մահարար մարմնոյն եւ արեան զօրութիւնը ,
եւ ըստ ամենայնի փոխարկել ՚ի մարմին եւ
յարիւն իւր : Անհաւատ Ասիականայումցի-
ները կըսէին , « Չ իմրդ կարէ սա տալ մեզ
զմարմին իւր յուտել» . Յճ . զ . 53 : Յիսուս
ասոնց անհաւատութիւնը իրեն ամենակա-
րող զօրութիւնովը յանդիմանեց ըսելով .
« Ամէն ամէն ասեմ ձեզ , եթէ ոչ կերի՞մք
զմարմին որդւոյ մարդոյ , եւ արբ՞մք զարիւն
նորա , ոչ ունիք կեանս յանձինս : Ար ուտէ
զմարմին իմ՝ եւ ըմպէ զարիւն իմ՝ ունի
զկեանս յաւիտենականս . եւ ես յարուցից
զնա յաւուրն յետնում : Օ ՚ի մարմին իմ
ճշմարիտ կերակուր է , եւ արիւն իմ ճշմարիտ
ըմպելի է : Ար ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ

զարիւն իմ , յիս բնակեցէ , եւ ես 'ի նմա» .
Յօհ . զ . 54 — 57 :

Արդ հիմա պէտք է գիտնալ , թէ ինչո՞ւ
համար կուրանան աւետարանական եւ ա-
ռաքելական աւանդութիւնը , եւ ամենա-
սուրբ Հաղորդութեան սքանչելի խորհրդոյն
փոխարկութեանը եւ կամ գոյափոխութեանը
չեն հաւատար : Բրիտոս Յիսուս փրկիչն
մեր յայտնի ըրաւ ասանկներուն անհաւա-
տութեան պատճառը . նախ չեն հաւատար
իրեն Աստուածային ամենակարող զօրու-
թեանը , որ ամեն բանի կարող է նաեւ
մարդկային մտօք անկարելի երեւցած բա-
ներու . ինչպէս անոնք որ սքանչելի խորհրդոյն
փրկարար Հաղորդութեան վրայով գայթակ-
ղեցան ըսելով . « Խիստ է բանգ այդ , ո՞ր կարէ
լսել դժա » . Յօհ . զ . 61 : Ասոնց իրեն ամե-
նակարող զօրութիւնը յայտնի ընելով՝ ըսաւ
Յիսուս . « Այդ գայթակղեցուցանէ զձեզ :
Խակ արդ՝ եթէ տեսանիցէք զորդի մարդոյ ,
զի ելանիցէ ուր էր զառաջինն » . Յօհ . զ .
62 — 63 :

Ահա այս խօսքով Յիսուս Բրիտոս իրեն
ամենակարող Որդի Աստուծոյ ըլլալը կը
յայտնէ , որ անոնք ալ հաւատան իրեն ա-
մենակարող զօրութեան ներգործութեանը :

Եւ երկրորդ պատճառ անհաւատ ըլլալնուն
 փրկարար խորհրդոյն վրայով՝ այս է . որ հո-
 գեւորապէս եւ հաւատքով միայն բռնուե-
 լու բաներուն վրայ՝ մարմնաւորապէս եւ
 Ֆիզիգապէս դատելով՝ կը խորհին . վասն որոյ
 կը մոլորին եւ կը գայթակղին . ասանկներուն
 ըսաւ Յիսուս . « Հոգին է կենդանարար ,
 մարմին ինչ ոչ օգնէ . զբանն՝ զոր ես խօսե-
 ցայ ընդ ձեզ՝ հոգի է եւ կեանք : Այլ են
 ոմանք ՚ի ձէնջ՝ որ ոչ հաւատան » . Յօհ . գ .
 64 — 65 :

Յիշելու արժանի է՝ ուղղափառ Աստ-
 ուածաբաններուն այն ճշմարիտ առածը , որ
 վճռաբար ըսած են . « Որ կամի բազումս գի-
 տել յառաջ քան զհաւատալ , ոչ երբէք հա-
 սանէ ՚ի բարեոք հաւատալ . զի ոչ երբէք
 ժամանէ բարեոք իմանալ » :

Իսկ որոնք որ ուղղափառ հաւատոյ լու-
 սով լուսաւորուած , սուրբ Աւետարանին եւ
 առաքելոց հետեւեր են , անոնց համաձայն
 քարոզեր են . Գրիգոր աստուածաբան կըսէ .
 « Մարբազոյն սնդոն (բարակ կտաւ) սրի-
 ուեալն յաստուածեղէն պատարագին՝ Արե-
 մաթացոյն է սպասաւորութիւն Յովսէփայ .
 զի որպէս նա զմարմինն պատեալ զտեսառն՝
 եդ ՚ի սնդոնի , եւ ՚ի գերեզման յուղարկէր :

յոյր ձեռն ամենայն ազգի մարդկան յարու-
 թիւն պարգեւեաց . այսպէս եւ մեք 'ի անդոնի
 կտաւուն զհացն առաջադրութեան եւ ըզ-
 բաժակն օրհնութեամբ սրբելով , ճշմարտա-
 պէս զնա մարմին եւ արիւն տեսուն՝ առանց
 յերկուանալոյ ճաշակեմք հաւատով , եւ նա
 մեզ անապականութիւն շնորհէ . . . 'ի լիւր .
 առ Դորոթէոս : Լ, սուրբ Յօհան ոսկերեան
 կը գրէ . « Ո՛չ միայն սիրով , այլ եւ իրօք մի
 մարմին ընդ Քրիստոսի լինիմք . . . քանզի այս
 լինի 'ի ձեռն կերակրոյ զոր բաշխեաց : . . .
 Որ է 'ի բաժակին , այն է , որ հոսեցաւ 'ի
 կողէն , եւ նմին եմք հաղորդակիցք » . 'ի Վերայ
 Յօհ . ճառ խզ : Լ, սուրբ Աիւրեղ Երուսա-
 ղէմացին « Քանզի նա ինքն ասաց 'ի վերայ
 հացին , այս է մարմին իմ . եւ ո՞վ այնուհետեւ
 իշխեսցէ յերկբայիլ . . . ամենայն ճշմարտու-
 թեամբ զնոյն իբրեւ զմարմին եւ զարիւն
 առցուք , թէպէտ եւ ճաշակն հաց զգայցէ .
 թէպէտ եւ ճաշակելիքն զինի լինել համա-
 ըրիցին » . 'ի Ալեքիւմ . գ : Լ, սուրբ Ներսէս շնորհա-
 լի սուրբ հայրապետն մեր կը գրէ առ դաս
 քահանայից . « Ո՛չ միայն խօսել ընդ Աստու-
 ծոյ ըստ Մովսէսի՝ կայ մեր առաջի , եւ կամ
 տեսանել զյետոյսն Աստուծոյ , այլ եւ ձեռօք
 շօշափել զանշօշափելին , եւ շրթամբք համ-

բուրել զսէրն , եւ բերանով ճաշակել զկե-
րակրիչն ամենայնի , եւ 'ի սիրտս ընդունել ,
եւ հոգւով միանալ ընդ նոյն» . Ընդ . եր . 36 :
Եւ թէ՛ «Ընդ բազարջին հաց անխմոր , ետ
զմարմին իւր զերկնաւոր . զկուսածինն ան-
սերմնաւոր՝ զանապական եւ զհոգեւոր . ընդ
ոչխարին արեան ուխտին՝ ետ մեզ զարիւն
իւր ուխտ կրկին . եւ եղեգան դառնագու-
նին՝ փոխան զվարս Աստուածային» : Սոցին
նման եւս կը գրէ Սարգիս շնորհալին . «Որք
արժանապէս ճաշակեն զհացն յերկնից իջ-
եալ՝ զտուողն կենաց աշխարհի , եւ ըմպեն
փոխանակ կաթին զարիւնն անմահացուցիչ՝
կենդանւոյն Աստուծոյ , ո՞րքան քաղցրու-
թեամբ ընուն . եւ Աստուածատեսակք եղ-
եալ՝ եւ յԱստուած միացեալ՝ ճանաչեն (զի
քաղցր է տէր) : Եւ գիտեն զայս իսկապէս
խորհրդազգածք խորհրդոյն . նոցա թողում
իմանալ՝ եթէ որք առանց խղճի մտաց մեր-
ձենան 'ի սեղանն սուրբ՝ եւ ճաշակեն զմար-
մին անարատ դառնին՝ եւ ըմպեն զմեղսա-
քաւիչ արիւնն , ո՞րքան ուրախութեամբ լը-
նուն՝ ընդ Աստուած միանալովն» . ա Պէ՞ք .
ճառ . դ . եր . 239 : Սուրբն Եղիշէ եպիսկո-
պոսն Ամատունեաց կը գրէ . «Բրիտոս զին-
քըն մարմնացուցեալ եւ արիւնացուցեալ 'ի

վերայ սրբութեան սեղանոյն՝ հրամայեաց
 սրբութեամբ ուտել եւ ըմպելն . Ի ճառն
 Հասն ննջելոց : Սուրբն խորով Եպիսկոպոսն
 Անձեւացեաց . « Հաւատալ (պարտէ) եւ
 զփրկական խորհուրդն՝ ստուգուպէս մարմին
 եւ արիւն Քրիստոսի, որով միանամք Ի Քրի-
 ստոս, եւ ժառանգակից նորուն լինիմք » .
 Ի Յին . պատ :

Արդ՝ այսչափ առաքելական՝ եւ հայրա-
 պետական համաբարբառ վկայութիւնները՝
 օրինակները կարդալէն վերջը՝ այլ եւս պէտք
 է, որ չ'համոզուած յամառեալ մնան իրենց
 մտրութեան մէջը, եւ միշտ գրեն եւ ուտե-
 ցանեն, որ այն էական խօսքը Յիսուսի Քրի-
 ստոսի, թէ « Այս է մարմին իմ, եւ Այս է
 արիւն իմ », այն նուիրած հացը եւ բաժակը .
 իսկական մարմին եւ արիւն Յիսուսի Քրիստո-
 սի չեն փոխարկեր . այլ այն խօսքերը կրնն
 այլաբանութիւն է, եւ այն հացը եւ բաժակը
 նմանութիւն է եւ կամ օրինակ է . ո՞վ ստկալի
 չարաչար կուրութիւն, որ թո՛ղ չ'տար տեսնա-
 լու ամենակարողին Աստուծոյ սքանչելի ներ-
 գործութիւնները . եւ չեն կրնար զատելու եւ
 որոշելու օրինակը եւ նմանութիւնը՝ Յիսուսի
 Քրիստոսի իսկական մարմինէն եւ արիւնէն .
 այլ խառն Ի խուռն վարդապետութիւն կրնն

սուրբ եւ կենդանաբար Հաղորդութեան վրայ-
ով, եւ շատ պարզամիտներ ալ կը գայթակ-
ղեցնեն. չեն գիտեր, որ Յիսուս Քրիստոս իւր
մարմնոյ եւ արեան Հաղորդութեան խոր-
հրդոյն օրինակները եւ նմանութիւնները հին
օրինաց մէջ մարգարէներուն եւ նահապետ-
ներուն ժամանակը յայտնեց. ինչպէս կը վը-
կայէ Պօղոս սրբազան առաքեալը. «Բազում
մասամբք եւ բազում օրինակօք կանխաւ խօ-
սեցաւ Աստուած ընդ հարս մեր մարգարէ-
իւք» . ԵՔԴ . ա . 1 :

Թող տեսնան հին կտակարանին մէջ սուրբ
Հաղորդութեան խորհրդոյն բազմատեսակ օ-
րինակները : Արայիսի էր խորհրդաւոր նուէրն
հացին եւ գինւոյն, որ քահանայն աստուծոյ
Մեղքխեղեկ ընծայեց Աբրահամ՝ Նահապե-
տին . եւ այն ալ իբրեւ աստուածաշնորհ պար-
գեւ ընդունեց, որ էր նախատիպ եւ օրինակ
սքանչելի խորհրդոյն Հաղորդութեան մարմ-
նոյ եւ արեան տեսան. Ծննդ . Ժդ . 18 : Այն
պէս օրինակ էր ամենասուրբ խորհրդոյն այն
աստուածային պատուէրն, որ հրամայեցաւ
Մովսէս մարգարէին . որպէս զի Եգիպտոսի
մէջ Փարաւոնի բռնութեանը գերի եղող Իս-
րայելացիներուն պատուէր տայ, որ ամեն
մէկը ունենան տարեկան ոչխար անոբատ .

եւ անոր զենեալ արիւնը առնեն ամեն մէկը իրենց տանը դրանը վրայ նշան ընեն , որով փրկրթին աստուծոյ մահաբեր պատիժէն . եւ կաւ կոտորիչ Հրեշտակը , չմտաւ այն փրկութեան նշանը ունեցող դռներէն ներս . բայց Եգիպտացւոց դռներէն մտաւ , եւ անոնց անդրանիկ զաւակները սպաննեց” . Եւէյ . Ժբ . 7 : Լւս եւ օրինակ եւ նմանութիւն էր հրաշալի խորհրդոյն երկնապարգեւ մանանայն , որով անսպասին մէջ կերակրեց Ասաուած քառասուն տարիի չափ իրեն Ժողովուրդը՝ Եգիպտոսէն հանելէն վերջը . մինչեւ որ արժանի եղան աւետեաց երկիրը մտնալու . Եւէյ . Ժգ . 15 : Սաղ . 56 . 26 : Յօհ . զ . 31 : ա Սորն . Ժ . 3 :

Ըհա՛ այս ամենը օրինակ եւ նմանութիւն էին իսկական խորհրդոյն ամենասուրբ Հաղորդութեան . որ այժմ ամեն ազգաց բոլոր ուղղափառ Եկեղեցիները՝ ողջամիտ վարդապետութեամբ՝ եւ խորհրդաւոր արարողութեամբ սուրբ Պատարագին փրկարար խորհուրդը կը կատարեն . ամենակարող էական բանն Յիսուսի Քրիստոսի յիշելով ՚ի վերայ նուիրեալ եւ սրբագործեալ հացին եւ գինիին , որ ըսաւ առաքելոց . “Առէք կերէք՝ այս է՛ մարմին իմ” . եւ թէ “Արբէք ՚ի սմա-

նէ, Այս է արիւն իմ» : Այս արկարար
խորհրդոյն վրայ աղօթելով առ Հայր Աստ-
ուած ամենայն ջերմեռանդութեամբ՝ կը
յիշատակենք Յիսուսի Քրիստոսի կամաւոր
Չարչարանքը, կենդանարար Խաչելութիւնը,
երեքօրեայ Թաղումը, երկրպագելի Յարու-
թիւնը, հրաշափառ Համբարձումը, եւ երկ-
րորդ ահաւոր եւ փառաւորեալ Գալուստը,
որպէս գրուած է Խորհրդատետրին մէջ :
Ընդդէմ յայտնի ճշմարտութեան եւ ոմանք
կը յանդգնին ըսելու թէ « Հայք ըստ որում
նչ խառնեն զՅուր 'ի գինի բաժակին սուրբ
Հաղորդութեան՝ վասն որոյ են հերետիկոս» :
Այսպէս՝ եթէ « Հայք ըստ որում նչ խմորուն
առնեն զհացն սրբարար խորհրդոյն, եւ Յուր
նչ խառնեն 'ի գինի բաժակին, վասն որոյ են
հերետիկոս» :

Այս ծանր եւ անտանելի ամբաստանու-
թիւնները միշտ կը լսէ Հայոց ուղղափառ
սուրբ Եկեղեցին . բայց չ'վշտանար այնքան
ասոնց վրայով, այլ մանաւանդ կը ցաւի, որ
ինչո՞ւ համար Հայոց Եկեղեցւոյն հին վաւե-
րական եւ խորհրդաւոր արարողութիւննե-
րուն եւ ծէսերուն վրայով հասու եւ տեղ-
եակ չեղած, թշնամութեան եւ ատելութեան
աջօք նայելով՝ հերձուածողութեան եւ հե-

րեափեկոտութեան վճիռ կը կտրեն անխիղճ անիրաւութեամբ : Այս մտփն կարծեմ որ Հռովմայ Եկեղեցին անշուշտ պիտի վկայէ , որ հայոց Եկեղեցւոյն անապակ գինեաւ կատարելը հին փաւերական սովորութիւն է . վասն զի առաջին Աղեքսանդր պապն սահմանեց ջուր խառնելը 'ի գինի բաժակին Հռովմական Եկեղեցւոյն մէջ . ինչպէս որ գրուած է անոնց ժամագրքին մէջը 'ի երեք աւուր Մայիս ամսոյ այսպէս . «Այս սուրբ քահանայապետ Աղեքսանդր հրամայեաց զգինին խառնել ջրով վասն արեան եւ ջրոյն , որ բղխեցին 'ի կողէն Յիսուսի Քրիստոսի» :

Ուրեմն սովորութիւն չէր ջուր խառնել 'ի բաժակն , եւ նոր սահմանադրութիւն մը հնարեց առնելով սուրբ Աւետարանին այս խօսքէն , եթէ «Մի ոմն 'ի զինուորացն Թագաւ խոցեաց զկողս նորա , եւ ել վաղվաղակի արիւն եւ ջուր» . Յօհ . ԺԺ . 34 : Ի այց այս ջուրն՝ որ ել 'ի կողէն Քրիստոսի , էր հաստատութիւն սրբարար մկրտութեան խորհրդոյն էր , եւ արիւնն՝ հաստատութիւն կենդանարար Հաղորդութեան խորհրդոյն , ըստ վկայութեան Սրբազան Հարց , ինչպէս յայտնի կը գրէ սուրբ Ներսէս շնորհալին . «Եւ յաղադա այսորիկ բազում էին մեզ բանք ա-

սել 'ի վկայութենէ գրոց՝ զոր վասն համա-
 ոօտերոյ զբանս՝ աւելորդ համարեցաք զնել
 զամենայն բայց 'ի սակաւուց : Առաջին՝ զի
 'ի լուսաւորչէն մերմէ 'ի սրբոյն Գրիգորէ
 ունինք զայս աւանդութիւն . որպէս բնկալաւ
 նա 'ի նախնեաց սրբոյ հարցն՝ որ յառաջ
 քան զնա : Գարձեալ զի եւ Քրիստոս որ
 մատոյց զինքն խորհրդեամբ պատարագ 'ի
 վերնատունն . Գինի միայն գրեալ է , զի ա՛ռ
 'ի ձեռս եւ ասաց , Այս է իմ արիւն , եւ ա-
 նուն ջրոյ ո՛չ բնաւ յիշատակի . որպէս եւ ա-
 սաց իսկ յեա խորհրդոյն կատարման՝ թէ
 յայսմ հետէ ո՛չ եւս արբից 'ի բերոյ որթոյ .
 եւ որթն գինի եւ ո՛չ ջուր ձնանի . որպէս եւ
 սակ Յօհան ոսկերեբան յաւետարանին մեկ-
 նութեանն . իսկ եթէ վասն ջրոյն եւ արեանն՝
 որ ել 'ի կողիցն , սակք արկանել ջուր 'ի բա-
 ժակն , զայս դարձեալ նոյն ինքն Յօհան ոս-
 կերեբան 'ի սոյն բանի աւետարանին մեկ-
 նութեանն՝ որ ըստ Յօհաննու , զջուրն 'ի խոր-
 հուրդ մկրտութեան մերոյ սակ , եւ զարիւնն
 'ի սուրբ պատարագին : Ատեւ այլ բազումք 'ի
 վարդապետաց Ակեղեցւոյ զսոյն սակն . եւ մեք
 նոցին բանիցն եւ աւանդութեանցն գորով
 հետեւողք , վասն այնորիկ ո՛չ արկանեմք ջուր ,
 այլ անսպակ գինեաւ զանսպականն արեան

Քրիստոսի կատարեմքը զխորհուրդս . Ընդհ .
Էր . 63 :

Այլ եւ անխմոր հացիւ պատարագելոյն
մեր Հայոց սուրբ Եկեղեցւոյն խորհրդաւոր
եւ վաւերական ըլլալը նոյն շնորհալի սուրբ
Հայրապետն մեր կը յայտնէ՝ այսպէս գրե-
լով . «Արդ յաղագս նախասացեալ պատճա-
սիս խորհրդոյս՝ այսպէս գտանեմք ՚ի նոսա
զճշմարտութիւնն . խորհուրդ անօրէնու-
թեանն Քրիստոսի՝ որպէս ամենեւեքեան , նոյն-
պէս եւ մարմնոյ եւ արեան նորա կատարու-
մին գուշակեցան մարդարեւքն ՚ի ձեռն
բաղմաղթմի օրինակաց եւ բանից : Այլ նախ՝
առ սեղանն Աբրահամու՝ որ օրինակ էր վեր-
նասանն սեղանոյ , ոչ խմորուն՝ այլ բաղարջ
հացիւ կերակրեցաւ Աստուած . ըստ ստեղծոյն
առ Սառայ . փութմն թրեան գրիւս երբս այլեր
նաշնոյ՝ եւ արսն նկանակաւ որ եւ գնոյն նմա-
նութիւն հացի՝ որպէս անմարմնաբար յայն-
ժամ , այժմ ՚ի մարդեղութեան իւրում մար-
մին իւր անուանեալ՝ բաշխեաց ըստ հաւա-
սոց որդւոցն Աբրահամու փոխանակ օրթուն
եւ բաղարջին՝ զոր եկեր ՚ի Մամբրէ ընդ հա-
վանեաւ կաղնւոյն : Այլ զի բաղարջ էր հա-
ցին՝ զոր եփեաց Սառայ . յայտ է ՚ի Ղաֆ-
տայն , զոր եւ հրեշտակացն , զի գրեալ է՝

Թէ բազարջ եփեաց եւ ետ նոցա : Այս որ-
 դիրն Վարդէի յորժամ հանդերձեաց էին եւ-
 լանել Աշգիպատակ՝ օրինադրեաց նոցա Մով-
 սէսն ոչ բառնալ խմորեաց ընդ ինքեանս, սյլ
 անհետ սունել զնա զաւուրս եօթնն ՚ի սանց
 իւրեանց, եւ բազարջիւ միայն կերակրիլ զա-
 ւուրս եօթանցն. որ էր օրինակ բազարջն ակ-
 րունական խորհրդոյն. եւ եօթնն աւուրք եօ-
 թըն դարու կենցաղոյս : Արտիք օրինադրե-
 ամենեցուն՝ որք յեգիպատական անհաւա-
 սու թէնէն ելանիցեն, եւ ՚ի վերին աշխարհն
 աւետեաց ճանապարհորդիցեն. խմոր մեզաց
 ոչ բառնալ ընդ ինքեանս, սյլ կերակրիլ ա-
 նազական եւ Աստուածային հացին՝ զգալ-
 եաւն եւ խմանալեաւն, սցսինքն մարմնոյն
 Աստուծոյ, եւ բանիւն՝ որ ելանէ ՚ի բերա-
 նոց նորա :

Այլ եւ զմանանայն՝ որ օրինակ էր կե-
 նացս հացի՝ ըստ Պօղոսի, անխմոր եւ ոչ իւր-
 մորեաց ուտելին յանապատին : Այս զարձեալ
 յորժամ հրամայեաց Աստուած Մովսէսի ու-
 նայնաձեւն ոչ երեւել առաջի նորա, զհացն
 զառաջաորու թեան օրինադրէր զնել ՚ի սե-
 զանն ըստու թեան յիւրաբանչիւրու մ աւուր՝
 յօրինակ մարմնոյն Արիստոսի, եւ զի բազարջ
 էր այն եւ ոչ խմորուն, յայտ սունէ բանն

Աբխազարու քահանայապետի առ Դաւիթ
 ասացեալ . հաց պիղծ՝ ասէ , այսինքն խմոր-
 եալ՝ ոչ գոյ ՚ի ձեռին խմում . այլ հացն սուրբ
 առաջաւորութեան , որ է բաղարջն : Աւ զի
 առ հնոյն օրինակք բազումք են , եկեցո՞ւք
 առ նորս եւ ճշմարիտս : Գ. առն ճշմարիտ՝ յոր-
 ժամ եկեր զդառն օրինակին եւ զբաղարջն
 ընդ եղեգին , յետ կատարելոյ զհինն՝ սկիզբն
 արար նորոյ ուխտին ըստ աւետարանական
 պատմութեանն . « Աւ առեալ հաց ՚ի սեղանոյ
 անտի , յայտ է թէ՛ բաղարջ , քանզի առաջին
 օր էր բաղարջակերացն՝ ասաց , Այս է խմ-
 մարմին : Ատեւ կուսածին եւ անախտական
 մարմնոյն ՚ի դէպ է բաղարջն եւ ոչ խմոր-
 եալն լինել օրինակ : Արդ բաղարջով կա-
 տարողացս զխորհուրդն սուրբ՝ այս եւ որ
 նման սոցին ՚ի գիրս սուրբս աւանդեալս » .
 ԸՆԴՀ . ԷՐ . 81 :

Ապա ուրեմն Հայոց Եկեղեցին հին եւ
 վաւերական սովորութիւնը եւ աւանդու-
 թիւնը համեմատ սուրբ գրոց անապակ գին-
 եաւ եւ անխմոր հացիւ պատարագելով , ոչ
 միայն է ուղղափառ եւ բարեպաշտ , այլ եւ
 հին արարողութեան սրբոյ Եկեղեցւոյն Քր-
 իստոսի խկապէս աւանդապահ : Այսպէս
 կը վկայէ եւ սուրբն Արեւիկ սպէքսանդրաւ .

ցին. «Աթուակիցն հօր ետ վասն մեր զար-
 իւն իւր, եւ վասն այնորիկ անապական գին-
 ւով՝ զի մի ապականութեան կարծիս յանա-
 պական արիւնն Աստուծոյ լիցի» . Ի Գէրս պա-
 րսպ : Եւ Ախպրիանոս եպիսկոպոս Արթուրի-
 եայ կը գրէ . «Բաղարջ հայիւ եւ անապական
 գինեաւ աւանդեցաւ մեզ սուրբ խորհուրդն» .
 Ի ճատ ողոր : Եւ Յօհան իմաստասէր . «Ար-
 ժան է եւ զհացն անխմոր եւ զգինին անա-
 պակ հանել Ի սուրբ սեղանն ըստ աւանդելոյ
 մեզ սրբոյն Գրիգորի . զի սուրբ լուսաւորին
 յօրինակէն բերեալ զայս՝ առաքելաբար հը-
 րաման ետ կատարել իւրոց վիճակելոցն . եւ
 մեզ Ի նմին պարտ է յարանալ, եւ չառնել
 նորաձեւս ինչ» . պապ . հայ . հապ բ . Էր , 649 :
 Եւ սուրբն Մակարիոս պատրիարկ Երուսա-
 ղէմի յամի տեառն 340 ըստ խնդրանաց սրբ-
 բոյն Արթանէսի որդւոց սրբոյ հօրն մերոյ
 Գրիգորի լուսաւորչի, գրեաց ութն կանոնս,
 որոց եօթներորդն է այս . « Հաց ջերմ (այ-
 սինքն թարմ) եւ բաժակ անապակ հացի Ի
 սեղան ձեռամբ տարկաւագաց . եւ քահանայն
 օրհնեացէ եւ կատարեացէ զխորհուրդն» :
 Ըստ օրինակը կրնաս դանալ Յօհան իմաս-
 տասիրի կանոնագրքի մէջ . Է- Ի պապ . հայ .
 հապ ա . Էր , 423 :

Լ՛յս սուրբ խորհուրդք մեր սուրբ Եկեղեցին խորհրդաւոր նշանակութեամբ Անուն կանուանէ Պատարագ . վասն զի կը յիշատակեմք Յիսուսի փրկչին մերոյ պատարագիլը 'ի վերայ խաչին , եւ կը հաւատամք՝ որ նոյն ինքն կարող է նոյն փրկութեան շնորհը ներգործելու այս սրբազնասուրբ խորհրդոյն մէջ . ըստ այնմ . « Քրիստոս սիրեաց զմեզ եւ մատնեաց զանձն իւր վասն մեր Պատարագ , եւ զենումն Աստուծոյ 'ի հոտ անուշից » . Ե՛՛էս . ե . 2 : Ե՛՛բր . թ . 14 : Կանուանէ Հաղորդութիւն , վասն զի կ'ցորդ եւ հաղորդ կը լլամք Յիսուսի Քրիստոսի հետը , ընդունելով մարմնոյ եւ արեան կենդանարար շնորհքները . ըստ այնմ . « Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ , յիս բնակեսցէ՝ եւ ես 'ի նմա » . Յօհ . զ . 57 : « Բաժակն օրհնութեան զոր օրհնեմք՝ ո՞չ ապաքէն Հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի . հացն՝ զոր բեկանեմք , ո՞չ ապաքէն Հաղորդութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի » . ա Վրճ . Ժ . 16 : « Հաղորդութիւն կոչէ , զի կ'ցորդի նա մեզ , եւ մեք նմա » . Խոսրով . 'ի Տէ՛ն . պապ : « Եւ համբուրիւ շրթանցս առ Ճաշակ փրկութեան կենացդ Հաղորդութեան » . Ա՛՛ար . ԳԼԼԸ : Կանուանէ Սրբութիւն . ըստ որում ո՛վ որ կը հաղորդի սուրբ խորհրդոյս ,

արժանաւորապէս կը սրբի 'ի մեղաց աղտեղութենէ . ըստ այնմ . « Արիւնն Յիսուսի որդւոյ նորա սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց » . ա Յժն . ա . 7 : Եւ սուրբ Ներսէս լամբրոնացին կը գրէ . « Սրբութիւն սովոր եմք կոչել զմարմին եւ զարիւն քրիստոսի , զոր միշտ ճաշակեմք եւ սրբիմք նովաւ » . 'ի Տէն . սաղ :

Եւս կենդանարար Հաղորդութեան խորհուրդը կրկնելի խորհուրդ է . վասն զի պատուիրեց Յիսուս . « Զայս արաջիք առ իմոյ յիշատակի » . Ղու . իբ . 19 : Եւ Պօղոս առաքեալ կը գրէ . « Քանիցս անգամ թէ ուտիցէք զհացս զայս , եւ զբաժակս ըմպիցէք , զմահ տեսնան պատմեցէք , մինչեւ եկեսցէ նա . ա Սրն . ժա . 26 :

Սուրբ եւ փրկագործ խորհրդոյն Հաղորդութեան՝ արժանաւոր ըլլալու համար հարկաւ պէտք է Ապաշխարութիւն , որ է չորրորդ խորհուրդ Եկեղեցւոյ , որով կրնդունիմք Աստուծմէ մեր մեղաց թողութիւն , եւ արժանաւորութիւն հաղորդուելու կենդանարար մարմնոյ եւ արեան տեսնան մերոյ Յիսուսի քրիստոսի . ինչպէս կը գրէ սուրբն Խոսրով . « Առանց խոստովանութեան մեզք ոչ քաւին , եւ առանց ապաշխարութեան՝ հաղորդութեան արժանի որ ոչ լինի » . 'ի

Թիմ. Ժամա :

Մագաչխարութիւնը հին օրինաց ժամանակն ալ քարոզուած՝ եւ սուրբ գիրքերուն մէջը գրուած է. եւ Յիսուս Քրիստոս փրկիչն մեր վերասին հրամայեց եւ հաստատեց : Ինչպէս կը յայտնեն այս վկայութիւնները . «Թողցէ ամբարիշտն զճանապարհս իւր, եւ այր անօրէն զխորհուրդս իւր . եւ դարձցի առ տէր՝ եւ գտցէ զողորմութիւն . եւ առ Աստուած մեր՝ զի բազմապատիկ թողցէ զանօրէնութիւնս ձեր» . Եսայ. ծե. 7 : «Աստուած դատաւոր արդար՝ հզօր՝ եւ երկայնամիտ , որ ոչ անէ զբարկութիւն իւր զօրհանապազ : Մագա թէ ոչ դառնայք առ նա , զսուր իւր սրեալէ» . Սաղ. է. 12 : «Ասո՛ տանդ Խորայելի , սցապէս ասէ տէր՝ տէր Աստուած . դարձայք եւ դարձարուք ՚ի գնացից ձերոց , եւ յամենայն ամբարշտութեանց ձերոց , եւ դարձուցէք զերեսս ձեր առ իս» . Եսէ՛լ . Ժդ . 6 : «Եւ սրդ՝ ասէ տէր Աստուած ձեր . դարձարուք առ իս յամենայն սրտէ ձերմէ , պահօք՝ եւ լալով՝ եւ կոծով» . Յովէլ . բ . 12 : «Այսպէս ասէ տէր ամենակալ , դարձարուք առ իս՝ եւ դարձայց առ ձեզ» . այսպէս ասէ տէր ամենակալ . դարձարուք յամենայն ճանապարհաց ձերոց չարաց՝ եւ ՚ի գնացից ձե-

րոյ չարաց ո . Զատ . ա . 3 : “ Եւ ետես Աստուած զգործս նոցա . զի դարձան իւրաքանչիւր 'ի ճանապարհաց իւրեանց չարաց . եւ զզկացաւ Աստուած 'ի վերայ չարեացն՝ զոր խօսեցաւ առնել նոցա՝ եւ ոչ արար ո . Յօհան . գ . 10 : “ Արարէք այսուհետեւ ստուղարժանի ասպաշխարութեան ո . Մատ . գ . 8 : Մար . ա . 4 : Ղու . գ . 8 : “ Այլ եկի կոչել զարդարս , այլ զմեղաւորս յասպաշխարութիւն ո . Ղու . ե . 32 : “ Այլ եթէ ոչ ասպաշխարիցէք՝ ամենեքին նոյնպէս կորնչիցիք ո . Ղու . ժգ . 3 : “ Արդ՝ զայս ստուղարէ մարդկան՝ ամենայն ումեք ասպաշխարել ո . Գործ . ժե . 30 : “ Չգիտիցես , զի քաղցրութիւնն Աստուծոյ զբեզ յասպաշխարութիւն ամէ ո . Հուլ . բ . 4 : բ Կրն . ե . 9 : բ Տի՛ճ . բ . 25 : Եբր . զ . 6 : “ Այլ երկայնամիտ լինի առ ձեզ . 'Բանզի ոչ կամի եթէ որ կորիցէ , այլ ամենեցուն հասանիլ յասպաշխարութիւն ո . բ Պէր . գ . 9 :

Այս ասպաշխարութեան խորհուրդը հաստատեց Յիսուս Քրիստոս , եւ ասպաշխարողները մեղաց կապանքէն արձակելոյ իշխանութիւնը շնորհեց ամեն առաքելոց հաւասարապէս . ինչպէս կը գրէ սրբազան աւետարանիչն Յօհաննէս . “ Փշեաց 'ի նոսա եւ ա

տէ . առէք հոգի սուրբ . եթէ ումեք թողու-
ցուք զմեզս՝ թողեալ լիցի նոցա . եթէ զու-
րուք ունիցիք՝ կալեալ լիցի ” . Յօ՛ւ . Ի . 22 :
Մ^տ . ԺԲ . 18 :

Եւ առաքեալներուն օրինաւոր յաջորդնե-
րն ալ ձեռնադրու թեամբ ունին այս իշխաւ
նու թիւնը յաջորդաբար . ըստ այնմ . “ Չեռ-
նադրեցին նոցա ըստ Եկեղեցւոյ երիցունս .
աղօթս արարեալ հանդերձ պահօք , յանձն
արարին զնոսա տեառն՝ յոր հաւատացեալն
էին ” . Գ^{ործ} . ԺԳ . 22 : Եւ Պօղոս սրբազան
առաքեալը կը գրէ առ Տիմոթէոս աշակերտն
իւր . “ Մի անխոյթ առներ զչնորհացդ՝ որ ՚ի
քեզ են , որ տուաւ քեզ մարգարէութեամբ
՚ի ձեռնադրութենէ երիցութեան ” . ա Տի՛մ .
Դ . 14 :

Ուստի ուղղափառ մտօք կը հաւատամք
սուրբ գրոց համեմատ , որ օրինաւոր առա-
քելական յաջորդներէն ձեռնադրուած քա-
հանայները իսկապէս սպասաւոր եւ պաշտօն
եաց Աստուծոյ գոլով անզեղջ եւ անապաշ-
խար մեղաւորները իրենց մեղաց արժանա-
ւոր պատիժներովը կապելու՝ եւ Աստուծոյ
չնորհքներուն հաղորդակցութենէն մերժե-
լու կարգեալք են , ինչպէս որ Յիսուս Քրիս-
տոս այս առաիաւս յայտնի ըրաւ կարգաւոր-

ներուն պաշտօնը . « Յանժամ ասէ թագաւորն ցապասաւորսն , կապեցէք զգորա զոտս եւ զձեռս , եւ հանէք զգա ՚ի խաւարն արտաբին . անդ եղիցի ըսլ եւ կրճել ատամանց » . Մ^{ԿԿ} . իբ . 13 :

Կապանք չէր մի Պօղոս առաքեալին յանդիմանութիւնը , որ ըրաւ Եղիմաս մոզին , որ հակառակ էր շատ սրբազան առաքեալներուն քարոզութեանը . վասն որոյ անոր չարութեանը պատիժովը կապեց երանելին Պօղոս ըսելով . « Ո՛վ լի ամենայն նենգութեամբ եւ խորամանկութեամբ՝ որդի սատանայի՝ թընամի ամենայն արդարութեան . ո՞չ լուես ՚ի թիւրեւոյ զճանապարհս տեառն զուղիս . եւ արդ՝ ահա՛ ձեռն տեառն ՚ի վերայ քո , եւ եղիցիս կայր՝ չտեսանել զարեւ մինչեւ ՚ի ժամանակ մի » . Գ^{ԴԵ} . ԺԳ . 10 :

Սոյնպէս զղջացեալ եւ ատաշխարեալ մեղաւորը իշխանութիւն ունին քահանայք արձակելու մեղաց պատիժներէն , եւ Աստուծոյ ներողութեանը եւ սուրբ Եկեղեցւոյն խորհրդոց շնորհացը հաղորդ ընել ըսա հրաւմանի տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի . « Եթէ ումեք թողուցուք զմեզս՝ թողեալ լիցի » . Յ^Կ . ի . 23 : Եւ թէ՛ « Զոր արձակիցէք յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս » .

Մատ. Ժբ. 13 .

Նայէ՛ ինչպէս խորհրդով է գրուած ար-
ձակման խօսքերը , որ քահանայն ձեռք դնե-
լով ՚ի վերայ գլխոյ խոստովանող եւ զզջացող
անձին՝ նախ՝ այս բարեմաղթութիւնը կընէ
՚ի կողմանէ Եկեղեցւոյն միջնորդաբար , զի
ամեն ապաշխարող կարօտութիւն ունի սուրբ
Եկեղեցւոյն բարեմաղթութեանը . վասն որոյ
կըսէ . « Ոչորմեացի քեզ մարդասերն Աստ-
ուած . եւ թողութիւն չնորհեցէ ամենայն
յանցանաց քոց՝ խոստովանելոցդ եւ մե-
ռացելոցդ » : Այսքան խօսքերը՝ բարեմաղ-
թութիւն եւ աղօթք է զզջացող մեղաւորին
համար . եւ յետոյ կըսկսի իրեն ունեցած քա-
հանայական հոգեւոր իշխանութեան գոր-
ծադրութիւնը կատարելու . որ յիշելով Յիսու-
սի Քրիստոսի հրամանը , կարձակէ ըսելով . « Եւ-
ես կարգաւս քահանայական իշխանութեան ,
եւ հրամանաւն Աստուածային՝ թէ զոր ար-
ձակիցէք յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս »
Նովին բանիւն արձակեմ՝ զքեզ յամենայն
մասնակցութենէ մեղաց քոց , ՚ի խորհրդոց ,
՚ի բանից եւ ՚ի գործոց , յանուն Հօր եւ Որդ-
ւոյ եւ Հօգւոյն սրբոյ : Եւ դարձեալ տամ
զքեզ ՚ի խորհուրդս սուրբ Եկեղեցւոյ , զի
զոր ինչ գործիցես բարիս , եղիցի քեզ ՚ի բաւ-

ընդործութիւն եւ 'ի փառս հանդերձեալ
կենացն, ամէն ո. Ճածագիրքն Ռր.

Այս հոգեւոր իշխանութեանը համար
քարոզեց սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչն մեր
ըսելով. «Զի զառաջնորդս Եկեղեցւոյ 'ի
աւելի առաքելոյն կարգեաց Քրիստոս քա-
րոյս եւ ասաց, որ զձեզ ընդունի՛ զիս ըն-
դունի, եւ որ զձեզ անարդէ, զիս անարդէ.
Մատ. ժ. 40. ՂԳ. ժ. 16: Այլ դարձեալ ա-
սէ, զոր կապիցէք յերկրի, եղիցի կապեալ
յերկինս. եւ զոր արձակիցէք յերկրի՛ եղիցի
արձակեալ յերկինս. Մատ. ժը. 18: Օ՛ի
իշխանութիւն՝ որ Աստուծոյ է, զորու-
թիւն ունի մեզաց թողութեան, եւ աստա-
ժէտաց առողջութեան, եւ դիւաց հալած-
ման մարդկան: Օ՛ի զոր Աստուած կարգէ,
զգործ Աստուծոյ գործէ շնորհօքն Քրիստո-
սի ո. Յձձ. ի. էր. 254: Այլ սուրբն Յօհան
ստեբերան նմանապէս կը գրէ. «Որք յերկրի
աստ բնականան (.քահանայք) եւ 'ի սոսին քա-
ղարավարի՛ն, յերկնայնոյն սպասաւորութիւն
կարգեցան, եւ իշխանութիւն իմն առին ըն-
կալան, զոր եւ ս'չ հրեշտակացն եւ հրեշտա-
կապեաացն եւ Աստուած: Քանզի նոցա
ս'չ ասաց, զոր միանգամ կապիցէք յերկրի՛
եղիցի կապեալ յերկինս. եւ զոր արձակիցէք

յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկինս : Ապա
քէն եւ որք յերկրի տեարք են, ունին եւ
նորա իշխանութիւն կապելոյ, այլ զմարմինս
միայն, իսկ այս կապանք մերձին ՚ի նոյն ինքն
՚ի հոգին, եւ զերկնիւքն ՚ի վերանցանեն, եւ
զոր միանգամ աստ ՚ի խոնարհ գործեն քա-
հանայք, նոցին ՚ի բարձունս վճիռ հատանէ
Աստուած, եւ զճառացիցն դատակնիք աերն
ինքնին հաստատէ : Քանզի զի՛նչ այլ, բայց
թէ բովանդակ զիշխանութիւն երկնաւորացն
եա նոցա, զի որոց թողուցուք զմեղս, թող-
եալ լիցի ասէ. եւ զորոց ունիցիք՝ կալեալ
լիցի : Աւարդ՝ զի՛նչ քան զայս իշխանու-
թիւն բարձրագոյն, զամենայն դատաստան
եա հայր որդւոյ իւրոյ, այլ ես տեսանեմ՝ զի
զամենայն եա ՚ի ձեռս նոցա որդին : Գի՛ր՝
գ. յաշ. սահմայն-իւն :

Այս ապաշխարութեան սուրբ խորհուրդը
ուրացան Նովատեան հերեօփիկոսները քի դա-
բուն, որ կըսէին, ջինի Մկրտութեան չիք
յեկեղեցւոջ ապաշխարութիւն եւ կամ նե-
րողութիւն մեղաց, ապա ոչ գոյ յոյս թողու-
թեան մեղաւորաց : Աւ հիմա ալ ալ որ
ապաշխարութեան խորհուրդը կամակոր կը
մերժէ՝ անշուշտ այն մուրրութեան մէջ է,
եւ հեպեւող է Նովատեան աղանդին՝ հա-

կառակ սուրբ գրոց , Իսկ մեք այժմ ուղղա-
փառ եւ ճշմարիտ հաւատով կը խոստովա-
նիմք ըստ սահմանադրութեան Նիկիոյ սուրբ
Ժողովոյն երանեալ սուրբ հայրապետաց .
“ Հաւատամք եւ ՚ի մի միայն ընդհանրական
եւ առաքելական Եկեղեցի , ՚ի մի Մկրտու-
թիւն , յապաշխարութիւն ՚ի բաւութիւն
եւ ՚ի Թողութիւն մեղաց ” . եւ այլն :

Ի այց այս ալ պէտք է գիտնալ , որ մեր
ըրած խոստովանանքը՝ արդե՛օք համեմատ
սուրբ գրոց եւ Աստուծոյ հաճելի է . կար-
ծեմ որ սղջամիտ սուրբ գիրքերուն ծանօթ
եղողները պիտի վկայեն՝ Թէ այն սուրբ գը-
րոց համեմատ է , ինչպէս գրուած է . “ Յայն-
ժամ ելանէին առ նա ամենայն Երուսաղէ-
մացիք՝ եւ ամենայն հրէաստան , եւ ամենայն
կողմն յորդանանու , եւ մկրտէին ՚ի նմանէ
՚ի յորդանան՝ եւ խոստովան լինէին զմեզս
իւրեանց ” . Մատթ . գ . 5-6 : “ Եւ բազումք
՚ի հաւատացելոցն գային , եւ խոստովան լի-
նէին , եւ սրտովն զգործս իւրեանց ” .
Գործ . ԺԹ . 18 :

Այս խորհրդական խոստովանութեան օ-
րինակները կը տեսնաս Աստուծոյ հրամանա-
ւը սահմանուած հին օրինաց մէջ . Ղէ-բա .
Ժգ . 21 . իղ . 40 : Թո-ոց . ե . 7 : Յէսուայ . է :

19. Բ ԹՊԳ. ԺԲ. 1. 13. Ասոր համար կը
քարոզէ մեզի սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչն
մեր. «Եւ յերկնից յերկիր խօսի բարեբաւ
բութիւնն զդարձն յապաշխարհութիւն մե-
զաւորաց. խոստովանիլ զյանցանսն. եւ զզջա-
նալ վանն որոյ գործեցին, եւ պտուղ արժանի
ապաշխարութեան առնել » . Յաճախ. Ծառ
Ղ. Էր. 65 :

Սա ինքն սուրբն Գրիգորիսս այս խորհրդ-
դական խոստովանութիւնը սահմանեց Հայ-
աստանեաց Եկեղեցւոյ մէջ՝ համեմատ սուրբ
գրոց . եւ կանոնական սահմանադրու-
թեամբ ալ ամրացոյց, որ չըլլայ թէ արհա-
մարհութիւն մը բերուի այս խորհրդին .
«Եթէ որ ՚ի քահանայից զճաճուկ խոստո-
վանութիւն ուրուք յայանեաց, անկցի յառ-
տիճանէն, եւ ՚ի կարգէ պաշտօնեից մերժեա-
ցի, եւ մեզք չխոստովանողայն անկցի ՚ի
վերայ նորա » . Դ կանոնագիր » :

Հինգերորդ խորհուրդ սուրբ Եկեղեցւոյն
կոչի Չեռնադրութիւն քահանայական կար-
գի, որով մշտնջենաւոր կը մնայ ուղղափառ
սուրբ Եկեղեցւոյ մէջ առարեւական օրի-
նաւոր յաջորդութիւնը . զի ինքն Յիսուս
Քրիստոս որ է քահանայապետ յախտնից,
Ե՛ր. 7. 14. Ղ. 20 : Հեղինակ եղաւ այս

սուրբ խորհրդոյս . եւ որանշեւահրաշ համբարձման օրը իւր Առառւածային եւ հրաշագործ ձեռքը տարածելով 'ի վերայ առաքելոց . օրհնեց զանոնք հոգեւոր պաշտօնեաց իրեն սուրբ Եկեղեցւոյն , ինչպէս կը վկայէ սրբազան աւետարանիչն . « Եհանն զնոսս մինչեւ 'ի Բեթանիա , եւ ամբարձեալ զձեռս իւր՝ օրհնեաց զնոսս , եւ եղև յօրհնելն նորա զնոսս , մեկնեցաւ 'ի նոցանէ , եւ վերա նայր յերկինս » . ՂԳ . խդ . 50 :

Եւ այս ձեռնադրութեան շնորհիւք հաւ զորդ ըրաւ առաքելները իւր մշտնջենաւոր քահանայապետութեան բարձր իշխանութեանը , որպէս զի հաւատացեալները պարտաւորին ընդունել եւ պատուել սրբազան առաքելները , եւ անոնց օրինաւոր յաջորդները , եւ անոնց ձեռքը մատակարարեալ շնորհքները Յիսուս Քրիստոսէն սաած համարին . վասն զի ըսաւ . « Որ ընդունի ըզձեզ՝ զիս ընդունի . եւ որ զիս ընդունի՝ ընդունի զառաքիչն իմ » . Մատ . Ժ . 40 : « Ամէն ամէն ասեմ ձեզ , որ ընդունի զոր որ ես առաքելցից , զիս ընդունի , եւ որ զիս ընդունի , ընդունի զայն՝ որ առաքելացն զիս » . Յով . Ժդ . 20 :

Կար համար Պօղոս առաքելալ կը գովէ

Գաղատացիները, որ զինքը ընդունեն եւն Յիսուս Քրիստոսը ընդունածի պէս, կը գովէ եւ Թեասղոնիկեցիները, որ իրեն քարոզութիւնը ընդունեն իբրեւ պատգամ եւ խօսք Աստուծոյ, ինչպէս կը գրէ. «Ոչ անարգեցիք՝ եւ ոչ անգոսնեցիք, այլ իբրեւ զհրեշտակ Աստուծոյ ընկալայք զիս՝ իբրեւ ըզՔրիստոս Յիսուս ո՛ր. Գաղ. գ. 14: «Վասն այսորիկ եւ մեք գոհանամք զաստուծոյ անպակաս՝ զի առեալ զլուր բանին Աստուծոյ առ ՚ի մէնջ՝ ընկալարո՞ւք, ոչ իբրեւ զբան մարդկան, այլ որպէս ճշմարտիւ զբանն Աստուծոյ, որ եւ յաջողեալ իսկ է ՚ի ձեզ հաւատացեալսդ ո՛ր. ա թե՛ս. բ. 13:

Ահա այս օրինաւոր առաքելական յաջորդութիւնը եւ մեր ուղղափառ սուրբ Եկեղեցին ալ ունի. վասն որոյ կը կոչուի առաքելական սուրբ Եկեղեցի, եւ ձեռնադրութիւնը խորհուրդ Եկեղեցւոյ ճանաչելովք կը կատարէ ՚ի վերայ արժանաւորաց, ըստ սահմանադրութեան սրբազան առաքելոց, ինչպէս կը գրէ Աւետարանիչը, «Չորս կացուցին առաջի առաքելոցն, եւ ազօթս արարեալ եղին ՚ի վերայ նոցա զձեռս ո՛ր. Գործ. գ. 5: «Ձեռնադրեցին նոցա ըստ Եկեղեցւոյ երիջունս, ազօթս արարեալ հանդերձ պահօք՝

յանձն արարին զնոսա տեառն՝ յոր հաւա
տացեալն էին Կ. Գ. Ժ. 22 :

Վեցերորդ խորհուրդ սուրբ Եկեղեցւոյն
է Պատին սուրբ ամուսնութեան առն եւ
կնոջ, որ նախապէս սահմանեցաւ ՚ի վերայ
առաջնաստեղծ ճնողացն մերոց Ադամայ եւ
Եւայի, որք Աստուածային հրամանաւ ան
բաժանելի կացին եւ մնացին մինչեւ ցմահ .
եւ անսնցմէ աճեցան ազգ մարդկան օրհ
նութեամբն Աստուծոյ . ինչպէս գրած է .
“Եւ օրհնեաց զնոսա Աստուած՝ եւ ասէ .
աճեցէք եւ բազմացարձք եւ լցէք զեր
կիր Կ. Ժ. 28 :

Այս սուրբ խորհուրդը Յիսուս Քրիստոս
ալ հաստատեց անբաժանելի մնալ այր եւ
կին մինչեւ ցմահ . “Ապա ուրեմն ո՛չ են եր
կու՝ այլ մի մարմին . արդ՝ զոր Աստուած
զուգեաց, մարդ մի մեկնեացէ Կ. Ժ. 6 :
Այս առաւել եւս բացայայտ հրամայեց
ըսելով . “Եթէ այր արձակիցէ զկին իւր՝ եւ
արասցէ այլ շնայ, Այս կին եթէ ելցէ յառ
նէ իւրմէ՝ եւ եղիցի առն այլում՝ շնայ Կ. Ժ. 11 :

Այս Պօղոս առաքեալ կը գրէ պատուիրե
լով . “Քանզի կին առնակին ՚ի կենդանի այր
իւր կապեալ կայ օրինօք . իսկ եթէ մեռցի

այրն, արձակեալ է յօրինաց ասն: Այս աւ-
րեմն մինչ կենդանի է այրն, շուն կոչի՝ եթէ
վնիցի ասն այլում. եւ եթէ մեռցի այրն՝ ա-
ղտոս է յօրինացն, չհամարեալ շուն՝ եթէ
վնիցի ասն այլում. Է. Զ. Կ. Ե. Զ. Ե. Զ. Ե. Զ. Ե. Զ.

Այլ թնեցորդ խորհուրդն Եկեղեցւոյ է ա-
ղօթքն ՚ի վերայ հիւանդաց, որ կը կատարի
հիւանդաց վրայ ձեռք դնելով եւ աղօթե-
լով, կամ օժմամբ օրհնեալ խղով:

Իսկնք՝ որ կը կատարի ձեռք դնելով եւ
աղօթելով, վասն զի թէ որ սուրբ Աւետաւ-
րանին աւանդութեանը նայինք նէ, կիմա-
նամք՝ որ Յիսուս Քրիստոս սահմանեց այս
խորհուրդը հիւանդաց բժշկութեան հա-
մար, եւ ասոր նիւթն ալ ցոյց տրվաւ ձեռք
դնելը. քանզի յառաջագոյն հրամայեց ա-
ռաքեալներուն ըսելով, « Զհիւանդս բը-
ժշկեցէք ». Մար. Ժ. 8: Եւ զկնի սուրբ Յա-
րութեանն այս խորհրդոյն կերպը եւ նիւթը
յայտնի կրնէ հրամայելով, որ հիւանդաց վրայ
ձեռք դնելով կատարեն. « ՚ի վերայ հիւան-
դաց ձեռս դիցեն՝ եւ բժշկեսցին ». Մար.
Ժ. 18:

Արտհետեւ Յիսուս ինչ որ կը սորվեցընէր
եւ կաւանդէր առաքեալներուն՝ ինքն ալ կը

գործէր իբրեւ հեղինակ խորհրդոց . Գ-րծ .
 ա . 1 : Շատ անգամ կը բժշկէր հիւանդներ
 ըր Յիսուս ձեռք դնելով , ինչպէս գրուած
 է . « Ամենեքեան որոց էին հիւանդք 'ի պէս
 պէս ցաւս՝ բէրէին զնոսա առ նա , եւ նա
 իւրաքանչիւր ու մեք 'ի նոցանէ դնէր ձեռս՝
 եւ բժշկէր զնոսա » . Ղ- , դ . 41 : Ուրեմն
 հեղինակին Յիսուսի Քրիստոսի սահմանած
 այս հիւանդաց բժշկութեան խորհրդոյն նիւ
 թը եւ կերպը ձեռք դնելով՝ եւ աղօթիւք
 է . ասոր համար սրբազան Առաքեալներն ալ
 այս խորհուրդը ձեռք դնելով կը կատարէին
 Յիսուսի Քրիստոսի անունը կարդալով այն
 հիւանդներուն վրայ . ինչպէս Պետրոս առաք
 եալ Անեա անուն ութը տարուան անդա
 մալցծին վրայ՝ Յիսուսի Քրիստոսի անունը
 կարդալով՝ բժշկեց : Եւ սրբազան Պօղոս
 առաքեալը ձեռք դնելով եւ կարդալով Յի
 սուսի Քրիստոսի անունը 'ի վերայ հօրն Պոպ
 զեայ , բժշկեց . ինչպէս գրուած է . « Եւ եղև
 հօրն Պոպզեայ 'ի ջերմն եւ յախտ թանեից
 հիւանդանալ դնել , առ որ մտեալ Պօղոս՝
 եւ կացեալ յաղօթս՝ եղ զձեռն եւ բժշկեաց
 զնա » . Գ-րծ . իը . 8 :

Իսկնք՝ եւ կամ օժմամբ օրհնեալ իւզով .
 այս օժումն իւզոյ է հեռաւոր նիւթ խոր

հրդայն . ինչպէս գրուած է Պիլուարտի ասու
ուածարանութեան մէջ . « Հեռաւոր նիւթ
վերջին օժման է հարկաւոր հարկաւորու
թեամբ խորհրդոյ իւղն ձիթե՛նեաց՝ օրհնեալ
յեպիտկոպոսէ գէթ միջնորդութեամբ » . ՊԷԼ
ԷԴ . 393 :

Ուրեմն մերձաւոր նիւթն է քահանային
ձեռք դնելը , կարդալով ամենակարող անունը
սեանն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի , եւ հե
ռաւոր նիւթը է օրհնուած իւղն ձիթե՛նեաց .
Որովհետեւ հրեից մէջը մարգարէներուն
ժամանակէն ունեին այս անհղութիւնը ,
որ կօժանեին իւղով ձիթե՛նեաց՝ Աստուծոյ
պատարագին սեղանները , քահանաները , եւ
թագաւորները , եւ այս օժումը իւղով՝ կը
կոչէին « օժումն մարութեան եւ սրբու
թեան » . ԵԷԿ . Լ . 24 . 25 . 30 . ա թ . 4 . ժդ .
13 . Ս . 2 . ձբ . 21 :

Ար պահէին ծանրագին ազնիւ իւղ , եւ
անով երբեմն կօծուէին , եւ մեռելներուն
մարմինը ասանկ իւղով կօծանեին պատուե
լու համար . Մ . 7 . Ս . 7 . ժդ . 3 .
ժդ . 1 . Ղ . 37 . Այս իւղերուն հրեից
ազգին մէջ յարգի ըլլալը ակնհայտ սրբազան
Աւարեալները , սկսան գործածել հիւանդ
ները բժշկելու ժամանակնին , ինչպէս կը գրէ

Մարկոս աւետարանիչ . « Եւ օծանելին իւր
 զով զբազում հիւանդս՝ եւ բժշկէին » . զ .
 13 : Բայց ետքէն այնպէս եղաւ , որ հաւա-
 տացեալներէն շատերը՝ այն հիւանդաց բը-
 ժշկութիւնը միայն իւրոյն ներդարձութեանը
 ապով մտայցան ազօթքը , եւ իրենք իրենց
 հիւանդները կօծանելին իւրով աւանց քա-
 հանաց կանչելու . ասոր համար Յակոբոս սրբ-
 բազան առաքեալը , որ առաջին եպիսկոպոս
 կարգեցաւ Եկեղեցւոյն Երուսաղէմի , այս
 կանանք սահմանեց վասն հիւանդացերաց իւ-
 ղոյն դարձածութիւնը անմիաս նիւթ մը հա-
 մարելով . բայց զխաւորութիւննին ուղղեց՝
 որ ազօթքին եւ Յիսուսի Քրիստոսի անու-
 նին տան բժշկութեան ներդարձութիւնը .
 վասն որոյ ըստ՝ եթէ հաւատացեալներուն
 մէջէն մէկը հիւանդանալու ըլլայ նէ՝ թո՛ղ
 կանչեն Եկեղեցւոյն քահանաները , որ անոնք
 ազօթք ընեն այն հիւանդին վրայ , եւ օծեն
 իւրով , բայց Յիսուսի Քրիստոսի անունովը .
 եւ շատ աղէկ կը հասկըցընէ՝ որ իւրը չի
 պիտի բժշկէ հիւանդը , այլ ազօթքը եւ հա-
 ւաստքը . եւ տէր Յիսուս պիտի մայ անոր առդ-
 ջութիւնը . « Եթէ հիւանդանայցէ որ ՚ի ձէնջ՝
 կոչեցեն զերիցունս եկեղեցւոյն , եւ արաւ-
 ցեն ՚ի վերայ նորա ազօթս , եւ օծցեն իւ-

ղով յանուն տեառն : Եւ աղօթքն հաւա-
տովք՝ փրկեցեն զաշխատեալն , եւ յարու-
ցէ զնա տէր Դ . Յ . Կ . 14 :

Տեսար մի՛ հիւանդին բժշկութեանը հա-
մար սրբազան առաքեալը երկու տեսակ զօ-
րութիւն եւ բժշկութեան ներգործութիւն
կը գնէ , մէկը հաւատով աղօթք , քահանայ-
ից , ասոր համար կանոնագրեց . « Արշեւցեն
զերկցունս Եկեղեցւոյն , եւ արասցեն ՚ի վերայ
նորա աղօթս . . . եւ աղօթքն հաւատովք՝
փրկեցեն զաշխատեալն Դ . եւ միւս զօրու-
թիւնը՝ օծումն իւղով Յիսուսի Քրիստոսի ա-
նունովը , ասոր համար ալ ըսաւ , օծցեն իւ-
ղով . « յանուն տեառն Դ » :

Ընչ համեմատ աւանդութեան սրբազան
առաքելոյն Յակոբայ սյս մեր ըրած խոր
հրդածութիւնը կանխաւ ըրած էր երանելի
վարդապետն մեր Սարգիս շնորհալի . ինչպէս
որ կը գրէ . « Զոր օրինակ՝ առաքեալքն ըզ-
բժշկութիւնսն՝ զոր կատարէին , անուամբ
տեառն առնէին , յանուն Յիսուսի Քրիստո-
սի արի եւ գնա՛ ՚ի ծնէ կաղին ասացին .
Գրք . 4 . 6 : Եւ դարձեալ՝ (Պետրոս) Տա-
բիթա՛ արի՛ կաց յանուն տեառն մերոյ Յի-
սուսի Քրիստոսի . Գրք . Թ . 40 : Ըստպէս
յամենայն ուրեք զնոյն անուն ՚ի կիր արկա-

նէին . . . Այս յայտ է յայտմանէ՝ որպէս
 (եւս) վարկանիմ, եթէ ոչ իւղն ինչ տայր
 զառողջութիւնն հիւանդին՝ այլ անուն Տեա-
 ռն . . . ամենայն ուրեք հաւատոց պէտք
 են՝ ՚ի բժշկութիւն, կամ նորուն ինքեան
 հիւանդին, եւ կամ որք աղաչենն վասն նորա .
 Արպէս եւ տէր մեր բազում անգամ զհա-
 լատս պահանջէր յախտացելոցն, եւ ապա
 բժշկէր՝ որք մատուցանէին նմա զհաւատսն .
 եւ էր բազում անգամ՝ որ սակս մատուցե-
 լոցն հաւատոց բժշկէր . Ի ՌԻՆ . Ի-Բ . Էր .
 166 : Աւրեմն Հայոց Եկեղեցին իւղով ա-
 ծումը հիւանդաց վրայ գործ չածելովը ուղ-
 զափառութենէն ինկած չէ՛ բնաւ, եւ սը-
 խալուած ալ չէ՛ . որովհետեւ այս խորհուրդը
 Ճիշտ Յիսուսի Քրիստոսի հեղինակութիւ-
 նովը կը կատարէ քահանայից ձեռք դնելու
 վը ՚ի վերայ հիւանդաց . ըստ այնմ . « Ի վերայ
 հիւանդաց ձեռս դիցեն եւ բժշկեսցին » .
 Մար . Ժ . 18 :

Այս եւ Հայոց Եկեղեցին կրնգունի կար-
 գաւորներուն աղօթքը, որք հաւատով կը
 կարդան Յիսուսի Քրիստոսի ամենակարող
 անունին զօրութիւնը հիւանդին վրայով,
 վասն որոյ հաստատեր է այս աղօթքը հիւանդ-
 ներուն համար . « Փարատես զցաւս, եւ

բժշկեան գհնանդու թիւնս ու եւ այլն . Դ ճա-
 ճագիրն : Եւ այս աղօթքը եւ Յիսուսի Քրիս-
 տոսի անունը կարգալը համեմատ է կանա-
 նադրութեան Յակոբայ սրբազան առաքե-
 լոյն . « Եւ աղօթքն հաւատովք՝ վերկեցեն
 զաշխատեալն . եւ յարուցել զնա տէր » . Թի .
 Խի . Ճա . Ժա . Էր . 165 :

Ուրեմն Հայոց Եկեղեցին զանցառութիւն
 եւ խորհրդոյն խափանումն չէ՛ բրած . մեր
 ձաւոր նիւթովք՝ այսինքն ձեռք գնեւովք ըն-
 դուներ է ըստ հրամանի տեառն մերոց Յի-
 սուսի , այլ միայն հեռաւոր նիւթք՝ որ է իւ-
 զով օծումք՝ զանցառութիւն բրած է , եւ
 կարեմասել թէ բազմասեակ պատճառնե-
 րով . քանզի չեզաւ հաստատուն սովորու-
 թիւն այս մասին Հայոց Եկեղեցւոյն մէջ ,
 Եւ ահա՛ Հայոց Եկեղեցւոյ կարգաւորները
 Յիսուսի այս սահմանադրութիւնը պաշտե-
 ւով , ամեն ժամանակ հիւանդներուն վրայ
 այս խորհուրդը կը կատարեն՝ այս աղօթքը
 բնեւով . « Փարատեան զցուս եւ բժշկեան ո
 եւ այլն : Եւ առաջին դարուն մէջ Եկեղեցին
 ալ այս խորհուրդը միայն երկեցներուն ձեռք
 գնեւովք կը կատարէր ՚ի վերայ հիւանդաց ,
 եւ աղօթիւք եւ տեառնադրութեամբ խա-
 չի . ասոր համար Հ , Գարբիէլը սուրբ Աւե-

տարանեկն եւ Հին եկեղեցական պատմութիւնեկն առնելով կը գրէ . « Այլ երբեմն զնեւով զձեռն ՚ի վերայ ախտացելոց որպէս Տէրն խոստացաւ . Մար . ժղ . 18 : Եւ բազում անգամ աղօթիւք եւ անսանազում թեամբ խաչի՝ որ է արարողութիւն ՚ի կիր արկեալ յառաջին դարուց Եկեղեցւոց » . Քի . Պօշ . հօփ . ա . էր . 910 :

Մասնկ է նկ Եկեղեցւոց առաջին դարուն մէջը այս Հիւանդաց առողջութեան խորհուրդը վերջին օժման անունը շունեք , այլ յետոյ Աստիսացւոց եկեղեցին սահմանեց Փլօրեկոցիոց եւ Տրիտեկոյեան Ժողովներուն մէջ . եւ ստարածեցին իրենց մէջ գործադրութիւնը , եւ իրենցմէ ալ սմանք ընդունեցին , եւ սմանք ալ բացասութիւն ըրին , ինչպէս կը գրէ Պիլուարոս աստուածաբանը . հօփ գ . էր . 393 : Վասն զի ասկէց յառաջ Թովմոցի աստուածարանութեանն համոզումն էին , որ այս խորհուրդը հարկաւոր հարկաւորութեամբ Աստուածային պատուիրանին չէ , որ ըստ ինքեան պարտաւոր կրնէ ուղղակի ամենքը ՚ի փրկութիւն հոգւոց , որպիսի են մկրտութիւնն եւ Պարզմն՝ Հաղորդութիւնն եւ Ապաշխարութիւնն , այլ իրրիւ օգտակար Հիւանդաց բժշկութեան :

անես յաստուածաբանութեան Պիլուարտի,
 հօփ. գ. եր. 401: Այս պաշտօնագրութիւնով
 հաստատեց եւ հրատարակեց Յունաց
 եկեղեցւոյ մէջ Նրեմիաս պատրիարքն Պու
 տանդնուպօլսոյ: Թեպէտ երբեմն յաւուրս
 Յօհաննու իմաստասէր կաթողիկոսին քաղա
 քական հաղորդակցութիւն ընելով մեր ազ
 դի ժողովուրդները Յունաց ազգին հետը՝
 սկսան մեզմէ: ամանք փոփոխութիւն մը եւ
 կամ պղտպլութիւն մը եկեղեցական հին ա
 բարոզութիւններնուս մէջ մաւծանելու փոյթ
 ունենալ, որով մեծամեծ խռովութիւններ
 եւ անկարգութիւններ ծագեցաւ:

Ահա այս եկեղեցական ծիսի եւ արարա
 զութեան խռովութիւնը դադրեցընելու՝ եւ
 խաղաղութիւն հաստատելու համար՝ եւ մաւ
 նաւանդ այն ժամանակը Հայաստանու կող
 մերը ամենաշար Պօղիկեանց ազանդաւորնե
 րը՝ որք մտեր ու իրենց շարագոյն ազանդը
 օրէ օր տարածելու վրայ էին, անոնց ալ մա
 լրութիւնը մերժելու եւ խտրանելու հա
 մար, վերցիչելալ սուրբ հայրապետն մեր Յօ
 հան իմաստասէր յատուկ ժողով բրաւ Դուին
 մայրաքաղաքին մէջ Արքեպիսկոպոսներով, եւ
 անոնց մէջ երկար սրտաշարժ եւ վսեմ ա
 տենաբանութիւն մը ընելէն վերջը, երեսուն

ևս երկու կանոններ սահմանեց, որոց մէկն ալ այս հիւանդաց օժման իւղոյն վրայով էր որպէս գրեալ է. « Զձէթ օժութեան հիւանդաց քահանայն օրհնեցէ ըստ իւրում ազօթից եւ ըստ ժամուն պիտոյից » . Ի կաննի ժա : Ըսով այն տեղոյ վէճը դադրեցոյց . բայց չի հրատարակեցաւ եւ չի հաստատուցաւ Հոյոց Եկեղեցւոյ մէջ իւղոյն գործադրութիւնը իբրեւ հարկաւոր եւ մեր ձաւոր նիւթ խորհրդոյն հիւանդաց բժշկութեան : Ընանկ է նէ սուրբ Հոյրապետը այս խորովը վերջին օժման համար յատուկ չք սահմանեց, եւ ոչ թէ իւղոյն գործածութիւնը հաստատուելու համար, այլ խոսովութիւնները վերջացնելու, և Պօղիկեանց շարաշար մողորութիւնը Հոյաստանէն մերժելու համար . տես Հոյոց պատ . հոգ բ . էր . 387 . 394 . 395 .

Ուրիշ պատճառով ալ ունի մեր Եկեղեցին իւղով օժումը խափանելոյն համար . այն ժամանակները Յունաց մէջ այնչափ անդգուշութիւնով և անկարգութիւնով եղաւ իւղոյն գործածութիւնը, մինչեւ սկսան փոխանակ ապաշխարութեան թէ առողջներուն եւ թէ հիւանդներուն յաճախ եւ անխափան օժումն տալ . որով սկսաւ խափանիլ ապաջ

խորու թեան հարկաւ որ խորհուրդք . թողու մք
 ասոր վկայու թիւնները , եւ բաւական կը հա-
 մարիմք ու զղարատ վկայու թիւնը չամշեան
 Հ . Միքայէլին որ 'ի Ղաւան հասարկ ուղ-
 շովան շարժան կը գրէ . « Իսկ թէ ըն-
 դէր եւ զիմիդ չեղեւ 'ի Հայս հաստա-
 տուն սովորու թիւն կիրառու թեան սորին , եւ
 ոչ իսկ մարթ եղեւ հաստատել , չունիմք ա-
 սել հաւաստեալ զպատճառն . բայց միայն
 ընդհանրապէս զայս գիտեմք . զի երբ միան-
 գամ չեմուտ հաստատու թեամք 'ի մէջ ազ-
 գին , ոչ արմատացաւ երբէք : Այլ 'ի վե-
 բայ այսր ամենայնի հայելով յանցն՝ որք ան-
 ցին 'ի մէջ սյուց ազգաց , նկատմամք այդր
 բանի՝ զայստիկ գլխաւ որ պատճառս տեսա-
 նեմք : Արբ զի անկարգու թիւնք՝ որք մտին
 յանգղոյշ կիրառողս վերջին օժման՝ խորշե-
 ցուցին զՀայս 'ի նմին սովորու թեանէ . քան
 զի 'ի Յոյնս եմուտ յաճախու թիւն այն օժ-
 ման , եթէ առ հիւանդս՝ եւ եթէ առ ա-
 ռողն իբրեւ վճար ապաշխարու թեան . մին-
 չեւ բաց 'ի սմանէ ոչ դնէին ապաշխարանս
 'ի վերայ խոստովանացելոց , սյլ միայն իւղով
 օժանէին : . . . Այլ որովհետեւ մին լինէր իս-
 փան լինելու թեան միւսոյն . ընդ հակառակն
 թոյլ էտուն , զի խափանիչն խափանեալ մը

Նասցէ : Ասան զի ըստ վճուոյ աստուածա-
 բանից՝ ՚ի զոյգ ընթանալ երկուց որոշեալ
 հրամանաց մեծն յաւէտ պահելի է քան
 զփոքրն . եւ չէ՛ մարթ առ պահելոյ զփոքրն
 զվեճաւն զանց առնել , կամ առիթ տալ
 զանցառութեան : Այլ զի հրաման ապաշխա-
 րութեան է մեծ , իսկ օծումն հիւանդաց է
 սոսկ յորդորական ազգարարութիւն եւ ոչ
 ճիշդ հրաման , ոչ աստուածային՝ եւ ոչ ե-
 կեղեցական ըստ նախագրեալ աստուածա-
 բանից . ուստի առաւել ընտրելի դասեալ են
 այն առաջնորդք , զի աստուածային հրամանն
 պահեսցի անխափան , քան թէ ՚ի պատճառս
 կատարման վերջին օժման՝ աստուածային
 հրամանն վտանգեսցի : Վանաւանդ ըստ նը-
 մին չափու կարէին ցուցանել զառաւելու-
 թիւն հարկաւորութեան քան օգտակարու-
 թեան . արդ՝ խորհուրդն ապաշխարութեան
 հարկաւոր է չափահաս մեղուցելոց՝ հարկա-
 ւորութեամբ միջնորդի ըստ նախայիշատակ-
 եալ աստուածաբանից . սմին իբի այն առաջ-
 նորդք առաւել փոյթ տարեալ են վասն հար-
 կաւորին՝ քան օգտակարին , առ ՚ի խափան
 լինելոյ միոյ ՚ի միւսոյն ո . Գլ . է :

Հիմակ այս ալ պէտք է որ գիտնամք . ինչո՞ւ-
 համար այս հիւանդաց բժշկութեան խոր-

հուրդը վերջին օծումն հիւանդաց անուանեցին . շատերը կրսեն թէ սուրբ Եկեղեցւոյ եօթն խորհուրդներուն վերջը դասուելով՝ վերջին խորհուրդ անուանեցաւ : Եւ ոմանք ալ կրսեն՝ որ վտանգաւոր հիւանդութեան վերջին աստիճանին տրուելուն համար կու չեցաւ վերջին օծումն , եւ կամ վերջին օգնութիւն հիւանդաց . տե՛ս Պիլ . հոգ . Եր . 400 : Իսոյց 'ի վերայ այսր ամենայնի , չեմք գտած այս վերջին բառը սուրբ գրոց մէջ այս խորհրդոյն վրայ ըսված . վասն զի հեղիւնակն խորհրդոյս Յիսուս Քրիստոս միայն հրամայեց . « Զհիւանդս բժշկեցէք » . Մո . Ժ . 8 : Եւ թէ , « Ի վերայ հիւանդաց ձեռս դիցեն՝ եւ բժշկեսցին » . Մար . Ժ . 18 : Եւ սրբազան առաքեալն Յակոբոս ալ չէ գործածած այս վերջին բառը՝ հիւանդաց օծման վրայով , այլ միայն կրսէ . « Հիւանդանայցէ որ 'ի ձէնջ՝ կոչեսցէ զերիցունս Եկեղեցւոյն՝ եւ արասցեն 'ի վերայ նորա աղօթս , օծցեն իւղով յանուն տեառն » . Ե . 14 :

Ուրեմն Հայոց Եկեղեցին այս վերջին բառը եւ իւղով օծումը զանց առնելով , եւ միայն քահանայից ձեռք դնելով՝ եւ սուրբ խաչիւ սուրբ աւետարանաւ եւ աղօթիւք՝ հիւանդաց բժշկութեան համար այս խորհուրդ

դը կատարելով՝ Քրիստոսի հրամանին եւ առաքելական աւանդութեան համեմատ բարձ կրլայ :

Այդա Եկեղեցին Հայոց այս եօթն խորհուրդներուն մէջ ալ շունի հերեօիկոսութիւն կամ հերձուածողութիւն մը . այլ ճըշմարիտ ուղղափառութեամբ եւ բարեպաշտութեամբ համեմատ սուրբ գրոց՝ հաճելի եւ ընդունելի է առաջի Յիսուսի Քրիստոսի , ըստ բարեմաղթութեան մեծ հոյրապետին մերոյ սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին . « Զի որպէս բուրլառ՝ որ անուշահոտ խնկօք ուրախ առնէ զմերձաւորսն , այսպէս եւ դաւա՛նութեան մերոյ եւ մաքրութեան հոտ՝ բուրեցի առաջի Քրիստոսի հանասպաղ » . Յճճ . ճճճ է . էր . 85 :

ԳԼՈՒԽ . ԺԵ

Ատուածային ճշմարտութեան լոյսը ունեցող միտքերը բաւական կարողութիւն ունին ճանչնալու եւ որոշելու անիրաւ դատողութիւնները եւ սխալ վճիռները , որոց մէկն ալ այս է , եթէ՝ « Հայք սուրբ Ատուածը խաչեցարիւ կրսեն , վասն որոյ են հերեօիկոս » :

Ո՛վ չարաչար զրպարտութիւն . սուրբ Եկեղեցին Հայոց կարող է համարձակ ասանկ խօսողներուն բնել . « Ո՛չ գիտէք՝ որոյ հոգւոյ էք դուք » . ՂԻ . Թ . 55 : Վասն զի ուղղափառութեան պաշտպան կուզէք ըլլալ , բայց հակառակ ուղղափառութեան կը խօսիք . ողջամիտ դաւանութեան ուսուցիչ կը հանդիսանայք , բայց անանկ շփոթ վճիռ մը կը նէք , որով Նեստորի չարափառութիւնը կրկնել կուտաք . չէ՛ որ պիղծն Նեստոր ուրացաւ բանին Աստուծոյ անշփոթ միաւորութիւնը Աստուածութեան եւ մարդկութեան . եւ չէր ընդունէր Յիսուսի Քրիստոսի կատարեալ Աստուած եւ կատարեալ մարդ ըլլալը . որով եւ չէր խոստովանէր Աստուածածին զՄարիամ զմիշտ սուրբ կոյսն . այլ մարդածին եւ կամ Յիսուսածին :

Վո՛րա Հայոց Եկեղեցին սուրբ Աստուածը խաչեցարիւ երգելովք՝ ո՛չ երբէք կը սըխալի , այլ մանաւանդ անով կը հերքէ եւ կը մերժէ Նեստորի չարաչար մոլորութիւնը . վասն զի ՚ի դէմս Որդւոյն Աստուծոյ այս երգը կերպէ . « Սուրբ Աստուած , սուրբ եւ հզօր , սուրբ եւ անմահ , որ խաչեցար վասն մեր , սղորմեա՛ մեզ » : Եւ անմիջապէս հեռեւեալ մտղթանքը բացայայտ կրնէ ՚ի դէմս

որդւոյն աստուծոյ բլլայլը , որ Սուրբ Աստուածին հետը կցորդելով կերգեմք . « Փառաւորեալ եւ օրհնեալ միշտ սուրբ կոյս Աստուածածին Մարիամ մայր Քրիստոսի , մատո՛ղազաչանս մեր՝ որդւոյ քո եւ Աստուծոյ մերոյ » :

Աւրեմն այս բոլոր Սուրբ Աստուածին երգը ուղիղ մտօք եթէ քննեն՝ պիտի գանան ըստ ամենայնի ընդդէմ մտրութեան Նեստորի , եւ ճշմարիտ դաւանութիւն համաձայն ողջամիտ վարդապետութեան Հարցսրբոյ , որովհետեւ սուրբ գիրք կը քարոզեն զՅիսուս Քրիստոս աստուած կատարեալ՝ եւ մարդ կատարեալ . այսինքն մի եւ նոյն անձն բանին Աստուծոյ՝ ունող երկու բնութեան , որ է աստուածային եւ՝ մարդկային . « Ահա՛ կոյս յղասցի՛ եւ ծնցի որդի , եւ կուչեցեն զանուն նորա Եմանուէլ , որ թարգմանի ընդ մեզ Աստուած » . Եսայ . է . 14 : « Մանուկ ծնաւ մեզ , որդի առաւ մեզ , որոյ իշխանութիւն իւր ՚ի վերայ ուսոց իւրոց , եւ անուն կոչեցաւ նմա հրեշտակ մեծի խորհրդոյ , սքանչելի խորհրդակից , Աստուած հզօր » . Եսայ . թ . 6 : խդ . 6 : ծգ . 5 : « Քանզի եւ որ ծնաներոցն է ՚ի քէն՝ սուրբ է , եւ որդի աստուծոյ կոչեցի » . Ղու . ա . 35 : « Ար ըն

զանի զվկայս թիւն նորա՝ կիցեաց թէ Աստուան ճշմարիտ է ո . Եօ՛ւ . Կ . 33 . « Ա՛լ զք եւ յերկինս , եթէ ո՛չ որ եջն յերկնից որդին մարգոյ՝ որ են յերկինս ո . Եօ՛ւ . Կ . 13 . « Եւսաջ քան զիննին Աբրահամու եմ ես ո . Եօ՛ւ . Բ . 58 . Կան եւս ՚ի թուղթս սրբազան աստրելոց այս մտօք վերայ թիւննեք , որ Երուսա քրիստոս է Աստուան հօօր , եւ տէր փառաց . « Եօրոց եւ քրիստոս ըստ մարմնոց , որ է ՚ի վերայ ասկնեցուն Աստուան օրհնեալ յախտեանս ո . Էօ՛ւ . Թ . 5 . « Ձի եթէ էք ծանուցեալ՝ ո՛չ արդեօք զտէրն փառաց ՚ի խաչ հանեին ո , ա Կր՛ն . Բ . 8 . Փ՛լ . Բ . 6 . Տ՛ր . Բ . 13 . » Եւ զխտեմք՝ եթէ Որդին Աստուանոց եկն , եւ եւս մեզ միաս , զի ծանկցուք զճշմարիտն Աստուան , եւ իցեմք ՚ի ճշմարտին որդւոց նորա Երուսա քրիստոսի , զի նա է ճշմարիտ Աստուան , եւ կեանք յախտեանիան ո . ա Եօ՛ւ . Ե . 20 .

Արդ՝ թէ որ Երուսա քրիստոս կը հաւաւտամք կատարեալ աստուան եւ կատարեալ մարդ՝ պիտի չճշմարտեմք , երբ լսեմք՝ Սուրբ Աստուանը խաչեցարիւ երդեալ , զի մի եւ նոյն անձն էր միանգամայն աստուան եւ մարդ կատարեալ . եւ այս աստուան եւ մարդ կատարեալ անձին կը վերաբերուէր փառքե-

րը եւ անարդանքները, քանզի ոչ այլ ոմն էր՝
 որ փառօք աստուածութեանն կը սրայծաւ
 ու անար ՚ի Թարօր լերին, եւ ոչ այլ ոմն՝ որ
 շարչարանօք կանարդուէր եւ կը խաշուէր ՚ի
 Գողգոթայ, այլ նոյն իսկ Արդին աստուծոյ,
 որ եւ էր միանգամայն որդի մարդոյ, ասոր
 համար կերդէ սուրբ Ներսէս շնորհալին ընդ
 դէմ Նեստորի. «Ոչ ոմն ուժեղ եւ զօրաւ
 ւոր, եւ ոմն անզօր վտանգաւոր, այլ մի եւ
 նոյն գոլ միաւոր, կրէր զկիրան կամաւոր».
 Ըոր. «Լը նոյն ճնեալն ՚ի հօրէ անմարտ
 նարար՝ ճնաւ ՚ի մօրէ ըստ մարմնոյ. եւ Ար-
 դին աստուծոյ եղև որդի մարդոյ, ոչ ոմն
 աստուծոյ որդի, եւ ոմն մարդոյ, զմին որդի
 յերկուս բաժանելով որդիս՝ ըստ հայհոյու-
 թեանն Նեստորի».
 Ը՛ր. Էր. 78. Լը առ
 քահանայս Յամայք նահանգին գրէ. «Խոս-
 տովանելի է մեզ յետ միաւորութեանն զնա՝
 ոչ մարդ սոսկ՝ յազազս մարդոյն, եւ ոչ աստ-
 ուած մերկ՝ յազազս աստուածութեանն,
 այլ Աստուած եւ Մարդ. ոչ ոմն մարդ՝ եւ
 ոմն աստուած ըստ Նեստորի».
 Էր. 151.

Ըրդ շարչարանք՝ խաշ՝ եւ մահ մի եւ
 նոյն անձին Յիսուսի Քրիստոսի էր, եւ նոյն
 անձն էր Աստուած եւ Մարդ կատարեալ-
 ուրեմն Հայոց եկեղեցին չէ սխալած՝ եւ

կամ չէ բնու հերեփիկոս, երբոր կերգէ մի
 եւ նոյն անձին համար, սուրբ եւ հզօր, սուրբ
 եւ անմահ, որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա՛
 մեզ ։

Շատ մեծ յիմարութիւն է ըսեմ, եւ ջը
 սեմ, որ Նկատորականութիւն է, որ այս Սուրբ
 աստուածը խաչեցարիւ ՚ի դէմս Որդւոյն Աւ-
 տուծոյ երգելնուս համար՝ թշնամաբար եւ
 զրպարտելով՝ հերեփիկոս կրսեն մեզի ։ Ահա՛
 սոս անշփոթ եւ անբաժանելի միաւորու-
 թիւնը Յիսուսի Քրիստոսի խոստովանելով
 Հայոց եկեղեցին՝ Սուրբ Աստուածը խաչե-
 ցարիւ կերգէ, որովհետեւ սուրբ Գրիգոր
 լուսաւորիչէն այս ուղիղ եւ ողջամիտ դա-
 ւանութիւնը սորված է. « Յանկալի եղեւ
 մահ՝ մահուամբ Աստուծոյ մերոյ » . Ահ-ի՛ ,
 Այս մտօք շարագրեալ ուղղափառ վարդա-
 պետութեամբ շարականաց երգերը ունի
 սուրբ Եկեղեցին Հայոց . « Ո՛վ սքանչելի տե-
 սիլ ահաւոր, զարարիչն երկնի եւ երկրի այսօր
 տեսար ՚ի խաչին » ։ « Յանմահիդ մեռանելոյ՝
 զմեռեալ հոգիս կենդանացո՛ս » ։ « խաչեցար
 կամաւ հօր վասն մեր, զմեզս սպաներ, Սուրբ
 Աստուած ողորմեա՛ մեզ » ։ « Սուրբ Աստ-
 ուած՝ որ վասն մեր զմահ ճաշակեցեր » ։

Թե որ կր սխալի Հայոց եկեղեցին Սուրբ

Աստուածը խաչեցարին և բռնելովը . ապա որ խաղած են շատ նախնի սուրբ Հարբ , որոնցմէ է Գրիգոր աստուածաբանը՝ որ կը գրէ Դձառին որ Դ պատգայն . « Յղալագոյն են ժաժանակիս սցարիկ սքանչելիք , Աստուած խաչեալ , արեգակն խաւարեալ , եւ դարձեալ ըստ սուրեալ , վասն զի սարսու եւ արժան էր ըստ Արարչին չարչարակից լինել եւ արարածոցս » : Եւ սուրբն Աթանաս առ Եպիկտիման եպիսկոպոսն Աորնթացւոց կը գրէ . « Աստուած եւ տէր փառաց գոլով՝ որդի դոցր յանարգութեան եւ յանպատուութեան՝ բեւեռեալ ՚ի խաչին » : Եւ սուրբ Աիւրեղ աւզէքսանդրացին չէ՞ որ Ատափկոս եպիսկոպոսի ուղղափառական խօսքը ինքն ալ յիշելով կըսէ . « Մեռաւ անմահն՝ մահուամբ մեռուցեալ զմահ » . պարտ . էր . 455 : Եւ սուրբ Աիւրեղ Երուսաղեմի հայրապետն եւս բացայայտ կը գրէ . « Ձի՛ զարմացեալ ես , թէ աշխարհս ամենայն փրկեցաւ . զի ո՛չ եթէ դու զնարեայ որ էր , այլ Որդի աստուծոց մեծին , որ եկն եւ մեռաւ վասն մեզոց մերոց » . Ի՛նչ . շնծ . 4Լ . ժդ :

Սի թէ այս Երանելիները սխալեցան , եւ կամ ասոնց գրաւ որ աւանդութիւնները ուղղափառ ողջամիտ վարդապետութիւն չէին .

եբբ այս երանե լինե բուն վարդ ապետու թեանը
 ունկնդիր կըլլաս, հարկաւ պիտի ըսես՝ ուղե
 զտախառու թիւն է, ապա թէ ոչ դու ինքնին
 չարախառու թեան եւ հերետիկոսու թեան
 խորխորատին մէջ կկցնաս, եբբ ուղես զարար
 տել՝ եւ չարախոսու թիւն ընել Հայոց ուղե
 զտախա եկեղեցւոցն վրայ՝ այս վերայիշեալ
 վկայու թիւնները բոլորովն զանց ասնելով,
 կամ բնաւ իսկ չիշեւով՝ ճշմարտութեան
 լոյսը խտանելով՝ համարձակիս ըսելու աս
 անտեղի խօսքս, թէ « Հայք որովհետեւ
 Սուրբ Աստուածը խաչեցարիւ կերգեն, վասն
 որց են հերետիկոս »:

Ով բարեմիս եւ ճշմարտասեր ընթեր
 ցող, եկն ասոնց հարցունեմք. թէ որ Աստ
 ուած խաչեալ չըսուիր Յիսուսի Քրիստոսի,
 ապա ուրեմն եւ Յիսուսը խաչողներուն հա
 մար պիտի չըսուի աստուածասպան եւ կամ
 աստուածաշարժար, եւ ըսողները կամ գրող
 ներն ալ սխալած պիտի ըլլան կամ մոլորեալ,
 ապոյքեն սուրբ Քրիզոստ աստուածաբանը,
 սուրբ Իգնատիոս աստուածազգեսաց հայրաւ
 պետը, եւ սուրբն Պրոկղ կոստանդնուպոլսոց
 որաարիարգը, ասոնք միթէ մոլորեցան եւ
 հերետիկոս եղան, եւ կամ մեր Ներսէս եւ
 Սարգիս շնորհալիք, եւ Քրիզոստ նարեկացի՝

և և Ներսէս լամբրոնացի սրբազան հայր մն-
 լորեցա՞նն արդեօք . և և կամ գրածնին ու խօ-
 սածնին ողջամիտ ու զղարհաուութիւն չէ՞ . բզ-
 Քրիստոս չարչարող և և խաչը հանողներուն
 Աստուածասպան և Աստուածաչարչար կը
 գրեն . « Եթէ որ նչ երկիրպագանիցէ խաչե-
 լոյն՝ նզովեալ եղիցի , և և կարդեացի ընդ
 Աստուածասպանն » . Գրի . Աստուածա . յա-
 ստու . ճառ թ . « Հաղորդակից է Աստուա-
 ծասպանիցն , և և որոց զասպրեայնն տեսն
 կտարեցին » . Իգն . Աստու . Ի լուշին ժգ .
 « Աստուածաչարչար ազգին յանդիմանիչ » .
 Պր՞իչ . զաս . կաս . Ի ներ . Ստեղ . « Որք Ի
 խորհուրդ քո երկնային՝ մեռեալ մեզօք հոդ-
 լով մերձին . ընդ Աստուածասպանն կար-
 դեացին՝ կայիափայ և և Աննային » . Ներ .
 Ընդ . յուր էրէ . « Պարսաւանայ եղեւ ա-
 նունա այս (Յուդայ) այժմիկ սակս Յուդայի
 սրդւոյն կորսեանն , որ Աստուածալաճառն
 եղեւ և և Աստուածասպան » . Ստր . ընդ . թի .
 յու . եր . 629 . « Ո՛չ Ի մոլորեցուցիչն կար-
 դալ զքեզ աստուածասպանիցն՝ զօղուած
 ծնօտիցն բաժանեցեր » . Նալ . գլ . ժա .
 « Ի բարի առաջնորդայ սրակասեալք՝ (հրե-
 այք) յաստուածասպանութիւն ժպրհեցան » .
 Ներ . լամբ . Ի թի . սո . թի . գլ . ժա .

Եւ կը կարծեմ, եւ գուք ալ պիտի վկայէք, որ այս հերետիկոսութեան զրպարտութիւնը՝ միայն մեր սուրբ Եկեղեցւոյն թշնամիներուն բերնէն լսելով՝ շատերը խաբուած են . եւ մեր ուղղափառութիւնը յայտնող եկեղեցական գրքերնուս ծանօթ չեն . թէպէտ գիտցողներ ալ կան, բայց ՚ի հաճոյս մարդկան զիջեալ, եւ անտի երկիւղիւ պաշարեալ, գրիչներնին կամաւ սեղմեր են ճշմարտութիւնը բացայայտ գրելէն . բայց մեր սուրբ Եկեղեցւոյ աւանդապահ երանելի սուրբ հարք պակաս չեն թողուցեր արժանք եւ հարկաւորը գրելէն . ինչպէս այս «—րք Աստ—» երգին համար Ներսէս շնորհալի սուրբ հայրապետն մեր կը գրէ . «Ալանս երկից սրբասացութեանցն գրեալ էր, զի խաչեցար ասեմք, եւ թէ մէք զսրբասացութիւնս զայս ՚ի դէմս Երրորդութեանն երգէաք՝ որպէս եւ գուք, չար եւ խորին մոլորութիւն էր ասել թէ խաչեցար, այլ զի առ մի անձնաւորութիւնն որդւոյ բարբառիմք զայսոսիկ . վասն այնորիկ զմեծագոյն երախտիսն՝ որ ՚ի նմանէ առ մեզ եղեալ, դնեմք առաջի նորա, թէ աստուած եւ հզօր եւ անմահ՝ որ մարմնով խաչեցար վասն մեր, ողորմեա՛ մեզ Եւ ընթեր նմին եւ զմայր բանին Աստուծոյ

բարեխօս եւ միջնորդ ունիմք առ միածինն իւր, ասելով թէ մատն զաղաչանս մեր որդւոյ քո եւ աստուծոյ մերոյ» . Ընդհ. եր. 62 : Սոյն այս շնորհալին յերգս՝ որ է (Միշտ էիդ) . «Սա աստուած՝ նոյն է մարդ, որ մեզ ցուցաւ, ՚ի յերկրի ՚ի մէջ մարդկան մարդ չընկեցաւ . սա ՚ի խաչ վասն աղամայ բեւեռեցաւ : Ճաշակեաց զմահ մարմնով զոր զգեցաւ . էր աստուած, նոյն էր եւ մարդ, որ խաչեցաւ . դնողն ՚ի կեանս եղեալ ՚ի մահ, կամաւ տուաւ» : Այսպէս ալ կը գրէ սուրբ Յօհանն իմաստասէր հայրապետն մեր . «Վասն որոյ ոչ վայրապար մեք ՚ի կիր առնումք ըզխաչեցարն ՚ի գլուխ սրբասացութեանցն : Աւքանզի սուրբ է որդի եւ հօր եւ անմահ, եւ կամօքն շօր եւ հաճութեամբ շողոյն սրբոյ եկն նա ՚ի չարչարանս խաչին . եւ նովաւ իսկ ծանեաք զչայր եւ զշողին : Աւմի պախարակեացենն այլապէս խորհեցողքն . որք եւ ամօթ եւս վարկանին զփրկութեան մերոյ անօթ : Աւ մեզ յայլ ինչ մի լիցի պարծել՝ ըստ առաքելոյ, բայց միայն ՚ի խաչն տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» . Ի Տէն . Ժամակարգ : Այս օրինակ կը գրէ եւ Ճոն Բարտեղ շնորհալի վարդապետն մեր . «Թէպէտ խաչեցաւ՝ Աստուած էր . թէպէտ աւ

նարդեցաւ՝ հզօր էր . թէպէտ մեռաւ՝ ան-
մահ էր : Հաղագս որոյ աղաղակեմք առ նա՝
եւ ասեմք . սուրբ աստուած , սուրբ հզօր ,
սուրբ անմահ , որ անարդեցար եւ խաչեցար
եւ մեռար վասն մեր՝ ողորմեա՛ մեզ . Ի Տէն .
Տա՛ր . Եր . 365 :

Ասա ինչո՞ւ համար Հայոց Եկեղեցւոյն
յանցանք կը լայ սուրբ Աստուածը Ի դէմս
Յիսուսի Քրիստոսի՝ ըսելը . չէ՞ որ լատինաց-
ւոց եկեղեցին՝ տարին մէկ անգամ սուգ
ուրբաթ օրը խաչելութեան պատկերին առ-
ջեւը դառնով՝ մեծ ջերմեռանդութեամբ սուրբ
Աստուածը կերպեն Ի դէմս որդւոյն Աստու-
ծոյ Յիսուսի Քրիստոսի ըսելով . «Սուրբ
աստուած՝ սուրբ եւ հզօր՝ սուրբ եւ անմահ
ողորմեա՛ մեզ» :

Լատինացւոց եկեղեցին միայն կըսէ . «Ողոր-
մեա՛ մեզ» . իսկ մեր Հայոց Եկեղեցին կերպէ
«Որ եւ խաչեցար վասն մեր՝ ողորմեա՛ մեզ» :
Ս՛ի թէ սուելնորդ եւ կամ հերեւոթկոսութիւնն
կը համարին Յիսուսի Քրիստոսի համար ըսելը
նիս . «խաչեցար վասն մեր» . եւ այն հրեշտակը
որ Քրիստոսի սուրբ գերեզմանին կողմը յա-
րութեան օրը երեւցաւ իւղարեր կանանց , մի
թէ հերեւոթկոսութիւնն սորմեցուց որ ըսաւ .
«Մէ՛ կրկնչիք դուք . գիտեմ՝ զի զՅիսուս ըզ-

խաչելեայն խնդրէք» . Մ^ո Գ . իր . 5 : Այլ կամ սրբազան առաքելները Յիսուս Քրիստոս խաչեալ քարոզելովն մի թէ հերետիկոսութիւնն կը քարոզէին . «Մէք քարոզեսցուք ըզխաչելեայն Քրիստոս» . ա Վրն . ա . 23 : Ասուս Քրիստոսը խաչեալ խոստովանելու է , ոչ թէ միայն ձայնիւ երգելով , այլ եւ սրախ հաւատարով , կրտէ Վերոն լատին աստուածաբանը 'ի ճառ խաչին . եւ Աւիղիոս երեւելին 'ի հարց անտի լատինացւոց եկեղեցւոյն կը գրէ առ յոյնս 'ի ժամանակս Անտիոսի . եթէ «'ի դէմս Քրիստոսի ասելով զսուրբ Աստուածըն՝ հարկ է խաչեցարիւ ասել . ապա թէ ոչ՝ այդ խկ է բառնալ 'ի միջոց զհիմն քրիստոնէութեանն» . յէրրրրր Զոմաի :

Ուրեմն մեր Հայոց Եկեղեցին նախնի հին սովորութիւնը սրահելով՝ կրտէ սուրբ Աստուածը 'ի դէմս Քրիստոսի , որ է աստուած սուրբ եւ հզօր վասն մեր խաչեալ . ասով կը հեռուէինք սուրբ գրոց , որ կը ստրկեցրնեն հաւատացեալներուն . խոստովանիլ զՅիսուս Քրիստոս խաչեալ . «Զի ոչ եթէ 'ի մտի եզի գիտել ինչ 'ի ձեզ՝ միայն զՅիսուս Քրիստոս , եւ զնոյն 'ի խաչ ելեալ» . ա Վրն . բ . 2 :

Հարցնու աստուածաբաններուն . երբ որ սուրբ Աստուածը 'ի դէմս որդւոյն Աստու-

Տոյ Յիսուսի Քրիստոսի պիտի ըսուի , եւ գիտութեամբ այս բառերը «որ խաչեցար վասն մեր» . վերցընելու ըլլամք , անշուշտ Նեստորի մոլորութիւնը ընդունած պիտի ըլլամք . ասոր համար իջ զօրութեամբ՝ այլ ներգործութեամբ կերգէ սուրբ Աստուածը խաչեցարիւ Հայոց ուղղափառ Եկեղեցին . ուրեմն այս մասին ալ նվ որ Հայոց Եկեղեցւոյն համար հերեօթիկոս կըսէ , արդարեւ յանդուգըն զբարատութիւն ըրած կըլլայ , եւ պարտաւոր Աստուածային արդարադատ ասեմինս

ԳԼՈՒԽ ԺԶ

Հայոց սուրբ Եկեղեցին սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ շնորհքներովը զարդարուած ըլլալով՝ եւ սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչի ուղղափառ վարդապետութեանը հետեւելով՝ առաքելական ողջամիտ աւանդութիւնները միշտ անփոփոխ պահելով՝ ամեն մէկ հաւատոյ մասանց մէջ ուղղափառ կը հանդիտանայ առաջի ճշմարտասէր ուղղափառաց . եւ ահա՛ մէկ ուղղափառութեանը յայտնի ապացոյցն ալ այս է որ՝ Հոգւոյ փրկութեան հարկաւոր միջոցները՝ որ սուրբ Եկեղեցւոյ սրբա-

ըստ խորհուրդներուն մէջ կը տեսնուի , լաւ
 կը ճանաչէ , եւ ամեն մէկին վայելուչ գոր-
 ծածութիւնը ժամանակին կրնէ արժանա-
 ւոր արարողութիւնով՝ եւ մեծամեծ ջերմե-
 սանդութեամբ . ասոր համար է՝ որ նեջեցե-
 լոց հոգիներուն վրայով ալ սուրբ գիրքերուն
 համեմատ ուղիղ եւ ճշմարիտ ճանաչումն
 ունի հաստատ յուսով . որովհետեւ համոզ-
 ուած է սրբոցն Գրիգորի լուսաւորչի այս քա-
 թողութենէն . «Եւ սուրբ եւ արդար հոգ-
 եացն ընդ առաջ դան հրեշտակք եւ սրբոցն
 հոգիք եւ տանին առաջի Աստուծոց սաղմու-
 իւք եւ օրհնութեամբք եւ երգօք հոգեւո-
 բօք ։ Գովին դամենազօր փառսն տէրութեան
 ամենասուրբ Արքայութեանն . եւ գահանան
 զերախտաւոր բարերարութենէն , որ փոխէ
 յերկրաւորացս յերկնաւորսն , յանարդութե-
 նէս ՚ի պատիւ , զհրաւիրեալսն եւ զկոչեց-
 եալսն յիւր արքայութիւնն եւ ՚ի փառսն , որ
 նա միայն է փառաց եւ պատուոց եւ օրհնու-
 թեան արժանի » . Յաճախ . էր . 171 : Եւ սրբա-
 զան Պօղոս առաքեալէն սորված է՝ որ հո-
 գեւորապէս ազէտ եւ յիմար չ՝ գանբլի , այլ
 ճշմարիտ հաւատով եւ աներկմիտ յուսով
 խորհի ՚ի Քրիստոս Յիսուս նեջեցեալներուն
 հոգիներուն վրայով . ըստ այնմ . «Ո՛չ կամով

եղբարք , եթէ տգէտք իցէք վասն ննջեցե-
լոցն , զի մի տրամիցիք որպէս եւ այլքն՝ որոց
նչ գոյ յոյս . եթէ հաւատամք՝ եթէ յիսուս
մեռաւ եւ յարեաւ , նոյնպէս եւ Աստուած
զննջեցեալսն ՚ի ձեռն Յիսուսի անցէ ընդ
նմա՞ն , ա թԷ՞ս . Դ . 12 :

Ապա նախ կընդունի Հայոց Եկեղեցին
Ճշմարիտ հաւատով եւ հաստատ յուսով , որ
Յիսուսի Բրիտանի փրկարար մահուան ար-
դիւնքը՝ եւ կենդանարար յարութեան շը-
նորհքը երկնից արքայութեան ճանապարհը
բացաւ . եւ մանաւանդ նոյն ինքն իրեն փրո-
կագործ անշրէնութեամբը եղաւ հաւատաց-
եալներուն դուռն արքայութեան երկնից .
ըստ այնմ . « Ես եմ դուռն ոչխարաց » . Յօհ .
Ժ . 7 : Ահա այս մտօք կերպէ սուրբ Եկեղե-
ցի մեր . « Դուռն կենաց մտից Յիսուս , մոյժ
եւ զմեզ առ հայր քո եւ հոգի , երգել միշտ
զփառս » . Ի ԺաՏա :

Սուրբին արդար եւ սուրբ եւ աստուածա-
հաճոյ հոգիները , որ աստուածային տեսու-
թեան արժանի եղեր են , կը փայլելեն հոգւով
երկնից արքայութեան ամենացանկալի փառ-
քերը . ինչպէս որ Պօղոս առաքեալ կը փա-
փաքէր հոգւով Ժառանգել այն պատրաստ-
եալ փառքը . վասն որոյ կըսէր . « Նեղեալ եմ

յերկոցունց՝ զցանկալն ելանել եւ ընդ Քրիստոսի լինել, առաւել լաւ համարիմ» . Փիլիպ. ա. 23 : Այս մտօք է գրածնալ . «Այլ համարձակիմք՝ եւ առաւել եւս հաճեալ եմք ելանել ՚ի մարմնոյ աստի՝ եւ մտանել առ Աստուած» . բ. Կորն. ե. 8 : Եւ չէ՞ որ Յիսուս ըսաւ աջակողմեան աւաղակին . «Այսօր ընդիս իցես ՚ի գրախտին» . Ղու. իգ. 43 :

Այս արդար հոգիներուն ժողովը երկնից արքայութեան մէջ՝ կրտսի անդրանկաց՝ եւ կամ յաղթական եկեղեցի . ինչպէս կը գրէ Պօղոս առ աքեհալ . «Այլ մատուցեալ էք ՚ի սիրովն լեռան, եւ ՚ի քաղաք Աստուծոյ կենդանւոյ Յերուսաղէմ՝ յերկինս, եւ ՚ի բիւրաւոր բանակրս հրեշտակաց, եւ յեկեղեցիս անդրանկաց գրեւոց յերկինս, եւ առ դատաւորն ամենեցուն Աստուած, եւ յոգիս արդարոց կատարելոց» . Եֆէ. ժբ. 22 : Եւ թէ՛ «Չբարւոք պատերազմն պատերազմեցայ, զընթացան կատարեցի, զհաւատան պահեցի» . բ. Տիմ. դ. 7 : Եւ սուրբ վկայներուն համար կերպեմք . «Յաղթանակ համբերութեամբ՝ կատարեցիք զընթացս ձեր, եւ փոխեցայք յերկրայնոցս ՚ի յերկինս, ընկալայք ՚ի Քրիստոսէ՝ զպսակս անսպական» . Շուր : Արդ՝ այս ճշմարիտ հաւատով եւ աներկբայ յուսով Հայոց Եկեղե-

ցին հաստատ ըլլալով եւ հաւատարիմ աւանդապահ գտնուելով՝ կը խոստովանի աւանձնական դատաստանաւ հատուցումն արդար եւ սուրբ հոգիներուն՝ հաղորդ ըլլալ Ատուծոյ երանական տեսութեան ամենացանկալի փառաց. ասոր համար այս երգերը եւ մաղթանքները կընէ . «Ճգնաւորք Ատուծոյ եւ ժառանգորդք երկնից արքայութեան , որք փոխանակեալք զանցաւորս՝ առ յիշ զանանցն բարութիւնս , բարեխօսեցէք առ տէր վասն մանկանց եկեղեցւոյ» . Եւր : «Տէր բարերար՝ որ մեծաւ գթութեամբ բով պատրաստեցեր զյաւիտենական հանգիստն առաքինութեամբ աշխատելոցն . եւ կոչեցեր առ քեզ քաղցր ձայնիւ զճանրաբեռնեալսն եւ զտաժանեալսն մեղօք՝ հանգիստ նոցա խոստանալով . շնորհեա՛ եւ մեզ տէր՝ անխռով խաղաղութեամբ զգիշերս անցուցանել , եւ ՚ի ճանրութենէ մեղաց զաշխատեալքս՝ ապահովեա՛ ողորմութեամբ բով , եւ արժանաւորեա՛ մշտնջենաւոր հանգրստեանն ընդ ամենայն սուրբս քո» . Ի ԺճԾ : Ըտնց պէս շատ բացայայտ վկայութիւններ կան մեր եկեղեցական գրոց մէջ՝ որ շատերուն ծանօթ է :

Լքիկորդ՝ կը հաւատայ Հայոց Եկեղեցին ,

որ սուրբ Պատարագին ամենաբաւական շք-
նորհիւն , եւ սուրբ Եկեղեցւոյ բարեխօսու-
թեամբը , եւ աղքատաց ողորմութիւն տա-
լով , Աստուածային ողորմութենէն կը պար-
գեւի թողութիւն եւ ներողութիւն այն նրն-
ջեցելոց հոգիներուն , որք թէպէտ խոստովա-
նած էին , բայց սպաշխարութիւնը կատա-
րելու ժամանակ չունեցան , եւ կամ ներելի
մեղքի մէջ էին , բայց կատարեալ հաւատով
եւ հաստատ յուսով ննջեցին 'ի Քրիստոս
Յիսուս . եւ այս հաւատքը սորված եւ հա-
մոզուած է 'ի սրբոյն Գրիգորէ լուսաւորէ
այսպէս . «Եւ արտասուալից աղօթիւք եւ
առատ ողորմութեամբք՝ հանդերձ Քրիս-
տոսի պատարագան՝ զԱստուած 'ի հաշտու-
թիւն ամել՝ եւ հրաժարելոյն միթար լի-
նիլ 'ի հանդերձեալսն : Այսոքիկ են որք զան-
ձըն օգտեցուցանեն , եւ իւրեանց մերձաւոր
հրաժարելոյն՝ զմտերիմ սէրն ցուցանեն . վասն
հրաժարելոյն յերկրէ հաւատով՝ եւ ննջեցե-
լոյն յուսով » . Յաճախ . էր . 175 : Եւ այս ճա-
սին մէջ օրինակ կը բերէ Աստուածաշունչէն
Յուդա մակարէին Աստուածահաճոյ յոյսը
մեռելոց վրայով . ասոր համար կը գրէ . «Եւ 'ի
զօրս մակարայեցւոցն երեւի յոյս , որ զնիջ հե-
թանոսայն ունելով անկան 'ի պատերազմին . եւ

զնոցա աւարն ետուն ցքահանայն, զի աղ-
քատաց բաշխեցին 'ի քառութիւն մեղաց
նոցա վրիպելոցն 'ի ճշմարտիցն»: Ասոր պատ-
մութիւնը կը տեսնաս Աստուածաշունչին
մէջ . «Քաջութեամբ խորհրդով չորս սա-
տերս կրկին ժողովէր . եւ տայր տանիլ Յե-
րուսաղէմ . մատուցանել պատարագս վասն
մեղացն, կարի բարւոյք իմաստութեամբ . զի
վասն յարութեան մեռելոց խորհեալ առնէր՝
զոր առնէր : Օ ի եթէ յարութեան ակն
նչ ունէր, անկելոցն 'ի պատերազմի, զուր
տարապարտուց լինէր վասն մեռելոցն աղօ-
թքս մատուցանել : Այլ հայէր նա ուղիղ
ննջեցելոցն գեղեցիկ պահեալ զնորհս պար-
գեւացն : Արութեամբ քաջութեամբ վասն
մեռելոցն զմտաւ ամէր այց լինիլ մեղացն
Թողութեան» . բ Մ՝ Կ . Ժբ . 45 :

Ի՞նչ ըսեմք՝ Յիսուսի Քրիստոսի սրբարար
Պատարագի ամենաբաւական շնորհքը միայն
կենդանի եղող հաւատացեալներուն կը ներ-
գործէ, հաւատով եւ յուսով ննջեցելոց հո-
գիններուն չի՞ ներգործէր : Այս խօսքով բո-
լորովին հակառակ խօսած կը ըլլամք Պօղոս ա-
ռաքելոյն գրածին . «Քանզի 'ի նոյն խի եւ
Քրիստոս մեռաւ եւ եկեաց, զի մեռելոց
եւ կենդանեաց սոս հասարակ տիրեցէ» .

Հո. Ժդ. 9 :

Ըրդ՝ յայտնի երեւոցոյց Յիսուս իրեն քաւ
ւութեան եւ ներողութեան շնորհաց պար-
գեւը թէ կենդանեաց եւ թէ ննջեցելոց ,
այս անթխտելի վճռովը . « Եւ ասն այդորիկ ա-
սեմ ձեզ , ամենայն մեղք եւ հայհոյութիւնք
թողցին մարդկան , բայց զհոգւոյն հայհոյ-
ութիւն մի թողցի . . . մի յայսմ աշխարհի՛
եւ մի ՚ի հանդերձելումն » . Մատ. Ժբ. 31 :

Հոգւոյն սրբոյ հայհոյութիւնը է բարիին
չար ըսել , լոյսին խաւար՝ խաւարին լոյս .
Եսայ. ե. 20 : կդ. 10 : Գործ. ե. 51 : Որ է
հակառակասիրութիւն ընդ դէմ յայտնի եւ
վկայեալ ճշմարտութեան . ինչպէս որ հակա-
ռակեցան փարիսեցիները Յիսուսի յայտնի
եւ վկայեալ հրաշքներուն ճշմարտութեանը
դէմ . Մատ. Ժբ. 24 . 27 : Եւ այս անթողլի
մեղք եղաւ անոնց՝ որ ասոր մէջ յամառ-
ուած անզեղջ մնացին . վասն որոյ այս սոսկա-
լի վճիռը արվաւ Յիսուս անոնց . « Բայց ըզ-
Հոգւոյն հայհոյութիւն մի թողցի . . . մի
յայսմ աշխարհի եւ մի ՚ի հանդերձելումն » :

Եւ պա ուրեմն Աստուածային թողութեան
շնորհը եթէ այս կենաց ժամանակիս մէջ
զղջացող՝ խոստովանող՝ եւ սպաշխարող մե-
ղաւորներուն կը պարգեւի , եւ եթէ ՚ի հան-

դերձեալն , այսինքն զղջացող՝ խոստովանող՝ բայց ապաշխարութիւնը կատարելու ժամանակ չունեցող ննջեցելոց հոգիներուն ալ կը պարգեւի , օժանդակութեամբ աղօթից սուրբ Եկեղեցւոյն՝ Յիսուսի եւ Քրիստոսի սրբաբար Պատարագի շնորհուն , որ կը մատուցանի վասն փրկութեան հոգւոց կենդանեաց եւ ննջեցելոց . այս մտօք կը գրէ Ռսկեբերան 'ի Տէին . Եբր . Թղթոյն Պօղ . է . 25 : « Կարող է Քրիստոս ապրեցուցանել ո՛չ միայն յերկրի , կամ 'ի ժամանակիս , այլ եւ յերկինս՝ 'ի հանդերձեալ կեանս » :

Ըրդ՝ մեք կը հաւատամք , որ Յիսուսի Քրիստոսի պաշտելի եւ երկրպագելի անունը կարդալով եւ յիշելով , ինչ բարի խնդրուած որ ընեմք , կատարեալ հաւատով եւ հաստատ յուսով թէ՛ իրեն գթութենէն եւ թէ՛ հօր Աստուծոյ մարդասիրութենէն՝ հարկաւ կը պարգեւէ . վասն զի ինքն Յիսուս Քրիստոս այս համարձակութիւնը շնորհած է մեզի եւ խոստացած . « Եւ զոր ինչ խնդրիցէք յանուն իմ , արարից զայն » . Յօհ . Ժդ . 13 : « Ըմէն ամէն ասեմ ձեզ՝ զի զոր ինչ խնդրիցէք 'ի հօրէ իմմէ յանուն իմ , տայէ ձեզ » . Յօհ . Ժգ . 23 :

Կը տեսնանք Յիսուս Քրիստոս տէրն մեր

բացարձակ համարձակութիւն տուեր է մեզի հայցելու եւ խնդրելու հօր Աստուծակ, եւ իրմէն, ինչ որ բարի է եւ օգտակար մեզի կարեւոր հոգւոց փրկութեան, քաւութիւն մեզաց, եւ ժառանգութիւն երկնից արքայութեան. բայց ոչ թէ մեք միայն մեր բարիքը եւ մեր հոգւոյն փրկութիւնը պիտի խնդրեմք անձնասիրութեամբ. այլ եւ մեր եղբայրներուն մեզաց թողութիւնը՝ եւ հոգւոց փրկութիւնը պիտի հայցեմք եղբայրսիրութեամբ. ապա թէ ոչ՝ այն Աստուածային պատուէրը զանց բրած ու ժխտած կը լլամք. «Սիրեացես զընկերքո իբրեւ զանձնքո» . Մատ. ԺԺ. 19 :

Անանկ է նէ պիտի հոգամք մեր եղբայրներուն ալ հոգւոց փրկութիւնը եւ մեզաց քաւութիւնը թէ կենդանի ըլլան եւ թէ մեռեալ. տես Յօհաննէս աւետարանիչը ինչպէս բացայայտ կը գրէ. «Եւ այս է համարձակութիւնն զոր ունիմք մեք առ նա. զի զոր ինչ հայցեսցուք ըստ կամաց նորա, լսէ մեզ : Օ ի եթէ գիտիցեմք՝ եթէ լսէ հայցուածոցն մերոց . ապա գիտեմք՝ եթէ առնումք զհայցուածան՝ զոր հայցեմք առ ՚ի նմանէ . եթէ որ տեսցէ զեղբայր իւր մեղուցեալ մեզս՝ որ ոչ առ ՚ի մահ, խնդրեսցէ՝ եւ տացէ

նմա կեանս՝ մեղուցելոյն ոչ առ ՚ի մահ. եւ մեղք՝ որ մահու չափ եւն. ոչ վասն այնորիկ ասեմ՝ եթէ խնդրեսցես. ա Յօհ. ե. 14 :

Եւս տեղ բարւոք խորհրդամութիւն ընեմք. այս սրբազան աւետարանչիս պատուէրը «հայցուած ընելու եղբայրներուն մեղաց թողութեանը համար՝» կենդանի եղբայրներուն համար է մի միայն, եթէ ննջեցելոց համար ալ. չեմք կրնար աս վճիռը ընել, թէ միայն կենդանի մեղաւոր եղբայրներուն համար է. վասն զի կենդանի մեղաւորները՝ հարկ ՚ի վերայ անձանց իւրեանց ունին իւրենք իրենց զղջումը՝ խստովանութիւնը՝ եւ սպաշխարութիւնը ընելու եւ կատարելու. ինչպէս սուրբ գիրքը մեզի կը յայանէ. «Եւ լուեալ զայս զղջացան ՚ի սիրտս իւրեանց» . Գործ. բ. 37 : «Բազումք ՚ի հաւատացելոցն զային եւ խստովան լինէին, եւ պատմէին զգործս իւրեանց» . Գործ. ժթ. 18 : Մար. ա. 6 : Եւայ. խդ. 28 : «Եւրդ՝ զայս պատուիրէ մարդկան՝ ամենայն ումեք սպաշխարել» . Գործ. ժէ. 30 : բ ՏԷՏ. բ. 25 : Մար. դ. 17 :

Տեսնոր՝ սուրբ գիրքերը ամեն մէկ մեղաւորները կը պարտաւորեն իւրենք իրենց մեղացք համար զղջալու՝ խստովանելու՝ եւ

աղաչխարելու . ապա ի՞նչ է Յօհաննէս աւե-
տարանչին պատուէրը . «Եթէ որ տեսցէ զեղ-
բայր իւր մեղուցեալ մեղս՝ որ ոչ առ ՚ի
մահ , խնդրեսցէ՝ եւ տայէ նմա կեանս մե-
ղուցելոյն ոչ առ ՚ի մահ» : Կենդանի մեղա-
ւորը թէ՛ մահացու մեղօք՝ եւ թէ՛ ներելի
մեղօք՝ յանցաւոր ըլլայ առաջի Աստուծոյ ,
պարտաւոր եմք խրատելու զնա , եւ աստուծ-
մէ պիտի խնդրեմք՝ որ անոր դարձի շնորհք
տայ , որ խնդնին իրեն մեղքը ճանչնալով՝
զղջումի՝ խոստովանութեան՝ եւ աղաչխա-
րութեան գայ . «Եղբարք՝ եթէ յանկարծ
ըմբռնեսցի որ ՚ի ձէնջ յի՞նչ եւ իցէ յանցա-
նրա , դուք որ հոգեւորքդ էք՝ հաստատեցէք
զայնպիսին հոգւով հեզութեան» . Գաղ . գ . 1 :
«Յառնէ հերձուածողէ՝ յետ միանգամ եւ
երկիցս խրատելոյ՝ հրաժարեալիւր . գիտաաջիւր՝
զի թիւրեալ է այնպիսին . եւ մեղանչէ՝ ան-
ձամբ զանձն դատապարտեալ» . Տէր . գ . 10 :
Բ . Թէս . գ . 15 : Յակ . ե . 19 . 20 :

Աւերմն սրբազան Աւետարանչին պատուէ-
րին աւանդութիւնը հանգուցեալ հոգինե-
րուն համար է . որովհետեւ համարձակու-
թիւն ունեցանք Յիսուս Քրիստոսէն . ինչ որ
խնդրեմք՝ պիտի շնորհէ իրեն ողորմութեամ-
բը . աւետարանիչն ալ կը պատուիրէ՝ որ նե-

րելի մեղօք եւ կամ առանց կատարելոյ ապաշխարութիւնը ննջեցեալ եղբայրներնուս համար աղօթեմք. բայց «Եւ ոչ առ ՚ի մահ» ըսելովը՝ յայտնի կը նէ, որ ներելի մեղաց համար է. այսինքն անոր, որ զղջացած ու խոստովանած՝ իսկ ապաշխարութիւնը արդէն կատարած չէ. վասն զի մեղքը թէ եւ մահացու բլայ, գործողը երբ կը զղջայ՝ կը խոստովանի, եւ ապաշխարանքը կատարելու յանձնառու կը լայ, ներելի կը համարուի այն մահացու մեղքը, եւ ոչ է այնուհետեւ առ ՚ի մահ. իսկ ներելի մեղքը, որ գործողը մեղքի տեղ չի դնելով՝ անոր վրայ չ'զղջար՝ եւ չ'խոստովանիր՝ եւ չապաշխարէր, այն ներելին՝ մահացու մեղք կը լայ. ինչպէս կը գրէ Սարգիս շնորհալին. «Վասն որոյ եթէ ոչ զղջացաւ որ՝ եւ ոչ խոստովանեցաւ, թէպէտ եւ փոքր է՝ մահու չափ է: Իսկ որ ՚ի կենդանութեանն զղջանայ ՚ի մեղս իւր՝ եւ կամակար մտօք խոստովանի եւ ապաշխարէ, թէպէտ եւ ծանր իցէ՝ թեթեւանայ եւ յուշեութիւն դառնայ». Ռէն. կաթ. եր. 592:

Բայց թէ որ ՚ի կենդանութեանն իրեն մահացու մեղացը համար զղջացեր է՝ խոստովաներ է՝ եւ ապաշխարելու ալ յանձնառու եղեր է, բայց ժամանակ չէ ունեցեր

կատարելու, այն ժամանակը մահացուն՝ ներելի եղեր է. եւ ինքն ալ ուղղափառ հաւատով եւ հաստատ յուսով ննջէր է 'ի Քրիստոս Յիսուս. անոր համար Եկեղեցին աղօթք կրնէ. սրբարար Պատարագին մէջ ալ կը յիշատակուի, եւ փրկարար խորհրդոյն շնորհիւն թողութիւն մեղաց կը պարգեւի. այնպէս է նէ՝ Յօհաննու աւետարանչին պատուիրանացը համեմատ է ննջեցելոց հոգւոցը համար աղօթք ընելնիս. եւ փրկարար Պատարագին շնորհքէն թողութիւն եւ քաւութիւն խնդրելնիս կատարեալ դիտաւորութեամբ աւնոնց համար. եւ այս վաւերական աւանդութիւն է ուղղափառ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի. վասն որոյ միշտ ջերմեռանդ դիտաւորութեամբ կը յիշեմք սուրբ Պատարագի մէջ բսելով. «Յիշեա՛ տէր եւ ողորմեա՛, եւ գթա՛ 'ի հոգիս հանգուցելոցն: Հանգո՛ զնոսա եւ լուսաւորեա՛ եւ դասաւորեա՛ ընդ սուրբսքո՛ յարքայութեանդ երկնից, եւ արժանի արա՛ ողորմութեան քում» . 'ի խորհրդ:

Ըյս աստուածահաճոյ դիտաւորութիւնը սուրբ Եկեղեցւոյն՝ կը գովէ, եւ առաքելական աւանդութիւն ըլլալը կը հաստատէ սուրբն Յօհաննոսկերերան գրելով 'ի թուղթսրն Պօղոսի առաքելոյն. ճառ ինչ. «Ո՛չ վայ-

րապար ինչ եղան օրեհքս այս յառաքելոցն ,
 յահագին խորհուրդն յիշել զգնացեալն ,
 դիտելին թէ բազում շահ լինիցի նոցա յա-
 ճախ եւ յոյժ օգուտ : { Յորժամ ամենայն
 ժողովուրդն բովանդակ կայցէ ձեռս 'ի վեր
 համբարձեալ , միահամուռ քահանայու-
 թիւնն , եւ ահագին զենու մին առաջի կայ-
 ցէ՝ մարմին եւ արիւնն Քրիստոսի , զիմարդ-
 իչ անիցեմք 'ի հաւան զատուած՝ մատու-
 ցանելովն աղօթս վասն նոցա : Եւ զայն վասն
 նոցա՝ որք հաւատովքն երթեալ իցենն :
 Եւ սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչն մեր այս ա-
 ռաքելական աւանդութիւնը մեզի աւան-
 դեց քարոզելով . « Իսկ զհաւատացելոց , մե-
 ղուցելոց եւ խոստովանողաց եւ ապաշխարո-
 ղաց , եւ հաղորդելոց փրկական խորհրդոյն ,
 եւ հրաժարելոց յաշխարհէ , եւ նոցա կատա-
 րեսցին յիշատակք՝ Քրիստոսի պատարա-
 գանն , եւ աղօթիւք եւ զթովք տնանկաց եւ
 այլ բարի գործովք . զի վերջնոցն բարեգոր-
 ծութեամբք՝ հանգուցեալքն նորոգեսցին
 նորոգութեամբ կենացն անվախճանիցո . ճառ-
 ժո . եր . 188 : Եւ Ներսէս շնորհալի երան-
 եալ հայրապետն մեր հետեւելով ուղղա-
 փառ վարդապետութեան սրբոյն Գրիգորի
 լուսաւորչի կը դրէ սա Միջագետս Յամայք

Նահանգին եկեղեցւոյ քահանայներուն . « Ձի
 թէ միանգամ պատարագելով Քրիստոս ՚ի
 վերայ խաչին՝ զմեզս բնութեան մարդկան
 ջնջեաց՝ որ յՆ.գամայ . յորժամ բազում ան-
 գամ մատչի յանուն քրիստոնեայ ննջեցելոյն ,
 զինչ արդեօք մեղք իցեն , զոր ոչ թողցէ
 նմա Հայրն երկնաւոր վասն միածնի Որդւոյ
 իւրոյ զենման : Եւ որ հաւատայ՝ մի եւ նոյն
 է պատարագն՝ զոր Քրիստոս մատոյց , եւ
 զոր քահանայքն մատուցանեն . միայն թէ
 յուզիլ հաւատս եւ ՚ի դարձումն մեղաց լի-
 ցի ննջեցեալն ՚ի ժամ վախճանին » . Ընդ .
 Էր . 160 :

Արդեօք խղճմտանք կրնե՞ն այսուհետեւ
 Հայոց ուղղափառ եւ սուրբ Եկեղեցւոյն հա-
 մար « հերետիկոս » չըսելու . ինչպէս կրսե-
 ին՝ թէ « Հայս ոչ ընդունին զսաւրան , վասն
 որոյ են հերետիկոս » : Այլ ազիտական բան-
 դագուշանք . հարցրնեմք ասանկ յիմարարար
 զօգարաութիւն ընողներուն . այդ բառը ո՞ր
 հին նախնի եկեղեցական մատենագրութեան
 մէջ տեսնուեցաւ . չէ՞ որ այդ սաւրանը՝ որ
 լատինական « Բո-ո-խ-թ-ո-ի-ո-մ » բառին
 թարգմանութիւնը պիտի ըլլայ . որ եւ ճիշտ
 բառին ալ թարգմանութիւնը չէ՞ . վասն զի
 ճիշտ թարգմանութիւնը Տաւրարան պիտի

ըլլայ . եւ այս բառը սուրբ գիրքերուն մտացը
 համեմատ բառ չըլլալով՝ նախնի սուրբ հարք
 եկեղեցւոյ չունեցան ասանկ բառի գործա-
 ծուծիւն մը . վասն զի ննջեցելոց հոգիները՝
 թէ որ սուրբ եւ արդար են , ունին իրենց
 տեղին արքայութիւն երկնից , որ կըսուի սուրբ
 գիրքերուն մէջ , երկնից արքայութիւն , յաղ-
 թական եւ կամ անդրանկաց եկեղեցի , օթե-
 ւանք սրբոց , վերին հարսնարան , եւ այլն .
 Մատ . Է . 21 : Բ Թե . ա . 5 : Բ Պե . ա . 11 :
 Յայ . Բ . 7 : Գ . 5 : Եբ . Ժ . 23 : Յօն . Ժ .
 2 : Յայ . Ժ . 9 :

Իսկ անզեղջ չարախառ եւ անյոյս մեռ-
 նողներուն հոգիներուն տեղը կանուանի գը-
 ժոխք , եւ արտաքին խաւար , եւ դեհեան .
 Մատ . Ժա . 23 : Ղու . Ժ . 23 : Մատ . Ը . 12 :
 Իբ . 13 : Մատ . Ե . 29 . 30 : Ղու . Ժ . 5 :

Ի այց անոնք՝ որ թէպէտ Յիսուսի Քրիս-
 տոսի ուղղախառ հաւատովը եւ հաստատ
 յուսովը ննջեցին , զղջմամբ սրտի եւ խոստո-
 վանելով մեղքերնին . սակայն ազաշխարհու
 ժամանակ չունեցան , եւ կամ ներելի մեղք
 ունեցան . ասոնց հոգիները յատուկ տեղի
 պիտի ունենան , որ Յիսուսի Քրիստոսի սրբ-
 բարար Պատարագի շնորհիւն , եւ սուրբ Ե-
 կեղեցւոյն աղօթից օժանդակութեամբ , եւ

տրօք աղքատաց , քաւութիւն եւ թողութիւն պիտի ըլլայ Յաստուծոյ անոնց մեղաց պարտաւորութեանն , եւ ապա խառնիլ ՚ի դասս արդարոց երկնից արքայութեանն : Ս արդասպետք եկեղեցւոյ՝ համեմատ սուրբ գրքին անուն տուած են «բանտ» արգելելալ հոգւոց . Մատ. ե. 25 : Ղու. Ժբ. 58 :

Մհա՛ նմանութիւնով կրնամք այն հոգիներուն եղած տեղւոյն բանտ ըսել , ուրկէց ազատուելու յոյս կայ . բայց չաւարանը ո՞ւրկից առնեմք . մեր սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչը մեզի այդ «բո-ո-խ-ի-օ-տ-ի-ո-մ» չաւարան կամ ճահարան բառը չ'սորովեցոյց , այլ տեղւոյն վրայով միայն կայանքի մը ծանօթութիւն տալով՝ այն հոգիներուն փրկութեան յոյսը յայտնի քարոզեց , ինչպէս վերը գրեցինք . ասոր համար Հայոց Եկեղեցին այդ վերջերը հնարուած եւ իրեն անծանօթ բառը՝ իրաւամբ չընդունիր . վասն զի է՛ նոր . եւ Հայոց Եկեղեցին ալ նորութեան հետեւող է՛ . այլ միշտ հին աւանդութեանց է՛ հաւատարիմ աւանդապահ . այս չաւարան բառին նորահնար ըլլալը եթէ կուզես իմանալ՝ կարդա՛ Հ , Մկրտչի դատական աստուածաբանութիւնը . որ բռնադատեալ ՚ի ճշմարտութենէ կը գրէ այսպէս . «Քաւարանն ՚ի մե-

ըրս բարբառ՝ տիրապէս նշանակէ քաւիչ կամ քաւչական . վասն որոյ եւ զաստուծոյ եւ զաստուածայնոյ եւ եթ ասի . այլ պիտակարար սովորութիւն եղեւ 'ի յեօթին ժամանակս վարել նշանակութեամբ լատին ձայնիս Բո-ո-կա-թ-ո-ի-ո-Տ , որ թարգմանի մարբարան . ԳԼ . Գ :

Հիմա տեսա՞ր՝ որ չաւարան բառը իսկապէս այն ննջեցելոց հոգիներուն կայացած տեղերնուն բուն իսկ անունը չէ՞ . այլ պիտակարար անյարմար շինուած բառ է . վասն զի չաւարան բառը՝ մեր լեզուին մէջը կը նըշանակէ քաւիչ կամ քաւչական . որ ըսել է քաւութիւն՝ ներողութիւն տուող , որ միայն Աստուծոյ մարդասիրական գթութեանը կը վայելէ , եւ ոչ ուրիշ տեղի մը , ինչպէս որ գրած է՝ «Տէր Աստուած մեր դու լիւիր նոցա . Աստուած դու քաւիչ լինելիր» . Սաղ . 91 : « Զի ամենեքեան ծանիցեն զիս 'ի փոքրկանց մինչեւ 'ի մեծամեծս նոցա . զի քաւիչ եղէց անկրաւութեանց նոցա . եւ զմեղս նոցա եւ զանօրէնութիւնս նոցա այլ ոչ եւս յիշեցից » . Եբր . Բ . 11 : ԵբրՏ . Լա . 34 :

Ապա ուրեմն Հայոց Եկեղեցին չէ՞ ընդուներ , եւ բնաւ ալ չընդունիր անանկ պիտակարար յարմարուած չաւարան բառը . որ

ասոր համար ինչ սնտօի յիմարական կռիւ-
 ներ ծագեր է , որ յիրաւի առաջի ողջամիտ
 աստուածաբաններուն ծիծաղելի բառական
 ընդունայն վէճ եւ ունայնաբանութիւն հա-
 մարուած է : Բայց կատարեալ հաւատով
 Հայոց Եկեղեցին կը խոստովանի , եւ կընդու-
 նի բուն խի քաւութիւնը եւ ներողութիւնը
 Աստուծոյ՝ որ կը պարգեւի ներելի մեղքք
 կամ սպաշխարութիւնը կատարելու ժամա-
 նակ չունեցող ննջեցելոց հոգիներուն , սուրբ
 Եկեղեցւոյն մաղթանօք եւ շնորհիւ սուրբ
 Պատարագին . այս տեղս բաւական կը հա-
 մարիմ մեր սուրբ Եկեղեցւոյն այն երկու
 վկայութիւնը , որ միշտ կը լսէ բարեպաշտ ժո-
 ղովուրդը . մէկը բան մաղթանաց սուրբ Ե-
 կեղեցւոյն . « Հոգւոցն հանգուցելոց Քրիս-
 տոս Աստուած՝ արա՛ հանգիստ ողորմու-
 թեան » . եւ այլն : « Վասն հանգուցեալ հոգ-
 ւոցն աղաչեսցուք զփրկիչն մեր Քրիստոս՝
 զի գնտա ընդ արդարան դասեսցէ . եւ այլն :
 Քրիստոս որդի Աստուծոյ անխակալ եւ
 բարեգութ՝ զթա՛քո արարչական սիրովդ ՚ի
 հոգիս հանգուցեալ ծառայից քոց . յիշեա՛
 յաւուր մեծի գալստեան արքայութեան
 քո . արա՛ արժանի ողորմութեան՝ քաւու-
 թեան եւ թողութեան մեղաց . դատաւորեալ

պայծառացի՝ ընդ սուրբս քո յաջակողմեան
դատուն . զի դու ես տէր եւ արարիչ ամենե-
ցուն դատաւոր կենդանեաց եւ մեռելոց .
Ի Ժամս ։ Աւ երկրորդն է բան շարականին
առ սրբարար խորհուրդն Պատարագին . « Ա-
հեղ խորհուրդ քահանային բազկատարած
կայ ՚ի բեմի , առաջի սուրբ Աղանոյն , հուր
շիջանի , խաւար մերժի , տրտմեալ հողիք ու-
րախանան . զի թողութիւն մեղաց լինի . ողոր-
մած տէր ողորմեա՛ հողւոցն մեր ննջեցե-
լոց » . Ըսք ։

Ի՞նչ հուր է այս . դժոխքին անշիջանելի
հո՛ւրն է արդեօք . այն հուրին համար Յիսուս
Քրիստոս մ՛ճիռ է ըրեր , « Հուրն ո՛չ շիջա-
նի » . արդեօք նիւթական հուր է , ինչպէս էր
բարեւրնի հնոցի հուրը . ծիծաղելի է արդար-
եւ ըսելը , թէ՛ նիւթական հրով քաւարանին
մէջ կը տանջուին՝ եւ այն հրով կը մայրութեւ
Ապա այս շարականին մեր յիշած հուրը եւ
խաւարը ի՛նչ է , եւ ի՛նչպէս պիտի իմանամք .
սուրբ դիրքերը մեզի կը սորվեցընեն , որ մեղ-
քերնիա նմանութիւն ունի հրոյ եւ խաւարի .
եւ զի այս հուրը մեղաւորին խղճի մտաց
այրող եւ տոչորող է ՚ի ներքուստ « Հուր կե-
րիցէ՛ զնոսա » . Սաղ . ի . 10 : Յովէլ . ա . 19 :
« Ոմն՛ եւ բորբոքմունք իւր . . . հնոցն եւ

տապ իւր» . նոր . զ : Սոյնպէս եւ մեղքն նը-
մանութիւն ունի խաւարի . վասն զի մեղա-
ւոր անձէն հեռացած է Աստուծոյ շնորհաց
լոյսը . ըստ այնմ, «Ո՛յք նստէին ՚ի խաւարի
եւ ՚ի ստուերս մահու» . Սաղ . ճՂ . 10 : «Ա՛յ-
սուհեան եւ ՚ի բաց արասցուք զգործս խա-
ւարի» . Հո՞ւ . Ժգ . 12 : «Անիրաւութիւն
ինքն ըստ ինքեան խաւար է» . Սաղ . շն՞ր .
Եր . 112 :

Արդ՝ այս ստեղծելի մեղաց հուրը կը շիջա-
նի, եւ խաւարը կը մերժի այն հոգիէն, երբ
որ սուրբ Պատարագի միջնորդութեամբ Աս-
տուծոյ թողութիւնը եւ ներողութիւնը կառ-
նէ : Աւրեմն Հայոց ուղղափառ սուրբ Եկե-
ղեցին միշտ համեմատ սուրբ դրոց ողջամիտ
վարդապետութեամբ հաստատուն կայ եւ
մնայ՝ եւ կը հաւատայ, որ սուրբ Պատարագի
շնորհիւ եւ բազկատարած մաղթանօք քա-
հանային՝ կը պարգեւի Աստուածային քա-
ւութիւնը եւ ներողութիւնը կենդանի ուղ-
ղափառ եւ բարեպաշտ հաւատացելոց եւ ՚ի
Քրիստոս Յիսուս ննջեցելոց յուսով կատար-
եալ փրկութեան . ըստ ուսուցանելոյ Լուսա-
ւորչին մերոյ . «Եւ ՚ի մատուցանել զահա-
ւոր եւ զսարսափելի զփրկական խորհուրդն,
յիշէ՛ անդ զմարդասիրութեան նորա զերախ-

տինն , եւ խնդրէ ջերմեաննդն արտասուօք
զքաւութիւն կենդանեաց եւ մեռելոց եւ
առնու զխնդրելինն . Յաճախ . ճառ . ԺԳ . 186 :

Մրդարեւ սուրբ Եկեղեցին կանուանեմք
քաւարան . յորում կը կատարի սուրբ եւ
կենդանարար խորհուրդ պատարագին . ստոր
համար պատարագիչ քահանայն կը ձայնէ .
« Ի սուրբ Ի սուրբ պատուական Մարմնոց եւ
Մարմնէ տեառն մերոց եւ փրկչին Յիսուսի
Քրիստոսի ճաշակեցո՛ւք սրբութեամբ . որ
իջեալ Ի յերկնից բաշխի Ի միջի մերում . սու
է կեանք , յոյս , յարութիւն , քաւութիւն
եւ թողութիւն մեզաց » . Ի Խորհրդ :

Մյո մտօք կողալակեմք բարձրաձայն այս
փառարանութիւնը . « Ի յարկի սրբութեան
եւ Ի տեղւոջս փառարանութեան , հրեշտա
կաց բնակարանիս եւ մարդկան քաւարա
նիս » . Ի Խորհրդ : 1) ասն զի որպէս ինքնին Յի
սուս Քրիստոս մարդեղութեան խորհրդովը
եղաւ քաւութիւն մեզաց մերոց , նոյնպէս
եւ նորին փրկարար մարմնոց եւ արեան խոր
հուրդն՝ որ կը կատարի սուրբ եկեղեցւոց
մեջ , է քաւութիւն մեզաց մերոց . ինչպէս
կը վկայեն սուրբ գիրք . « Առաքեաց զորդի
խոր Ի քաւութիւն մեզաց մերոց » . ա Յօհ .
Գ . 10 : « Զոր յառաջն եղ աստուած Ի քաւ

ւութիւնն ՚ի ձեռնն հաւատոց արեամբն նս-
րառ . Հո . 4 . 25 : Ապա աստանօր ՚ի վերայ
այս նիւթոյս խօսիլ մեր՝ այսչափս բաւ հա-
մարելով , կրսեմք , որ ունիցի ականջս լսելոյ ,
լուիցէ :

ԳԼՈՒԽ . ԺԷ

Կը յիշեմք այս տեղս Հայոց սուրբ եկեղեց-
ւոյն բարեպաշտական հոգւով ունեցած ջեր-
մեռանդութիւնը , որ համեմատ սուրբ գրոց
ամեն մէկ սուրբերուն անուննին տալով , եւ
աստուածահաճոյ գործքերնին եւ արդիւնք-
նին յիշելով , կը գովէ զանոնք հոգեւոր սի-
րով , եւ անոնց երկնից արքայութեան մէջ
ունեցած համարձակութիւննին ճանչնալով
կը պատուէ ջերմեռանդութեամբ , եւ Քը-
րիստոսի սուրբ Եկեղեցւոյն մէջ՝ անոնց ու-
նեցած սքանչելի արդիւնքնին , եւ մարտիրո-
սական նահատակութիւննին մեր մտացը առ-
ջեւը բերելով , վկայասիրութեամբ յարգելու
պարտաւորութիւն կը ցուցրնէ :

Վասն՝ ըսինք որ գովութիւնն կուտայ սուր-
բերուն անուննին տալով , եւ կամ յիշելով
անոնց հաւատով ճգնութիւնը , եւ աստուա-

ծահաճոյ որդիւնքը : ըստ այնմ , « Յիշատակ
Քրիստոսի սրբոց վկայիցն , եկայք հաւատաց-
եալք զՃգնութիւնս սոցա հռչակեսցուք » :
Ի շար , հո-ի-ի : Գովելիք աշխարհի եւ բաղձա-
լիք վերնոցն պետութեանց . որք երանութեան
մասին հասիք քան զամենայն որդիս մարդ-
կան » . Յերգս արե-ագաւի :

Հիմա այս տեղ պիտի խմանամք , որ այս-
պէս հոգեւոր երգերով սրբոց տօնախմբու-
թիւնը ժամանակին կատարելիս համեմատ
է սուրբ գիրքերուն . այժ պիտի ըսես , որով
հետեւ տես Յիսուսի Քրիստոսի հրամանն է
յիշել եւ գովել իրեն հաճելի բարեպաշտնե-
րուն առաքինական գործքերնին « Ամէն ա-
մէն ասեմ ձեզ , զի ո՛ւր եւ քարոզեսցի աւե-
տարանս այս ընդ ամենայն աշխարհ՝ խօսես-
ցի , եւ զոր արար դա՛ ՚ի յիշատակի գորա » .
Մատ . իղ . 13 : Եւ Պօղոս առաքեալը կարե-
ւոր հարկ մը կը դնէ Եկեղեցւոյն՝ յիշատա-
կելու հոգեւոր առաջնորդները , որ բանիւ
եւ գործով վարդապետեցին սուրբ եւ ուղ-
ղափառ հաւատոյ ճշմարտութիւնը . եւ կը
յորդորէ՝ որ չէ թէ միայն յիշեն , այլ եւ
անոնց բարի վարքերնուն նմանութիւնը ու-
նենան . « Յիշեցէք զառաջնորդս ձեր՝ որ խօ-
սեցան ձեզ զբանն աստուծոյ , հայեցեալք

յերս գնացից նոցա . նմանողք եղերուք հաւատոցն» . Եբր. Ժգ . 7 : Գրած է աստուածաշունչին մէջ» . Գովեսցուք զարս փառաւորագոյնս . եւ զձնողս մեր 'ի սերականութեան իւրեանց . զբազում մեծարանս արարտէր մեծագործութեամբ իւրով յաւիտենից . ախրողք զօրութեամբ իւրեանց՝ մարդիկք մեծամեծք զօրութեամբ . եւ խորագիտութեամբք իւրեանց պերճացեալք . ճառեալք մարգարէիւք զարժանաւորութիւն մարգարէից . եւ հրամայողք ներկայիս ժողովողեան . . մարմինք նոցա 'ի խաղաղութեան թաղեցան , եւ անուն նոցա կեայ յազգէ յազգ : Օ իմաստութիւն նոցա վիպասանեն ժողովուրդք , եւ զգովութիւն նոցա հռչակեսցէ եկեղեցի : Ենովք հաճոյացաւ Աստուծոյ՝ եւ վերափոխեցաւ 'ի դրախտն , եւ այլն» . Էփէս . խդ . 1 . 2 , 3 , 14 . 15 . 16 : Եւ Գաւիթ մարգարէն իրաւամբ կը պարծենայ առաջի Աստուծոյ , սուրբերը՝ գովութեամբ մեծարելով ըստ այնմ . «Ինձ յոյժ մեծարու եղեն բարեկամք քո Աստուած» . Սալ . ճիւ . 16 : Ըսոր համար է , որ կը գովաբանէր իրեն ճանաչած սուրբերը . Սալ . զը . 6-7 : Ճիւթ . 5-8 :

Ըրդ՝ թէ որ երկրաւոր թագաւորի մը

մերձաւորները եւ բարեկամները գովարա-
նութեան եւ մեծարանաց արժանի կը ըլնան .
ապա որչափ եւս առաւել արժանի գովու-
թեան եւ մեծարանաց են երանեալ սուրբե-
րը՝ որոնք մերձաւոր սիրելի եւ կատարեալ
բարեկամ են երկնաւոր թագաւորին . Յօհ .
գ . 29 . Ժե . 14 : Յով . բ . 23 :

Եւ երկրորդ երանեալ սուրբերուն երկնից
արքայութեան մէջ առաջի Աստուծոյ ունե-
ցած համարձակութիւննին եւ փառքերնին
ճանչնալով , արդեօք պատուել հարկ է զնո-
սա յատուկ ջերմեօանդութեամբ , որովհե-
տեւ սուրբ գիրքերը կը վկայեն սուրբերուն
գերազանց փառքերուն համար , որ ունին
երկնից արքայութեան մէջ . վասն զի Յիսուսի
Քրիստոսի աստուածային մշտնջենաւոր փա-
ռացը հաղորդ եղած են . Յօհ . Ժգ . 3 . 20 :
բ . Սրբն . ե . 8 : Հով . շ . 17 : Եւս եւ սուր-
բերը կը վկայելն յայտնի եւ կատարեալ
Աստուածատեսութեան ամենացանկալի փա-
ռաց լոյսը . Մով . ե . 8 : ա . Սրբն . Ժգ . 12 :
Սաղ . լե . 10 : Ի վերայ այս ամենայնի ունին
սուրբերը սքանչելի եւ մեծ պատիւ առաջի
Հօր Աստուծոյ . զոր յայտնի ըրաւ Յիսուս
Քրիստոս ըսելով . « Եթէ որ զիս պաշտօնցէ ,
զկնի՞ք իմ եկեացէ : եւ ուր են եմ՝ անդ եւ

պաշտօնեայն իմ եղիցի . եթէ որ զիս պաշտիցէ , պատուեսցէ զնա հայր իմ” . Յօհ . Ժբ . 26 :

Արդ՝ այս տեղս լաւ մը խորհինք ո՞վ սիրելիք աստուծոյ . այս արդարները եւ սուրբերը թէ որ հօր Աստուծոյ մեծութենէն պատուեալ կըլլան , ապա մէք յորչափ առաւել եւս պիտի պարտաւորիմք պատուել ըզնոսա . բայց պէտք է որ իմանամք՝ եթէ հայր Աստուած ի՞նչ յատուկ պատիւ տուած է իրեն հաճոյացեալ սուրբերուն . Աստուած իրեն հաճելի սուրբերը պատուեր է եւ միշտ կը պատուէ . նախ՝ այս աշխարհի մէջ իրեն շնորհքներովը եւ խնամքներովը . ա ՏԻՏ . ե . 17 : Եբր . ե . 4 : Սաղ . խը . 11 :

Եւ երկրորդ՝ երկնից արքայութեան մէջ , եւ այս է՝ որ կը յայտնէ Յիսուս Քրիստոս ըսելով . «Պատուեսցէ զնա հայր իմ” : Ի՞նչ պատիւ է այս . արդեօք աստուածային փառաց տեսութեան արժանաւոր ըլլալին է , դիտցիր՝ որ սուրբերուն այս յաւիտենական երջանկութիւնը պատիւ անունով չը յիշուիր սուրբ դիրքերուն մէջ , այլ առ հասարակ կըսուի վարձք առաքինական վաստակոց եւ գործոց . «Տնծացէք եւ ուրախ լերուք , զի վարձք ձեր բազում են յերկինս» . Մատթ . ե . 12 : Ղու . զ . 23 : «Իւրա-

քանչիւր որ զիւր վարձս առնուցու ըստ իւր
 րում վաստակոցն . ա Վրն . Գ . 8 : Եբր . Ժ . 35 :
 { Յաղթանակ եւ պսակ արդարութեան .
 « Զբարւ որ պատերազմն պատերազմեցայ ,
 զքնթացն կատարեցի , զհաւատան պահեցի :
 [յառհեաեւ կայ մնայ ինձ արդարութեան
 պսակն » . Բ ՏԻՏ . Գ . 7 — 8 : ա Վրն . Թ . 25 :
 Յ . 12 : ա Պեթ . Ե . 4 : Որդեղբական
 ժառանգութիւն . « Եւ եթէ որդիք՝ ապա
 եւ ժառանգք . ժառանգք աստուծոյ , եւ ժառ
 անգակիցք քրիստոսի » . Հոմ . Ը . 17 :
 Գաղ . Գ . 7 : Եւ հատուցումն հաւատարմ
 ծատայութեան . « Որպէս զի եղիցի ողորմու
 թիւն քո ՚ի ծածուկ . եւ հայրն քո որ տեսա
 նէ ՚ի ծածուկ՝ հատուցէ քեզ յայանա
 պէս » . Մ . Գ . 4 . 6 . 18 : « Որ հատուցանէ
 իւրաքանչիւր ըստ գործս իւրեանց » . Հոմ .
 Բ . 6 : Վրն . Գ . 24 :

Եւ պա ինչպէս պիտի իմանամք այն Յի
 սուսի քրիստոսի վճռած խօսքը . « պատուեա
 ցէ զնա հայր իմ » . վասն զի այլ է փառա
 ւորին սրբոց՝ երկնից արքայութեան մէջ
 աստուածային երանական փառօք , եւ այլ է
 յատկապէս պատուիլը անոնց՝ հօր Աստու
 ծոյ բարեխնամ հաճութենէն . որ ասով պիտի
 իմանամք սուրբերուն յատուկ դերազանց

պատիւնին առաջի հօր Աստուծոյ . ըսել է որ հայր Աստուած մէկ յատուկ պատիւ մը տրւած է արդարներուն . այն պատիւը՝ որ իրեն միածին որդւոյն Յիսուսի Քրիստոսի յառկացուցած էր՝ եւ անոր միայն սեպհականսած էր . « Չի ամենեքեան պատուեցեն զորդի՝ որպէս պատուեն զհայր . որ ոչ պատուէ զորդին , ոչ պատուէ զհայր » . Յօհ . ե . 23 : « Ասէին ձայնիւ մեծաւ . արժան է դառնդ զենեալ առնուլ զմեծութիւն եւ զխնատութիւն եւ զզօրութիւն եւ զպատիւ եւ ըզփառս եւ զօրհնութիւն » . յայտ . ե . 12 :

Ահա այս սրանչելի փառքը եւ պատիւը՝ տարբերն ալ պիտի ունենան երկնից արքայութեան մէջ Յիսուսի Քրիստոսի հազորդ ըլլալով . որպէս միայնն սուրբ գիրք . « Հայր՝ զորս ետուրն ինձ , կամիմ՝ զի ուր եան եմ , եւ նորա իցեն ընդ իս . զի տեսանիցեն զփառս իմ զոր ետուրն զիս » . Յօհ . ժէ . 24 : « Ար յաղթէ՝ տաց նմա նստել ընդ իս յաթու իմ . որպէս եւ ես յաղթեցի , եւ նստայ յաթոս հօր իմոյ » . Յայտ . գ . 21 :

Հայր Աստուած պատուեց իւր էակից որդին Յիսուս Քրիստոսը հաճելով անոր փրկկարար չարչարանօքը եւ խաչելութեամբը եւ կամաւոր մահուամբը հաշտիլ մեզի հետ ,

եւ իրեն ներողութեանը եւ արքայութեանը արժանի ըրաւ զմեզ, որ եւ այս մեծ եւ սքանչելի հաճութեանը պատիւը յայանեց 'ի Յորդանան եւ 'ի Թարօրական լերին ձայներով յերկնից . «Դան է որդի իմ սիրելի՛ ընդ որ ես հաճեցայ» Մ[֊]֊Պ[֊] . ԺԷ . 5 :

Եւ այժմն բառերովը յայանեց Հայր Աստուած՝ Յիսուսի Քրիստոսի փառքը՝ որդի Աստուծոյ ըրալուն . փան զի ըսաւ . «Դան է որդի իմ սիրելի» : Եւ երկրորդ բառերովը յայանեց Յիսուսի Քրիստոսի սքանչելի պատիւը՝ որ ըսաւ «ընդ որ ես հաճեցայ» . այս սինքն ես հաճեցայ այս փրկադործութեանը եւ անօրէնութեանը սիրելի որդւոյս . ըստ այնմ , «Ահա՛ մանուկ իմ զոր ընտրեցի , եւ սիրելի իմ՛ ընդ որ հաճեցաւ անձն իմ» . Մ[֊]֊Պ[֊] . ԺԸ . 18 : Ե[֊]֊Ս[֊] . ԽԸ . 1 : Եւ կամ թէ «ընդ որ ես հաճեցայ» . այս իմ էակից որդւոյս միջնորդութիւնով՝ հաճեցայ հաշտուելու մարդկան հետ եւ ներելու անոնց , եւ մանաւանդ երկնից արքայութեանս ժառանգ ընելու . «Մինչ թշնամիքն էաք՝ հաշտեցաք ընդ Աստուծոյ մահուամբ որդւոյ նորա . . . Այլ պարծիմք եւս յԱստուած 'ի ձեռն անառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի , որով եւ զհաշտութիւնն իսկ ընկալաք» . Հ[֊]֊Պ[֊] . Ե .

10. 11. «Մի երկնչիս հօտ փորրիկ, զի հաճեցաւ հայր ձեր տալ ձեզ զարքայութիւնն» . Ղ^{ու} . ժբ . 32 :

Ըստ վերոյիշեալ աւետարանի բառերէն Յիսուսի Քրիստոսի փառքը եւ պատիւը մեկնելու , մի գիտնար՝ որ ես իմ մտօքս հնարեցի , եւ կամ ուրիշ մեկնիչներէն համոզուեցայ եւ դրեցի , այլ սրբազան Պետրոս առաքեալէն սորվեցայ . եւ այն վերը քարոզածնիս անոր վարդապետութիւնն է , որ կը գրէ . «Քանզի առեալ յատուծոյ եւ ՚ի հօրէ բզ փառս եւ զպատիւ , եկեալ յայնպիսի բարբառոյ՝ ՚ի մեծ վայելչութեան փառաց անտի , եթէ դա է որդի իմ սիրելի՛ ընդ որ ես հաճեցայ» . բ Պ^է . ա . 17 :

Հիմա այս Քրիստոսի համար եկած երկնային եւ հայրական փառաց եւ պատուոյ ձայնին հետ բազմաաւ սրբոց փառքը եւ պատիւը , որ կը գրէ Պօղոս առաքեալ . «Որ համբերութեամբ են ՚ի դործս բարութեան , եւ զփառս եւ զպատիւ եւ զանեղձութիւն խնդրեն , զկեանս յաւիտենից» . Հ^Գ . բ . 7 :

Յիսուսի Քրիստոսի համար դրեց Պետրոս առաքեալ . «Քանզի առեալ յատուծոյ եւ ՚ի հօրէ զփառս եւ զպատիւ» . բ Պ^է . ա . 17 :

Եւ Պօղոս առաքեալ սուրբերուն համար կը

գրէ . « զփառս եւ զպատիւ եւ զանեղծութիւն խնդրեն » . ուրեմն հարկաւ պիտի ըսեսս . սուրբերը՝ խնայէս որ Յիսուսի Քրիստոսի փառացը հաղորդ եղեր են . նոյնպէս ալ պատուոյն կ'ցորդ եղած են : Աս ալ քեզի կը բռնադատիմ հարցընելու . այս Յիսուսի Քրիստոսի ունեցած փառքը ի՞նչ է . զիտեմ՝ որ պիտի ըսես, Յիսուսի Քրիստոսի ունեցած սքանչելի փառքերուն ո՞ր տեսակը կը խնդրես իմանալ . որովհետեւ Յիսուս Քրիստոս զանազան գերազանց փառքեր ունի, որոնցմէ երեքը այս տեղս բացատրեմք :

Արդ՝ նախ Յիսուսի Քրիստոսի փառք էր իրեն հրաշալի սքանչելադործութիւնը, որով կը փառաւորի երկրպագելի անուն նորա առաջի մարդկան . « Այն հիւանդութիւն չէ՛ ՚ի մահ, այլ վասն փառացն Աստուծոյ . զի փառաւոր լիցի որդի Աստուծոյ այնուիկ » . Յօհ. Ժա. 4 : « Եւ նա ուսուցանէր ՚ի ժողովուրդս նոցա փառաւորեալ յամենեցունց » . Ղու. Գ. 15 :

Աւ երկրորդ փառք է Յիսուսի Քրիստոսի իրեն ճշմարիտ եւ ուղղափառ հաւատացեալները եւ բարեպաշտ ժողովուրդները . եւ այս հաւատացեալներուն մէջ կը փառաւորի Յիսուսի Քրիստոսի պաշտելի անունը . « Ո՛չ վասն

աշխարհի աղաչեմ, այլ վասն նոցա՝ զորս ետուրն ինձ, զի քո են: Աւ որ ինչ իմ է, ամենայն քո է. եւ որ ինչ քո է, այն իմ է. եւ փառաւորեալ եմ 'ի նոսա». Յօհ. Ժ. 9. 10:

«Զի փառաւոր լիցի անուն տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի 'ի ձեզ՝ եւ դուք 'ի նրմա». բ. ԹԷ. ա. 12:

Իսկ երրորդ անձառելի փառքը Յիսուսի փրկչին մերոյ՝ է խկապէս էական եւ ճշմարիտ որդի Աստուծոյ ըլլալը. ինչպէս որ հայր Աստուած ալ այս էական փառքը յայտնեց 'ի Յորդանան եւ 'ի Թաբօր 'ի վերուստ վրկայելով՝. Դա՛ է որդի իմ սիրելի». Ահա՛ այս իրեն էական փառքին համար ըսաւ հրէից.

«Եթէ ես փառաւորեմ զանձն իմ, փառք իմ ոչինչ են. է հայր՝ որ փառաւորէ զիս» Յօհ. ք. 54: Ժ. 5: «Տեսաք զփառս նորա, զփառս իբրեւ զմիածնի առ 'ի հօրէ». Յօհ. ա. 14:

Արդ՝ տես դու աստ ո՛վ սիրելի ընթերցող. զի Յիսուս Քրիստոս այս իրեն փառքերուն առաքեալները եւ ամեն սուրբերը հաղորդ ըրաւ. ասոր համար խօսելովն առ հայր Աստուած յայտնեց այս մեծ փառաց պարգեւը. «Եւ ես՝ զփառան զոր ետուր ինձ՝ ետուր նոցա». Յօհ. Ժ. 22:

Ահա՛ այս համառօտ խօսքով՝ խմացուց

Յիսուս մեզի, որ սուրբերը ընդհանրապէս իւրեն հրաշագործութեան փառացն ալ կ'ցորդ պիտի ըլլան իրեն շնորհքներովը մեծամեծ հրաշագործութիւններ ընելով . ինչպէս որ յառաջագոյն ալ հրամայած էր . « Ամէն ամէն ասեմ ձեզ . թէ որ հաւատայն յիս, զգործսն զոր ես գործեմ, եւ նա գործեսցէ . եւ մեծամեծս եւս քան զիոյնս գործեսցէ, զի ես առ հայր երթամ » . Յօհ. Ժ. 12 : Այս կամ ինչպէս ճշմարիտ եւ ուղղափառ քրիստոնէակաները՝ Յիսուսի Քրիստոսի փառք էին եւ են, այնպէս եւ առաքեալներուն եւ ամեն սուրբերուն ալ փառք են . ահա ասոր վկայութիւնը Պօղոս առաքեալ կուտայ Եկեղեցւոյն Թեսալոնիկեցւոց ըսելով . « Ձի գուք էք փառք մերո՞ւս թե՞ » . Բ. 20 :

Արդ Յիսուս Քրիստոս կամեցաւ եւ տընօրինեց, որ երկնից արքայութեան մէջ ալ երանեալ սուրբերը եւ ամեն բարեպաշտ հաւատացեալները իրեն էական Աստուածային փառացը հաղորդ ըլլան . « Հայր զորս ետուն ինձ, կամիմ՞ զի ուր եսն եմ, եւ նոքա իցեն ընդ իս . զի տեսանիցեն զփառսն իմ, զոր ետուն ցիս » . Յօհ. Ժ. 24 : Հո՞ւ. Բ. 17 :

Հիմա յայնի եղաւ բաղդատութիւնն իս, որ ըրինք Պետրոս եւ Պօղոս առաքելոց

գրածնուն վրայով . եւ այս բաղդատութեւնէն գտանք՝ որ սուրբերը Բրիտանի հետ փառակից եղած են զանազան կերպիւ : Այս կը մնայ մեզի խորհիլ պարտաւն վրայով . որովհետեւ վերը յիշեցինք՝ որ Յիսուս Քրիստոս յայտնի ըրաւ՝ թէ հայր Աստուած պիտի պատուէ սուրբերը . «Պատուեսցէ զնա հայր իմ» . նայինք՝ որ այս սուրբերուն պատիւը համեմատութիւն ունի՝ արդեօք Յիսուսի Բրիտանի պատուոյն . որովհետեւ պատիւն է արտաքին վկայութիւն անձի մը գերազանց արժանաւորութեանը . տես հայր Աստուած երկիցս անգամ արտաքին վկայութիւնով երկինքէն պատուեց իրեն միածին որդին Յիսուս Բրիտանը այս երկնային բարբառով . «Դա է որդի իմ սիրելի՛ ընդ որ ես հաճեցայ» . ահա այս հաճութիւնը հօր Աստուծոյ՝ վերը խօսեցանք եւ սուրբ գրոց վկայութիւնով համոզուեցանք՝ որ հայր Աստուած իւր էակից եւ փառակից որդւովն Յիսուսի Բրիտանի ընդ մարդկան հաշտիլը , եւ հաւատացեալներուն իրեն ներողութիւնը շնորհելը , եւ երկնից արքայութեան մէջ ընդունելը կը յայտնէր . վասն զի Յիսուս Բրիտանս միջնորդ հաշտութեան եղաւ ՚ի մէջ հօր Աստուծոյ եւ մարդկան . ինչպէս կը վկայէ

ատօփ . այսինքն փաստակից եւ սրատուակից .
 եւ կբւէ՝ որ Հայր Աստուած ասանկ սահմա-
 նեց սուրբերուն համար , որ իրեն որդւոյն
 Յիսուսի Քրիստոսի կերպարանակից բլլան .
 բառ այնմ , « Չի գորս յառաջն ճանաչէր , յա-
 ռաջագոյն եւ հրաւիրեաց կերպարանակից
 լինել սրտակերի որդւոյն իւրոյ , զի եղիցի նա
 անդրանիկ ՚ի մէջ եղբարց բազմաց » . ՀԻՆԷ
 Ը . 29 :

Ուրեմն սուրբերը՝ որ Յիսուսի Քրիստոսի
 որդւոյն Աստուծոյ կերպարանակից են , ՚ի
 յերկրի եւ ՚ի յերկինս ունին պաշտօն միջ-
 նորդութեան եւ բարեխօսութեան . Յիսուս՝
 որ է խկական որդի սիրելի , միջնորդ է եւ
 բարեխօս վան մեր առ էակիցն իւր հայր .
 խկ սուրբք գոլով շնորհական որդիք սիրե-
 լիք՝ միջնորդ եւ բարեխօսք են վան մեր
 առ նոյն հայրն Աստուած . Յիսուս Քրիստոս
 է մի միայն բացարձակ միջնորդ եւ բարե-
 խօս մեզի համար իրեն մարմնաւորի անորէ-
 նութեան արդիւնքով . խկ սուրբերը՝ իբրեւ
 զպաշտօնեացս Քրիստոսի եւ հաղարսպետս
 խորհրդոյն Աստուծոյ , ա կրն . դ . 1 : Հաւա-
 տարիմ հեռեւողք են Յիսուսի , եւ առաջի
 Աստուծոյ միջնորդութեան եւ բարեխօսու-
 թեան համարձակութիւն ունին : { Յիսուս

Քրիստոս է մի միայն սուրբ եւ անմեղձ անաբաս եւ բարձրացեալ բան զերկինս, մշանջնաւոր քահանայապետ նոր ուխտին գերազանց շնորհքներուն, եւ արդարութեանը պարգեւող, եւ շնորհող թողութեան մեղաց. եւ միշտ պատրաստ է բնդունելու մեր բարի խնդրուածները եւ կատարելու, եւ առ Հայր Աստուած մեզի համար միջնորդ է եւ բարեխօս. ըստ վկայութեան Պօղոսի առաքելոյն. «Եւ այնչափ լաւագոյն ուխտի եղև երաշխաւոր Յիսուս. . . ուստի եւ կենդանի առնել համօրէն կարող է զմատուցեալս նովաւ առ Աստուած. քանզի միշտ կենդանի է լինել բարեխօս վասն նոցա» Օ ի այսպիսի խի վայել էր քահանայապետ, սուրբ՝ անմեղձ անարատ՝ զատեալ ՚ի մեղաւորաց, եւ բարձրացեալ բան զերկինս» . Եբր. է. 22. 25. 26:

Արդ՝ կիմանա՞ք սուրբ գիրքերէն, որ այս մեծ եւ յաւիտենական քահանայապետն մեր Յիսուս՝ սուրբերը եւ արդարները իրեն քահանայութեանը հաղորդ ըլլաւ, եւ այս բարձրագոյն պատիւը շնորհեց անոնց. ինչպէս կը գրէ Պետրոս առաքեալ բնդհանրապէս ամեն հաւատացեալներուն. որ ըլլան սուրբ եւ արդար, եւ ունենան անարատ քահանայութիւն շնորհեալ ՚ի Քրիստոսէ ՚ի մշանջնաւոր

քահանայապետէն . « Եւ դուք իբրեւ զվէմս կենդանիս շինիք տաճար հոգեւոր , յանարատ քահանայութիւն մատուցանել զհոգեւորն պատարագս հաճոյս Աստուծոյ՝ 'ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի » . ա Պէր . բ . 5 : « Եւ արար զմեզ թագաւորս եւ քահանայս Աստուծոյ հօր իւրոյ . նմա փառք եւ զօրութիւն յաւիտեանս յաւիտենից » . Յայր . ա . 8 : ի . 6 :

Արդ՝ ես հիմա քեզի կը հարցընեմ . այս սուրբերը եւ արդար հոգիները , որ երկնից արքայութեան մէջ ունին Քրիստոսական քահանայութեան պաշտօնը եւ պատիւը . արդեօք իրենք իրենց պաշտօնէն դադարած են , եւ միջնորդ եւ բարեխօս չեն երկնից արքայութեան մէջ երկրի վրայ եղող հաւատացեալ քրիստոնեայներուն համար . արդեօք չեն կարդացեր Յօհաննու յայտնութեան սուրբ գիրքը . ի՞նչ ձայներ էին որ կը լսուէր երկինքէն « փրկութիւն » . ինչպէս գրած է . « Որք կային առաջի աթոռոյն՝ եւ առաջի գառինն արկեալ զիւրեամբք հանդերձս տպիտակս՝ եւ արմաւենիս 'ի ձեռս իւրեանց , աղաղակէին 'ի ձայն մեծ՝ եւ ասէին , փրկութիւն Աստուծոյ մերոյ՝ որ նստի 'ի վերայ աթոռոյն եւ գառինն » . Յայր . է . 9 . 10 :

Այս ի՞նչ փրկութիւն է՝ որ կը խնդրեն

ըսելով, « փրկութիւն Աստուծոյ մերոյ » . չեմք
 կրնար ըսել՝ որ իրենց փրկութիւնը կը խընդ-
 բեն . հարկաւ 'ի վերայ երկրի եղող հաւա-
 տացեալներուն , այսինքն՝ զինուորեալ եկե-
 ղեցւոյն փրկութեանը համար է . եւ կամ այն
 սուրբ հոգիներուն աղօթքը , որ իբրեւ խունկ
 անուշահոտ կը մատուցանէին 'ի վերայ ու-
 կեղէն սեղանոյն առաջի աթոռոյն Աստու-
 ծոյ , ինչո՞ւ համար էր . միթէ իրենց համար .
 յայտնի կերեւայ՝ որ մեր փրկութեանը հա-
 մար էր . կարգա՛ Յայր . ե . 8 : Ը . 3 : Այս
 սուրբերուն երկնից արքայութեան մէջ ըրած
 աղօթքնին խնդրուածքնին մեզի համար ա-
 ռաջի Աստուծոյ բարեխօսութիւն չէ՞ մի .
 չըլլայ որ միայն այս յայտնութեան սուրբ
 դիրքին ութը գլուխը եւ մէկ համարը միայն
 կարդալով համարձակին ըսելու , որ սուրբերը
 երկնից արքայութեան մէջ միայն լռութիւն
 ունին . հոգեւորապէս խօսիլ չունին՝ որ բա-
 րեխօսութիւն խոստովանիմք . բայց այն լը-
 ռութիւնը՝ կէս ժամու չափ եղաւ . ինչպէս
 գրած է . « Եղեւ լռութիւն յերկինս՝ որպէս
 կէս ժամու » . Յայր . Ը . 1 : Իսկ բարեխօսու-
 թիւննին եւ փառարանութիւննին առ Աստ-
 ուած՝ միշտ եւ յամենայն ժամ է . բաց կար-
 դա՛ յայտնութեան այս գլուխները եւ այս

Համարները . ա . 6 : 7 . 11 : է . 12 : ժա . 13 :
 ԺԹ . 1 , 5 . 6 :

Սուրբերը երկրի վրայ ինչ պաշտօն ունեին առ Աստուած բաց ՚ի աւետարանական քարոզութենէն՝ եւ ՚ի սրբարար խորհրդոց մատակարարութենէն . կարծեմ որ գիտես . երկու եւս մեծ պաշտօն ալ ունեին : Սէկը գոհութեան եւ փառարանութեան պաշտօն առ Աստուած՝ Եկեղեցւոյն ստացած երկնապարգեւ շնորհքներուն , եւ հաստատ զօրացուցանելոյն , եւ պայծառ յառաջադիմութեանը համար . տես Պօղոս առաքելոյն գոհութիւնը . «Նախ գոհանամ զաստուծոյ իմոյ ՚ի ձեռն Յիսուսի Բրիստոսի վասն ձեր ամենեցուն , զի հաւատք ձեր պատմեալ են ընդ ամենայն աշխարհ» . 2^ո . ա . 8 : «Գոհանամ զաստուծոյ իմոյ յամենայն ժամ վասն ձեր ՚ի վերայ շնորհացն աստուծոյ՝ որք տուեալք են ձեզ ՚ի Բրիստոս Յիսուս» . ա Սոբն . ա . 4 : «Զի ՚ի նմանէ՝ եւ նովաւ՝ եւ ՚ի նոյն ամենայն , նմա փառք յաւիտեանս» . 2^ո . ժա . 36 : «Այլ թագաւորին յաւիտենից՝ անեղծի , եւ աներեւելութի , միոյն աստուծոյ՝ փառք եւ պատիւ՝ յաւիտեանս յաւիտենից» . ա Տէ՛՛ . ա . 17 :

Եւ երկրորդ՝ ունեին պաշտօն բարեմաղ-

Թութեան եւ բարեխօսութեան հաւատաց-
 եալներուն փրկութեանը եւ ամեն կերպ փոր-
 ձանքներէ ազատ մնալուն համար. «Խրախ
 եմք՝ յորժամ մեք տկարանայցեմք՝ եւ դուք
 զօրաւորք իցէք. զդոյն իսկ եւ աղօթս առ-
 նեմք զձեր հաստատութիւնդ» . բ Ղո՛րն . ժ գ .
 9 : «Ոչ դադարեմք վասն ձեր աղօթս առ-
 նել՝ եւ խնդրուածս մատուցանել . զի ընու-
 ցութք զգիտութիւն կամացն նորա . ամենայն
 իմաստութեամբ եւ հոգեւոր հանճարով՝
 գնալ ձեզ արժանի տեառն յամենայն հա-
 ճութեան , յամենայն գործս բարութեան
 պտղաբերք՝ եւ աճեցունք գիտութեամբն
 աստուծոյ» . Ղո՛ղ . ա . 9 . 10 : «Միրելի , վասն
 ամենայն իրաց քոց յաջողութեան եւ առող-
 ջութեան աղօթս առնեմ» . դ ՅՅ՛ . ա . 2 :

Արդ՝ հիմա եկն խորհրդածեմք քեզի
 հետ , թէ որ սուրբ գրոց ունիս հմտութիւն ,
 եւ եթէ սուրբ գիրքով կը համոզուիս , ի՞նչ
 կըսես . Աստուած արդիլեց այն սրբոց հա-
 մարձակութիւնը , երբոր իրեն արքայու-
 թեանը արժանի եղան , չը՛նդունիր անոնց
 գոհութիւնը եւ փառաբանութիւնը եւ ա-
 նոնց աղօթքը եւ հայցուածքը . եւ կամ թէ
 դադարեցան արդեօք աստուծոյ գոհութիւն
 տալէն , եւ Ակեղեցւոյն համար աղօթք հայց-

ուածք ընելէն, գիտեմ որ այն պիտի ըսես . որովհետեւ Յոհաննու աւետարանչի յայտնութեան սուրբ գիրքը կարդացեր ես , եւ կրնդ ունիս . բայց ողջամիտ հաւատով եւ ջերմեռանդ հոգւով կարդա՛ եւ բարի մտօք խորհէ՛ , որ գանաս սուրբերը եւ արդար հոգիները՝ ինչպէս էին յերկրի Եկեղեցւոյ մէջ գոհացող զատուծոյ , եւ փառաբանիչ սուրբ Երրորդութեանն , եւ ազօթող հաւատացեալներուն համար . նոյնպէս եւ յերկինս արքայութեան մէջ ՚ի պատրաստի կան նոյն պաշտօնը համարձակ եւ անարգել կատարելու . ինչպէս գրած է . «Անկանեփն յերեսս առ աջի աթոռոյն՝ եւ երկիրպագանեփն Աստուծոյ՝ ասելով , ամէն : () Եհնութիւն , եւ փառք , եւ իմաստութիւն , եւ գոհութիւն , եւ պատիւ , եւ զօրութիւն , եւ շնորհք Տեառն Աստուծոյ մերոյ՝ յաւիտեանս յաւիտեանից » . Յայտ . է . 11 . 12 : Ժա . 17 :

Տեսա՞ր եւ լսեցի՞ր սուրբերուն եւ արդար հոգիներուն գոհութիւնը եւ փառաբանութիւնը առ Աստուած յերկինս . եկո՛ւ ազօթքնին ալ լսէ՛ , որ ամեն մէկը իրենց ազօթքը կը մատուցանեն առաջի աստուծոյ . « Եւքսան եւ չորք երկուցն անկանեփն առ աջի գառինն . եւ ունեփն իւրաքանչիւր գքնարս

եւ զբուրվառ ոսկի լի խնկովք, որք են աղօթք սրբոցն եւ երգէին զերգս նորս» . Յայտ . ե . 8 :

Այս տեղս իմացուց՝ որ ամեն մէկ սուրբ հոգիները իրենց աղօթքը իբրեւ գփնար (սանթուր) եւ իբրեւ զբուրվառ ոսկի ունէին զաղօթսն խնկովք լեցուն եւ կը մատուցանէին առաջի գառին Աստուծոյ : Աւս եւ ուրիշ տեղալ կը յայտնէ . որ եթէ հաւատացեալ մը երկնից սուրբերուն անունը տալով՝ եւ անոնցմէ մէկը միջնորդ եւ բարեխօս ունենանէ, այն սուրբը այն հաւատացելոյն ջերմեռանդութեամբը մատուցած աղօթքը եւ խնդրուածքը կը մատուցանէ առաջի Աստուծոյ . ինչպէս գրած է . «Եւ այլ հրեշտակ եկն՝ եւ եկաց առ սեղանն, եւ ունէր խնկանոց ոսկի, եւ տուաւ նմա խունկ բազում . զի մատուցէ զաղօթս ամենայն սրբոց ՚ի վերայ ոսկեղէն սեղանոյն առաջի աթոռոյն աստուծոյ» . Յայտ . Ը . 3 :

Վիտեմ պիտի ըսես, որ Յօհաննէս աւետարանչին յայտնուածը եւ տեսածը հրեշտակ էր, որ եւ գրուած է . «Եւ այլ հրեշտակ եկն» . ես կը կարծեմ՝ որ համոզուած ես սուրբ գիրքերէն . եւ գիտես՝ որ Աստուած սուրբերը հրեշտակ կանուանէ . վասն զի աստուծոյ կամացը եւ հրամանին պաշտօնը կը

կատարեն . « Երթունք քահանային զգուշաս-
ցին գիտութեան , եւ օրէնս խնդրեցեն ՚ի
բերանոյ նորա . զի հրեշտակ տեսնն ամենա-
կադի է » : « Ահա ես առաքեմ զհրեշտակ իմ » .
Մատթ . Բ . 7 : Գ . 1 : « Ահա ես առաքեցից
զհրեշտակ իմ առաջի երեսաց քոց՝ որ պատ-
րաստեցէ զճանապարհս քո առաջի քո » .
Մատթ . Ժա . 10 : « Այլ իբրեւ զհրեշտակս ի-
ցեն՝ որք յերկինս են » . Մար . Ժբ . 25 :

Ն իմա այս վկայութիւններով կարծեմ՝
թէ համոզուեցար , որ սուրբերը հրեշտակ
Աստուծոյ ալ կրտսին : Ի այց գիտեմ՝ որ պիտի
ըսես , թէ այն ազօթքը կըսուի ազօթք սրբոց .
վասն զի գրած է . « Զի մատուցէ զազօթս
ամենայն սրբոց ՚ի վերայ ոսկեղէն սեղանոյն
առաջի աթոռոյն աստուծոյ » . մի թէ հաւա-
տացեալները սուրբք կը կոչվին : Այն , ու-
նիմք սուրբ գիրքերէն վկայութիւն , որ հա-
ւատացեալները սուրբ ալ կըսուին . ուստի
այն հրեշտակ ըսուած արքայութեան մէջ
եզոզ սուրբերը կընդունին իրենց անունը
կանչող հաւատացեալներուն ջերմեռանդ ա-
զօթքնին , եւ կը մատուցանեն առաջի աստու-
ծոյ իրենց բարեխօսութեամբ . թէ որ սուրբ
սրբոց կը հաւատաս , անշուշտ պիտի ըսես .
այն , հաւատացեալ բրիտանները սուրբք

կանուանին իրաւամբ . վասն զի ունին սրբու-
 թիւն հաւատոյ , ինչպէս այս վկայութիւնքս
 կը յայտնեն . « Եւ եղեւ ՚ի շրջին Պետրոսի
 առ ամենեքումքք , իջանել նմա եւ առ
 սուրբան , որք բնակեալ էին ՚ի լիւդիայ » .
 Գործ . թ . 32 : « Եւ զբազումս ՚ի սրբոցն ես
 բանտարդել առնելի » . Գործ . իզ . 10 : « Եւ
 պաշտօնն իմ » որ յԵրուսաղէմ , բնդունելի
 լիցի սրբոցն » . Հո . ժե . 31 : « Եկեղեցւոց
 անտուծոյ » որ է ՚ի կորնթոս , սրբովք ամե-
 նեքումքք , որք են յամենայն կողմանս Աբայ-
 եցւոց » : « Ողջոյն տան ձեզ սուրբք ամե-
 նայն » . Բկորն . ա . 1 : ժգ . 12 : « Ազգ սուրբ՝
 ժողովուրդք սեպհական » . ա Պէք . բ . 9 :

Այս յայտնի վկայութիւններով ալ պիտի
 չ՝ տարակուսիս ըսելու՝ որ այն յայտնութեան
 մէջ գրուածք , այսինքն՝ սուրբերուն արքայ-
 ութեան մէջ ունեցած պաշտօննին է գոհու-
 թիւն եւ փառաբանութիւն տալ Աստուծոյ ,
 եւ մանաւանդ հաւատացեալներուն համար
 աղօթք խնդրուածք եւ բարեխօսութիւն ընելի
 ՚ի այց այս տեղս իրաւունք ունիա երկու բան
 առարկելու , մէկը որ ո՛ւրիկէց սորված է Եկե-
 ղեցին՝ սուրբերուն այս ըրած միջնորդու-
 թիւնը եւ հայցուածները , բարեխօսութիւն
 անուանել . չէ՞ որ այս բարեխօսութեան եւ

միջնորդութեան 'ի մէջ Աստուծոյ եւ մարդկան ծայրագոյն պաշտօնը՝ մի միայն Յիսուս Քրիստոս ունէր . « Չի մի է Աստուած , եւ մի միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան՝ մարդն Յիսուս Քրիստոս , որ ետ զանձն փրկանս ընդ ամենեցուն . » Տ՛Տ . Բ . 5 . 6 :

Աւս եւ Յիսուս Քրիստոս է բարեխօս վասն մեր . Հո՞ւ . Ը . 34 : Հիմա տես՝ որ Յիսուսի Քրիստոսի այս միջնորդութեան եւ բարեխօսութեան պաշտօնին հաղորդ եղած են սրբազան առաքեալները՝ եւ անոնց հետեւող ամեն սուրբերը . եւ Հայր Աստուած հաճեալ է անոնց միջնորդութիւնը եւ աղօթքնին եւ խնդրուածքնին ընդ ունեւրու . եւ ասոր վկայութիւնը Պօղոս առաքեալ կուտայ գրելով . « Այլ ամենայն ինչ յԱստուծոյ որ հաշտեցոյց զմեզ ընդ իւր 'ի ձեռն Քրիստոսի . եւ ետ մեզ զպաշտօնն հաշտութեան . եւ քանզի Աստուած էր , Քրիստոսիւ զաշխարհս հաշտեցուցանել ընդ իւր , եւ չհամարել նոցա զմեզս իւրեանց . եւ եղ 'ի մեզ զքանն հաշտութեան : Արդ վասն Քրիստոսի պատգամաւորիմք որպէս եւ Աստուծոյ բարեխօսութեամբ մեզք » . Բ . Վր՛ն . Ե . 18 . 19 , 20 :

Տեսա՞ր մի՛ այն պաշտօնը միջնորդութեան

եւ հաշտութեան՝ շօր Աստուծմէ յանձնը-
 ւած է առաքեալներուն՝ եւ առաքելապա-
 տիւ սուրբերուն . ասոր համար է՝ որ կրտէ
 Պօղոս առաքեալ ամենուն բերնէն . «Եւ
 ետ մեզ զպաշտօնն հաշտութեան» . եւ այս
 սուրբերուն խնդրուածը եւ աղօթքը կը ճա-
 նաչէ Եկեղեցին բարեխօսութեան բառով
 Պօղոս առաքեալին այս խօսքէն առնելով .
 «Արդ վասն Քրիստոսի պատգամաւորիմք ,
 որպէս եւ Աստուծոյ բարեխօսութեամբ
 մեօք» : Ընանկ է նէ այս բարեխօսութեան
 բառը՝ սուրբ Եկեղեցին նոր հնարած չէ ,
 այլ առաքելական աւանդութիւն է . վասն
 որոյ համեմատ սուրբ գրոց կը քարոզէ սրբոց
 բարեխօսութիւնը սուրբ Գրիգոր լուսաւոր-
 իչն մեր , խօսելով նահատակներուն վկայա-
 կան մահուանը վրայով . «Եւ զմահն իւրեանց
 եղին կնիք հաւատարիմ հաստատական իւր-
 եանց ճշմարտութեանն հաւատոց , որոց ա-
 ւասիկ եւ ճառք ՚ի միջի ձերում պատմին , որք
 կենդանի են առ աստուած . եւ բարեխօս
 ստացողացն՝ որք մարթիմք ունել զնոսա առ
 աստուած . քանզի եւ վասն աստուծոյ մե-
 ռան , կարող են եւ զմեռելութիւն բազմաց
 կենդանացուցանել» . ԱԳ՝Է . ԷԴ . 80 :

Տես սուրբ Աւետարանին մէջը այս սրբոց

բարեխօսութեան հանդէսը . որ Յիսուս Քրիստոս ՚ի լեառն Թաբօր պայծառակերպութեան օրը՝ յայտնի ըրաւ երեք Աշակերտաց առջեւը , այսինքն Պետրոսի՝ Յակոբայ՝ եւ Յօհաննու . վասն զի այն տեղը բերաւ ներկայացոյց Մովսէս եւ Եղիա սուրբ մարգարէները . եւ անոնց բարեխօսութիւնը լսել տուաւ այն իրեն աշակերտներուն . ինչպէս գրած է . « Եւ ահա՛ արք երկու խօսէին ընդ նմա , որ էին Մովսէս եւ Եղիա . երեւեալ փառօք , եւ ասէին զելիցն նորա՝ զոր կատարելոց էր Երուսաղէմ » . Ղ՝ . Թ . 30 . 31 :

Ի՞նչ կը մեկնես , Մովսէսին եւ Եղիային խօսիլը Յիսուսի հետը ի՞նչ էր , եւ ի՞նչ կը խօսէին . ահա՛ յայտնի կրնէ աւետարանիչը , որ Յիսուսի Քրիստոսի խաչը ելլալուն եւ չարչարանքները կամաւ քաշելուն համար կը խօսէին , որ պիտի կատարուէր Երուսաղէմի մէջ . ի՞նչ ըսենք այս տեղս . Յիսուս Քրիստոս չէր մի գիտէր իրեն չարչարուիլը եւ խաչուիլը Երուսաղէմի մէջ . եւ այս մարգարէները ա՛նոր իմաց տալու համար եկած էին . ոչ . վասն զի Յիսուս Քրիստոս ինքնին գիտէր՝ որ պիտի չարչարուի՝ եւ խաչուի՝ եւ յարութիւն պիտի առնէ , եւ անոնցմով մարգկան փրկութիւն պիտի ըլլայ . ինչպէս կըսէր առաքեալը

ներուն . «Պարտ է որդւոյ մարդոյ բազումս
չարչարիլ՝ եւ անարգիլ ՚ի քահանայապետաց
եւ ՚ի ծերոց եւ ՚ի դպրաց , եւ սպանանիլ՝ եւ
յերիբ աւուր յառնել» . Ղու . Թ . 22 , Յօհ .
բ . 24 , Ը . 14 , Ժդ . 1 :

Ընանկ է նէ՝ Յիսուս Քրիստոս իրեն նա-
խասահմանած սուրբերուն պաշտօնը յայտ-
նել կամեցաւ ամենուն . Թէ անոնց տուեր է
համարձակութիւն մարդոց փրկութեանը հա-
մար բարեխօսութիւն ընել . ինչպէս յայտնի
եղաւ՝ որ Մովսէսի եւ Եղիայի խօսիլը Յիսու-
սի հետ՝ խնդրուած եւ բարեխօսութիւն էր ,
որ Յիսուս Քրիստոս իրեն կամաւոր չարչա-
րանքներովը եւ խաչելութեամբը այն շնորհ-
քը պիտի ըներ մարդկային ազգին : Քեզի
կը հարցրնեմ , դուն ինչ կըսես , այս չէ՞ մի
սուրբ Աւետարանին ողջամիտ իմացումը .
Մովսէսի եւ Եղիայի խօսածնին բարեխօսու-
թիւնն էր Թէ չարախօսութիւն . հարկաւ պի-
տի խոստովանիս որ բարեխօսութիւն էր . ու-
րեմն այս սրբոց բարեխօսութիւնը՝ սուրբ
գիրքերէն քարոզուած աւետարանական ճշ-
մարտութիւնն է . սուրբ գրոց հին աւանդու-
թիւնն է , Քրիստոսի սուրբ Եկեղեցւոյն ուղ-
ղափառ հաւատոյ մասն է . իսկ չընդունիլը
եւ ուրանալը սրբոց բարեխօսութիւնը՝ նո-

բաննար պանդոկ մը՝ նե, որ մեջտաւանն շտապ
 գարկն սկսաւ: բսել է, որ երկու հարկի ք Յիսուս
 տալի է, որ այս սրբոց բարեխօսութեանց ու-
 բանարու պանդոկ երկուցեք է: թէ, որ այլևս
 թեամբ կարգ առ աստուած աշուհն սուրբ զից-
 բը՝ հին եւ նոր կտակարանից շատ անգիշիկն
 դուն ալ ինքնին կք զանաւ, որ Շատուած
 իրեն ներողութեանք եւ շնորհացք մարդիկ
 արժանի կրնէ, սուրբերուն բարեխօսութեան-
 բը, կարգա՛ երկուց. Ժ. 11. ք. 11-12-13. 14.
 ք. 17. Թ. 25. ք. 1-4. Ժ. 38-37-38. Թ.
 որ սուրբ Աւետարանին ալ տղամիտ ուն-
 կնդիր ըլլաս, աղեկ կրնանա՛ թէ Շատուած
 անանկ տնօրիններ է՝ որ աշխարհիս մէջ եզրոյ
 մարդոց շնորհք կրնէ սրբոց բարեխօսու-
 թեամբը. կարգա՛ սուրբ Աւետարանից, ինա-
 ցիբ՝ երբ եւ կամ անրիկն սկսելց Յիսուս ի-
 րեն սքանչելազործութեան եւ հրաշքին նշ-
 շանը յայտնելու. գրուած է. «Զայս արագ
 սկիզբն նշանաց Յիսուս ՚ի կանայ գաղիլեաց-
 ւոց, եւ յայտնեաց զփառս իւր, եւ հաւա-
 տացին ՚ի նա աշակերտքն նորա». ԾԺ.
 ք. 11.

Տեսա՛ր մի՛ Յիսուս Զբիստու իրեն հրա-
 շազործութեան սկիզբը այս հարսանեաց մէջ
 ընաւ բարեխօսութեամբ ամեննրանեաց մօրն

իւրոյ սրբոյ Առաքին, ինչպէս կը գրէ սրբազան
աւետարանիչն Յօհաննէս : «Եւ յաւուրն
երրորդի հարսանիք էին ՚ի կանայ գալիկաց
ւոց, եւ անդ էր մայրն Յիսուսի, կոչեցաւ եւ
Յիսուս եւ աշակերտքն նորա ՚ի հարսանիսն :
Եւ ՚ի պակասիլ գինւոյն՝ ասէ մայրն զՅի-
սուս. գինի ոչ ունինո՞ւ : Ըհա՛ այս խօսքը սրբոյ
կուսին «Գինի ոչ ունինո՞ւ . եղաւ ազգու-
բարեխօսութիւն մը, որով սկզբնաւորեց Յի-
սուս իրեն սքանչելագործութիւնը՝ Ըուրը գի-
նիի փոխարկելով : Ըյս տեղս երկու կերպով
պատուեց Յիսուս իւր սուրբ կոյս մայրը .
մէյ մը՝ որ իւր մայրը հոն ըլլալուն համար
ինքն ալ երբոր կանչուեցաւ, խնայն գնաց .
որով յայտնեց իր մօրը մեծ պատիւը, անոր
համար կը գրէ աւետարանիչը «Ենդ էր
մայրն Յիսուսի, կոչեցաւ եւ Յիսուս» : Եւ
երկրորդ պատուեց Յիսուս զսուրբ կոյսն
որուն խնդիրքովը հաճեցաւ սկզբնաւորելու
իրեն հրաշագործութիւնը :

Ըհա՛ այս սուրբերուն մեծ պատիւ է հա-
մարձակութեան, որ աստուծմէ յատկապէս
չնորհուած է անոնց . ինչպէս Յիսուս ալ
յայտնի ըրաւ . «Պատուեցէ զնա հայր իմ» .
Յօհ. Ժբ. 26 : Ըհա՛ Դաւիթ մարգարէն սուր-
բերուն բարեխօսութեան ձայնը իրեն օգ-

նութիւն ունենալով՝ կաղաղակէ առ աստուած , «Մի մոռանար զձայն պաշտօնէից քոց» . Սալմ. 54 . 22 . 23 :

Եւ յա ծայրագոյն միջնորդութեան պաշտօնիւր կրնան պարծիլ սուրբերը . ինչպէս Պօղոս առաքեալ ամենուն բերնէն կը խօսի . «Եւ ետ մեզ զպաշտօնն հաշտութեան» . Բ Կորն . Ե . 18 : Իսկ պիտի ըսես թէ ինչո՞ւ համար գրուած է , որ բարեխօս եւ միջնորդ առ հայր Աստուած մի միայն Յիսուս Քրիստոս է . ինչպէս կը վկայէ առաքեալն Պօղոս . «Քրիստոս Յիսուս որ մեռան՝ մանաւանդ թէ յարուցեալ խկ է , եւ է ընդ աջմէ աստուծոյ , որ եւ բարեխօս խկ է վասն մեր» . Հո . Բ . 34 : Սոյնպէս կը գրէ Յօհաննէս աւետարանիչ . «Ունիմք բարեխօս առ Աստուած զՅիսուս Քրիստոս զարդարն եւ զանարատն , եւ նա է քառութիւն մեղաց մերոց» . ա Յօհ . Բ . 1 :

Կը պատասխանեմ , թէ որ ուղիղ մտօք հայելու ըլլաս սուրբ գիրքին . կարող կըլլաս Հոգւոյն սրբոյ շնորհիւր հասկընալ թէ ինչո՞ւ Յիսուսի Քրիստոսի համար կըսվի միայն բարեխօս առ հայր Աստուած . վասն զի Յիսուսի մահուամբը մեզի փրկութիւն եղաւ , եւ ա՛նոր յարութեամբը մեզի յաւիտենական կեանք պարգեւեցաւ . եւ ան եղաւ քառու-

Թիւն մեղաց մերոց . անոր համար Յիսուս
Քրիստոս իրեն անօրէնութեամբը , եւ իւր
փրկարար մահուան արդեամբքը մի միայն
բարեխօս է առ էակիցն իւր առ հայր Աստ-
ուած , եւ անոր նման ուրիշ բարեխօս մի չի
կայ մարդկային բնութեան փրկութեանը եւ
ազատութեանը սատանայի գերութենէն :
Ընոր համար կըսէ . « Քանզի մի է Աստ-
ուած , եւ մի միջնորդ աստուծոյ եւ մարդ-
կան՝ մարդն Յիսուս Քրիստոս , որ ետ զանձն
փրկանս ընդ ամենեցուն » . ա ՏԷՏ . բ . 5-6 :

Ըրդ՝ այս տեղս կը հարցնեմ քեզի թէ
ի՞նչ է այն , որ Պօղոս առաքեալ կըսէ Հոգ-
ւոյն սրբոյ բարեխօսութեանը համար . « Այլ
ինքն հոգին բարեխօս լինի 'ի հեծութիւնս
անմռունչս » . ՀԳ՝ . բ . 26 : Տեսա՞ր՝ որ Հո-
գին սուրբ ալ բարեխօս է եղեր վասն Եկե-
ղեցւոյն . զի նա է Քրիստոսի Եկեղեցւոյն
ներքին ուսուցիչ ճշմարտութեան եւ զօրա-
ցուցիչ շնորհիւ իւրով՝ եւ յաւիտենական
մխիթարիչ . « Իսկ մխիթարիչ Հոգին սուրբ՝
զոր առաքեսցէ հայր յանուն իմ , նա ուսուս-
ցէ ձեզ զամենայն » . ՅՀ . Ժդ . 26 : « Հոգին
'ի թիկունս հասանէ տկարութեան մերում » .
ՀԳ՝ . բ . 26 :

Ուրեմն սուրբ Հոգին ալ մեր բարեխօսն

է, որ ճշմարտութեան ու շնորհաց լոյսը մըշտապէս ունենալով, մոլորութեան եւ մոլութեան արիաբար յաղթեմք, եւ կրեն մաքուր տաճար բնակութեան ըլլայ մեր սիրտը եւ հոգին. ասոր համար այս աղօթքը կրնէ առ սուրբ Հոգին Աստուած՝ սուրբ Գրիգոր Նարեկացին. «Որ բարեխօսդ ես վասն մեր յանձուունչ հեծութիւնս առ ողորմածդ հայր: Որ զսուրբան պահես, եւ զմեղուցեալն մաքրես եւ տաճարս կազմես կենդանի եւ կեցուցիչ կամաց բարձրեալդ հօր: Արդ՝ ազատեա՛ զմեզ յամենայն անմաքուր գործոց՝ որ ոչ է հաճոյ քումդ բնակութեան: Աւմի շիջցին առ ՚ի մէնջ լուսոյդ շնորհաց փայլմունք ՚ի տեսականացս աչաց իմաստից» .
 ԼԳ . 5 :

Հիմա ի՞նչ ըսենք, Յիսուսի Քրիստոսի միջնորդութիւնը եւ բարեխօսութիւնը արդեօք կը խափանէ՞ սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ բարեխօսութիւնը. եւ կամ Հոգւոյն սրբոյ եւ Յիսուսի Քրիստոսի բարեխօսութիւննին կարգիլէ՞ սուրբերուն բարեխօսութիւնը. ոչ, կարծեմ որ պիտի խոստովանիս թէ սուրբերը՝ Յիսուսի Քրիստոսի փրկագործութեան խորհուրդներուն պաշտօնեայ եւ փառացը հազորդ ըլլալով՝ եւ սուրբ Հոգւոյն աստուծոյ

չնորհքներուն եւ զօրութեանը ընդունարան
ըլլալով՝ անոնք ալ համարձակութիւն ունին
առաջի Աստուծոյ բարեխօս ըլլալ վասն մեր
անխափան :

Չըլլայ՝ որ միտքէդ անգամ անցընես, թէ
Յիսուս Քրիստոս եւ սուրբ Հոգին մեզի հա-
մար բարեխօս ըլլալէն ետեւ, ինչպէս սուր-
բերն ալ այս միջնորդութեան եւ բարեխօ-
սութեան բարձր անունը կրնան ունենալ :
Ահա կը պատասխանեն քեզ նախ՝ սուրբ
Աւետարանը, նայէ՛ Յիսուս Քրիստոս իրեն
համար ըսաւ. «Այլ զի գիտասցիք՝ եթէ իշ-
խանութիւն ունի որդի մարդոյ՝ ՚ի վերայ երկ-
րի թողուլ զմեղս» . Մատթ. թ. 6 : Մար. բ. 10 :
Լու Եսայի մարգարէէն առնելով կրսէին դը-
պիրքը. «Ո՞վ կարէ թողուլ զմեղս, եթէ ոչ՝
մի աստուած» . Մար. բ. 7 : Եսայ. խգ. 25 :

Արդ այս իշխանութիւնը չունին սրբազան
առաքեալները՝ եւ անոնց օրինաւոր յաջորդ-
ները . թէ որ վերը գրածին նայիս, միայն
Աստուած Յիսուս Քրիստոս պիտի տայ թո-
ղութիւն մեզաց. բայց սրբազան առաքեալ-
ներն ալ ըստ որում պաշտօնեայ Քրիստոսի՝
եւ անոր իշխանութեանը հաղորդ, անոնք ալ
՚ի կողմանէ Քրիստոսի թողութիւն տալու
իշխանութիւն ունէին . «Եթէ ումեք թո-

զուցուր զմեզս՝ Թողեալ լիցի նոցան . Յճ՛ .
 Ի . 23 : Տես Յիսուս իրեն համար ըսաւ . « Ես
 եմ լոյս աշխարհին » . Յճ՛ . ք . 12 : Բայց իրեն
 լուսոյն հաղորդ եղող ստաբեւոյներուն ալ
 ըսաւ . « Դուք էք լոյս աշխարհին » . Մատ . Ե . 14 :
 Սուրբ գիրքը մեզի կը բարոյէ , որ Աստուած
 իրեն անունովը անդամ իւր ծառայները պատ-
 ուեր է . ինչպէս , Աստուած անունը միայն
 երկնի եւ երկրի Տէրօջը մեզի ստեղծողին
 կուտամբ . ժամն զի գրեալ է . « Մեծ ես դու
 տէր , եւ անեւս պանչելիս՝ եւ դու միայն ես
 Աստուած » . Սալ . ձե . 10 : « Լէք խորացէ՛լ , տէր
 Աստուած մեր , տէր մի է » . ք օրէ . զ . 4 :
 Մատ . Ժ . 29 : Լ՛յապէս դուռւած սուրբ գիր-
 քին մէջ շատ տեղ կը գտնաս :

Բայց Աստուած իրեն ստ անունը շնոր-
 հած է իր բարերար եւ մարդատէր կամեցը
 ծառայութիւն ընողներուն ալ , « Աստուած
 եկաց ՚ի Ժողովս աստուծոց » : « Ես ասացի
 թէ աստուածք իցէք » . Սալ . ձա . 1 . 6 : « Ահա՛
 ետու գրեզ Աստուած փարաւսնի » . Եւլի .
 Է . 4 : Կը հաստատէ Յիսուս այս հին օրինաց
 մէջ Աստուծոյ տուած արտօնութիւնը իրեն
 ծառայներուն՝ այսպէս . « Ո՛չ յօրէնս ձեր
 գրեալ է , ես ասացի թէ աստուածք իցէք .
 խիկ եթէ գնոսս աստուածս տա՛ , առ որս

բանն աստուծոյ եղև , եւ չէ՛ մարթ եղծա-
նիլ գրոյն » . Յօհ . Ժ . 34 :

Իմաստակները տարակուսելով սրբոց բա-
րեխօտութեան վրայով՝ այս հարցումն ալ
կրնեն . թէ սուրբերը Աստուծոյ պէս կիմա-
նան արքայութեան մէջ , իրենց անունը՝ տա-
լով՝ իրենց բարեխօտութեանը յուսացողնե-
րուն սրտին բազմանքը , եւ կամ անոնց աղա-
զակնին կը լսեն , որ անոնց համար բարեխօ-
տութիւն ընեն առաջի Աստուծոյ . վասն զի
Աստուծոյ համար միայն գրուած է . « Ո՞վ է
որպէս տէր Աստուած մեր՝ Իբարձունս բը-
նակեալ , եւ զխոնարհս տեսանէ յերկինս եւ
յերկրի » . Սաղ . ճժբ . 5 :

Եւ ալ անոնց կը հարցընեմ . կը հաւատան ,
որ բացարձակ եւ ամենիշխան գլուխ եկե-
ղեցւոյ է Յիսուս Քրիստոս . մտիկ ըրէ՛ Պօղոս
առաքելոյն . « Քրիստոս գլուխ է եկեղեց-
ւոյ , եւ ինքն է վրկիչ մարմնոյ » . Եփ՛ես . ե .
23 • Սաղ . ա . 18 :

Եւ այց այս ալ պէտք է զիտնաս , թէ Քրիս-
տոսի Եկեղեցին երկու կը բաժանի . Նախ՝
չինքնաբէր Եկեղեցի . որք են այս աշխարհի
մէջ կենդանի հաւատացեալները , որք եւ
կրտսին բարոյական մարմին Քրիստոսի . եւ
են հոգեւոր զինուոր Քրիստոսի , որք միշտ

պիտի պատրաստ ըլլան յայլթելու ամեն մէկ մոլորութիւնները եւ մոլութեան չար կիրքերը . « Աշտակից ընր իբրեւ զբարեոք զինուոր Բրիտտոսի Յիսուսի » . Բ ՏԻՏ . Բ . 3 : « Զի թէ պէտ եւ մարմնով գնամք՝ այլ ոչ եթէ ըստ մարմնոյ զինուորիմք . զի զէն զինուորութեան մերոյ ոչ է մարմնաւոր , այլ զօրաւոր յԱստուծոյ , առ ՚ի քակելոյ զամուրս . զխորհուրդս քակեմք » . Բ Վրն . Ժ . 3 . 4 :

Եւ երկրորդ՝ կանուանեմք անդրանկաց եւ կամ յաշխան Եկեղեցի , որք են հոգիք սրբոց երկնից արքայութեան մէջ . « Եւ յեկեղեցիս անդրանկաց գրելոց յերկինս , եւ առ դատաւորն ամենեցուն Աստուած , եւ յոգիս արդարոց կատարելոց » . ԵԲԵ . ԺԲ . 22 : « Որ յայլթէ , այսպէս զգեցցի սպիտակս , եւ ոչ ջնջեսցի անուն նորա ՚ի դպրութենէն կենաց » . Յայս . Գ . 5 :

Ուրեմն Բրիտտոսի Եկեղեցին ոչ միայն երկրի վրայ եղող հաւատացեալները պիտի իմանամք , այլ եւ արքայութեան մէջ սուրբ հոգիներն ալ : Արդ՝ եթէ կը հաւատամք , որ Յիսուս Բրիտտոս ընդհանրական եւ ինքնիշխան գլուխ է Եկեղեցւոյն , թէ՛ յերկինս արքայութեան մէջ երանեալ հոգւոց արդարոց , եւ թէ՛ ՚ի վերայ երկրի ուղղափառ

հաւատացեալ Բրիտտոնէից, եւ ամենքն ալ բարոյական մարմին Բրիտտոսի են ։

Ապա ամենուն կազդէ եւ կը ներգործէ իրեն զօրութիւնը՝ իմաստութիւնը՝ եւ գիտութիւնը, եւ ամենքը կըստանան նոյն զօրութիւնները հաղորդակցութեամբն Բրիտտոսի . ասոր համար է՝ որ կը գրէ Պօղոս առ ռաբեալ . « Չամենայն ինչ հնազանդ արար ՚ի ներքոյ ոտից նորա, եւ զնա եղ գլուխ ՚ի վերայ ամենայն իրիք Եկեղեցւոյ, որ է մարմին նորա, լրումն՝ որ զամենայն յամենայնի ընու » . Եփե՝ ա . 22 . 23 ։

Հիմա տեսա՞ր մի, « ՚ի վերայ ամենայն իրիք Եկեղեցւոյ » ըսելովն՝ յայտնի ըրաւ, որ Յիսուս Բրիտտոս է գլուխ եթէ շինողն է Եկեղեցւոյն, եւ եթէ յաղթական Եկեղեցւոյն . կը մնայ հիմա մեզի իմանալ եթէ ինչ է այս խօսքը . « Որ զամենայն յամենայնի ընու » . նկարագրական միտքը կիմացվի՝ որ ամենքը կը լեցնէ ամենայն կերպիւ . լեցնողը Յիսուս Բրիտտոս է . որովհետեւ ինքն է ընդհանրական գլուխ իրեն Եկեղեցւոյն, որ եւ « ամենքը » ըսելով՝ կիմացնէ Յիսուսի Բրիտտոսի բարոյական մարմինը, որ է Եկեղեցին . « յամենայնի » այսինքն ամեն կերպիւ ըսելովը՝ կը յայտնէ Յիսուսի Բրիտտոսի Եկեղեցւոյն շը-

նորհաձ իրեն ձրիական պարգեւները . որ միշտ ալ այս իրեն շնորհքներովը կը լեցնէ : եւ կը կատարելագործէ իր Եկեղեցին , որ իրեն բարոյական մտքովնն է՝ եւ ինքն է՝ գլուխ նորին : Մհա՛ ասով կը պարծենայ Եկեղեցին . « Որով ունիմք զփրկութիւն ՚ի ձեռն արեան նորա , զթողութիւն մեզաց՝ ըստ մեծութեան շնորհաց իւրոց . որ առաւելաւ ՚ի մեզ ամենայն իմաստութեամբ եւ գիտութեամբ : Այցոյց մեզ զնորհուրդս կամաց իւրոց՝ ըստ հաճութեան իւրում . զոր յառաջագոյն եզ նովաւ ՚ի անտեսութիւն լրման ժամանակաց . բովանդակեալ զամենայն Քրիստոսիւ . որ ինչ յերկինս՝ եւ որ ինչ յերկրի ՚ի նոյն » . Եփեւ . ա . 7 , 8 , 9 . 10 :

Ուրեմն Յիսուս Քրիստոս ո՛չ թէ միայն իրեն փրկութեան շնորհքները , եւ մեզաց թողութեան կատարեալ ներողութիւնը կը ներգործէ Եկեղեցւոյն , այլ եւ իրեն զօրութիւնովը եւ իմաստութիւնովը կը փառաւորէ . ըստ որում ինքն է՝ « Աստուծոյ զօրութիւն եւ աստուծոյ իմաստութիւն » . ա Վորն . ա . 23 : Մտր համար է՝ որ Եկեղեցին կը պարծենայ . « Որով ունիմք զփրկութիւն ՚ի ձեռն արեան նորա . զթողութիւն մեզաց՝ ըստ մեծութեան շնորհաց իւրոց :

Որ առաւելաւ 'ի մեզ ամենայն խնաստու-
թեամբ եւ գիտութեամբ» . Եփեւ. ա. 7. 8 :

Արդ՝ հիմա քեզի կը հարցընեմ. Յիսուսի
Քրիստոսի խնաստութեան եւ գիտութեան
ազդեցութիւնը միայն աշխարհի մէջ շին-
ուող Եկեղեցւոյն կը ներգործէ . եւ եր-
կինքը արքայութեան մէջ՝ յաշխարհի Եկե-
ղեցւոյն՝ երանեալ սուրբ եւ արդար հոգի-
ներուն չի ներգործեր . կամ թէ՛ Յիսուս
Քրիստոս միայն այս աշխարհի մէջ շինու-
ող Եկեղեցւոյն գլուխ է , արքայութեան
մէջ եղող անդրանկաց Եկեղեցւոյն երանեալ
սուրբերուն միանգամայն գլուխ չէ՛ մի . եւ
այն սուրբերն ալ Յիսուսի Քրիստոսի բարոյ-
ական մարմինը ըլլալով, իրենց գլխոյն Յիսու-
սի Քրիստոսի հետ փասակից չեն մի : Ան-
շուշտ պիտի ըսես . այո՛ , անոր գիտութեանը
եւ խնաստութեանը հաղորդուած են . ըստ ու-
րում գրեալ է . « Հայր զորս ետուն ինձ՝ կա-
միմ, զի ուր եսն եմ, եւ նորա իցին ընդ իս,
զի տեանիցեն գիտաս իմ , զոր ետուն
ցիս » . Յով. Ժ. 24 : « Հաւատարիմ է բա-
նըս, զի եթէ ընդ նմա մեռաք՝ ընդ նմին եւ
կեցցուք . եւ եթէ համբերեմք, ընդ նմին եւ
թաղաւորեսցուք » . Բ ՏԻՏ . Բ . 11 . 12 :
« Որով մեծամեծքն եւ պատուական աւետիք

պարզեւեալ են մեզ, զի նորիմբք աստուածեղէն բնութեանն լինիցիմք հաղորդակիցք» . բ. ՊԷԳ. ա. 4 :

Անանկ է նէ՛ սուրբ արդար եւ երանեալ հոգիները երկնից սրբայութեան մէջ կատարեալ եւ յոռակ տեսութեամբ ոչ միայն կը տեսնան աստուծոյ սքանչելի մեծութիւնը եւ ամենացանկալի փառքերը, այլ եւ Յիսուսի Քրիստոսի հաղորդական գիտութեամբը եւ ազգարար ներգործութեամբը կը տեսնան եւ կիմանան շինողութեալ Եկեղեցւոյն ջերմեռանդութեամբ խնդրուածք ընողներուն ազազակը, եւ առաջի Աստուծոյ իրենց նախասահմանուած բարեխօսութեան պաշտօնին կը կատարեն Անանկ է նէ՛ սուրբերուն գիտութիւնը առաւել պարզ եւ ամենատես կը լըսէ երկնից սրբայութեան մէջ. ինչպէ՛ս կը վկայեն Պօղոս առաքեալը եւ Յօհաննէ՛ս աւետարանիչը. «Այժմ տեսանեմք իբրեւ ընդ հայելի օրինակաւ, այլ յայնժամ դէ՛մ յանդիման. այժմ խելամուտ եմ փոքր ՚ի շատ, այլ յայնժամ գիտացից՝ որպէ՛ս եւ նայն ծանեաւ զիս» . ա ՎԵՂ. Ժ դ. 12: «Սիրելիք՝ այժմ որդիք Աստուծոյ եմք, եւ չեւ եւս է յայտ՝ եթէ զի՛նչ լինելոց իցեմք. գիտեմք՝ զի յորժամ նա յարանեսցի՛ նման նմա լինելոց եմք :

զի տեսանելոց եմք զնա՝ որպէս եւ էն՝ ու Յօհ. 4. 2 :

Տես Յիսուս Քրիստոս առաւել բացա-
յայտ բրաւ՝ որ սուրբ հոգիները երկինից ար-
քայութեան մէջ կիսմանան այս շինողիւ
Եկեղեցւոյն ամեն մէկ անդամներուն ջեր-
մեռանդութիւնը՝ եւ անոնց ՚ի մեղաց դար-
ձը, զղջումը, խոտոտլանութիւնը եւ ապաշ-
խարութիւնը. վասն որոց ըսաւ « Զի այսպէս
է ուրախութիւն յերկինս վասն միոյ մեղա-
ւորի՝ որ ապաշխարիցէ » . Ղու. Ժե. 7, Անանկ
էնէ՝ սուրբ հոգիները արքայութեան մէջ
կը գիտնան եղեր աշխարհի վրայ եղող ա-
պաշխարողներուն զղջման դարձը : Այժմ այս
ուրախանալը հրեշտակաց համար ըսաւ Յի-
սուս Քրիստոս . սուրբ Աւետարանը քեզի
կը համոզէ, որ հրեշտակաց ունեցած ու-
րախութիւնը այլ կերպով յայտնեց Քրի-
ստոս, ինչպէս գրուած է . « Ուրախութիւն
եղիցի առաջի հրեշտակաց Աստուծոյ ՚ի վե-
րայ միոյ մեղաւորի՝ որ ապաշխարիցէ » .
Ղու. Ժե. 10 :

Իսկ առաջինը յայտնի կը ցըցնէ անդրան-
կաց Եկեղեցին, վասն որոց ըսաւ . « Զի այս-
պէս է ուրախութիւն յերկինս » . Այս « եր-
կինք » բառով կիսնացընէ մեզի սուրբ եւ ար-

դար եւ երանեալ հոգիներուն կայանքը , որ է արքայութիւն երկնից . Մատ. Ե . 12 : Մար . Ժ . 21 : Վրլ . ա . 5 : Եբբ . Ժբ . 23 : Իսկ հրեշտակաց ուրախանալոյն համար կրակ . « Ուրախութիւն եղիցի առաջի հրեշտակաց Աստուծոյ » . տե՛ս « յերկինս » չոսելովը՝ որոշեց հրեշտակներուն ուրախութիւնը :

Վրդ՝ թէ որ այս ճառով չ'համոզուին սրբոց բարեխօսութեանը վրայով , ալ սիրտս պիտի վկայէ , որ յամառեալ կամապաշտութեան ախտը թագաւորած պիտի ըլլայ անոնց սրտին մէջ . եւ Քրիստոսի Յիսուսի այն մեծ պատիւը՝ որ տուաւ սուրբերուն , պիտի չազդէ անոնց : Տե՛ս՝ Յիսուս Քրիստոս սուրբերը իրեն հետը պատուակից բրաւ հրամայելով . « Որ ընդունի զձեզ , զիս ընդունի . եւ որ զիս ընդունի , ընդունի զառաքիչն իմ » : Վյս իրչափ մեծ եւ գերաատիճան պատիւ է՝ որ Յիսուս տուաւ սրբազան առաքելոց . եւ կամեցաւ՝ որ սուրբ Աւետարանին ամեն ողջամիտ հեռեւողներն ալ ընդունին եւ պատուեն , ոչ միայն սրբազան առաքելալիները՝ այլ եւ ամեն սուրբերը եւ արգարները՝ եւ կը խոստանայ անոնց համար երկնից արքայութեան մէջ պատրաստուած վարձքերնուն մասնակից եւ հազարդ ընել , եւ անոնց փառացը

հասցընել . « Որ ընդունի զմարգարէ յանուն մարգարէի , զվարձս մարգարէի առցէ . եւ որ ընդունի զարդար յանուն արդարոյ , զվարձս արդարոյ առցէ » . Մատ . Ժ . 40 . 41 :

Եւս եւ կը յարգեմք սուրբերը մեր մտաց առջեւը ներկայացունելով անոնց ամեն մէկուն Աստուածահաճոյ վարքը , առաքելական գործքերը , եւ մարտիրոսական մահերնին . ասոր համար է՝ որ անոնց նկարագրութեան պատկերներուն յարգութիւն կուտամք , չէ՛ թէ իբրեւ զԱստուած կը պաշտեմք . քաւ լիցի , այլ Աստուծոյ հաճելի եւ կամակատար եւ հաւատարիմ ծառայ եւ պաշտօնեայ ճանչնալով՝ կը յարգեմք . եւ այս մեր ջերմեռանդըն յարգութիւն տալերնիս սրբոց պատկերաց առ Աստուած կը վերաբերի : Օ ի ՚ի փառս Արարչին աստուծոյ ՚ի գործ կը դըրուի , եւ ոչ ՚ի փառս ստեղծական մարդոյ . ուստի ամենայն աստուածայնոց՝ եւ ինչ որ աստուածային բաներուն կը տրուի պատիւ , յարգութիւն , խոնարհութիւն , եւ ծնրադրութիւն , բոլորն ալ առ Աստուած կը վերաբերին : Կարգա՛ սուրբ Աւետարանը . Բրիտոս Տէրն մեր , փարիսեցիներուն կեղծաւոր գործքերնին կշտամբելու եւ յանդիմանելու ատենը՝ տես ի՞նչ կըսէ , « Որ երդուաւ ՚ի

սեղանն, երդուաւ ՚ի նա, եւ յամենայն որ ՚ի
 վերայ նորա է. եւ որ երդուաւ ՚ի տաճարն,
 երդուաւ ՚ի նա եւ ՚ի բնակիչն նորա. եւ որ
 երդուաւ յերկինս, երդուաւ յաթոռն աս-
 տուծոյ, եւ յայն՝ որ նստին ՚ի վերայ նորա» .
 Մատթ. իգ. 20 : Ստածէ՛ հիմա, երբոր սեղա-
 նին վրայ երդում ընեմ նէ, Պատարագին
 վրայ երդում ըրամ կըլլամ, վասն զի Պատա-
 րագն է սեղանին վրայ. սեղանը՝ Պատարագին
 հետ յարարերութիւն ունենալուն համար՝
 սեղանին վրայ եղած երդումը Պատարա-
 գին կը վերաբերի : Աւ երբ տաճարին վրայ
 երդում ընեմ նէ, Աստուծոյ կը վերաբերի
 այն երդումը, զի աստուած կը բնակի տա-
 ճարին մէջ, եւ տաճարը յարարերութիւն
 ունի առ Աստուած : Ամենայն՝ երբոր երկ-
 նից վրայ երդում ընեմ նէ, երկինքը Աս-
 տուծոյ աթոռը ըլլալուն՝ եւ Աստուած ա-
 նոր վրայ բազմեալ ըլլալուն համար՝ Աս-
 տուծոյ վրայ երդում ըրամ կըլլամ, զի
 Աստուած կը բազմի յերկինս. եւ երկինքը
 յարարերութիւն ունի առ Աստուած : Բսեչ
 է որ՝ ինչ բան որ առ Աստուած յարարե-
 րութիւն ունին, սեղան, տաճար, անօթ,
 եւայն, որ աղօթիք եւ սուրբ իւղով օծ-
 ւեալ եւ սրբացուցեալ են, անոնց արուած

պատիւ , պաշտօն եւ յարգութիւն առ Աստուած կը վերաբերին : Այս Սրբոց՝ որ Արարչին աստուծոյ կամակատարք եւ սպասաւորք են , եւ ՚ի փառս աստուծոյ իրենց արիւնը թափեր զո՛հ եղեր են , անոնց եղած պատիւ , խոնարհութիւն , տօնախմբութիւն , ընդունելութիւն , եւ ճնրագրութիւն , ինչո՞ւ առ Աստուած չվերաբերին : Այն ինքն Տէրն մեր կրսէ , « Պատիւ ծառային առ Տէրն վերաբերի » . ուստի ամենայն Քրիստոնէից ըրած ջերմեռանդութիւնը , աղօթքը , եւ խրնդրուածքը՝ որ առաջի Տէրունական կամ Սրբոց պատկերաց կրնձայեն . կը վերաբերին իրենց սկզբնատիպներուն , այսինքն Սուրբերուն . եւ անոնցմէ ալ բուն իսկ Ամենատէր Արարչապետին . եւ ասկից չի հետեւիր կռապաշտութիւն կամ աւելորդապաշտութիւն , այլ անոր ներհակը՝ ջերմեռանդն Աստուածապաշտութիւն : Օ ի արդարեւ արուեստակերտ են պատկերները , որոնց առջեւը ծուր կը դնենք . բայց այն արուեստակերտներուն նայելով՝ միտքերնիս կը բերենք անոնց ըսկզբնատիպները , ինչպէս կրսէ սուրբ Գրիգոր նարեկացին , « Զոր ինչ հայի որ , ՚ի նոյն փոխի եւ մտօք » . Թէ՛ն , երգերգոց : Եւ կը մտածենք անոնց ՚ի փառս Աստուծոյ քաշած չարչա

բանքնին, նահատակութիւնն, սուրբ վարքերնին, եւ երկնային յաւիտենական փառաց արժանի ըլլանին. որոնցմով ջերմեռանդըն փափագ մը կրնայ մեր սրտին մէջն ալ, եւ կրսկրսինք աղօթել Աստուծոյ, որ ինչպէս ան սուրբերը արժանի ըլէր է նէ, մեզ ալ արժանի ընէ իւր մարգարէի կամօքք. եւ մի թէ աս կռապաշտութիւն է մի : աւաղելի՛ կուրութիւն : Արդ ըսածներէս կը հետեւի, որ արուեստակերտ պատկերաց եղած յարգութիւնը՝ կը վերաբերի իրենց Սկզբնապին. եւ Սկզբնատպին եղածն ալ կը վերաբերի առ Արարչապետն աստուած. ուստի պէտք է եղեր այն յարգութիւնը տալ պատկերաց, եւ ոչ արհամարհել. վասն զի երբոր մէկը թագաւորին պատկերը պատուէնէ, զթագաւորն պատուած կը ըլլայ. եւ ոչ այն արձանը, որուն առջեւ գլուխը ծռեց : Այլ ասոր ներհակ, թէ որ մէկը ոտքի տակ առնէ, կոխէ, կամ արհամարհէ նէ, չարաչար կը պատժուի. վասն զի այն արհամարհութիւնը թագաւորին տրւած կը ըլլայ. ինչպէս կըսէ սուրբ Հայրապետն Աթանաս, «որ թշնամանէ զպատկեր կայսեր, զարդար պատիժն կրէ, որպէս թէ զկայսրն թշնամանեալ էր» . Ի Գործ. Դ. Եօթներորդ Ժողովն :

Պատկերք սրբոց նշանակող են , որ մեր մտաց առջեւը կը ներկայացունեն սրբոց Աստուածահաճոյ վարքերնին եւ նահատակութիւննին . եւ յիշել կուտան մեզի անոնց առաքինութիւննին , Աստուծոյ հաճելի հոգեւոր վաստակնին , եւ հաւատոյ ճշմարտութեան վրայով ունեցած ճգնութիւննին եւ արդիւնքնին . մանաւանդ երկնից արքայութեան եւ Աստուածային յաւիտենական փառաց ալ հաղորդ ըլլայնին . ասոր համար ըսինք՝ որ սրբոց պատկերները նշանակող են : Ինչպէս հաց՝ ջուր՝ բառերը երբ կը տեսնամք դրուած . իսկոյն միտքերնիս կը յիշէ այն նշանակող բառերովը նշանակեալ հացը , որ մարդոյս անօթութիւնը կը կշտացընէ . նոյնպէս ջուր բառովալ կը յիշեմք այն թեթեւ եւ թափանցիկ տարրը , որ զովացուցիչ է՝ ծարաւոյ , մաքրիչ աղտեղութեան , աճեցուցիչ եւ սնուցիչ բուսոց՝ անկոց՝ եւ կենդանեաց : Ահա այս օրինակաւ պիտի իմանամք սուրբերուն պատկերաց նշանակող ըլլալը . որով նշանակեալ սուրբերը կը յիշատակուին եւ կը յարգուին Աստուածասէր բարեպաշտներէն . եւ այս է քրիստոնէական պարտաւորութիւն աւանդեալ սրբազան առաքեալէն Պողոսէ . ըստ այնմ «Յիշեցէք զառաջնորդս

ձեր՝ որք խօսեցան ձեզ զբանն Աստուծոյ .
 հայեցեալք յերս գնացից նոցա, նմանողք եւ
 զերուք հաւատոցն» . Եբր. Ժգ. 7 :

Անանկ է նէ սուրբերուն պատկերները՝
 բարեպաշտ քրիստոնեայներուն մտքերնուն
 հաւատոյ ջերմեանդութեան զգացմունք
 կուտան . վասն որոյ Եկեղեցին՝ առաջի աչաց
 հաւատացելոց հրաշալի պատմութիւն մը կը
 նկարագրէ երեւեցուցիչ սկզբնատպի իւր-
 եանց . որոց տեսութիւնը լռելեայն քարոզ
 մի է ոչ 'ի լռելիս ականջաց հաւատացելոց
 ազդարար , այլ աչաց եւ մտաց ներգործող
 եւ ազդեցող սկզբնատպի իւրեանց , այսինքն
 սուրբերուն պէսպէս Աստուածահաճոյ ար-
 դիւնքը՝ ճգնողական վարքերնին՝ հաւատոյ
 ճշմարտութեանը տուած վկայութիւննին՝
 եւ մարտիրոսական մահուամբ վախճաննին .
 վասն զի մարդոյս աչքը ինչ բանի նայելու
 բլայ՝ միտքը անոր վրայով գաղափար կըս-
 տանայ . ինչպէս ըսինք սուրբ Գրիգոր նարե-
 կացոյն վճիռը, թէ « Զոր ինչ հայի ոք , 'ի
 նոյն փոխի եւ մտօք » :

Արեմն հայելով 'ի պատկերս սրբոց առա-
 քինասէր եւ ճշմարիտ հաւատացեալները՝
 անշուշտ առաքինութեան եւ բարեպաշտու-
 թեան զգացմունքներ կըստանան սրտերնուն

մէջ, եւ կը նորոգի միտքերնին եւ սիրտերնին բարի եւ առաքինական հոգւով յիշելով այն պատկերաց նախատիպները, եւ չար ունակութիւննին կը փոխուի բարի տրամադրութեան. ասոր համար է որ սրբազան Պօղոս առաքեալը Եփրայեցւոց հաւատացեալներուն նկարագրելով սուրբերուն հաստատուն հաւատքը եւ կատարեալ յոյսերնին, Աստուածահաճոյ գործքերնին եւ առաքինական արդիւնքնին, կը համոզէ զանոնք, որ սուրբերուն նմանին՝ եւ անոնց բարի վարքը ունենան, եւ մոլի կիրքերնին թողուն. եւ վերջը կը գրէ. «Այսուհետեւ եւ մեք՝ որ այսչափ շուրջ զմեզ մածեալ ունիմք զբազմութիւն վկայից. զհպարտութիւն զամենայն ՚ի բաց ընկեցուք՝ եւ զմեղս կարեւորս. համբերութեամբ ընթացուք ՚ի պատերազմ՝ որ առաջի մեզ կայ». կարգա՝ Եփր. ժա գլուխէն մինչեւ ցգլուխն ժբ. 1 :

Գիտեմ՝ որ այս տեղս պատկերատեսցնելը պիտի խռովին եւ հակառակին ճշմարտութիւնը ստուծեան հետ դասելով. որջամիտ աստուածպաշտութիւնը մոլորաշաւիղ կը ռսպաշտութեան հետ միացրնելով, ինչպէս իրենց տետրակներնուն մէջ գրերեն, թէ աստուած արգիլած է ձեռագործ շինելը, ձուլա-

ծու պատկերները սուտ աստուածներ հնարել է , եւ անոնց երկրպագութիւն ընելը մեղք է , եւ վկայութիւն կը բերեն , « Թէ մի եղիցին քեզ աստուածք բաց յինէն . մի արասցես դու քեզ կուռս ըստ ամենայն նմանութեան , որ ինչ յերկինս 'ի վեր է , եւ որ ինչ 'ի ջուրս 'ի ներքոյ երկրի . մի երկիրպագանիցես նոցա , եւ մի պաշտեսցես զնոսա . զի ես եմ տէր աստուած քո՝ աստուած նախանձոտ » . Եւէյ . ի . 3 . 4 . 5 : Իե . 13 : Բ օրի . ե . 7 . 8 :

Լ՛յո՛ աստուած արգիլած է ձեռագործ եւ ձուլածու պատկերներով սուտ աստուածներ հնարել՝ եւ անոնց երկրպագութիւն ընելը : Ինչպէս ըրաւ հրէից ժողովուրդը , որ երբոր Մովսէս հեռացաւ անոնցմէ , մոռցան Աստուծոյ ամենակարող զօրութիւնը , որ անոնք ազատեց Փարաւոնի բռնակորութենէն . եւ գնացին Ահարոնին , ու ուզեցին՝ որ իրենց ձեռագործ աստուածներ շինէ , որ զանոնք պաշտեն . ինչպէս գրած է . « Կուտեցաւ ժողովուրդն 'ի վերայ Ահարոնի . եւ ասենցնա , արի եւ արս մեզ աստուածս՝ որք առաջնորդեսցեն մեզ » . Եւէյ . 19 . 1 : Լ՛յս ապերախտ ժողովուրդոց մոլորութիւնը կը յիշէ Դաւիթ մարգարէն ալ . « Արարին զորթ 'ի

Քորեք, եւ երկիրպաղին պատկերին, եւ փոխեցին զփառս Աստուծոյ 'ի նմանութիւն որթու խոտակերի. մոռացան զԱստուած կենարար իւրեանց, որ արար զմեծամեծս յեգիպտոս եւ զսքանչելիս իւր յերկիր Քամայ. եւ զահ իւր 'ի վերայ Կարմիր ծովուն» .
Սաղ. ճ'ե. 19 :

Աս անիրաւութիւնը ըրաւ եւ Յերոբոս վամ արքայն իսրայէլի, որ երկու ոսկեծոյլ երկնջ շինեց, եւ աստուած կոչեց զանոնք ըսելով իրեն ժողովրդոցը. «Ահա աստուածքք իսրայէլ՝ որք հանին զքեզ յերկրէն եւ գիպտացոց» . գ. Թագ. Ժք. 28 :

Ահա տեսա՞ր մի, այս է Աստուծոյ ճշմարտութիւնը ստութեան փոխել, եւ ճշմարիտ Աստուածպաշտութիւնը կռապաշտութեան դարձրնել, Աստուած անուանելով նիւթական բաները, եւ Աստուծոյ երկրպագութեան պաշտօնը փառքը եւ պատիւը այն սուտ աստուածներուն տալ՝ ինչպէս կրսէ եւ Պօղոս առաքեալ. «փոխեցին զփառս անեղծին Աստուծոյ՝ 'ի նմանութիւն պատկերի՝ եղծանելի մարդոյ՝ եւ թռչնոց՝ եւ չորքոտանեաց եւ սողնոց . . . որք փոխանակեցին զճշմարտութիւնն Աստուծոյ ըստ ստութեան. հնազանդեցան՝ եւ պաշտեցին զարարածս,

եւ ոչ զարարիչն» . Հոհ. ա. 23. 25 :

Ուրեմն Աստուածային Տնօրէնութեանց , եւ Աստուծոյ սուրբերուն նկարագրութիւնը եւ պատկերացրնելը մեղք չէ՛ . այլ մեղք եւ կռապաշտութիւնը այն է , որ Աստուծոյ մեծութիւնը եւ ամենակարող զօրութիւնը ուրանալով կամ չը ճանչնալով , նիւթական բաներու Աստուածային երկրպագութիւն կուտան , կամ արարիչը կը ձգեն , արարածները կը պաշտեն : Ողջմտութեամբ կարգաւ Աստուածաշունչ սուրբ գիրքը . նայէ՛ Աստուած կարգիլէ կրեսս ձեռագործ կերտուածները , եւ ձուլածու պատկերները , որ իրեն մեծութիւնը եւ ճշմարտութիւնը կը խափանեն՝ եւ կռամոլութիւն եւ սուտ աստուածներ կը հրահարեն :

Իայց տես , երբոր այն ձեռագործ ճարտարութիւնը եւ ձուլածու պատկերները՝ որոնք իրեն Աստուածային մեծութիւնը՝ բարութիւնը՝ եւ ողորմութիւնը պիտի յայտնէին , անոնց համար կը հրամայէ շինելու եւ մարդկանց աչաց առջեւը ներկայացունելու . որոնցմով Աստուածապաշտութեան գաղափարներ ստանան մարդկային միտք , եւ անոնք յիշեցուցիչ եւ ներկայացուցիչ բլրան Աստուածային մարդասիրութեան շնորհքներ :

րուն՝ եւ բարիքներուն : Ինչպէս տապանակ
 ուխտիին շինութիւնը , որուն վրայ ոսկեձոյլ
 քերօբէներ կային թեւերնին տարածուած .
 եւ այսպէս կը հրամայէ Աստուած Մովսէսի .
 «Արասցես Տապանակ վկայութեան՝ յան-
 վուտ փայտից , յերկուց կանգնոց եւ ՚ի կի-
 սոյ զերկայնութիւն նորա՝ եւ ՚ի կանգնոց եւ
 ՚ի կիսոյ զլայնութիւն նորա . եւ ՚ի կանգնոց
 եւ ՚ի կիսոյ զբարձրութիւն նորա : Եւ պա-
 տեցես զնա ոսկւով սրբով ներքոյ , եւ ար-
 տաքոյ օձցես զնա , եւ արասցես նմա ճնօտս
 ոսկիս շուրջ շրջանակաւ . . . Եւ արասցես եր-
 կուս Քրօբէս ոսկիս ճախարակեայս . եւ դի-
 ցես զնոսա ՚ի վերայ երկոցունց կողմանց քա-
 ւութեանն : Եւ լինիցին Քրօբէքն մի ՚ի մի-
 ոջէ կողմանէ , եւ մի ՚ի միւսմէ կողմանէ քա-
 ւութեանն : Եւ արասցես երկուս Քրօբէս
 ՚ի վերայ երկոցունց կողմանց նորա , եւ իցէ
 Քրօբէիցն տարածեալ զթեւս իւրեանց ՚ի
 վերուստ . եւ հովանի ունիցին թեւօք իւր-
 եանց ՚ի վերայ քաւութեանն , եւ երեսք նո-
 ցա յանդիման միմեանց . զի ՚ի քաւութիւնն
 հայիցին երեսք Քրօբէիցն . եւ դիցես զքա-
 ւութիւնն ՚ի վերայ Տապանակին ՚ի վերուստ
 կողմանէ » . Եւ Լից . Իե . 10 . 11 . 18 . 20 :

Լ՛հա տես , որ ո՛չ միայն այս Տապանակին

ձեռակերտ շինութիւնը Աստուծոյ ամենա-
 կալ կարողութիւնը կը յիշեցունէր ժողո-
 վըդոց, այլ նաեւ այն քերթելից ձեռակերտ
 եւ ձուլածու պատկերները՝ Աստուծոյ սքան-
 չելի մեծութիւնը եւ զօրութիւնը յայտնի
 կրնէին կռապաշտներուն առջեւ . ինչպէս կը
 պատմէ սուրբ գիրքը . «Եւ առաքեաց ժողո-
 վուրդն ՚ի Սելով, եւ առին անտի զՏապա-
 նակ ուխտի տեսուն զօրութեանց՝ որ նտի
 ՚ի Քրթէս . եւ երկոքեան որդիքն Հեղեաց
 Ունի եւ Փենեհէս ընդ Տապանակի ուխտի
 Աստուծոյ գնացին : Եւ եղեւ՝ իբրեւ եկն
 Տապանակ ուխտի տեսուն ՚ի բանակն, աղա-
 դակեաց ամենայն խորայէլ մեծաձայն . եւ
 հնչեաց երկիրն : Եւ լուան այլազգիքն զբար-
 բառ աղաղակին . եւ ասէն այլազգիքն . զն՛նչ
 է բարբառ մեծի աղաղակին այնորիկ ՚ի բա-
 նակի Եբրայեցւոցն . եւ գիտացին՝ եթէ Տա-
 պանակ տեսուն եկն ՚ի բանակն : Եւ երկեան
 այլազգիքն՝ եւ ասէն . այն աստուածք նոցա
 եկին ՚ի բանակն . ապրեցո՛ զմեզ տէր այսօր .
 վայ մեզ զի ո՛չ եղեւ մեզ այսպիսի յերէկն
 եւ յեռանդն : Վայ մեզ՝ եւ ո՞ ապրեցուսցէ
 զմեզ ՚ի ձեռաց Աստուծոց հօրացն այնո-
 ցիկ . այն աստուածք են որ հարին զԵգիպտոս
 ամենայն հարուածովք, եւ յամենայն յա-

նապատին» . ա թափ . դ . 4 . 8 :

Կը հարցունենմ այս տեղս Աստուածաշունչ կարդացողներուն . որոնն միջոցաւը Աստուած կործանեց այն մեծ դրօշուած Դագոնայ կուռքին պատկերը , որ կը պաշտէին Ազովտացի կռապաշտները . չէ՞ որ տապանակ ուխտինն միջոցաւը եղաւ այն հրաշքը . ինչպէս կը պատմէ Աստուածաշունչ գիրքը . « Եւ կանխեցին Ազովտացիքն 'ի վաղիւ անդր՝ եւ մտին 'ի տուն Դագոնայ՝ եւ տեպին զԴագոն կործանեալ 'ի վերայ երեսաց իւրոց 'ի գետնի առաջի տապանակին Աստուծոյ . . . Եւ եղեւ իբրեւ կանխեցին ընդ առաւօտն 'ի վաղիւ անդր , եւ ահա՛ Դագոն կործանեալ կայր 'ի վերայ երեսաց իւրոց յերկիր առաջի տապանակի ուխտին տեառն » . ա թափ . ե . 3 . 4 : Կը տեսնանք մի , երկուքն ալ ձուլածու եւ ձեռակերտ շինուած են . կուռքն Դագոնայ , եւ տապանակ ուխտին քերօբէներուն պատկերներովը զարդարուած : Իայց Դագոնի պատկերը մարդոց առջեւ կռապաշտութիւնը կերեցընէր , իսկ տապանակ ուխտին իրեն ունեցած քերօբէներուն պատկերովը Աստուծոյ ամենակալ եւ ամենակարող զօրութիւնը կը նկարագրէր : Այլ 'ի միտ ա՛ռ Պօղոս առաքե-

լոյն գովութիւնը , որ այն քերթեից պատկերներուն կուտայ . « Եւ ՚ի վերայ նորա քերթեքն փառաց՝ որք հովանի ունէին ՚ի վերայ քառութեանն » . Եբր. թ. 5 : Քերթեքն փառաց ըսելով՝ յայտնի կրնէ որ այն քերթեից պատկերները եւ տապանակ ուխտին՝ Աստուծոյ սքանչելի մեծութեան փառքը առաջի մտաց մարդկան կը բերէին . որով Աստուածապաշտները միշտ Աստուծոյ խնամքը եւ մարդասիրական ողորմութիւնը կը յիշէին :

Հիմա դուն այս տեղս խորհրդածութիւն մը ըրէ՝ բաղդատէ մէկզմէկու հետ Աստուծոյ երկու կերպ ամենազգու եւ անժխտելի հրամանը , որ ըրաւ Մովսէս մարգարէին . առաջին հրամանն էր այս . « Մի՛ արասցես դուքեզ կուռս ըստ ամենայն նմանութեան » . Եւ ից. ի. 4 : Իսկ երկրորդ հրամանը . « Արասցես երկուս քերովբէս ոսկիս ճախարակեայս » . Եւ ից. իե. 18 : Կը գտնաս մէկզմէկու ներհակ . « Մի՛ արասցես » . եւ « Արասցես » . բայց թէ որ ողջամիտ խորհրդով մը տածես այս երկու կերպ հրամանին վրայ , շուտով կը համոզուիս ըսելու , որ այն առաջին աստուծոյ հրամանը կարգիլէր կռապաշտութեան պատկեր շինելը , եւ աստուծոյ տալու երկրպագութիւնը այն շինծու կերպա-

րանքներուն տալը . «Մի արասցես դու քեզ
կուռս ըստ ամենայն նմանութեան» : Իսկ
երկրորդ հրամանը կը պատուիրէ իրեն երկ-
նային պաշտօնեայներուն , այսինքն քերթե-
ներուն պատկերները ոսկիէ շինելու , եւ ժո-
ղովրդոց աչաց առջեւը ներկայացունելու ,
ոգնուցմով աստուծոյ փառքը եւ մեծութիւնը
կը յայտնըվի . վասն որոյ կը հրամայէ . «Արաս-
ցես տապանակ վկայութեան . . . արասցես
երկուս քերովբէս ոսկիս ճախարակեսայս» .
եւ այն :

Աղջամիտ եւ ուղղափառ քրիստոնեայները
երբոր սրբազան պատկերները կը տեսնան ,
կամ աստուծոյ սքանչելի մարդասիրութեան
եւ ամենակարող զօրութեան գերազանցու-
թիւնը կը յիշեն , եւ կամ աստուծոյ հաճոյ-
ացեալ սուրբերուն ստացած շնորհքներուն
եւ երանական փառքերուն գերազանցու-
թիւնը իրենց մտքին առջեւ կը բերեն , ար-
դարեւ բարեպաշտութեան յայտնի նշան .
քանզի ուղղափառ Քրիստոնեաներուն սրբ-
բազան պատկերաց յարգութիւն տալը , եւ
անոնց առջեւ Աստուծոյ մեծութիւնը եւ
գերազանցութիւնը յիշելով՝ Աստուծոյ եր-
կրպագութիւն ընելը՝ Աստուծոյ հաճելի
պաշտօն է , եւ ճշմարիտ աստուածապաշտու-

Թեան նշան :

Ինչպէս Յակոբ նահապետը երբոր աստուծոյ այցելու թեան խնամքը, եւ գերազանց բարութեան շնորհքը վայելեց՝ դէպ ՚ի միջագետս ասորոց որ կերթար, արձան մը կանգնեց՝ եւ իւզով օծեց, եւ անոր առջեւ Աստուծոյ ուխտ ընելով, այն արձանը Տուն Աստուծոյ կոչեց . Ինչպէս կը պատմէ սուրբ գիրքը . «Եւ յարեաւ Յակոբ ընդ առաւօտըն, եւ էառ զվէմն զոր եղ ընդ սնարս իւր, եւ կանգնեաց զնա արձան, եւ էարկ իւղ ՚ի գլուխ նորա . . . եւ ուխտեաց Յակոբ ուխտ . . . եւ վէմն զոր կանգնեցի արձան, եւ զիցի ինձ տուն Աստուծոյ» . Ծնն . իր . 18 . մինչեւ ՚ի 22 համարն կարդա :

Տեսո՞ր մի՛ Յակոբ նահապետը իրեն աստուածապաշտութեան նշան այն արձանը կանգնեց, եւ միւս կռապաշտութեան արձաններէն որոշելու եւ զատուելու համար օծեց իւզով . Ինչ կըսես, Յակոբ նահապետին այս գործը աւելորդապաշտութիւն էր, թէ աստուածապաշտութիւն : Հարկաւ պիտի ըսես, թէ աստուածապաշտութիւն է եւ ո՛չ աւելորդապաշտութիւն . Յակոբ նահապետ իրեն դիտաւորութիւնը ուղղելով առ Աստուած՝ այն արձանը որ յառաջ իրեն գլխոյն բարձ ըրած

էր, Տուն Աստուծոյ կը կոչէ, եւ ասանկ մեծ
յարգական անուն տալով կը մեծարէ այն
վէմը, որ ընդ սնարս իւր ունեցաւ. Տնն .
Լը. 11 :

Միտքերնիս բերենք այս տեղս սուրբ
գիրքին տուած պատկերաց ապացոյցներուն
մէկ ուրիշն ալ. երբոր հրէից ազգը ապե-
րախտ գտնուեցաւ աստուծոյ այնչափ բա-
րերարութեանցը, քիչ մը հացի եւ ջուրի կա-
րօտութիւն ունենալնուն համար սկսան մե-
ջերնին տրտունջ ընել՝ բամբասել զԱստ-
ուած եւ զՄովսէս: Աստուած ալ անոնց պա-
տիժ տրվաւ նոյն անապատին մէջ այն կոտո-
րիչ օձերը, որոնց թիւնալիր խայթոցներէն
շատերը մեռան: Աւստի այս արագահաս
պատիժէն զգաստանալով՝ երբոր մնացեալ
ժողովուրդը մեղայի եկան, ու խնդրեցին
մարգարէէն՝ որ աղօթք ընէ առ Աստուած,
որ ողորմի իրենց. ըսեց Աստուած Մովսիսի ա-
ղօթքը, ու հրամայեց, որ օձի պատկեր մը
շինէ պղնձաձոյլ, եւ մէկ փայտեայ նշանակի
մը վրայ զետեղելով՝ բարձրացունէ, որ ա-
մեն օձահարները անոր նային, ու անով բը-
ժշկուին, ինչպէս գրուած է. «Եւ ստէ տէր
ցՄովսէս, արա՛ դու քեզ օձ, եւ դիցես զնա
'ի վերայ նշանակի. եւ եղիցի յորժամ հար-

կանկրցէ օձ զմարդ , ամենայն օձահար՝ որ տեսանկրցէ զնա՝ կեցցէ : Եւ արար Մովսէս օձ պղնձի՝ եւ կացոյց զնա ՚ի վերայ նշանակին , եւ լինէր՝ յորժամ հարկանէր օձ զմարդ , հայէր ընդ օձն պղնձի , եւ կեայր» . Թոոյ . Խա . 8 . 9 :

Ի՞նչ կըսես ո՞վ բարեմխտ ընթերցող , իրաւունք չունէր մի երանելի մարգարէն Մովսէս համարձակելով ըսել աստուծոյ . դո՛ւ տէր Աստուած ամենակալ , դու էիր , որ կանխաւ պատուիրեցիր ինձի սաստիկ . «Մի արասցես դու քեզ կուռս ըստ ամենայն նմանութեան» . հիմա կը հրամայես շինել ձուլեալ պատկեր մը ըստ նմանութեան օձի . ո՞ր մնացայն առաջին հրամանդ : Մի թէ այս յանդգնութիւն կըլլար Մովսէսի երբոր ըսելու ըլլար . բայց գիտցաւ Մովսէս մարգարէական ոգւով , որ այն պղնձածոյլ օձակերպ պատկերը խորհրդաւոր նշան մը է Աստուծոյ մարդասիրական գթութեանը եւ ընդհանուր հոգւոց ազատութեանը , որ պիտի կատարուէր ՚ի Գողգոթայ կամաւոր խաչելութեամբ կենարարին մերոյ Յիսուսի : Եւ այս մեծ եւ սքանչելի խորհրդոյն տիպ եւ նմանութիւնն էր , զոր եւ ինքն Քրիստոս հաստատեց ըսելով . «Եւ որս պէս Մովսէս բարձրացոյց զօձն յանապատի ,

նոյնպէս բարձրանալ պարտ է որդւոյ մար-
դոյ» . Յօհ . Գ . 14 :

Կարծեմ՝ որ համոզուեցար , թէ աստ-
ուածահաճոյ պատկերաց յարգը որոշուած
է կռամոլութեան անարգ պատկերներէն .
վասն զի այլ է աստուածահաճոյ սուրբ պատ-
կերաց խորհրդաւոր նկարագրութիւնը , եւ
այլ է կռապաշտից սնտոյի կռուքերը :

Ուրեմն Եկեղեցին Քրիստոսի որչափ սր-
բոց պատկեր ունի , որ հին եւ նոր օրինաց
մէջ յայտնուած են , եւ կամ Յիսուսի փրկչին
մերոյ մարդեղութեան եւ հրաշագործութեան
նկարագրութիւնները , եւ անոնց ջերմեան-
դըն յարգութիւն կռուան բարեպաշտ ժու-
ղովուրդք Քրիստոսի՝ ուղիղ զխաւորու-
թեամբ երկրպագութեան եւ փառաբանու-
թեան պաշտօն նուիրելով Աստուծոյ , ինչպէս
կը գրէ սուրբ Ներսէս շնորհալին . « Պարտ է
արարածոցս Արարչին միայնոյ եւ փրկչին նը-
կարագրեալ կերպարանի զերկրպագութիւնն
ընծայել . իսկ զմտերիմ ծառայիցն աստուծոյ
զպատկերս եւ զանուանս՝ որ են բնութեամբ
ծառայակիցք մեզ , պատուել եւ յարգել՝
ըստ իւրաքանչիւր արժանաւորութեանն , եւ
զառաքինութեան նոցին զվարս՝ ՚ի տեսլենէ
պատկերի իւրոցն իւրաքանչիւր պատկերացն՝

օրինակ առնուլ մեզ բարեաց . զմտաւ ածե-
լով զզանազան ճգնութիւն նոցա որ վասն
ճշմարտութեանն , եւ որ անարգէ զնոսա՝ ո՛չ
զնիւթ պատկերին համարեսցի անարգել , այլ
զայն՝ յորոյ անուն պատկերն է նկարագրեալ ,
եթէ զտեսառն եւ եթէ զճառայլց նորա » .
Ընդհ . եր . 87 :

Ղիտեմ՝ որ պիտի ըսեն , եւ շատերուն
բերնէն ալ ըսիւ եմք , թէ սուրբերուն պատ-
կերները իրենց վարուցը պատմութիւններէն
առնելով՝ կը նկարագրեն , եւ Յիսուսի Քր-
րիստոսի տնօրինական եւ զանազան սքանչե-
լի հրաշագործութեան պատկերները նոր կը-
տակարանէն առնելով կը գծագրեն . բայց
հօր Աստուծոյ եւ սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ
պատկերը ո՛ւրկէց առնելով կը նկարագրեն :
Ղէ՞ որ այս խօսքերը շատ անգամ կը խօսին
պարզամիտներուն , եւ շատերուն գայթակ-
ղութիւն կուտան ըսելով . սուրբ գիրքը կը
գրէ , Աստուած անտեսանելի է մարդկային
աչաց տեսութեան . ինչպէս ըսաւ Աստուած
Մովսէս մարգարէին . « Ո՛չ կարես տեսանել
զերեսա իմ , զի ո՛չ տեսանէ մարդ զերեսա իմ
եւ ապրի » . Եւէց . լգ . 20 : Մրդ՝ ում նմա-
նեցուցիք զտէր , եւ որո՛ւմ նմանութեան
նմանեցուցիք զնա : Ս՛ի թէ պատկեր կոսի-

եաց զնա հիւան, կամ ոսկերիչ ձուլեաց զու-
կի, եւ պատեաց զնա ոսկւով, 'ի նմանութիւն
պատկերի կերպարանեաց զնա" . Ե"ս . 18 . 19 :
"զԱստուած ոչ որ ետես երբէք ,
բայց միածին Որդի՝ որ 'ի ծոց հօր , նա
պատմեաց" . Յօհ . ա . 18 . ա Տի՛ժ . շ . 16 :
ա Յօհ . ղ . 12 :

Արդ՝ գիտցիր որ Հայոց սուրբ Եկեղե-
ցին ալ համեմատ սուրբ գրոց զԱստուած
կը խոստովանի անտեսանելի մարմնաւոր ա-
չաց , վասն որոյ կը գրէ սուրբն Սահակ Դեն-
շապուհ պարօց իշխանին . "Արարիչն ամե-
նեցուն աներեւոյթ է 'ի մարմնաւոր աչացս ,
այլ մտաց իմանի զօրութիւնն նորա" : Եւ 'ի
շարականի երգէ . "Առանց որքանութեան ,
առանց որպիսութեան , առանց տեսութեան" :
Եւ սուրբ Գրիգոր նարեկացին 'ի դումարք
խմբիցն գրէ . "Աչաց մարդկութեան զան-
տեսն 'ի մարմնի ետուր նկատել" :

Եւ յա խոստովանութիւնը համեմատ սուրբ
գրոց տալով , սուրբ Եկեղեցին Հայոց կը մեր-
ժէ չարայոյզ աղանդը Եւնոմեանց եւ Այեր-
եանց , որք 'ի դ դարուն երեւեալ հնարեցին
եւ համարձակեցան ըսել հակառակ սուրբ
գրոց բարբանջելով , թէ բնական տեսութիւ-
նով կը տեսնուի ու կը ճանչցրվի Աստուծոյ

անբննելի եւ անտեսանելի խսկութիւնը , եւ կը գիտցրի Սատուծոյ ինչ ըլլալը : Եւս կը հերքէ Հայոց Եկեղեցին Բեգուարտեանց եւ Բեգունեաց աղանդը , որ ժգ դարուն երեւեցան , եւ կը շարժադիւթին՝ թէ այս աշխարհիս մէջ հնարաւոր է մարդկան անմեղանշական ըլլալու , եւ բնական տեսութիւնով դէմ յանդիման տեսնալ Սատուծոյ տեսութիւնը՝ ամենեւին կարօտ չըլլալով Սատուածային գերբնական փառաց լուսոյն , որ այս ամենքը հակառակ սուրբ գրոց է . « Ի քէն է տէր աղբիւր կենաց եւ լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զոյս » . Մաշ . լե . 10 : « Ամենայն ինչ տուաւ ինձ Ի հօրէ իմմէ , եւ ոչ որ ճանաչէ զորդի՛ եթէ ոչ հայր , եւ ոչ զհայր որ ճանաչէ՝ եթէ ոչ որդի , եւ ում որդին կամիցի յայտնել » . Մաք . Ժա . 27 :

Եւս այս բացայայտ եւ անթխտելի վկայութիւններով կը հաստատի , որ անհնար է մարդկային մարմնաւոր աչօք տեսանել Աստուծոյ անչափ մեծութիւնը դէմ յանդիման , եւ անոր պատկերը նկարագրել , որ հանդերձեալ յաւիտենական կենաց մէջ պիտի տեսնան եւ վայելեն սուրբ եւ երանեալ հոգիները լուսով փառացն Սատուծոյ : Իսկ այս անցաւոր եւ մահկանացու կենաց մէջ յայտ-

նեցաւ Աստուծոյ սքանչելի տեսութիւնը
 սուրբերուն՝ եւ եկեղեցւոյ պաշտօնեայնե-
 րուն, մասնաւոր եւ միջական տեսութեամբ,
 որչափ կը տանէր մարդկային աչաց զօրու-
 թիւնը, եւ բաւական կըլլային նկատելու
 Աստուածային փառաց յայտնութիւնը լու-
 սով երկնաձիր շնորհացն: Ահա այս մտօք
 է Պօղոս առաքելոյն տուած վկայութիւնը
 ըսելով. «Այժմ տեսանեմք իբրեւ ընդ հայե-
 լի օրինակաւ, այլ յայնժամ դէմ յանդիման.
 այժմ խելամուտ եմ փոքր ՚ի շատէ, այլ յայն-
 ժամ գիտացից՝ որպէս եւ նայն ծանեաւ
 զիս». ա Վորն. ԺԳ. 12: Եւ սուրբ Գրիգոր
 լուսաւորիչն մեր համեմատ սրբազան առա-
 քելոյն քարոզեց մեզի. «Զի անբաւ է մար-
 դոյ տեսանել զԱստուած գոյիւ իւրով՝ որ-
 պէս մոմ զհուր. զի եթէ լերինք ոչ կարեն
 տեսանել զնա. զի յուժամ հայեցեալ ընդ
 նոսա՝ հալեացին. . . ապա նա ըստ մերոյ փո-
 քրկութեանս երեւի, որպէս զի մի տարրական
 արարածք կիզցին յահէ փառացն. . . եւ յե-
 բեւիլն իւրում արդարոցն՝ զահն իւր ՚ի յին-
 քն ամփոփէր, եւ մարդատեսիլ եւ հրեշ-
 տականման երեւէր, մտահաս ըստ հանդուր-
 ժելոյ աչաց: Այլ արարածք կարեն քննել
 զարարիչն, եւ ոչ զանգուած զզանգիչն գի-

տէ» . Ագաթի . եր . 125 :

Այնպէս է նէ Աստուծոյ զանազան տեսութիւնը յայտնուէր է ժամանակ ժամանակ Աստուածահաճոյ սուրբերուն հին օրինաց մէջ, եւ սուրբ Հոգին Աստուած ալ նոր շնորհական օրինաց մէջ յայտնեցաւ ՚ի Յորդանան՝ տեսլեամբ աղաւնւոյ, եւ սուրբ Սիօն վերնատունին մէջը իբրեւ հրեղէն լեզու յայտնեցաւ սրբազան դասուց Առաքելոց :
Ղա . գ . 22 : Գործ . բ . 3 :

Թո՛ղ այս տեղս ստրջանալով՝ ունկնդիր ըլլան նորազանգք , որ եւ տետրակներով կուզեն համոզել տկարամիտները հակառակ սուրբ գրոց խօսելով, եւ կը գրեն իրենց հեղինակէն առնելով . որ «Աստուած չէ երեւցած մէկու մը . ինչպէս Աստուծոյ նմանութիւն եւ կերպարանագրութիւն կուտան պատկերներու մէջ» . Թո՛ղ լսեն Եսայի մարգարէին՝ որ յայտնի կը խօսի . «Տեսի զՏէր նստեալ յաթոռ բարձրութեան եւ վերացելոյ, եւ լի էր առնն փառօք նորա : Լա Սերօքէքն կային շուրջ զնովաւ . . . Եւ ասեմ , վայ է ինձ՝ ես այր տառապեալ՝ զիա՞րդ կամ մըս հիացեալ . զի մարդ եմ եւ պիղծ շրթունս ունիմ , եւ ՚ի մէջ պղծաշուրթն ժողովրդեան բնակեալ եմ ես, եւ զՏէր զօրութեանց

տեսի աչօք իմովք» . Եսայ . զ . 1 , 2 , 5 . Թող
կարդան Դանիէլ մարգարէն . «Տեսանէի՛
մինչեւ ակօռք անկանէին , եւ Հինաւուրցն
նստէր , հանգերձ նորա սպիտակ իբրեւ ըզ-
ձինն՝ եւ հեր գլխոյ նորա իբրեւ զսար սուրբ .
ակօռ նորա իբրեւ զբոց հրոյ . անիւք նորա
իբրեւ զհուր բորբոքեալ . . . տեսանէի ՚ի
տեսլեան գիշերոյ՝ եւ ահա՛ ընդ ամպս երկ-
նից իբրեւ Որդի մարգոյ գայր , եւ հասանէր
մինչեւ ՚ի Հինաւուրցն , եւ մատուցաւ ա-
ռաջի նորա» . Դան . Է . 9 .

Ահա՛ այս սուրբ գրոց վկայութիւններով
կը հերքուի նորադանդից ունայնաբան վար-
դապետութիւնը . վասն զի Քրիստոսական
սուրբ Եկեղեցին սուրբ գիրքերէն առնելով՝
Աստուածային յայտնութիւնը իբրեւ սկզբնա-
տիպ կը նկարագրէ սրբազան պատկերներու
մէջ . եւ այն պատկերները ջերմեռանդու-
թեամբ կը յարգեն բարեպաշտ քրիստոն-
եայք , եւ անոնց առջեւը միտքերնին կը վե-
րացրնեն առ Աստուածային ճշմարտութիւնը .
եւ երկրպագութիւն կրնեն Աստուծոյ սրտի
մտօք աղաղակելով Դաւիթ մարգարէին պէս .
«Առ քեզ տէր համբարձի զաչս իմ , որ բը-
նակեալդ ես ՚ի յերկինս» . Սաղ . ճիւր . 1 :

Արդ՝ վերջաւորեմք այս գլխուս մէջ բա-

ւական համարելով առ այժմ ճշմարտու-
թեան իրաւամբք եւ սուրբ գրոց անժխտելի
վկայութեամբք խօսածնիս եւ գրածնիս ընդ
դէմ զարհուրելի զրպարտութեամբ՝ եւ ոխե-
րիմ թշնամութեամբ յանիրաւի բամբասու-
ղաց զանմեղ եւ զանարատ Եկեղեցին մեր ,
ըստ մարգարէին Դաւթի . « Ահա մեղաւորք
լարեցին զաղեղունս իւրեանց . պատրաստ ա-
րարին զնեոս 'ի կապարձս՝ ձգել ընդ խաւար
այնոցիկ՝ ոչք ուղիղ են սրտիւք » . Սալ . Ժ . 2 :

Ահա ասոնք են , որ բազմատեսակ տեա-
րակներով եւ բազմաձախ դրամ վառներով՝
ընդ ծով եւ ընդ ցամաք . քարոզիչներ կը խրը-
կեն 'ի քաղաքս եւ 'ի գիւղս . որ Հայոց Եկե-
ղեցւոյն պարզամիտ մանկունքները գայթակ-
ղեցրնելով բաժանեն 'ի հոգեսնունդ գրկաց
նորին . եւ հուսկ ապա իւրացուցանեն եւ
սեպհականեն իբրեւ ժողովուրդ իւրեանց :
Սէկ կողմը կը քարոզէ եւ կը յորդորէ
քաղցրաբանութիւնով միայն հռովմէական
Եկեղեցւոյն հպատակ ըլլալու , եւ անոր գա-
հակալը ընդհանուր Եկեղեցւոյն Քրիստոսի
գլուխ ճանչնալու , եւ անոր միայն հնա-
զանդելու , խոստովանելով զնա իբրեւ անար-
խալ վճռահատու եւ տէր ամենայն պատ-
րիարքաց . իսկ միւս կողմը խաբէական ձեռ-

նարկութիւններով՝ աւետարանական բառերով որոգայթ լարելով, նորադանդից ինքնահնար վարդապետութեան հետեւեցուցանել կը ջանայ :

Ո՛վ սոսկալի առիթ գայթակղութեան . որ կուտան քրիստոնէական ճշմարտութեան լուսաշաւիղ ճանապարհին մէջ բարւոք ընթացողներուն . միտ դիր՝ տես մէկ կողմը ըստ քմաց մեկնելով սուրբ գրոց վկայութիւնները , կը ջանան հռովմէական Եկեղեցւոյ գահընկալին արտաքոյ կանոնի չափազանց արտօնութիւններ տալու . եւ զայն ճանչցունելու ամեն հաւատացեալներուն իբրեւ հեղինակ հաւատոյ՝ եւ տարածող քրիստոնէական վարդապետութեան , եւ արտաքոյ այսր ճանաչման եւ խոստովանութեան փրկութիւն չըլլալու պայմանաւ . տես 'ի տետրակն անուանեալ “Դասանոս-իւն ուղղափառ հասարոց” տպեալ 'ի Հոռլ՝, Երեւ 17—21 : Ասով յայտնի կը ըլլայ՝ որ Պօղոս սրբազան առաքելոյն յանդիմանութիւնը վրանին առած կը ըլլան , որ երբեմն կորնթացւոց Եկեղեցւոյն իբրեւ յանդիմանութիւն կը գրէր , որ Պօղոսի , եւ անոր աշակերտին Ապօղոսին , եւ Աեփային , այսինքն Պետրոս առաքելոյն անուններովը կը պարծենային , մեղադրելով անոնց այս դրութիւնը ,

կը գրէր . «Եւ արդ ասեմ իսկ, եթէ իւրաքանչիւր որ ՚ի ձէնջ ասէ, ես Պօղոսեան եմ, եւ միւսն՝ եթէ ես Ապօղոսեան . եւ միւսն՝ եթէ ես Աեփայեան, եւ միւսն՝ եթէ ես Քրիստոսեան : Իսկ արդ՝ բաժանեալ ինչ իցէ Քրիստոս . մի թէ Պօղոս ՚ի խաչ ելեալ իցէ վասն ձեր, կամ յանուն Պօղոսի՞ մկրտեցարուք» . ա Սորն . ա . 12 . 13 :

Դանք միւս կողմին տուած նորօրինակ գայթակղութիւններուն, որ իբրեւ նոր հեղինակ քրիստոնէական ճշմարտութեան կը ձեւանան . բայց բուն իսկ քրիստոսական խորհուրդներուն ներքին զօրութիւնները եւ շունորհքները կ'ուրանան : Եւ սուրբ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի հին խորհրդաւոր՝ եւ առաքելական անգիր աւանդութիւնները, որ ամեն ուղղափառ Քրիստոնեայ ազգաց Եկեղեցին՝ ճշմարիտ աւանդապահ ըլլալով՝ պինդ հաստատուն ունին եւ կը պահեն, ասոնք մերժելով կը հերքեն, չ'համոզուելով Պօղոս առաքելոյն գրութիւններէն, որ յայտնի կը գրէ Եկեղեցւոյն Թեազդոնիկեցւոց եւ Աորնթացւոց . «Այսուհետեւ եղբարք՝ հաստատուն կացէք, եւ պինդ կալարուք զաւանդութիւնն՝ զոր ուսարուք, եթէ բանիւ եւ եթէ թղթով մերով» . բ Թե՛ . բ . 14 : ա

Պորն . Ժա . 2 . 34 :

Չեն համոզուիր եւ Յօհաննէս աւետարանչին խօսքէն . « Բայց է եւ այլ ինչ բազում , զոր արար Յիսուս . զոր եթէ գրեալ էր մի ըստ միովէ , կարծեմ թէ եւ ոչ աշխարհըս բաւական էր տանել զգիրան՝ որ թէ գրեալ էին » . Յօհ . իա . 25 : Եւ մանաւանդ սուրբ Աւետարանին բացայայտ նկարագրական միտքերը այլաբանութիւն է ըսելով կայլայէն , եւ աստուածաշունչին մէջէն իրենց հեղինակներուն նորահնար վարդապետութեանը համեմատ չեկած խօսքերը հանելով սուրբ գիրքէն , բնագրին մէջ չի կար կրսեն :

Եւ օրէ օր տեսակ տեսակ տետրակներով սուրբ Աւետարանին ճշմարիտ վարդապետութիւնները խափանելու՝ եւ այլայլելու կը ջանան . որով ուղղափառ քրիստոնէից մէջ ալ գայթակղութիւն եւ շփոթութիւն ձգելու կ'աշխատին : Եւ հա՛ստոնց պէս էին Պօղոս առաքելոյն ժամանակը Գաղատացւոց Եկեղեցւոյն մէջ յայտնուած անձինքը . որ աւետարան կը քարոզեմք ըսելով՝ աւետարանի քարոզիչ կը ձեւանային՝ եւ կը ջատագովէին սուրբ Աւետարանը . բայց ՚ի ներքուստ սրտովսին եւ մտքովսին սուրբ Եկեղեցւոյն ուղղափառ հաւատոյ պարզութիւնը պղտորելու

ետեւէ էին : Ասոր համար Պօղոս առաքեալ
կը գրէ նոյն Գաղատացւոց Եկեղեցւոյն ,
զարմանալով անոնց փոփոխամիտ ըլլալուն
վրայով . « Զարմանամ զի այդպէս վաղվաղա-
կի փոփոխիք յայնմանէ՝ որ կոչեացն զձեզ
ի շնորհսն Բրիտոսի՝ յայլ աւետարան , որ
նչ գոյ այլ , բայց եթէ իցեն ոմանք որ խռո-
վեցուցանիցեն զձեզ , եւ կամիցին շրջել զա-
ւետարանն Բրիտոսի : Այլ եթէ մեք՝ կամ
հրեշտակ յերկնից աւետարանեցէ ձեզ ա-
ւելի քան զոր աւետարանեցաքն ձեզ , նզով-
եալ լիցի » . Գաղ . ա . 6 . 7 . 8 : Կրնայ ըլլալ ,
որ այս չարամիտ թշնամիները սոյն գրուա-
ծոցս մէջէն ոմանց բառերու կամ իմաստ-
ներու ալ ծուռ եւ օտար մեկնութիւններ
տալով , մոլորական միտքեր հանեն , զոր օրի-
նակ , Սրբոց համար գրածնիս ՓՆՈՒՍԿԻՑ ,
ՊՆՏՈՒՍԿԻՑ բառերը՝ զոր մենք ուղղափա-
ռական մտօք ըստ Սրբազան Առաքելոց եւ
ըստ սրբոց հարց * « ԲՐԻՍՏՈՍԻ ՓՆՈՒՍՑՆ ՆԱՂՈՐԴ »
նշանակուածեամբ գրած եմք , անոնք դարձը-

* Հոռով . Ժե . 7 : ա . պեթ . ե . 10 11 : բ . պեթ . ա . 4 : ա .
յովն . գ . 2 :

« Եւ այդ են պանչելիք աստուծոյ սիրոյն , զի զշնորհաց
որդիսս զմեզ՝ պատուակիցս եւ փառակիցս եւ ժառան-
գորդս արար բնութեամբ որդւոյն » ա . յովն . Ծառ . գ :

նեն ԵՅԿԻՅ բառի մտքով մեկնութիւն տան , յորմէ ծուռ եւ մոլորական իմաստ կերլէ , որ հետիէ բողոքովին 'ի մէնջ եւ յամենայն ուղղատեսից , որոնք ուղիղ մտօք կ'իմանան սուրբ գրոց եւ Սրբազան հարց գրուածները :

Երդ՝ Եկեղեցին Հայոց այս երկու կողմէն զինքը անարգողներուն եւ հալածողներուն մէջը պաշարուած ըլլալով , Երեմիայ մարգարէին պէս կը բողոքէ առ Աստուած հաստատ յուսով համբերատար ողւով . « Գուգիտես տէր , յիշեա՛ զիս , այց արա՛ ինձ . աւնարատ արա՛ զիս 'ի հալածչաց իմոց , եւ մի յերկարեր վասն իմ , ծանիր՝ որչափ առ ի վասն քո նախատինս » . Երէ՛մ . Ժե . 15 :

Ի վերայ այսր ամենայնի Հայոց Եկեղեցին այս մխիթարութիւնը ունի . որ ամենեւին յայտնի բողոք մը չընէր առ մարդ , եւ խռովեալ հոգի մը չունի , այլ միշտ անսասանելի հաստատուն կը մնայ իրեն ուղղափառ հաւատքին վրայ , եւ հաստատուն յուսովը՝ իրեն առաքելական եւ Աստուածահաճոյ հանդիսարանը կը յայտնէ՝ սպասելով ակնկալեալ ժառանգութեան քրիստոսական երանութեանն , ըստ այնմ . « Երանի՛ է ձեզ՝ յորժամ նախատիցեն զձեզ եւ հալածեցեն , եւ ապիցեն զամենայն բան չար զձէնջ սուտ վասն

իմ: Յնծացէք եւ ուրան լերուք. զի վարձք ձեր բազում են յերկինս» . Մատ. ե. 11. 12 :

Այս երանաւէտ յուսով Հայոց Եկեղեցին իրեն համբերութեան Աստուածահաճոյ հանդէսը կը յայտնէ ըստ Պօղոսի Սրբազան Առաքելոյն . «Պարծիւք յուսով փառացն Աստուծոյ . եւ ոչ այսչափ միայն , այլ եւ պարծիւք եւս 'ի նեղութիւնս մեր . քանզի գիտեմք , եթէ նեղութիւնք զհամբերութիւն գործեն . համբերութիւն զհանդէս , հանդէս զլոյս . յոյս ոչ երբէք ամաչեցուցանէ . զի սերն Աստուծոյ սփռեալ է 'ի սիրտս մեր , 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ որ տուաւ մեզ» . Հո. ե. 2. 3. 4. 5 : «Գիտաաջիք զի հանդէս ձերոց հաւատոցն յօրինեալ գործէ զհամբերութիւն : Իսկ համբերութիւն գործ կատարեալ ունիցի . զի իցէք ողջանդամք եւ կատարեալք , եւ ոչ լիւրիք նուազեալք» . Յով. ա. 3. 4 :

Ուրեմն թող գան մեր անարատ Եկեղեցւոյն վրայ անարգանք եւ հալածանք ասկից ու անկից , բայց որչափ որ գան , չեն կրնար բնաւ խանդարել եւ կործանել մեր Քրիստոսական ուղղափառ հաւատոյ ողջմտութեան հանդիսարանը , որ ըստ Քրիստոսեան բանին անշարժ հաստատեալ կայ 'ի վերայ վիմի ուղղափառ դաւանութեան , եւ ոչ 'ի վերայ ա-

ւազոյ այլ եւ այլ մարդկահնար կարծեաց
 եւ աղանդից . ըստ այնմ թէ «Ամենայն որ
 լսէ զբանս իմ զայսոսիկ՝ եւ առնէ զսոսա ,
 նմանեցի առն իմաստնոյ՝ որ շինեաց զտուն
 իւր ՚ի վերայ վիմի . Իջին անձրեւք՝ եւ խա-
 ղացին գետք , շնչեցին հողմք եւ բախեցին
 զտունն . եւ ոչ կործանեցաւ . քանզի ՚ի վերայ
 վիմի հաստատեալ էր » . Մատ. է . 24 . 25 .

Վ Ե Ր Զ

ԿՆԻՔ

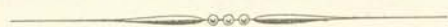
ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆԻՍ

“Գրեալ է ՚ի մարգարէս, եւ եղիցին ամենեւեքեան ուսեալք յաստուծոյ . ամենայն որ լսէ ՚ի հօրէ՛ եւ ուսանի, գայ առ իս” Յօհ. զ. 45 :

“Փութաջիբ զանձն քո ընտիր կացուցանել առաջի Աստուծոյ, մշակ առանց ամօթոյ . ուղիղ համառօտել զբանն ճշմարտութեան : Այլ ՚ի պղծոց եւ ՚ի սնտոի խօսից մերժես ջիբ . զի առաւել յառաջ գայցեն յամբարշտութիւնս, եւ բանք նոցա իբրեւ զբաղցկեղ ճարակ գտանիցեն” . բ ՏԻՏ. բ. 15—17 :

“Օ ճշմարտութիւնն սիրողաց արժան է ոչ սովորութեանն ծառայել որպէս տգէտ . եւ ոչ անիրաւութեամբ արդարանալ որպէս վիճաբան, այլ ՚ի հոգեւորական դրախտս յաստուածաշունչ գիրս շրջել մտօք եւ խնդրել ՚ի նոցանէ զպտուղն ճշմարիտ, եւ ապա ճաշակել” . Րնդհ. եր. 81 :

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ի

երես	ուղիղ	սխալ
238	բիբլիանոս	բիբլինիանոս
270	վասն զի	վաս զի
277	Ապա հասկցվեցաւ որ մխիթարեանք	Ապա որ մխիթարեանք հասկցվեցաւ
294	ա յուլիոսի	ա եւ յուլիոսի
338	խորհրդոյն	խորհրդոյն էր
544	նշանակութեամբ կանուանէ	նշանակութեամբ Անունն կանուանէ
454	Սկզբնատպին	Սկզբնապին

ՅՈՒՅԵԿ

ԴԼԽԵՒՈՐ ԻՄԵՍՏԻՅ

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆԻՍ

Ազգաւ եւ լեզուաւ զանազան բազմութիւն ուղղափառ հաւատացելոց մի են հաւատով՝ յուսով՝ սիրով՝ եւ շնորհիւ մկրտութեան	121 :
Անեղ՝ ըսելով սուրբ Հոգւոյն ի՞նչ կիմանամք	104 :
Անձնասիրութիւնը մայր է անմիաբանութեան	21 :
Անմիաբանութենէ աստուծոյ շնորհքը եւ բարութիւնը կը հեռանայ	26 :
Ատեասանելի կըսվի՞ Քրիստոսական սուրբ Եկեղեցւոյն	126 :
Ապաշխարութեան խորհուրդը ի՞նչ է	345 :
Առանց խոհեմութեան խոսողը կամ գրողը յետոյ ամօթով կը լայ	12 :
Առաջին Արքեպիսկոպոս սրբոյ ամօթոյն Երուսաղէմի ո՞վ եղաւ	230 :

- Առաքեալք ամենայն համահաւասար
պաշտօնեայ քրիստոսի են . . . 216 :
- Առաքեալք երկրորդաբար կրավին հիմն
եւ վէմ հաւատոյ սուրբ եկեղեցւոյ 194 :
- Աստուածաբանից «Արտաքոյ եկեղեցւոյ
չիք փրկութիւն» ըսած վճիռը
սուրբ գրոց ո՞ր խօսքէն առնուած է,
եւ ի՞նչպէս խմանալու է . . . 151 :
- Ատելութեան կիրք ունեցողը ուղիղ
դատումն չի կրնար ընել . . . 200 :
- Աւանդութիւն եկեղեցւոյ ուր կրսեմք,
սահմանը ի՞նչ է . . . 253 :
- Բարեխօս բառը սրբոց համար եկեղեցիս
Հայոց ո՞ւրկէց է սորվէր . . . 432 :
- Գայթակղութիւն ժողովրդոց յերեսաց
հոգեւորականաց . . . 15 :
- Գլուխ առաքելոց անուանելը զսուրբ
Պետրոս առաքեալը ո՞ւրկէց առնելով
կը գրեն վարդապետք եկեղեցւոյ 226 · 233 :
- Դրոշմը ի՞նչ է . . . 307 :
- Եկեղեցին քրիստոսի է առաքելական 180 :
- Եկեղեցին քրիստոսի է ընդհանրական 174 :
- Եկեղեցին քրիստոսի է մի . . . 158 :
- Եկեղեցին քրիստոսի է սուրբ . . . 171 :
- Եկեղեցւոյ խորհուրդը քանի՞ է , եւ
Մկրտութիւնը ի՞նչ է . . . 300 :

- Լրանեալ սուրբերը իրենց բարեխօսու-
թեանը յուսացողներուն ձայնը ի՞նչ-
պէս կը ընեն եւ կիմանան . . . 443 :
- Լրանեալ սուրբերը յիշատակող եւ
պատուող քրիստոնեայք ալ մասնա-
կից եւ հաղորդ կը ընեն անոնց փա-
ռացը եւ պատուոյն . . . 450 :
- Լրանեալ սրբոց արքայութեան մէջ հա-
մարձակութիւննին եւ փառքերնին
ճանչնալովն իս՝ հա՞րկ է պատուել ա-
նոնք 410 :
- Լրանեալ սրբոց յիշատակութիւնը Հայ-
ոց եկեղեցւոյս մէջ ՚ի սուրբ գրո՞ց է 407 :
- Լրանեալ սուրբք ի՞նչպէս բարեխօս
կըսվին 421 :
- Ի՞նչ հանրական եկեղեցին քրիստոսի ան-
սխալ է առաջնորդութեամբ սուրբ
գրոց 148 :
- Ի՞նչ հանրական եկեղեցին քրիստոսի է
անսխալ պարգեւօք շնորհաց Հոգ-
ւոյն սրբոյ 141 :
- Թշնամիի լեզուէ ազատելու համար
արժան է բարեկամը ցաւցունել. 5 :
- Ի՞նչ էր Եւտիքէսի մոլորութիւնը . 96 :
- Ի՞նչ էր Մակեդոնի հերետիկոսութիւնը 79 :
- Ի՞նչ էր Նեստորի մոլորութիւնը 90. 372

- Ի՞նչ էր Սաբէլի հերետիկոսութիւնը 79 :
- Ի՞նչպէս իմանալու է՝ որ երբեմն բուրր առաքեալքը մէկ տեղ կը կոչեմք հիմն հաստատութեան սրբոյ եկեղեցոյ , եւ երբեմն մասնաւորապէս այս կամ այն առաքեալը . . . 184 :
- Ստօնացեաց եկեղեցին Քաւարան ըսելով տեղի մի կիմանայ . եկեղեցիս Հայոց ի՞նչ կիմանայ . . . 399 :
- Խորհրդածութիւն Մխիթարեան տեսրակին վրայ 1 :
- Կաթուղիէ եկեղեցոյ որդի եմ ըսելը, ի՞նչ ըսել է 198 :
- Կալիֆնականք ինչո՞ւ անտեսանելի է կըսեն եկեղեցին 136 :
- Կապելոյ եւ արձակելոյ հոգեւոր իշխանութիւն 218 :
- Կապելոյ եւ արձակելոյ հոգեւոր իշխանութիւնը Քրիստոս երբ խոստացաւ առաքելոց , եւ երբ կատարեց իւր խոստումը 222, 347 :
- Կատարեալ ըսելով սուրբ Հոգւոյն՝ ի՞նչ կիմանամք 108 :
- Հաղորդութեան խորհուրդը ի՞նչ է . 318 :
- Հայոց ազգը այսօրուան օրս թէ ըստ հոգւոյ եւ թէ ըստ մարմնոյ մասնա

- Լորայէս խեղճ՝ չէ 67 :
 Հայոց եկեղեցին ուրիշ ուղղափառ եկեղեցւոյ առաքելոց յաջորդները քնչպէս կը ճանաչէ 208 :
 Հայոց եկեղեցւոյն Սուրբ աստուածը խաչեցարիւ երգելուն դիտումը . 371 :
 Հայոց եկեղեցւոյս բաղարջիւ եւ անապակի դինեաւ պատարագելուն վրայ 337
 Հայոց կաթողիկոսին Քահանայապետ ըսելը հին սովորութիւն է, թէ նոր . 274
 Հայոց ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյ հաւատքը՝ սխալական մէկ մարդու վրայ հաստատուած չէ, այլ Աստուծոյ վրայ 33 :
 Հայոց ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյս չընդունած վարդապետութիւնները սուրբ գրոց հակառակ են 475 :
 Հայոց սուրբ եկեղեցին երանութեան արժանի է 265 :
 Հայոց սուրբ եկեղեցին Հոգւոյն սրբոյ համար՝ բղխումն ՚ի հօրէ եւ յորդւոյ չըսելուն պատճառը 116 :
 Հայոց սուրբ եկեղեցւոյն դաւանութիւնը առ Հոգին սուրբ աստուած 10
 Հայոց սուրբ եկեղեցւոյն մէջէն գլխաւոր հերետիկոս մը կամ աղանդապետ

- մը ելած է 258 · 281 :
- Հայոց սուրբ եկեղեցւոյն վրայ ո՞ր ժա-
մանակ հերետիկոսութիւն լաված է 40 :
- Հայր Միքայէլ չամչեանին վահան հա-
ւատոյ ձեռագիր մատեանը վասն ուղ-
ղափառութեան հայոց յօրինելը, եւ
գողութեամբ յայտնուելով՝ դատաս-
տանի ներքեւ իյնալը 267 :
- անդէս համբերութեան ուղղափառ
եկեղեցւոյն հայոց 284 :
- Օր աստուծոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ պատ-
կերը ո՞ւրկէց առնելով կը նկարագ-
րեմք 470 :
- Չեռնադրութեան խորհուրդը ի՞նչ է 354 :
- Մարգարէները ի՞նչպէս կրավին Հիմն
քրիստոսի եկեղեցւոյն 182 :
- Մի է տէր ըսելով՝ ի՞նչ պիտի իմանամք 159 :
- Մի հաւատ ըսելով՝ ի՞նչ պիտի իմանամք 164 :
- Մի մկրտութիւն ըսելով՝ ի՞նչ պիտի
իմանամք 167 :
- Մի թարեան երեք պատուելք յամի
տեառն 1820, Սամաթիոյ սուրբ Գէ-
որգ եկեղեցին գտնելնին, եւ ըրած
խօսակցութիւննին 9 :
- Մի թարեանց ամենասխալ դատում
ներուն մէկը, թէ « Հայք » եւայլն 30 :

- Մխիթարեանց եւ դօլէջցւոց անմիա-
բանութեան պատճառը 20 *
- Մխիթարեանց իրենց անունը ազատ-
տելը 3
- Մխիթարեանց «Հայ՝ կաթողիկ՝ ա-
մենը մէկ է, խտրութիւն չի կայ»
ըսելը 8 *
- Մկրտութիւնը կրկնելի՞ խորհուրդ է 305 *
- Մուրատեան եւ ռաֆայէլեան դրպ-
րոցաց դիտումը Հայոց աշակերտաց
վրայ 3 *
- Յիսուս Քրիստոս է բացարձակ եւ ա-
մենիշխան գլուխ ամենայն եկեղեցւոյ 443 *
- Յիսուսի Քրիստոսի ամենակարողու-
թեանը վրայ 323 *
- Յիսուսի Քրիստոսի իւր հրաշագործու-
թեան սկզբնաւորութիւնը ամենօրհ-
նեալ սուրբ Աստուածածնի բարեխօ-
սութեամբը 436 *
- Յիսուսի Քրիստոսի մարդեղութեանը
վրայ հայոց ունեցած ուղղափառ
հաւատքը 86 *
- Յիսուսի Քրիստոսի մի միայն բարե-
խօսութիւնը առ Հայր աստուած՝
ի՞նչ մտօք իմանալու է 438 *
- Յունաց եւ Լատինացւոց եկեղեցիք

- Բնչ պատճառաւ Քրիստոսի ծնուն-
 զը զեկտեմբերի 25 , եւ Մկրտու-
 թիւնը յունվարի 6 , կը կատարեն 294 :
- Ներելի մեղօք եւ կամ ապաշխարա-
 նաց ներքեւ մեանողները Բնչպէս
 Թողութիւն կը գտնան 388 :
- Ներումն կը գտնայ այն անձը , որ իւր
 ուղղափառ եկեղեցիէն զատված է 205 :
- Ննջեցելոց հոգւոց համար եկեղեցիա
 հայոց Բնչ ճանաչումն ունի 385 :
- Նովատեան հերետիկոսաց աղանդը 352 :
- Ո՛ր եւ իցէ աստիճանի մէջ գտնուլի
 մարդ մը ինքնին կրնայ սխալիլ 6 :
- Ուղղափառ ազգի մը եկեղեցւոյ մեծ
 մասէն՝ որ է հասարակութիւնը ,
 աստուածաբանական գիտութեան եւ
 զերբներով յատուկ խոստովանութիւն
 հաւատոյ կը պահանջուի 278 :
- Պակասութիւն աստուածապարգեւ սի-
 րոյն յատելութենէ եւ ՚ի խռովու-
 թենէ կը լայ 23 :
- Պատկեր ձեռագործ կամ ձուլածոյ
 աստուած Բնչ մտօք կարգիլէ 457 :
- Պատկեր ձեռագործ կամ ձուլածոյ
 աստուած Բնչպէս հրաման կուտայ
 շինել 460 :

- Պատկերք սրբոց ի՞նչ կը նշանակեն, եւ
 ի՞նչ մտօք կը յարդեմք 455 *
- Պետրոս եւ Պօղոս առաքեալք ո՞ւր նա,
 հատակեցան 245 *
- Պսակի խորհուրդը ի՞նչ է 357 *
- Սիրոյ պտուղները ի՞նչ է 24 *
- Սկիզբն եւ առաջին հիմն հաւատոյ
 քրիստոնէութեան 75 *
- Սուրբ գրոց մէջ Երէց բառով՝ հոգե-
 ւորականաց որ աստիճանը խմանալու է 210 *
- Սուրբ Հաղորդութեան խորհրդոյն գոյ-
 ափոխութեանը հակառակողներուն
 դէմ 330 *
- Սրբոյն Պետրոսի առաքելոյն գլխաւո-
 թութեան պատիւը միւս առաքեալ-
 ներուն վրայ զատաբար գերազոյն իշ-
 խանութիւն մը կրնայ ցուցընել . . . 236 *
- 1) Երջին բառը՝ որ եօթներորդ խորհր-
 դոյն վրայ դրվելով, վերջին օժումն ըս-
 վեր է, ի՞նչպէս պէտք է հասկըցուիլ 370 *
- 1) Երջին օժման իւղի զանցառութիւնը
 Հայոց եկեղեցւոյս, եւ թէ ի՞նչպէս
 երբեմն գործածութիւն եղեր է . . . 364 *
- 1) Երջին օժման խորհուրդը ի՞նչ է . . . 358 *
- 1) Երջին օժման հեռաւոր եւ մերձա-
 ւոր նիւթերը որո՞նք են 360 *

րբ ժողովոց մէջ
 սերը որոնք են . 42 •
 վը որոյ համար էր . 51 •
 ղովոյն մէջ Հայոց հայ-
 րէն ով կար 44 •
 սական սուրբ եկեղեցւոյն ճըշ-
 արտութիւնը 70 •
 Քրիստոսի ծննդեան տօնը յունվարի
 վեցին ընելը, եւ ՚ի նոյն օր Մկրտու-
 թեան սուրբ խորհուրդը կատարե-
 լը, Հայոց եկեղեցին ուսկէց է սոր-
 վէր 288 •
 Քրիստոսի միայն Պետրոս առաքելոյն
 «արածեա՛ զոչխարս կամ զգաւինս
 իմ» ըսելը՝ ի՛նչ դիտմամբ էր . 239 •

482
483
484
485
486
487
488
489
490

